

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10180

DIKHTER UN SHAFER FUN
NAY-HEBREYISH

Menachem Ribalow

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דיכטער און שאַפער פון נייעברעאיש

מנחם ריבאלאָוו

דיכטער און שאַפּער

פֿון

ניי־העברעאיש

ניו יאָרק

תרצ"ו—1936

Copyright, 1936
by
Menachem Ribalow
New York

א י נ ה א ל ט :

5 . . . . . * — מ. ר. . . . .

א.

9 . . . . . ח. נ. ביאליק
33 . . . . . שאול טשערניכאווסקי
ז. שניאור :
47 . . . . . ערשטער ארטיקעל
57 . . . . . צווייטער ארטיקעל
69 . . . . . יעקב פֿיכמאָן
89 . . . . . דוד שמעונוביץ

ב.

99 . . . . . דוד פֿרישמאָן
113 . . . . . י. ח. ברענער
127 . . . . . ג. שאַפּמאָן
145 . . . . . שמואל יוסף עגנון

ג.

175 . . . . . בר־טוביה
182 . . . . . ש. ל. ציטראָן
187 . . . . . בן־עמי
197 . . . . . יעקב שטיינבערג דער עסייאיסט

ד.

206 . . . . . פון דער גאַלדענער פֿאַרגאַנגענהייט

צו מיין
ראָזעין.

**

איינע פון די גרעסטע און שענסטע דערגרייכונגען פון אונזער נאציאנאלער אויפלעבונג איז, אהן שום ספק, די ניי-העברעאישע לי- מעראטור. אין איהר האט זיך ענטפלעקט, מיט זיין גאנצער ברכה, אונזער באנייטער און פארשטארקטער גייסט פון שאפען. ענערגיע וואס האט געדרימלט ערגיץ אין די טיפענישען, אין משך פון דורות, האט ערוואכט און דורכגעבראכען פאר זיך א וועג—אין העברעאיש. אבער די וואס מיינען, אז דאס איז נאר א שפראך-באוועגונג, א מין ליבע צו לשון קודש, האבען א שטארקען טעות.

עס איז פיל מער ווי דאס. עס איז א קולטור-אויפלעבונג, א ליבע-באהעפטונג פונ'ם נייעם איד-מענש מיט זיין מקור, מיט'ן קוואל פון זיין שאפען. עס איז געשיכטע אקטואליזירט אין לעבען, דערהויבען צו היסטארישער וויזיע. אזוי איז פאראייניגט געווארען דער ריטם פון אוראלטען העברעערטום מיט דער טימפא פון דעם היינטיגען לעבען פון מאדערנעם אידען — דורך דער אלט-נייער העברעאישער שפראך.

און דאָרט וואו ס'איז געווען פארבאָרגען ברכה איז אויך געווען אַן אָפּענער געראַנגל. מיט איין האַנט האָט העברעאיש געהענטער געמאַכט דאָס ווייטע און מיט דער אַנדערער—ווייטער געמאַכט דאָס נאָעהענטע. מיט איין האַנט אַנטפלעקט, מיט דער צווייטער—פאַרבאָרגען. די פּאָעזיע, וועלכע האָט דערגרייכט צו אַזאַ הויך דורך ביאַליק'ן, האָט זיך גיכער געקאַנט אַנשפּאַרען אַן תנ"ך. דאָס נביא'ישע האָט געלאָקט, דאָס עפּישע האָט גע'כשוּפּט.

אָבער די ערציוולערישע פּראָזע, וועלכע האָט געפונען איר מייסטער אין מענדעלין, און די פּובליציסטיש-פּילאָזאָפּישע פּראָזע, וועלכע האָט געפונען איהר אַרכיטעקט אין אַחד-העמ"ן, האָבען זייער תקון גיט געקאַנט געפונען אין תנ"ך. זיינען זיי געגאַנגען ווייטער—צום מדרש און צו דער מיטעלאַטערליכער ליטעראַטור און ביז חסידות און גלות-פּאָלקסטימליכקייט.

און אזוי איז מיט דער שפּראַך-וואַנדלעניש און סטיל-זוכעניש פאַרגעקומען דער טיפּערער פּראָצעס פון אינערליכער קריסטאָליזירונג און פון אידיש-מענשליכער וועלט-אויפּפאַסונג.

סאַציאַל-עטישע און נאַציאָנאַל-מענשליכע מאַטעריען האָבען זיך פאַרקניפּט און פאַרבונדען מיט קינסטלעריש-עסטעטישע און דיכטע-ריש-שאַפּערישע, און די ניי-העברעאישע ליטעראַטור האָט, דורך אירע דיכטער און שאַפּער, באַקומען אַ באַזונדערע קראַפט און אַ באַזונדערע ווערט אין אונזער לעבען.

זי האָט מיט זיך געבראַכט שוואונג און וויזיע. דער ברויטער היסטאָרישער פאַרנעם האָט איר געגעבען דעם גרויסען סמיל און איר דורשט נאָך לעבען האָט איר געגעבען צאָפּלדיגע פּרישקויט. און מערקווירדיג: מיט דעם גאַנצען אויפּבליח פון דער העברע-אישער ליטעראַטור אין די לעצטע יאָרען, ספּעציעל אין ארץ-ישׂראל, ווערען פיל מער איבערזעצונגען געמאַכט פון אידיש אויף העברעאיש, ווי פון העברעאיש אויף אידיש. און אויך די אידישע קרויסיק האָט זעהר וועניג געטאָן אויף דעם געביט.

דערפאַר גלויב איך, אַז ס'איז כדאי און נוצליך אַרויסצוגעבען אַ בוך קריטישע אַבהאַנדלונגען אין אידיש וועגען „דיכטער און שאַ-פּער פון ניו-העברעאיש“. און ווי יעדער ערשטער, אָדער בן-יחיד, וועט אויך ער אפּשר זיין אַן אָנגעלעגטער גאַסט, און דערוועקען אין דעם אידישען לעזער דעם חשק זיך צו באַקענען נעהענטער מיט דער העברעאישער ליטעראַטור.

די 14 אַרטיקלען, וואָס זיינען אַרײַן אין בוך, זיינען באַזונדערע אַבהאַנדלונגען, געשריבען אין פאַרשידענע צייטען צו פאַרשידענע גע-לעגענהייטען. די איבערוועגענדע מערהייט פון זיי זיינען פאַרעפענט-ליכט געוואָרען אין משך פון 15 יאָר אין דער „צוקונפט“, אונטער א. ליעסינ'ס רעדאַקציע. די אַרטיקלען וועגען ש. י. עגנון און יעקב פּיכמאַן זיינען איבערזעצט געוואָרען פון מײַן נייעם העברעאישען בוך „סופּרים ואישים“.

וועגען צוויי אַרטיקלען פּאָדערט זיך אַ קלײַנע דערקלערונג. בן-עמי האָט, ווי באַוואוסט, אַלײַן ניט געשריבען קיין העברע-איש, און ממילא קאָן מען אים צווישען די שאַפּער פון ניו-העברעאיש ניט פאַררעכענען. פון דעסוועגען האָב איך אים אַרײַנגענומען. ווייל ביאַליק מיט אַ גרופּע שרײַבער האָבען אים אַזוי „פאַרהעברעאייזרט“ מיט זייערע וואונדערבאַרע איבערזעצונגען, אַז פאַר פילע פון אונז איז ער ערשינען ווי אַן אַריגינעל-העברעאישער שרײַבער. און ווייל דער דאָזיגער מלבוש האָט זיך אַזוי געפאַסט צו אים—איז ער פאַרבליבען איבערוועניג.

ו. שוואַרצ'ס בוך איבערזעצונגען פון דער מיטעלאַטערליכער העברעאישער פּאָעזיע באַלאַנגט געוויס ניט צו דער ניו-העברעאישער דיכטונג. אָבער דאָך האָט מיר אַן אינערליכער תּוש געהייסען געבען דאָס אַרטיקלעל אַלס אַ ביילאַגע, ווייל ערגיץ-וואו פאַרבינדען זיך היינט מיט נעכטען.

הלוי און ביאַליק, אבן-עזרא און טשערניכאָווסקי, אבן-גבירול און שניאור זיינען אין תּוך ברידער און שותפים צו איין גרויסער שאַפּונג וועלכע הייסט „העברעאישע פּאָעזיע“. מ. ר.

۱۶

ח. נ. ביאליק
שאל טשערניכאָווסקי
ז. שניאור
יעקב פּיכמאַן
דוד שמעונוביץ

ח. נ. ביאליק

א.

איבער אלץ וואָס חיים נחמן ביאליק האָט געשאַפֿען שוועבט דער גייסט פֿון טיפּער ערפֿרוכט און דורכגעלייטערטע יסורים. אין אַלע זיינע זאַכען, אַפֿילו די ערשטע, רויהע, יוגענט־ליכע — איז דאָ טיף־קערענדיגעס, וואָס בלייבט ביי זיין כוח, ביי דער אייגענער קרעפּטיגקייט — פֿון היינט און אויף תמיד. ער איז דער שאַפּער פֿון דער ניי־העברעאישער פּאָעזיע ניט נאָר דערפֿאַר וואָס ער האָט טיף און געניאַל דורכגעדרונגען די העברעאישע שפּראַך מיט אַלע אירע פּאַרבאָרגענע וועגען, מיט אַלע אינטימע קאַפּריזען אירע — נאָר דערפֿאַר וואָס ער האָט מיט אַ באַזונדער גבורה געשמידט, געטאַקט און געשניצט דעם עצם וועזען, דעם תּוך און פּאָרם פֿון דער גרויסער מענש־ליכער דערגרייכונג, וואָס מיר רופּען „פּאָעזיע“. ס'גלוםט זיך ניט רעדען פֿון אַ גרויסען פּאָעט אַלס אַ פּראָדוקט פֿון דער עפּאָכע, אַלס אַ זוהן פֿון זיין מאַמע־צייט. גרויסע דיכטער זיינען גרעסער פֿון אַלץ, העכער פֿון אַלץ; פּאַר זיי איז ניטאָ דאָס סדום־בעטעל פֿון פּאַרשידענע פרעמדע באַגריפּען — „איז־מען“, וואָס פּאַרקלענערען נאָר און באַגרעניצען נאָר זייער ווערט. פּאַרקערט, ס'איז דאָ אַ בולטע און שאַרפע ווירקונג פֿונ'ם יחיד אויפ'ן רבים — פֿונ'ם פּאָעט אויף דעם וואָס אַרום. אַלע גרויסע זיינען ערשטע. ביאליק איז אַן ערשטער. ער האָט באַזירט דאָס וויכטיגסטע, דאָס ערשטע — און אַלעס וואָס ווערט

דורכגעלייטערט דורך זיין קינסטלערישען ווילען און שאפען — איז וויכטיג און ערשט. און עכט. דערפאר ליגט אויף זיינע זאכען אזא וויכטיגקייט-געוויכטיגקייט.

אין זיין לעבען און אין זיין שאפען איז ביאליק געווען גע- בענשט מיט גרויסער פשטות און זעלמענער גאנצקייט. זיין „איך“ איז דערזעלבער פאר זיך און פאר לייטען.

„שמש אחת ובמרום ושיר יחיד ללב ואין שני“ — איין זון איז אין הימעל, איין ליד אין מוין הארצען — קיין צווייטע ניטאָ.

דערפאר איז אזוי איבערצייגענד זיין קראפט, און אפילו די לעסטערונג זיינע. דארף מען דען פארשווייגען א שאַנדע? דארפען מיר דען אראַפּשלינגען מפלות — איינע נאָך דער צוויי- טער? וואָס טויג די חנופה? וואָס טויג דאָס פאַלשע באַרד- היגען זיך מיט אַ זיסען חלום, ווען פאַר די פּיס לויערט דער אָפּגרונט?

ביאליק טענה'ט מיט אזא אָפּערנהאַרציגקייט צו די הימלען, אַז אפילו זיי אליין — און דער וואָס זיצט אין זיי — קאָנען דוכט זיך קיין ענטפער ניט געבען. „הימלען — רופט ער צו זיי — בעט איר החמים פאַר מיר, אויב ס'איז דאָ אין אייך אַ גאָט און אויב איר האָט אַ וועג צו אים — ווייל איך האָב אים ניט געפונען — בעט-זשע איר פאַר מיר!“

און מיט דער זעלבער אָפּענהאַרציגקייט און דרייסטען אַרויס- רוף ווענדעט ער זיך צום הענקער, וואָס מאַרדעט אַלט און יונג: תליון, ווילסט מוין האַלז — קום און שעכט! קעפּ מיך ווי אַ הונט — — — גיס מוין בלוט, מ'מעג — און קאָז דאָס רינען, שטראַמען — דאָס בלוט פון יונג און אַלט — אויף דיין העמד — און קיינמאָל, קיינמאָל זאָל דאָס ניט אָפּגעווישט און אָפּגעוואַשען ווערען.

ער רעדט זיך ניט איין קיין פוסטע חלומות, און טרייסט ניט זיין-אונזער גרויסען בראַך מיט פאַלשע נחמה-נבואות. איז

דאָ גערעכטיגקייט — צו וואָס זי באַהאַלטען אויף שפּעטער?
זאָל זי קומען באַלד:

ואם יש צדק — יופע מיד!
אך אם אחרי השמדי מתחת רקיע
הצדק יופיע —
ימוגד-נא כסאו לעד!

„אויב ס'איז דאָ גערעכטיגקייט — זאָל זי באַלד ערשיינען;
נאָר אויב זי וועט זיך ערשט באַווייזען נאָכדעם ווי איך וועל
פּאַרטיליגט ווערען פון אונטער דעם הימעל — זאָל-זשע איר
שטול צושטעמערט ווערען אויף אייביג.“ דאָס איז די פרימיטיווע
איינפאַכקייט פון תנכ'ישען סטיל, דאָס איז די טיפע מאָראַלישע
איבערצייגונג וואָס ברענגט צו איוב'שען רעוואָלט. דאָס איז דער
נאַקעטער אמת — אָהן דעם לבוש פון גלויבען און שיינקייט
אַפילו.

מיט דעם כוח פון הויכער דרייסטקייט און טיפער צורודערונג
צויכענען זיך אויס אַלע זיינע געזעלשאַפטליך-נאַציאָנאַלע לידער.
נאָך מער קראַפט געוויינען זיי דערמיט וואָס זיי זיינען אַלע
כמעט, אַחוץ אַ קליינעם אויסנאַם, ריין אינדיווידוואַליסטיש.
זיי זיינען לחלוטין ניט עהנליך צום געוויסען מין נאַציאָנאַלע
לידער, פון וועלכע ס'רעדט אַרויס די רעטאָריק, פון וועלכע
ס'פּרעדיגט אַרויס די מוסר-השכל'דיגע פּובליציסטיק — אין רוב
פון זיי ווערען אַפילו ניט דערמאָנט ניט די קאַלעקטיווע טער-
מינען פון פּאָלק, נאַציע, ניט די אַבסטראַקטע אומבילדליכע
באַגריפען ווי אידעאַל, גלויבען א. א. וו. ס'איז אַ פּערזענ-
ליכע טראַגעדיע, וועלכע שטראַמט אַרויס פונ'ם אַלגעמיין-נאַציאָ-
נאַלען און פליסט צום אַניווערסאַלען מענשליכען. „הימעלן, בעט
איר רחמים פאר חירי, „איך האָב געוואוסט, אַז ווי אַ שטערן וועל
איך אויסגעלאָשען ווערען אין אַ פינסטערער נאַכט — און קיין
שטערן וועט מיר קבר ניט וויסען.“ טיף פּערזענליך. און דער-
פאר — אַזוי איבערצייגענד, אַזוי נאָהענט און פאַרשטענדליך.

אפילו אין דער „שחיטה שטאָדט“ („בעיר ההרגה“) און אין „לעצטען וואָרט“ — אָט די לידער פון „אונזער צער און צאָרן“ איז דער אָנהויב און דער סוף, דער מיטען און דער תוך דורכגעוועבט און דורכגעדונגען פונ'ם פערזענליכען „איד“:

פון שמאָל און אייזען, קאַלש און האַרש און שטום
שמיד אויס אַ האַרץ פאַר זיך, דו מענטש—און קום
קום גוי אין שחיטה-שטאַט, זאָלסט זעהן מיט דיינע אויגען
זאָלסט אַנטאָפּען מיט דיינע אייגענע הענט . . .

און צום סוף ווידער דער „איד“—

און איצט גענוג, אַנטלויף, דו מענטש, אַנטלויף אויף אייביג!..
און וואַרף אַרויס דיין האַרץ פאַר ווילדע הינט
און לאָז דיין טרער אַראָפּפאַלען אויף הייסע שטיינער
און דיין געשרוי זאָל איינשלינגען דער שטורעם...

און דערפאַר וואָס די טיפע נאַציאָנאַלע טראַגעדיע האָט זיך אַזוי
שאַרף דורכגעשניטען דורך אַלע הושים פון פּאָעט — איז דאָס
געוואָרען זיין סטיכע, זיין פערזענליכער וועהטאָג, זיין פער-
זענליכער פיין, וועלכער זוכט אויסלייוונג, וועלכער זוכט אַ
תיקון. דער פּאָעט טראַגט אין האַרצען דעם שטאָלצען, פיינד-
ליכען געפיהל פון העכערער עלענדקייט און אויסערווילקייט.
צווישען אים, דעם זעהער-אַנזאָגער און אונז, דעם עולם — ליגט
אַ תהום פון ניט פאַרשטיין, ניט דעהערען און ניט דערפיהלען.
מיר זיינען אַריינגעטאָן אין קלייניגקייטען, אין די אונאוּפיהער-
ליכע „הבל הבלים“ — און ער ווערט פאַרברענט פון דעם אינער-
ליכען פיער וואָס צווינגט אים מעהר ווי צו זינגען. אים ברענט
אַ „וואָרט“ (אויף דער נביאישער שפראַך: דבר, דבר ד') אפשר
דאָס לעצטע וואָרט:

און איצט גענוג, אַנטלויף, דו מענטש, אַנטלויף אויף אייביג!..
און וואַרף אַרויס דיין האַרץ פאַר ווילדע הינט
און לאָז דיין טרער אַראָפּפאַלען אויף הייסע שטיינער
און דיין געשרוי זאָל איינשלינגען דער שטורעם...

דאָס איז אַ שטראַף פאַר אונזער אופן לעבען. מיר זיינען

אָוועק פונ'ם מקור, פון זיך אליין — און דערפאר געוואָרען פאַר-
אַרימט, קליין און שפּל. יורדים געוואָרען, יורדים. און ניט
נאָר מיר — נאָר אַפילו דער אַלמעכטיגער אונזערער האָט זיין
אַלמעכטיגקייט פאַרלאָרען :

„וועל איך איך עפענען קומט זעהט — איך האָב ניט! אַ
גאָט'ס רחמנות איז אויף איך—נאָר כ'האָב נישט! אַ יורד
בין איך, גלייך מיט איך פאַראַרימט...“ און „איך האָב שוין
מעהר קיין שפּראַך פאַר איך — פאַר איך איז פרעמד און
מויט גאָט'ס שפּראַך און אָפגעשמויסען איז גאָט'ס האַנט און
גאָמעס וואָרט איז אויסגעלאַכט.“

ניט אומזיסט קלעפט זיך אזוי צו ביאַליק'ן דער נאָמען
„נאַציאָנאַלער פּאָעט“, „נביא“ א. ד. גל. דער כלל־געפיל איז
דער יסוד פון זיין נשמה. ער איז אַ יחיד וואָס שפּיגעלט אָפּ
אין זיך דעם רבי, דעם קאַלעקטיוו. זיינע שטראָף־רייד זיינען
ניט געווענדעט נאָר צו יענעם, זיי זיינען גיכער אַ ודוי פון אַ
מענשען, וואָס פיהלט זיין קראַנקהייט, וואָס איז די קראַנקהייט
פון זיין פּאַלק און אויך די קראַנקהייט פון דער מענשהייט. דער-
פאַר איז ער אין זיינע „נביאישע“ שטראָף־לידער אזוי אומ-
דערבאַרעמדיג. דאָס איז דער וועג פון אַלע עטישע פּערזענ-
ליכקייטען, די וואָס פיהלען מיט זייער וועזען דעם אונטערגאַנג
פון אַ וועלט, וואָס האַלט זיך אויף שקר און אכזריות.
אין זיינע מוסר־לידער ליגט אַ באַזונדערער כוח, ווייל ער
שטראָפט ניט יענעם, נאָר זיך. ניט נאָר דער כלל איז זינדיג
און שולדיג, נאָר אויך דער פרט, וועלכער איז אַ קליינער טייל
פונ'ם גרויסען כלל.

אַלע פּאָעטען האָבען ליב זיך שטעלען העכער פון המון
און שפּאַטען פון אים. שטראָפען און דערנידעריגען אים.
צוויי וואָגשאַלען ווערען געוויזען. אויף איינער ליגען זיי, די
רבי, די מאַסע. אויף דער צווייטער — ער, דער יחיד, דער
פּאָעט.

און פאַרשטייט זיך, אַז די שאַל אויף וועלכער עס ליגט

דער איינער און איינציגער, דער אויסגעוויילטער און געזאלכטער, וועגט איבער, מיט איר חכמה און מיט איר צדקות, מיט איר שיינקייט און מיט איר ליכטיגקייט. און אבי דער פאָעט ענדיגט דאָס „ווענען“ — ווערט ער באַרוהיגט פון זיין אייגענער שטאַלץ און פון זיין אייגענעם יחוס. ער האָט געוואונען און ס'איז אים גוט.

אַבער ביאַליק'ן איז ניט גוט. ווייל ביאַליק'ס מוסר איז אַנ'אַנדערער. ער איז ניט געווענדעט אויף עמיצען אַנדערש, נאָר קודם כל אויף זיין פאָלק, וואָס איז ער. ווייל ער איז די פאַרקערפערונג פון פאָלק. און אז ער שמייסט זיין פאָלק, שמייסט ער זיך. דערפאַר איז דאָ אַזאַ מין שאַרפער און אינער-ליכער טרויער אין זיינע תוכחה-לידער.

דער פעסימיזם איז ניט קיין אַלגעמיינער נאָר אַ טיף-פערזענליכער. און אז ער טענה'ט זיך אויס מיט אונז — טענה'ט ער זיך באמת אויס מיט זיך אליין. און אז ער שמייסט און שטראַפט מיט די בייטשען פון זיין גליהענד וואָרט — שמייסט ער זיך, רייניגט ער זיך.

אין „דבר“ (דאָס וואָרט), „אַכן גם זה מוסר אלהים“ (יא, דאָס איז אויך אַ שטראַף פון גאָט) און „קראו לנחשים“ (רופט צו די שלאַנגען) גייט דער פעסימיזם העכער, ווערט פאַר-ביטערט, שפּריצט מיט גאַל און טריפט טראָפּענס בליי; דאָ האָט ער אפילו דאָס וואָרט נבלים (נידערטרעכטיגע). זיי נוצען אויס די פייערדיגע קויל פון נביא פאַר זייער פלייש געבראַטענעם און מיט דעם פונק וואָס פליהט אַרויס פונ'ם נביא'ס האַרץ פאַררויכערען זיי זייער ליולקע. זיי זאָגען נאָך די תפילה וואָס דו האָסט זיי אויסגעלערנט, זיי ווייטאַגען מיט דיר — און אין דער שטיל קוקען זיי אַרויס אויף דער צעשטערונג פון דיין מזבח, אויף דיין מפלה. שוין גיכער צו נעמען די שטיינער און אויס-פלאַסטערען מיט זיי זייערע הייזער — און שמעלען מצבות אויף קברים.

ווייטער א חורבן. א טיפער חורבן:

ס'וועט זיך אָפּטאָן דאָס שיינקייט פון אייער הויז און פאַר-
אַרימט וועט עס ווערען. נאָט'ס נאָך וועט אייער שוועל ניט
איבערטערטען און די הילפס פרייד וועט אין אייער פענסטער ניט
אַנקלאַפּען: איר וועט קומען אין דער חורבה דאוונען און וועט
ניט קענען. איר וועט זוכען אַ טרער פון טרייסט — און ס'וועט
ניט זיין. איר וועט אָנטאַפּען דעם אייווען פון דער חורבה —
זיינע שטיינער זיינען קאַלט און אין זיין קאַלטען אַש וויינט
די קאַץ און יאָמערט.

איז אַלעס געקומען צום סוף? „און רייד ניט מעהר.
ניט וויין, ניט שריי, בויג אָן דעם קאַפּ און ווער פאַר-
שטומט — — —“?

ניין. אין דעם „לעצטען שוואַרצען בליץ“, אין דעם לעצ-
טען צאָרנדיגסטען קריץ“ איז פאַרבאָרגען די קראַפט, וואָס גייט
און ווז קומען צו בויען און צום שאַפּען. דער ליכטיגער ווילען
האַט זיך דורכגעשלאָגען זיין וועג דורך די פינסטערע וועגען
פון אינדיווידועלען און נאַציאָנאַלען פעסימיזם, און פון די באַ-
האַלטענע תהומות האָט זיך נאָך לאַנגע מלחמות אַרויסגעריסען
אַ פרישער, געזונטער קוואַל, וואָס האָט זיך דורכגעשלאָגען אַ
וועג אין דעם פאַרפלאַנטערטען וואַלד — דאָס איז ביאַליק'ס
קוואַל.

ב.

פול מיט ווילען. איבערפילט מיט קראַפט. ווילען וואָס
באוועגט. קרעפטיגקייט וואָס בליהט. דאָס איז ביאַליק. אויס-
דרוקספול און שטאַרק, קאַנצענטרירט און בליציג. דאָס איז
ביאַליק'ס ליד. זיין לשון — רייה און קלאָר. זיין פיהלען —
ערדיש און געזונט. איז נאָך גרעסער דער הרוש: ער, וואָס האָט
געהאַט בייצושטיין די פאַראיידעלטע אַכסטראַקציע פונ'ם העב-
רעאישען וואַרט, דעם רוחניות'דיגען כשוף פון די העברעאישע
זאַצען. ער איז אזוי להוט נאָך פרטים. ער אַנטלויפט

פון דעם אלגעמיינעם-ניוועלירענדען און צאפעלט זיך מיט לעבע-
דיגע, ציטערדיגע איינצייליטיטען. ביי אים וואקסט אויס א
בילד פון מאַזאַאיס, פון איינציגע שטראַהלען. די דאָזיגע צע-
גלידערונג פונ'ם איינהייטליכען, פונ'ם קאָסמישען שטאַמט פונ'ם
שטענדיגען דורשט נאָך ענטפּלעקען, פון דעם ווילען צו דער-
זעהן און דערפיהלען די באַזונדערע ליכטיגע מאַמענטען פון
וועלט און לעבען; די „צפּירידים“ (אויף דער קבלה-שפּראַך:
מאַרגען-דרוהות וואָס צוטראַגען די בשורה, אַז די זון נעהט אויף)
וועקען אים אויף גאַנץ פרי. זיי קלאַפען זיך ווי טויבען אין זיין
פענסטער און רופען אים.

די „צפּירידים“ רופען זייער חבר—ער איז דאָך אויך א צפּיר
—ער זאָל אַרויס צו זיי. פול מיט קינדער-פרייד וועלען זיי זיך צע-
לאָזען איבער דער גאָדער וועלט. און וואו נאָר אַן אָרט זיי וועלען
געפינען, וועלען זיי שפּרייטען-שפּריצען ליכט: אויף די האָר-
קעפּלעך פון זאנגען, אויף די לאָקענדע צעפּלעך, אויף דעם סאַמעט
פון דער וואַסער, צווישען פאַסען פון די כוואַליעם, אין שמייכעל
פון אַ שלאָפענדיג קינד, אין האַרצען פון אַ באַרעמהערציגער
מאַמע, אין טראַפענס פון מאַרגען-טוי, אין די בעקלעך פון אַ
יפה-פיה, אין אַ קינד'ס טרער, אין אַ שמעטערלינג'ס אַ פליגעלע,
אין דעם בראַכוואַרג פון אַ גלאָז, אין אַ זייענבלאָז, אַ מעשען
קנעפעל און די ריימען פון אַ ליד.

אַט אין די שברים — אין דעם וואונדערליכען בראכוואַרג
הערען מיר טיפע קלאַנגען פון נאַטור-און-מענש-פאַראייניגטער-
מוזיק. דאָס איז דאָך דער דופק פון דער וועלט. פון דער
צוגלידערונג, פון די איינצעלנע בליצען שיינט אַרויס און זינגט
אַרויס צו אונז די היילענדע איינהייט פון אַלעם וואָס לעבט
און שפּראַצט און בליהט . . .

ביאַליק באַזיצט אַ וואונדער-כוח פאַר גלייכגעוויכט און מע-
סיגקייט. זאָל עס הייסען רעאַליזם? זאָל עס הייסען באַהעפּ-
טען זיך מיט דער ערד? נאָר ווען עס קומט צו ליניען, וואָס

ציהען זיך צווישען צוויי וועלמען — דאן הויבט ער אָן אַן אמת'ן קונסטראַנץ. מיט זיכערע טריט און אויסערגעוויינליכער שטייפקייט שפילט ער מיט שאַטענס, וועלכע ער פאַרוואַנדעלט אין רעאַלע געשטאַלטען, און דאָס רעאַלע גיסט זיך צונויף מיט דעם ספּאָרדיגען, שאַטענדיגען ישׁ. ער ציהט צו זיך, ער ציהט צו דער ערד, צו רעאַליטעט. דאָס אפשר דערפאַר וואָס צופיל כחות און צופיל טראַדיציע ציהען אים העכער — דערפאַר ברענט אין אים דער ווילען צו גובר זיין און אַראָפּשעלעפּען דעם הימעל אויף דער ערד, אַרײַנפאַסען די הימעל־זון ביי אונז אין האַרצען. די מאָרגען־ווינטעלאַך, די קבלה־„צפּירדים“ ווערען ביי אים פאַרוואַנדעלט אין לעבעדיגע שטיפּערס. זיי רופּען אים, זיי ציהען אים—און ער, דער שכור'ער פון ליכט, דער שכור'ער פון גלוסט ווערט ניט איבערגערעדט. די אויגען מאַכען זיך צו, די אויגען מאַכען זיך אויף—אוי גאָט, די ליכטיגקייט פאַרפּלייצט מיך! — און די ליכטיגע שטיפּערישע צפּירדים ווערען פאַרבּע־טען אין שטוב אַרײַן.

הו אלי בואו זכים, צפּירי התום!
אל מתחת לסדיני הצחור, הצח!

קומט צו מיר, איר דייע, אומשולדיגע רוח'לאַך — אונטער מיין ווייסען און ציכטיגען לילאָך. איר וועט טאַנצען, איר וועט שפּרינגען אויף מיין הויט און יונגען לייב. דרינגט אַרײַן צו מיר אין האַרץ. קומט אַרײַן אין מיין נשמה, דאָרטען זײַט און שײַנט.

דאָ קומט פּאָר אַ מערקווירדיגע קאַנצענטראַציע פון פאַר־שירדענע לעבענס־כחות אין איין קערפּער פון אַ מענשען. דער איין־און־אייןציגער אַרגאַניזם ווערט אַ מיטעל־פּונקט, אַ צענטער וואו אין אַ פּאָקוס ווערען אָפּגעשפּיגעלט און אָפּגעשפּילט דער קאָסמאָס. דאָס לייב ווערט געשמיסען פון ריטער שײַן. די ליפּען ווערען ווי שוועלען פאַרפּלייצט פון שטראַלען וואָס רײַטען זיך אַרײַן אינוועניג, די טיפּענישען פון די שוואַרצע־פּלען

שלאַגען אַרויס פון זיך קוואַלען באַנייטערונג — און ליכטיג קייט. אַ זיסע גלוסטעניש און דרימעל באַפאַלען דעם קערפער און יעדער נערוו, און יעדער אָדער — איז אַ רעהר וואָס פליסט מיט תענוג (וכל עורק וגיד—צנור תענוג שופע).

אַט די וואונדערבאַרע קאַנצענטרירונג און איבערשאַפונג פונ'ם כלל אינ'ם פרט איז זעהר באַראַקטעריסטיש פאַר ביאַליק'ן בכלל און זיינע נאַטור-לידער בפרט. אין זיינע צוויי פּאָעמען: „זוהר“ און „הברכה“, אין וועלכע ער דערגרייכט די גרעסטע שטופע פון זיין פּאָעטישען אויסדרוק און רעליגיעזער באַ-העפטקייט מיט די סודות פון דער נאַטור, קריסטאָליזירט זיך אַט די דאָזיגע פּאַרטיפונג אין זיך, אַט דאָס פאַרגעמערונג פון דעם מענשליכען „איך“ — אַלס דער צענטער פון דעם וועלט-וועזען.

דאָס איז אַן איינגעבאַרענע זאַך. אַלע זיינע אייגענשאַפ-טען האָט דער פּאָעט פון זיך אַליין אויסגעהאַקט. ער האָט ביי קיינעם ניט גע'ירש'ענט, ביי קיינעם ניט גענומען.

לא זכיתי באור מן התפקד, אף לא בא לי בירושה מאבוי,
מסלעו וצורי נקרתיו וחצבתיו מלבבי, ניצוץ אחד בצור לבי
מסתתר, ניצוץ קטן—אך כולו שלי הוא, לא שאלתיו מאיש, לא
גנבתיו—כי ממני ובי הוא.

און מיט דער דאָזיגער קינדישער גאַנצקייט, וואָס ווערט ערגעץ אין דער טיפעניש אָנגעקניפט אַן דער אוראַלטער פרימיטיווקייט, איז ער אַרומגעאַנגען צווישען אונז אַ גרויסען יחסן און אַ קינד פון ערשטע, פון געטליכע אָנזאָגער און ליכטיגע זעהער. ער פלעגט קוקען טיף אין אויג פון דער וועלט, דאָרט האָבען זיך אים זיינע חברים אַנטפלעקט, זייערע סודות האָט ער פאַרנומען און האָט ביי זיך, אין שטומען האַרצען, זייער קול פאַר'חתמ'עט. אין „זוהר“ און „הברכה“—וואָס זיינען באמת איין פּאָעמע פון ליכטיגקייט — רודערט זיך אַ וועלט, אַן אַפגעשפיגעלטע, קריסטאָליזירטע און דורכגעלייטערטע. דאָרט לעבט דער מיטום

פון קינדהייט. דאָס איז דאָס אונבאַרירטע, דאָס הייליגע — דער קדשי קדשים וואוהיז קיין איין פלעק פון זינדיגקייט און קליינליכקייט ווערט ניט פאַרבלאַנדזעט. דאָס איז דער גן עדן פון וועלכען דער היינטיגער מענש איז פאַרטריבען געוואָרען. איצט ווייזט אונז אויס די דאָזיגע וועלט ווי אַ פאַרגליווערטע, ווי אַ שפיגעל־וועלט, וואו אַלטע, אַמאָליגע פאַרמען זיינען פאַר־גליווערט געוואָרען אין קאַלטען קריסטאָל — אַן עולם הפוך אין וועלכען דער בוים שטייט מיט די צווייגען אַראָפּ, אַ וועלט אַ גבור, וועלכע ליגט ווי שמשון געבונדען ביי דלילה'ן. מיר פיהלען שוין ניט די אונמיטעלבאַרע קראַפט זיינע, זיין אינערליך לעבען איז אַ ווייטער חלום פאַר אונז. ביי ביאָליק'ן איז עס דאָס רעאַלסטע, דאָס שענהנסטע. נאָך די גרויסע „חבלי לידה“, פאַלט ער צו מיט זיין גאַנצער גלוסט און קוועלענדיגער ליבע צום באַשאַפענעם יש, צום שטייפען, קרישטאָלענעם לעבען וואָס ער האָט באַשאַפען און אַרויסגע'חלומ'ט פון זיין באַהעפטען זיך מיט'ן מקור.

ג.

ביאָליק איז אַ קלאַסיקער. דאָס פאַרבייגעהענדע און דאָס צייטמעסיגע טיילען זיך אַליין אָפּ פון דעם עיקר. דאָס נעבעל־האַפטע און בין־השמשות'דיגע ווערט גלייך פאַררוקט און פאַר־טונקעלט פאַר דער שיין וואָס גייט אויף. די ערשטע לידער זיינע, וועלכע האָבען מעהר אַ געזעלשאַפטליכען ווערט, זיינען ביי אים אָבגעזונדערט, פאַררוקט אין אַ ווינקעל (פילע פון זיי האָט ער ניט אַרײַנגענומען אַפילו אין זיין בוך). און אַפילו די לידער „על סף בית המדרש“, „אם יש את נפשך לדעת“ און נאָך אַזעלכע, אין וועלכע ער באַזינגט דעם אַלטען בית המדרש, און שטעלט אים אַוועק אויף דער הויך פון אַ פאַלקס־קוואַל, פון וועלכען מיר שעפען טרייסט און כוח אין די לאַנגע יאָרען פונ'ם גלות—אַפילו די שירים, פון וועלכע פיל רעדען מיט אַזוי

פיל דאנקבארקייט און התלהבות—ניט זיי האָבען געגעבען דעם נאָנצען אויסדרוק פון ביאָליק'ס וועזען.

יענע לידער — פון בית המדרש און וועגען ציון — זיינען די לעצטע שאַטענס פון דער נאכט, די ערשטע שליחים פון פרי-מאָרגען. די ערשטע טריט פון חיים נחמנ'ען זיינען געווען געד-וויקעלט אין שאַטענס. אָט אזוי ווי דער „מתמיד" — דער פראָטאָטיפ פון ביאָליק'ן און די עמבריאָ פון זיין שאַפען — גייט ער אין דעם גרויען פארטאָג צו זיין מזבח, ער גייט זיך מקריב זיין אויפ'ן מזבח פון בית המדרש, און ווינטלאַך גלאַטע גלעטען אים, פאר'שכור'ן אים און רופען אים. זיי ווילען אים כאַפען. ער גיט זיך איבער אָפט אין זייער רשות, ער ווערט דער זינגער פון די שאַטענס. פון זיינע יוגענד-חברים, די וואָס זיינען געווען מיט אים אין זיין ווירקליכער יוגענד — דער אָרימער.

אָבער גיך האָט ער אַלעס גובר געווען. מיט אַ ביאָליק'י שוואונג האָט ער אַן אַנדער קינדהייט אַנטפלעקט, אַן אַנדער וועלט געפונען. ביאָליק'ס וועלט, וועלכע ער האָט געזוכט צו פאַרקערערען אין געשטאַלטען פון נאַטור, איז אַ שטאַרקע און אַ שטייפּע. ניטאָ קיין סימן פון שוואַכער ווייכקייט, פון אומרעאַלער צייכנונג. דאָ איז סקולפּטור, פאַרענדיגטע פאַרם. דאָס טונקעלע ווערט אויסגעלייזט דורך געשטאַלטונג. דער נעבעל ווערט פאַרשוואונדען אין ים פון ליכט — ניט איין זון נאָר זיבעל! — און יעדער שטראַל באַזונדער ווערט געכאַפט פון פראָסט וואָס האָט זיך צובליהט אויפ'ן פענסטער.

זעה אַ וועלדעל! אויף די שויבען
וואַקסט עס פריש אין ווינטער-פראַכט
אויפגעבליט ווי אַהרן'ס שמעקען
האָט דער פענסטער איבער נאַכט.

ווייל ס'איז דאָ אַ ווינטער אויף דער וועלט, אַ ווינטער וואָס לייזט אויס די אַלע בלאַנדזשענדע שטראַלען, די אַלע פונקען

פון דער זון — און שפארט זיי איין אין שטייפקייט, און פאר-
וואנדעלט זיי אין פראַסט, און מאַכט פון זיי אַ שניי וואָס
בלישטשעט מיט די זונען און סקריפעט מיט געזאַנגען, וואָס
קלאַפען זיך אָהן לשון.

ס'האַט דער ווינטער-גלאַנץ דער פרישער
די נשמה מיר באַנייט
פונקט עס וואָלט אַ וויסער מלאך
זי פון שמערץ און זינד באַפרייט.
ס'האַט אַ גאַלדען מאַרגען-שד'ל
זונענשטראַל און זונענשטויב
אומגען זיך דאָ פאַרפלאַנטערט
אינ'ם וועלדעל אויף דער שויב.

אין דער דאָזיגער וויסער, קלאַרער שנייאַיגער וועלט ווערען
כחות אויסגעשמידט, ווערט דער ווילען שטאַרקער, שטייפער.
דער קערפער ווערט דער פאַקוס צענטער פון אַלע כחות. פון אַלע
שיינען אין דער וועלט. יעדער אָבער באַקומט זיין גרויסע
שליחות, זיין שאַפענדע מיסיע — דער מענש פאַרמעסט זיך מיט
כחות, מיט די הערשער פון נאַטור.

ווידער איז מיין אָרעם אייזען,
גיט אַ באַרג מיר — אויסצורייסען,
גיט אַ לייב מיר — אים צורייסען.
עוג צו גלית — כ'וועל צומרעמען.

יונגע, פאַרבאָרגענע כחות צעשפילען זיך; ס'טריאומפירט
די שטאַרקע גלוסט.

אוי, צעשפיל זיך, פראַסט מיט וואומ
סמאָליע, שמעך אין ברען און גלוט.
גיס דיון שמאַל אין האַרץ בוי מיר.
און באַשמיר מיין ברוסט מיט אייזען.
שאַמער וועט זי זיך צערייסען
פון פיל גבורה און פיל וואומ.
חוליע, פראַסט, און ברען און גלוט!

דאָס איז מאַטעריעלע גבורה כמעט. דאָ ליגט אַ וועלט מיט
נשמות'דיגען פיהלען. דאָס איז דאָ דער רוסישער פראַסט מיט

זיין גאנצער קראפט. אלעס גליהט אין הייסען פראָסט.
 איז דאָס באמת געשעהן מיט'ן בלאַסען ישיבה בחור?
 מיט'ן נעכטיגען מתמיד, מיט'ן היינטיגען משכיל?
 „יא, איך בין אַ ישיבה בחור. מײן געזיכט ווי קרייד איז
 ווייס. נאָר אין זיך פאַרבאָרג איך אונטער אַ דיקען פאַנצער אייז.
 ס'איז אַ נס, ס'איז אַ נס!“

הפּקר הפּקר! אַלץ איז הפּקר!
 הוי, דו קומשער! טראָג געשווינד!
 וואָרף אַרײן מיך אין דעם וויכער
 און צעבלאַז מיך אויף דעם ווינט.

גרויסע כחות שפּאַרען, רייסען זיך אַרום — און האָבען אין
 ליכטיגקייט און קרעפטיגקייט זייער אויסלייזונג געפונען.

און מײן אייז — עס שמעקט אין פריהלינג
 וואָס איז פול מיט פראַכט און לוסט.
 אַזאָ גייעס פרושען פריהלינג
 האָט קיין מענש נאָך ניט געוואוסט.
 קיינער ניט געוואוסט.

ד.

אַבגעזונדערט אין זייער גרויסקייט און באַגאַסענע מיט אַ
 באַזונדער איינגעהאַלטענעם שיין שטייען אין ביאָליק'ס בוך די
 צוויי פּאַעמען: „מגילת האשׁ“ — די פייער-מגילה און „מתי
 מדבר“ — די מתים פון מדבר. „מגילת האשׁ“, וועלכע איז
 באַטיטעלט אַלס אַ חורבן-לעגענדע, איז די טונקעלסטע זאַך זיינע,
 וועלכע האָט אַרויסגערופען ניט ווייניג פירושים.

ס'פיהלט זיך אין איר אַ גרויס וואָרט, וואָס זוכט אַ פּאַרם
 זיך אַרויסצוזאָגען; עפעס קייקעלט זיך אין די פאַרבאָרגענע
 ווינקלען וואָס זוכט אַ וועג פאַר דער אַנטפּלעקונג — נאָר איבער
 אַלעם שוועבט דער גייסט פון איינגעהאַלטענקייט, פון ניט דער-
 זאָגטקייט; דאָס איז אַ וואונדערבאַרער בנין לויט דער שפּראַך
 און טעכנישער קאַנסטרוקציע. נאָר דאָס איז אויך אַ טורמע פאַר
 אַ גרויסען באַגעהר וואָס האָט געזאָלט אַרויס פריי.

„מגילת האש“ איז דער צענטער אין וועלכען ס'קניפען זיך צונויף באזונדערע פעדים פון ביאליק'ס שאַפּען: דאָ איז דאָ די גרויסע איינזאַמקייט, דאָס ליד פון צער און צאַרן, דאָס ליד פון גלויבען, דאָס ליד פון ריינעם און אומשולדיגען גלויבען — און איבער אַלעמען די ניט־באַפּרידיגטע ליבע. מיט דעם עראָ-טישען עלעמענט איז אויסגעפלאַסטערט דער גאַנצער גרונד פון דער פּאָעמע. די גליהענדע פאַרלאַנגען פון יונגען און ליבע, וואָס האָבען זייער תּיקון ניט געפונען, פּלאַטערען ווי געפאַנגענע טויבען צווישען די ווענט פון דעם דאָזיגען פאַרשלאָסענעם פּאַלאַץ. די צוויי הונדערט בחורים און די צוויי הונדערט מיידלאַך, וואָס דער שונא האָט פאַרטריבען פון ירושלים, זיינען פאַרוואַרפען געוואָרען אויף אַן איינזאַמען אינזעל, נאַקעטע, הונגעריגע און דורשטיגע זיינען זיי, די לעצטע שטאַלץ פון יהודה, צוטיילט געוואָרען: לאָזען זיי בלאָנזשען אַליין, ניט קענען קור מען צו באהעפטונג, ס'זאָל קיין צווייטער דור ניט אויפשטיין מעהר. אויף דעם דריטען טאַג האָבען די בחורים דערזעהן אַ גרויסען טייך, שוואַרץ ווי סמאָלע, און האָבען אויסגעשריען: וואַסער! וואַסער! און האָבען פון דעם געטרונקען, און אַ ווילדען גראָז — אַ געזאַלצענעם (מלוח) האָבען זיי דערזעהן און פון אים געגעסען — און זיי האָבען גאָרניט געוואוסט, אַז געטרונקען האָבען זיי פונ'ם טייך אַברון, און אַז זייער מאַכל איז געווען דעם שונא'ס שורש. איינער פון זיי, אַ יונגער און אַ פאַר'חלומ'טער, מיט בלויע אויגען — ער האָט ניט געגעסען. ער האָט ניט געטרונקען פונ'ם פרעמדען סם. ער איז געבליבען ביי זיין אומשולד — פון גלות ניט פאַרוזכט. ער האָט געהאַט בלויע אויגען, און דאָס ליד פון האַפּנונג און פאַרגעבונג האָט געזונגען פון אים. געווען איז אָבער אַ צווייטער, אַ מאַן פון צאָרענדיגען אויסזעהן און פון שרעק. ער האָט אַנאַנדער ליד געזונגען — דאָס ליד פון חורבן און שנאה. שנאה און — נקמה. אין זיין ליד האָט ער אַרויסגערופען דעם פינסטערען

נייסט פון אברון; נעמט די לידער פון חורבן, שוואַרץ ווי האַלעוועשקעס פון אייער האַרץ און זייעט, פאַרשפּרייט זי איך בער דער וועלט, שאַרט די קויהלען אירע אויף די פון גאַט פאַר-שאַלטענע קעפּ. אז אייער שאַטען וועט דורכלויפּען איבער אַ ליליע פון זייער גאַרטען — שוואַרץ וועט זי ווערען און שטאַר-בען. אונטער דעם קוק פון אייער אויג וועט דער מאַרמאָר פון זייערע געטער און געצקעס צובראַכען ווערען ווי אַ שאַרבּען. און נעמט מיט זיך אַ געלעכטער, אַ שפּאַט אַזאַ, אומדערבאַרעמ'דיג און ביטער, אז איר זאָלט מיט אים טויטען . . .

אזוי זאָגט דער צאָרנדיגער „איש הפּלאי", דער פינסטערער אומבאַקאַנטער, וועגען דעם אונטערזאַנג פון לעצטען שטאַלצען שבט. מעהר ניטאָ קיין גלויבען, מעהר ניטאָ קיין אַרבייט. גע-בליבען איז נאָר איינס: זיין כּדי פאַר'סמ'ן, לעבען כּדי פאַר-ניכטען. ווייל דער חורבן פון פּאַלק איז דער חורבן פון יחיד — זאָל-זשע דער דאָזיגער חורבן ווערען אַ חורבן פאַר אַלע, פאַר יעדען באַזונדערן איינוואוינער פון אונזער זינדיגער ערה. און דאָ דערזעהן זיי ווי פון יענער זייט טייך, איבער'ן שפיץ פון די בערנ, שוועבען און געהען צום אָפּגרונד זייערע שוועסטער — די מיידלעך. ציהט זיך אַ ווייסע שורה פון יונגע, צאַרטע מיידלעך. זייערע הענט פאַרשפּרייט צום הימעל, פאַרוויקעלט אין שטראַלען פון דער לבנה און זייערע אויגען זיינען פאַר-מאַכט ווי ביי לבנה-קראַנקע; דאָרן-קראַנצען צו זייערע קעפּ — און זיי שוועבען גלייך צום אָבגרונד. די בחורים שרייען. זאָלען זיי הערען, געראַטעוועט ווערען פון תּהום. ניט זיי הערען, ניט זיי זעהען. אַ מינוט — און אַ לאַנגער שוור פון אויגען עפענען זיך — און פליהען אַריין ווי פּויגלען אין שוואַרצען וואַסער. מיט אַ ווילדען געשריי וואַרפען זיך זייערע וכרידער נאָך זיי אין וואַסער אַריין. ראַנגלען זיך מיט אברון און זיינע כּוואַליעס, שווימען און שניידען דאָס וואַסער — רעטען די לעצטע טעכ-טער פון יהודה. דעם לעצטען חלום פון זייער לעבען — נאָר

אויך דאָ שטעלט זיך צווישען זיי אַ וואַסער-וואַנט און צו-
שיידט זיי.

באַגעגנט האָבען זיי זיך שוין נאָך אַלעמען — אויף דעם
אַבגורנד פּונ'ם ים. דער אַברון האָט געזיגט. ער האָט זיינס
גענומען. איצט איז געוואָרען שטיל. מעהר קיין רויש ניטאָ.
געבליבען איז נאָר איינער — דער יונגער אומבאַקאַנטער,
דער מיט די בלויע אויגען און מיט דער ליד פון האָפּנונג.

און אין זיין ווידוי צו דער מיידעלשער געשטאַלט, וואָס האָט
זיך באַוווּזען צו אים פון דער הויך, ליגט די נשמה פון דער
דאָזיגער מנילה. דאָס איז די ווידוי פון ליבע פאַרשטיקטער
און פאַרלאַנגען דערדריקטע. דורך דער הימליש-מיידעלשער
געשטאַלט זינגט ער צו אונז פון זיין אייגענעם חורבן, פון דער
יוגענד דער פאַרשעמטער, פון דעם וואָס האָט געדאַרפט קומען און
איז ניט געקומען. אויך דאָ, ווי אין אַנדערע לידער, דערהויבט
ער די פרוי צו דער הויכקייט פון סימבאָל און עטוואָס העכערעם
און געמאָליכעם שיינט איבער דעם ערדישען און פרויליכען וואָס
מיר זעהן.

זיין ליבע איז בענקשאַפט און תּפילה. און זיין פרוי איז
אַן אָפּשפּיגלונג פון דער שכינה.

אין זיין דיכטונג באַהעפט זיך רעליגיע און ליבע, זיי צוויי
לייבליכע שוועסטער.

אַט אַזוי זינגט ער אין זיין ליד „איך ?“ (וואו ביזטו ?):

וואו ביזטו ? —

פּאָ דו ביזט נאָך געווען אַ ווייטע, אומבאַקאַנטע —
שוין פּלעגען רופּען דיך די ליפּען די צוברענטע — — —
און אויף דער ברייטער גמרא גאַנצע מעג פאַרטרומט
אין וואַלקענדעל מיט גאַלד באַזוימט
אין לויטערסטען געבעט, אין מיינע ריינסטע פּריידען
און אין די הייליגסטע פון מיינע ליידען —
האַב איך נאָך איינס געגאַרט, נאָר איינס פאַרלאַנגט האָב איך:
נאָר דיך, נאָר דיך, נאָר דיך.

ער האָט גע'חלומ'ט פון איר איבער זיין גמרא, אין וועלך
 כער זיין נשמה האָט געפלאָטערט און פלאָטערט נאָך ביז איצט.
 ער האָט געגאָרט נאָך איר „אין לויטערסטען געבעט און אין
 מינע ריינסטע פריידען". ריין. דאָס איז דאָס שטאַרקסטע אין
 דער פרוי. הייליג. דאָס איז דער באַגריף פאַר איר:

ביזט צו דיין צו זיין מיין פריינדן, ביזט צו הייליג מיט
 מיר זיצען — זיי-זשע מיר מיין גאָט, מיין מלאך, צו דיר
 וויל איך בעטען, דינען.

און די ריינקייט און די הייליגקייט איז מעהר ניט ווי אַן אָפֿ-
 שפיגלונג פון אלע אַנדערע לעבענס-פאַרמען און האַרץ-באַגעה-
 רען. די פרוי איז מעהר ניט ווי אַ פאַרקערפערונג פון דער
 ליכטיגקייט און זוניגקייט און גלוסטיגקייט וואָס פילען אָן די
 וועלט. דערפאַר אַז מ'דאַרף זי אַמאָל פאַרלאָזען — פאַלט ניט
 דער הימעל צו דער ערד. אַזוי איז דאָס לעבען. כדי אינגאַנ-
 צען באַגרייפען און באַהעפטען זיך מיט דעם ריינסטען — דאַרף
 מען דוקא זיך אָפטיילען פון גוף, פון קערפערליכער פאַרם —
 און טוליען זיך צו גייסט, טוליען זיך צו קדושה.

ניין, מיין ריינע, כ'האָב געליבט דיך און איך ליב דיך אויף
 אַן אמת. ווען אַפילו כ'האָב פאַרלאָזט דיך, האָב איך עס
 געטאָן אויס ליבשאַפֿט.

בעסער זאָל בלייבען איר געשטאַלט הייליג און ריין, און אין
 אים זאָל זיך אָפּשפיגלען דאָס ריינקייט פון דער וועלט.

זיי אַן אַנדעק מיר פון קדושה
 שוין מיר אין די זונען-שטראַהלען
 ווינק צו מיר פון מיין האַרצ'ס דופק
 ציטער אין מיין טרער'ס אַ טראַפען . . .

און אַז ער ווערט אַמאָל געשטרויכעלט און ווערט פאַר'שכור'ט
 פון אירע הונגעריגע אויגען, פון אירע דרשטיגע ליפען און
 טרינקט פון קוואַל פון קערפערליכער גלוסטיגקייט — טוט אים
 באַנג.

פאַר איין מינוט פון תענוג, פאַר איין מאָמענט פון גליק

האָט ער אָפּגעגעבן אַ וועלט אַ גאַנצע. „אָ, ווי גרויס איז דער פּרייז וואָס איך האָב באַצאָלט פאַר דיין לייב!“
 בעסער איז שוין: געהסט אַוועק — געה געזונטערהייד.
 ער וועט אַליין ניט בלייבען. ס'איז נאָך דאָ זעהר אַ סך: גרינע פּריהלינגס, גאָלדענע סוף-זומערס און די ווייסקייט פון די וויינ-טערס, און אויף דעם אַלעמען וועט טאַקע שוועבען דיין גע-שטאַלט — ווי גאָט'ס גנאָד — וואָס שעפטשעט שטיל אַ ברכה אויף די שבת-ליכט.

און ער זאָגט איר אָן, דער וואָס געהט אַוועק, אַז זי זאָל רוהיג זיין. פאַרקוקען זיך אויף דער רוהיגקייט פון העכערע פון אונז, פון די וואָס לעבען לענגער פון אונז — הימעל און שטערן — און באַקומען זייער רוהיגקייט, זייער אייביגקייט.

ה.

וביאַליק האָט ניט אומזיסט געקראָגען די ברכה און די ליבע פון פּאָלק. ער איז טיף-אידיש אין זיין וועלט-באַנעם און אין זיין דיכטונג. ער איז פאַרוואַרצעלט אין אידישען גייסט פון פאַרשידענע דורות. ער האָט דעם טיפען ראַסען-געפיהל פון דעם אור-אַלטען העברעער, דעם הן פון פּאָלקסטימליכקייט פון נעכטען און פון היינט און דעם כוח פון גאַציאָנאַלער ערוואַכונג פון היינט און פון מאָרגען. ער פאַראייניגט אַזוי אַרום די ווייטע פאַרגאַנגענהייט מיט דער נאָהענטער; די נאָהענטע פאַרגאַנגענהייט מיט דער געגענוואַרט, און די געגענ-וואַרט מיט דער צוקונפּט.

ער איז ווי אַ שטאַרקער בוים, איינגעגראָבען מיט אַלע זיינע וואַרצלען אין דער פעטער ערד פון אידישער געשיכטע, פון וועלכער ער זייגט און געהרט זיך, און זיינע צווייגען זיינען אויסגעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט אונזערער, אַזוי אַז אַלע זאָלען קענען הנאה האָבען פון זייער דופּט און זייער שאַטען, פון זייער פּרוכט און זייער ברכה.

דערפאר פיהלען מיר אין זיינע זאכען אזא קערענדיגקייט און אזא קרעפטיגע רייפקייט. ווייל ביאליק איז דער פאָעט פון כוח, פון טיפען און שאַרפען אויסדרוק. ביי אים איז דאָס וואָרט אַ טהאַט, אַ „דבר“ — אין נביא'ישען זין. און ניט איינמאָל פאַרגלייכט ער עס צו אַ האַק („בקרדום כבד יפול חברי“ — ווי אַ שווערע האַק וועט פאַלען מיין וואָרט; „קרדומי באַ בעץ רקבון“ — מיין האַק איז אַרײַן אין אַ פּויל האַלץ; „לאַ מצא תחתיו סדן פטישו“ — מיין האַמער האָט ניט געפונען אונטער זיך קיין קאַוואַדלע; א. א. ז.ו.). דאָס איז אַ פּרימיטיוו בילד, מיט וועלכען די נביאים פלעגען זיך אָפּט באַנוצען כדי די זינד דיגע זאָלען ניט נאָר הערען זייערע ווערטער, נאָר אויך פיהלען זיי, דערפיהלען זיי פיזיש. און ניט נאָר איינצעלנע בילדער אַזעלכע האָט ביאליק ליב צו באַנוצען; ער אַליין וויל, אַז מיר זאָלען אים זעהן אין געשטאַלט פון אַ האַלץ־העקער. און אויף מאָרגען נאָך זיין פּופציג־יאָריגען יובילעאום, י"א טבת, תרפ"ג, ענטפערט ער אָפּ מיט אַ ליד צו די פייערער:

ולמה שתם על נוי?
 מה תמאתי, מה כחי?
 לא משורר, לא נביא—
 חוטב-עצים אָנכי.
 חוטב-עצים, איש-קרדום.
 עושה מלאכתי לתומי;
 ורד היום, וידי רפתה
 וקהה שובת קרדומי.

ער ובעט זיך ביי אונז: וואָס ווילט איר פון מיר? וואָס איז מיין זינד? וואָס איז מיין כוח? ניט קיין משורר, ניט קיין נביא — אַ האַלץ־העקער בין איך.
 אַ האַלץ־העקער — וואָס טראָגט מיט תמימות און גאָטס־פאַרכטיגקייט זיין שטאַרקען כלי־זיין — די האַק.
 און מיט זואונדערליכער גבורה און מיט דעם ברען און

גלויבען פון אן ערשטען, וואָס דאַרף אָנפאַנגען אלעס פון דאָס ניי און מיט די אייגענע כחות, האָט ער אויסגעהאַקט אַ שפּראַך, האָט ער אויסגעקריצט אַ נייע דיכטונג, וואָס האָט זיך איינגע-קריצט אין פּאָל'ס באַוואוסטזיין.

האָט ער תמיד געזוכט ניט דאָס לייכטע, נאָר דאָס שווערע; ניט דאָס אויבענאוויפגע, נאָר דאָס טיפע. ער האָט געקעמפט מיט זיך און מיט דער סביבה. ער האָט געשטראַפט און גע-מוסר'ט זיין פּאָלק, ווייל זיין שוואַכקייט האָט אים באַליידיגט; זיין נאָכגעביגקייט, זיין שרעקעדיגקייט, זיין גרייטקייט צו ליידען האָבען אים אויפגעטרייסעלט און ער האָט אין זיינע ליידער „פון צער און צאַרן“ אויסגעגאַסען אַ נייע תוכחה אויף אים. אין דעם, דענק איך, האָט ניט נאָר זיין נאַציאָנאַלער געפיהל גע-ווירקט, נאָר אויך זיין פּערזענליכער באַגעהר און דורשט צו כוח, צו קאַמף, צו אויפשטאַנד. ער איז געקומען מיט אַ האַק און האָט געזוכט אויף וועמען זי אַראַפּצולאָזען; ער האָט גע-דאַרפט האָבען פאַר זיינע כחות, וואָס האָבען געברויזט אין אים, אַ שטער, אַן אַפהאַלט, וואָס זאָל אים נאָך מעהר אויפברויזען און צורודערען.

און זיינע ווערטער האָבען אָפּגעהילכט זוי דונערען אויף אונזערע פאַרוואַלקענטע הימלען, און מיר האָבען דערפיהלט אין אים אַ נייע, אויסערגעווענהליכע קראַפט, און מיר האָבען ליב באַקומען זיין צאַרן און זיין שטראַף, זיין גאַל און זיין שפּאַס, זיין וועהטאָג און זיין ליידען.

ער האָט ווי מיט ריטער געשמיסען אונזער לייב און מיר האָבען עס אָנגענומען מיט ליבע, ווייל מיר האָבען געזעהן די קראַפט וואָס טרייבט דעם נייעם דיכטער און מיר האָבען דער-פיהלט, אַז דאָס איז ניט פון שנאה, נאָר פון ליבע. און דעם גרעסטען נאָמען, וואָס מיר האָבען געהאַט באַהאַלטען אין אונזער אוצר, האָבען מיר אים געגעבען: נ ב י א.

אָבער ער האָט זיך ביי דעם ניט אָפגעשטעלט. ער האָט געגראָבען טיפער, ניט נאָר אין פּאָלקס-נשמה, נאָר אין זיין אייגענער. ווייל ווירקען אויף יענעם קען מען נאָר מיט דעם כוח, וואָס פליסט אָהן אויפהער פון אינעווייניג. און אויב דאָס „נביא'ישע“, דאָס הייסט, דאָס סאָציאַלפּאָעטישע, פּאָדערט עמיצען, אויף וועמען מען זאָל דעם כוח פון ליד און שטראָף אויסניסען, פּאָדערט זיך אָבער נאָך מער דאָס ריין-דיכטערישע, וואָס זוכט ניט קיינעם, וואָס וויל ניט שטראָפּען, נאָר וואָס וויל געפינען זיך אַליין, דערזעהן דאָס אייגענע ליכט, דערפיהלען דעם אמת און דעם טעם פון דעם אייגענעם לעבען.

דעמאָלט געהט ביאָליק אין דעם קדשי-קדשים פון זיין אייגענעם „איך“. ער געהט אויך צו דער „ברכה“, אין וועלכער ער זעהט אַן אַנדער וועלט, אָפגעשפיגעלט אין דעם ריינעם קריש-טאָל פונ'ם וואַסער. דאָרט, צווישען אייביגע כוימער, וואָס האָ-בען נאָך קיינמאָל קיין בת-קול פון אַ האַס ניט געהערט; דאָרט, וואו נאָר דער וואָלף און דער יעגער פלעגען זיך באַווייזען — דאָרט פלעגט ער אַרומבלאָנדזשען איינער אַליין שעה'ן גאַנצע און זיך מתייחד זיין מיט זיין האַרצען און זיין גאָט.

אין „הברכה“ און אין „זוהר“ און אין אַנדערע נאַטור-לידער אַנטפלעקט זיך ביאָליק אין זיין אמת'ער גרויסקייט, אַלס דיכטער. דאָרט ווערט דאָס „וואָרט“ פאַרביטען אויף פאַרב, קלאַנג און געשטאַלט. ער, וואָס הערט דעם בת-קול פון אַ פאַר-באָרגענעם גאָט, קוקט זיך איין אין דער אָפּשפיגלונג און דער-הערט, אַז —

שפת-אלים הרישית יש, לשון-תשאים,
לא קול ולא הברה לה, אך גוני-גונים,
וקסמים לה ותמונות-הוד וצבא-חזיונות;
בלשון זו יתודע אל לבתירו-לבו
ובה יתרחר שר-העולם את הרהוריו
ויוצר אמן יגלום בה הגיג-לבבו

ומצא פתרון בה לחלום לא-הגוי ;
הלא היא לשון המראות — — —

אין דער דאָזיגער שטילער שפראך, פון פיל־געשטאַלטיגקייט
און כּשופ'ס און בילדער און זעהונגען, באַקענט זיך גאָט צו
זיינע אויסדרעווילטע, און אין איר האָט ער זיך אויך צו
ביאַליק'ן אַנטפלעקט, נאָכדעם ווי ער האָט באַוווּזען אויך דאָס
כּשופּ פון דעם וואָרט.

אין די דאָזיגע, ווי אין אַנדערע גרויסע פּאָעמען, וועלכע
פּאָרערען אַ גרויסען קינסטלער זיי איבערצוזעצן, האָט זיך
ביאַליק'ס שפראַך באַוווּזען אין איר גאַנצען כּשופּ. ער האָט
די גאַנצע רייכקייט און שעהנקייט פון דער העברעאישער שפראַך,
פון וועלכער ער איז דער גרעסטער מייסטער, אַזוי וואונדער־
ליך צוגעפּאָסט צו דער אויסגעלייטערטער און אָפּגעשפּיגעלטער
וועלט, פונקט ווי ער האָט פאַר זיינע כּוח־לידער צוגעפּאָסט
די נביא'ישע שפראַך. און אויב אין יענע לידער ווירקען
זיינע ווערטער מיט זייער שטאַרקייט און פעסטקייט, ווירקען זיי
דאָ מיט זייער פּלאַסטישער שעהנקייט, מיט זייער דיכטערישער
לויטערקייט און ריינקייט — ווי אַ תּפילה.

ביי ביאַליק'ן, ווי ביי יעדען גרויסען דיכטער, איז די
שפראַך ניט נאָר אַ מיטעל צו עפעס אַנדערש, נאָר זי אַליין איז
אַ צוועק, ווייל אין איר, און נאָר אין איר, ווערט געשאַפּען
דער אינהאַלט און דער ריטם ; דורך אירע קליינע, באַזונדערע
חלקים, דורך די ווערטער וואָס באַהעפּטען זיך איינס צום אַנדערען,
דורך דעם קלאַנג וואָס קומט אַרויס פון זייער צור
זאַמענפּאַרען, דורך יעדען ריהר זייערען ווערט געשאַפּען דאָס
באַגעהרטע, ווערט געבוירען דאָס ווילד, דער קערן פון דיכטונג.
דערפאַר פיהלען מיר אין אַלע זיינע זאַכען אזא גאַנצקייט צוויי־
שן אינהאַלט און פאַרם.

דאָס וואָס ער האָט אויפגעטאָן פאַר דער העברעאישער

שפראך איז מעהר ווי אן אויפטו פאר א שפראך, אפילו א היי-ליגע, אפילו א נאציאנאלע. ער האָט זיך דערגרונטעוועט צום מקור, צו די טיפסטע טיפען פון אונזער אויסדרוק. פאר אים האָבען זיך געעפענט, מיט פארבלענדענדער ליכט, פארבאָרגענע אוצרות פון שפראך, וואָס אויף איר האָט זיך אַנטפלעקט דער אידישע, כאַראַקטער, וואָס דורך איר האָט דאָס אידישע פאָלק געגעבען אַ תורה צו דער וועלט, וואָס אין איר קורצקייט און איר שאַרפֿ-קייט זיינען אויסגעקריצט געוואָרען די עשרת הדברות און גע-שאַפען געוואָרען אַ מאָראַל פאר דעם מענשען, וואָס מיט איר פיער האָבען געטליכע נביאים געצונדען הערצער פון פעלקער און מענשען, געלערנט זיי גערעכטיגקייט און רחמנות, ברידער-ליבקייט און גלייכהייט.

און די שפראך, וועלכע האָט פאר אים אַ רייכע וועלט ענטדעקט, איז אויך געוואָרען אַ גרויסער כלי-זין, וואָס האָט זיינע אייגענע כחות דערוועקט און ענטפלעקט פאר דער וועלט.

שאל מִשְׁעֵרְנִיכְאֹוֹסְקִי

א.

„האם קדמתי בוא, או אחר צור בראני?“ (צי בין איך פרי געקומען, צי האָט מיך גאָט באַשאַפֿען שפּעט?) — אַזוי פּרעגט מִשְׁעֵרְנִיכְאֹוֹסְקִי אויף זיך אַלײן. ער, איינער פון די קערענדינסטע פּאָעטען און איינער פון די שעפּער פון דער ניִיִ העברעאישער לײַטעראַטור; ער, דער פּאָעט פון זון און קראַפּט און שעהנקייט — שטעהט נאָך עד היום ווי אַ פּאַרוואַנדערטער און פּרעמדער ביי אונזער גרענעץ און ער ווייסט ניט צי האָט ער שוין דערגרייכט דעם גרעניץ, צי איז ער אים שוין אַריבער („הבאתי עד הגבול או אם עברתיו כבר“)? ווייל אַזוי איז ער אויפגענומען געוואָרען ביי זיין ערשיינען מיט אַריבער דרייִ סיג יאָר צוריק — פּרעמד און ני, ווי פון אַן אַנדער וועלט געקומען. און אַלײן, מיט זיין אייגענטימליכען וועג, האָט ער זיך זיין באַזונדער און בכבוד׳יג אָרט ערוואַרבען אין אונזער לײַטעראַטור. דאָס נייקייט איז באַשטאַנען אין דעם וואָס ער איז ניט פון בית־מדרש געקומען — נאָר פּונ׳ם דאָרף, פון קרימער פעלדער און אוקראַינער סטעפּעס, ניט פון חדר און ישיבה נאָר פון נימנאָזיע און קאָמערץ־שול אין אדעס. ער איז ניט קיין באַפּרייטער, נאָר אַ פּרייער פון אַלטע טראַדיציעס אַרויס־געקומען. ער איז ניט דורכגעגאַנגען דעם גוט־באַקאַנטען וועג פּונ׳ם אידישען אינטעליגענט — פּריהער אַ ישיבה־חבור, נאָכדעם דער

אויפקלערונגס-פיבער, די השכלה-כוואליעס און דער פארלאנג צו נאציאנאל-אינדיווידועלער ערוואכונג. ער איז צו געזונט, נארמאל און „לייכטזיניג“ געווען פאר יענער צייט פון ערנסט, זוכעניש און איבערשאצונג פון ווערטען. כמעט אין איין צייט מיט ביאליק'ן זיך באוויזען — און וואָס פאר אַ מהלך צווישען בידענ'ס וועלט אויפנעמען און אויפפאסען! צוויי באזונדערע וועלטען!

ביאליק איז געווען צוזאמענגעוואקסען מיט זיין דור. ער האָט זיין וועהטאָג געפיהלט אזוי פערזענליך ווי נאציאנאל: ער איז, אַן אַרומגעוויקעלטער פון בית-מדרש שאַטענס, אַן אַרויס-געטריבענער פונ'ם גרויסען אומרוה, אַרויס אויף דער ליכטיגער וועלט מיט אַ טיפער בענקשאפט נאָך ליכט, נאָך לעבען און ערלייוונג. דערפאר האָבען זיינע ווערטער געפונען אזא אָפּ-קלאַנג אין די הערצער. אין ביאליק'ן האָט דער דור דערפיהלט זיין פּאָעט — און מיט זיין שטארקען כח איז ער געוואָרען דער הערשער.

טשערניכאָוסקי איז געקומען אַט אזוי ווי ער שטעהט און געהט. מיט זיך אליין. מיט די עלעמענטאַרע כחות, וועלכע די נאַטור האָט אין אים באַהאַלטען. איצט זעהן אויס זיינע ערשטע לידער אזוי פשוט און קלאָר, שוין צופיל קלאָר און פאַרשטענד-ליך. אָבער דאַן זיינען זיי געווען פרעמד און ניט „צייטמעסיג“. טשערניכאָוסקי האָט זיך אַריענטירט בלויז אויף זיך. ער האָט געזוכט זיך אין דער וועלט און האָט געטראָגען די וועלט אין זיך. לאַנגזאַם, פעסט און מיט אַ ליכטיגען בליק אויף דער וועלט האָט ער אָנגעהויבען שאַפען. ער האָט געזוכט און געפונען דאָס קלאָרסייט. ער האָט גובר געווען אַלע יצר הרע'ס וואָס האָבען זיך צו אים באוויזען אויף אַראַפּפירען פונ'ם וועג — נאָר איין יצר הרע (און אפשר איז דאָס נאָר דער יצר-טובּ?) האָט ער געפּאָלגט — דעם פון זיין אייגען לעבען.

ער איז דער פּאָעט פון כח. ער האָט קראַפט און ליכט

קראפט. ער גיט זיך קיינמאל ניט אונטער קיין שאַטען־געפיהלען, קיין יאָ־און־ניין מאַטיווען. ער האָט ליב צו הערשען און באַהער־שען. ער איז דער איינגעהאַלטענסטער און איינגעשלאָסענסטער פּאַעט. ער האָט הנאה און שאַפט הנאה נאָר נאָכ'ן אינערליכען קאַמף איבער דעם כאַאָס. זיין שפּראַך איז אַ קאַהגע און גע־שניצטע. די זאַצען — געפרעסטע, שטייפע. וויל ער וויל אין יעדער ערשיינונג געפינען דעם תּמציִת, דעם עיקר. ער זוכט דאָס שטאַנדהאַפּטיגע. ער איז מעגליך און לאָזט זיך ניט באַ־הערשען פּון נעבעלדיגע געפיהלען. ער איז דורך און דורך פּלאַ־סטיש — און שאַפט פעסט, קלאַר און געזונט. אויסערליך קאַלט — אָבער נאָר אויסערליך. ער האָט מורא צולאָזען זיינע כּחות, אַרויסלאָזען זיין פייער. ער וויל אַלעס קאָנצענטרירען, קריסטאַ־ליזירען. און ער איז זיך מודה :

מלפנים קרות מלי

ובקרבי אש אדירים

וצנומים נדמו ניבים

ובלבי שיר השירים.

(און אַמאל זיינען מיינע ווערשער קאַלט — און אין מיר איז אַ העליש פייער. די אויסדרוקען ווייזען אויס בלאַס בעת אין מיין האַרצען איז שיר השירים).

אין דעם וידוי איז דאָ אי וועהטאָג, אי תּענוג — זיין כּח שעפט ער פּון דער נאַטור, מיט וועלכער ער איז אַזוי שטאַרק צו־נויפגעבונדען. ניט נאָר פּון קינדווייז אָן, נאָר פּון די אוראַלטע צייטען. זיין צובונד הויבט זיך ניט אָן דוקא פּון איצט. ער איז אַ קדמון. אין אים רינט אוראַלט בלוט, דאָס בלוט פּון כּנען. ניטאָ קיין עבר, ניטאָ קיין הווה, ניטאָ קיין נעכטען, ניטאָ קיין היינט — אין דעם אָנגעזוכט פּון דער גרויסער סטיכיע ווערען גרעניצען אָפּגעווישט. איין צייט, איין מענש, איין נאָט, איין גרויסער קאָסמאָס. אים דערצהלט דער קוואַל און אים דער־

צעהלט די כוואליע, און כאַטש ער ווייס ניט וואָס — פיהלט ער אָבער זייער מורמלען, ער פיהלט אין זיי זיין איך, זיך. און ער פיהלט די שפראַך פון וואַלד. אין זייער ציטער האָט ער דערקענט זיינע קליינע ברידער וואָס ער האָט פאַרלאָזען אַמאָל, אַמאָל, ווען גאָט האָט צושיידט די סטיכעס אויף דער וועלט.

ער האָט אַ טיף און קרעפטיג ליד: „נאַקטורנאַ“, אין וועל-כער ער אַנטפלעקט די וועלט מיט אַ מיסטישער קראַפט און זעהונג. אויך דאָ באַווייזט זיך דער „לילה קדמון“. די אוראַלטע נאַכט האָט זיך פאַרטשעפעט ביי די צווייגען פון די בויער אינ'ם טיפען וואַלד. די ברידער־סטיכעס האָבען זיך צוזאַמענגעראַפען — און ער איז איינער פון זיי. דאָ האָט זיך דער כאַאָס צוברעקעלט אויף שטיקלאַך. די אייביגקייט האָט די טויערען פאַרמאַכט — און לאָזט ניט אַרײַן. וואו טוט מען אַהין דעם כח? און כח איז דאָ, כח וואָס זידט, כח וואָס וויל שאַפען. און פון די אַלטע ברעקלאַך פון תהו ובהו שאַפט ער אַ לעבען, שאַפט ער אַ טיפען גלויבען אין דער וועלט. דער מענש איז ניט עלענר, ניט אַליין. ער איז אַ טייל פון קאָסמאָס. און אַז דער שטורם פון לעבען וועט אַנשוויגען ווערען, און אַז די פאָרם פון אונזער מענשליך זיין וועט אויפהערען — איז דען אַ סוף? איז דען אַלעס געענדיגט? נאָר די פאָרם ענדערט זיך. אָבער דאָס לעבען בלייבט, די זון און קראַפט וועלען בלייבען. וועט אויך ער זיין איין פאָדים אין גרויסען געוועב פון די וועלט־כחות וואָס וועבען כסדר און וועבען אָהן אויפהער די רעטעניש פון לעבען, וואָס וועט קיינמאָל קיין פתרון ניט געפינען.

צוליב דער דאָזיגער אויפפאַסונג פון דער נאַטור איז ער געקרוינט געוואָרען מיט'ן נאָמען „גריך“. מ'האָט אין אים געזעהן דעם פאָעט פון גריכישער שעהנהייט. דאָס וואָס אים באַאומרהיגען ניט קיין פאַרמעל־מאַראַלע פראַגען, דאָס וואָס ער איז אין זיינע שאַפונגס־וועגען אויסען דאָס שעהנע — האָט אים אין אַ באַזונדער ליכט אַוועקגעשטעלט. ס'איז, פאַרשטעהט

זיך, א פיין ביסעלע גוזמא אין דער דאָזיגער אָפּשאַצונג, אזוי ווי ס'איז ניט אינגאנצען ריכטיג געווען בערדיטשעווסקי'ן רופען „ניטשעאנער" און צו ברענער'ן צולייגען דעם שטעמפעל „דאָ-סטאָיעוושטינע". דאָס זיינען אַלץ ניט קיין טרעפענדע באַגריי-פען וואָס קומען פון דרויסען.

טשערניכאָווסקי האָט מעהר פון אַלע גערייצט מיט זיין פיניקייט, קולטור, יום-טוב'דיגקייט און דער געטאָ-באָגריף האָט זיך דערשראָקען און געמורמעלט: גריכיש!

אָבער, „גריכיש" צי ניט, ער איז וועלטליך, פריי און איראָפּעאיש. ער איז אַ פּאָעט פון גרויסער עלעמענטאַרער קראַפט — אָבער אויך פון דיסציפּלין און קולטור. ער וועט זיך קיינמאָל ניט פאַרלאָזען אויף דעם וואָס „נאָט האָט געגעבען". ער זוכט די הילף פון מענשליכע דערגרייכונגען. ער איז טיף אינטואיטיוו, אָבער לייטערט דורך זיין זעהונג דורך דער זיפּ פון שכל און פאַרנונפט. ער האָט דעם אומרו, נאָר ער האָט מוט און זעלבסטבאַהערשונג אים דורכצופירען דורך דעם ליכ-טיגען וועג פון רו און באַריהוהיגונג. דערפאַר איז ער פאַר איינע — אַ גריך, אַ קינסטלער פון פאַרם און שעהנקייט. פאַר אַנדערע — אַ קאלטער סקולפּאַר-פּאָעט, וואָס וויל קריסטאָליזיר-רען און אויסדריקען בולט דאָס וואָס „לאָזט זיך ניט כאַפען". און פאַר אַנדערע ווידער איז ער אַ „געצענדיגער".

ב.

טשערניכאָווסקי דער „לייכטיגער", דער שפּילעוודיגער, האָט וועניגער לייכטזין אין שפּיל לשם שפּיל, ווי אַנדערע לייכטע פּאָעטען. ער איז אַן ערנסטער, אַ פּאָעט מיט תכלית, מיט עסטעטישע מצוות. אזוי ווי די דאָגמאַטיקער מאָראַליסטען טראָגען אויף זיך דעם יאָך פון מעשים טובים, אזוי טראָגט ער דעם יאָך פון שעהנקייט אויף אונזער וועלט.

קום ועלה, אמן וחשוק
משפט תיים הוא וחוק.

ס'איז א געזעץ — דאָס גלוסטעניש און דאָס שטייגען. דאָס שטרעבען צו כח און שעהנקייט איז דער געבאָט און געזעץ פון לעבען. און טאָקע אין אונזער לעבען, וואו „תורה איז די בעסטע סתורה“ אפילו פאַר אַ קינד אין וויג — באַקומט די דאָזיגע „געצענדיגעריי“ אַ באַזונדערע ווערט. אויב ביאַליק האָט צוגעגרייט דעם לעזער פאַר זיינע זון-און-ליבע לידער דורך זיין נביאות און „צער-און-צאָרן“ — האָט טשערניכאָוסקי דאָס אויס-געמידען. ער האָט בלוז געטאָן זיין אַרבייט. ער האָט געשאַפּען קעגען אונזער לעבען, פאַר דעם ברייטען פרייען לעבען. ער האָט געגעבען ליבע-לידער איינפאַכע, נאַטירליכע און אינגעל-מיידעלשע. אָט אזוי ווי ביי „גוים“. סטודענטען-ליבע, גנבה-שכשר'ע קושען, מאַרגען-צוזאָגען און אָווענט-אַפּזאָגען, שפּיל פון ליכט און שאַטען. ערות און שותפים זיינען די אייביגע נאָמנים: בלויז מען, שטערען, טייך און וועלדעל. נישט ניי, אָבער נישט אַלט. (שחוק אור וצללים בשדרות ותלונות המעין בקול טמיר ונשיקות שפתים בוערות). און ער, דער גוטמוטיגער סטודענט און לעבע-יונג, קען זיך אויך אָנשיכור'ען, ניט אזוי פון וויין, ווי פון יוגענד און ליבע, און ער נעמט די שיינע פון דילכבערג (הנאווה מדילסברג) צום טאַנצען. און זיין ליבע האָט ער דוקא ליב אָוועקגעבען די גוי'אישע טעכטער, ווייל פאַר אידישע האָט ער מורא. אפשר זיינען זיי צופיל קלוג און צופיל אידישליך און וועניג קינדיש און וועניג ערדיש. ער שטרייכט אונטער מיט אזוי פיל חשיבות און ערנסט: איך וועל דיר זינגען מיין ליד, וואָס איז פרעמד צו דיר, „ווייל פרעמד זיינען דאָס ליד און דער זינגער“. טעכטער פון גוים פאַרשטעהען בעסער, כאָטש זיי פאַרשטעהען ניט זיין שפּראַך.

אָבער ניט אין די ליבע-לידער ליגט זיין כח. ביי אים איז די ליבע ניט קיין מאַן-און-ווייב ליבע, נאָר מענש-און-וועלט-

ליבע. „אז אתך חי אני מלוא תבל יה רבתי.“ ער לעבט מיט דער וועלט און מיט דער ליבע פון אלעס צו אלעס. זיינע וואונדערן טריפען בלוט מיט'ן בלוט פון יעדען דור. דעם הונגע-ריגען וויל ער אָנזעטיגען, דעם דורשטיגען שטילען זיין דורשמ. און ניט נאָר מיט ברויט־און־וואַסער—נאָר אויך מיט גייסט, מיט וויסען און ליבע וועט ער אים באַשענקען. ער וועט די סודות פון דעם לעבען אַנטפלעקען פאַר אים, ער וועט אים אלעס געבען, אלעס וואָס ער פאַרמאָגט. ער וויל געבען, ווייל ער גלויבט. ער ווייסט, אַז מ'וועט לאַכען פון אים, ווייל ס'זיינען דאָ ניכטערע מענשען, וואָס ווייסען שוין אלעס, און ווייסען אַז אלעס איז נאָר ניט. זאָגט ער:

שחקי, שחקי על החלומות

זו אני החולם שח!

שחקי, כי באדם אאמין,

כי עודני מאמין בכי.

ער, דער טרוימער, גלויבט אין מענשען, און אין זיין גייסט. ער גלויבט אין פריינדשאַפט, אין גליק און אין צוקונפט — און דער עלעמענטאַרער גלויבען איז פול מיט חן און כח. פאַרשידענע לידער האָט דער מענש: לידער פון לידען און לידער פון ליבע; לידער פון בענקשאַפט צו דעם וואָס ניטאָ. דאָס ליד פונ'ם פויער גיסט זיך פריי איבער גאָט'ס וועלט, איבער די פעלדער — עס איז דאָס ליד פון מענשענ'ס פרייהייט. און אין די טעמפלען הערט זיך אַן ערהאַבען געזאַנג, דאָס ליד פון געטרייען, וואָס גיסט זיין האַרץ אויס פאַר דער גרויסקייט. און עס גיסען זיך צונויף אין איין כוואַליע — ליפען וואָס בעטען אַ רגע גליק און די וואָס פאַרשעלטן דעם ביטערען גורל—דאָס איז דאָס ליד פון דעם וואָס פאַרנעהט. נאָך פיל ישענהער איז דאָס ליד פון דעם שמיד, דאָס ליד פון גבורה אין פינסטערער פאַבריק. דער האַמער קלאַפט אויס אַ שטאַרק און שרעקליך

ליד. דאָס ליד פון נקמה. עם שלויפט זיך אַ שווערד — דאָס ליד פון דעם מענשען, וואָס געוועלטיגט אויף דער ערד. דער מענש — ער איז דער האַר און ער איז דער הערשער, ווייל אין אים געפינט די סטיכיע איר שכל'דיגען אויסדרוק. פאַר איר עקזיסטירט אַ גרויסע, רייכע וועלט מיט לעבעדיגע וועזענס; ער פאַרשטעהט די שפראַך פון חיות און פון פויגלען און פון בלומען און אויך פונ'ם קוואַל. אַלעס לעבט און אַלעס זינגט אַ האַרמאָניש געזאַנג — און אין דעם אַלעמען וואָס איז דאָ, וואָס איז ממש וויל ער אַנטפלעקען דעם זין און דאָס שעהנקייט פון לעבען. ער דערהויבט דעם מענשען כדי ער זאָל ניט דאַרפען זוכען העכער דאָס וואָס עם לאָזט זיך ניט געפינען. די וואָס ווענדען זיך אַזוי אָפט צו גאָט און מאַכען אים פאַר'ן איינציגען הערשער איבער אונז — טוען עם פון שוואַכקייט. זיי אונטערשעצען די כחות פונ'ם מענשען, דערנידעריגען אים כדי אויף דער הויך, צו וועלכע זיי קאָנען דערגרייכען, זאָלען זיי געפינען דעם אַבסטראַקטען, מאַראַלישען גאָט. אָט די תורה איז פרעמד טשערניכאָוסקי'ן. ער האָט אַ צו שאַרפען חוש פאַר קאָנקרעטעס און פלאַסטישעס ער זאָל זיך פאַרלאָזען אויף נעבעלדיגע באַגריפען. און ביי אים איז דאָס אַזוי נאַטירליך, פאַרשטענדליך און אָהן קאָנפליקטען! „און אז איר וועט מיך פרעגען אויף מיין גאָט: וואו איז ער, אז מיר זאָלען אים דינען מיט געזאַנג? — דאָ אויף דער ערד איז אויך ער. דער הימעל איז ניט פאַר אים און די ערד האָט ער אָפגעגעבען צום מענשען.“ ניט נאָר איז גאָט אַראָפּ פון זיין הימלישער הויך, נאָר אויך די ערד, אויף וועלכער ער איז אַראָפּ, האָט ער אָפגעגעבען אונז מענשען. ער איז מיט אונז, ער איז אין אונז. מיר זיינען עם — ער. אַ שיינער בוים, אַ שוין פעלד, אַ הויכער באַרג — אומעטום איז זיין געשטאַלט. וואו נאָר אַ געפיהל פון לעבען, וואו נאָר פלייש און בלוט — אין דעם לעבעדיגען, שפראַצענדיגען, אין דעם דומם — אומעטום איז ער. ער

איז ניט קיין גאָט פון גייסטער, ער איז דער גאָט פון האַרץ.
ער איז צונויפגעגאָסען מיט'ן מענשען.

משערניכאָווסקי רופט אַליין אָט די דאָזיגע לידער
„מחזיונות נביא השקר“. דאָס איז דער אמת וואָס דער שטאַר-
קער אידישער כאַראַקטער האָט אין משך פון טויזענדער יאָרען
דערדריקט מיט'ן נאָמען „שקר“. ס'הייסט ניט דוקא, אַז ער איז
אַ „גריך“. אַלס אַזעלכער האָט ער אפשר קיין שייכות ניט צו
אונז און קיין השפעה ניט אויפ'ן גאַנג פון אונזער לעבען. ער
איז אַ איד, נאָר ניט פון די תנאי'שע, ניט פון די רבנ'ישע. ער
איז פון אַן אַנדער צווייג — פון דער גבורה-צווייג, אַן אייניקעל
פון די „בריונים“ און די „פריצים“. ער קאָן ניט פאַרטראָגען
די גסיסה פון דרות. זיין נשמה לעבט און וויל לעבען און ציהען
די חיונה פון דער ערד. ער אַנטלויפט צו אַפּאָלאָן פאַר אַ וויל.
ער ווייסט, אַז ער איז אים פרעמד. אַן אייביגער קריג, אַ תהום
ליגט צווישען זיי און דאָך איז ער געקומען. דאָס פאַלק איז
געוואָרען אַלט און מיט אים איז אַלט געוואָרען זיין גאָט. נאָר
ער קאָן ניט אַזוי. פון אונטער דער לאַסט פון דורות האָבען
אויפגעוואַכט פאַרשטיקטע געפיהלען; און אַלע גלידער שרייען:
לעבען! יעדער נערוו און יעדער אָדער שרייט: ליכט און
לעבען! און ער בוקט זיך פאַר — דעם סימבאָל פון ליכט, פון
גוטס און ערהאַבענס.

אקוד אכרעה לטוב ולנעלה,

לאשר הוא נישא במלוא כל העולם.

לאשר הוא נאדר במלוא כל הברואה,

לאשר יש מרומם בסוד סודות היצירה.

ער איז ניט געקומען אַ לייכטזיניגער זיך באַפרייען פון עול
פון „מעשים טובים“; ניט מער, ער וויל צוריקקריגען די פריי-
הייט, דעם שוואונג וואָס ס'איז געווען אין אידענטום, נאָר וואָס
איז שפעטער פאַרקניפט געוואָרען אין רצועות פון תפילין. ער

ווייל די אייגענע, אידישע יוגענד באַפרייען פון די רצעות. אָבער דער תוך איז דערזעלבער — ער שטרעבט צום העכסטען און צום סודות'דיגען אין לעבען.

ער נוצט אַ גוי'אישע, גריכישע טערמינאָלאָגיע. אויף דער העברעאישער שפראַך זיינען אַלע נעמען פון געטער און סטיכיעס — פרעמדע, „גוי'אישע“, ווייל דאָס אידענטום איז מאָנאָטע-איסטיש אין גייסט און אין פאָרם. „דער גאָט פון זון“ — כל — דער באַגריף אַליין איז אַנטי-אידיש. עשתרות, אסטארטא, די געטין פון ליבע און פרוכפערונג — איז אַ געצענדינערישער באַגריף. און דערפאר ווערט משערניכאָווסקי אָנגערופען „גריך“, „געצענדינער“, אָבער דאָס איז נאָר אַן אויסדרוק-מיטעל, אַ שאַרפער אינטואיטיווער איינפאל פון אַ פאָעט. דאָס גיט אים די מעגליכקייט מיט איין מאָל זיך אויסדריקען פלאַסטיש. ניטאָ קיין מליצות, ניטאָ קיין פאר'חלומ'טע בענקשאַפט. אַלעס לעכצט נאָך פאָרם, נאָך געשטאַלטונג. דערמיט איז זיין פאָרדינסט אַזוי גרויס און זיין כח אַזוי איבערצייגענד, כאַטש ער ווייזט אויס לכּתחלה פרעמד און שווער. ער האָט אַפילו די שפראַך ניט אָנגענומען ווי זי איז, ווייל זי קאָן זעהר אָפט פאַרפירען, אָט די שפראַך, אין וועלכער גרייטע פאָרמען פון מאָראַל און אַבסטראַקטע באַגריפען ליגען אָנגעגרייט פאַר יעדען אויג וואָס זעהט, פאַר יעדען אויער וואָס הערט. משערניכאָווסקי, וועלכער ווייס נאָר צו דערגרייכען אַלעס אַליין מיט די אייגענע קרעפטען, האָט אויך זיין שפראַך, זיין סטיל געשאַפען. דער שאַרפסטער צמצום איז ביי אים; מעטאַלענער קלונג פון פערזען, אויסגע-שמידטע קראַפט פון וואָרט. ער איז קאַלט-פלאַמיג, שטאַל-שטייף.

און אַזוי איז זיין וועלט-באַנעמונג. די ברעקלאַך פון וועלט-באַאָס נעמט ער צונויף און מאַכט אַ וועלט, פון בלאַנזשענדע פעדים מאַכט ער אַ געוועב, און פון פונקען וואָס פליען פון שטיינער מאַכט ער זיין פייער, ציהט ער זיין ליכט. ער לאַזט

פארביי טויזענד חלומות, ביז ער כאפט איין קלאָד קול. ער
לאָזט פארביי טויזענד פארלאַנגען — ביז עס שיינט אַרויס איין
קלאָרער ווילען.

ער גיט אין איין שיר „שיר עשתרות ובל" דעם פראָצעס
פון לעבען, פון וואַקסען, שפראַצען און ווערען. ער זינגט אַ
שיר צום גאָט פון זון און געטין פון ליבע און פרוכפערונג. ער
רופט אַרויס דעם פאַרבאָהאַלטענעם יצר הרע, דעם אמת'ן שאַפער
פון לעבען. ער באַהאַלט זיך ווי אַ שלאַנג אין גרוב און ווי
אַ פעליקאָן ביינאַכט. געה אַרויס! רופט ער אויס.

צוא מתוך ערוצי גיא,

מן ערמות עלי ראש,

מנהלולי גזעי-ברוש.

עזבו נקרות צור ובור!

לקראת שמתות, לקראת גיל

פנו דרך, סולו שביל!

געהט אַרויס פון פינסטערניש, מאַכט אַ וועג צו פרייד און
גליק! די זון וועקט צו גלוסט, פאַר'סמ'ט דאָס בלוט (מרעיל
בשגיונותיו דם) אומעטום און אַלעס זוכט זיין זונג, קערנדלאַך
פון פאַר'אַיאָרען רירען זיך אָן אין נייע, פויגלען קומען צופליען,
גאַנצע מחנות, פאָר און פאָר — און פאַרלאַך פליען אַוועק (להקה
ולחקה, קו לקו, באַלכסון ובחוג ומתפרדות זוג וזוג). קוק צום
סטעף — אויך אַזוי. דער הייסער עבר הייסט, באַפעלט אַ
וואַנדערליך באַפעל.

הוי, בן אדם, לקראת גיל

פנו דרך, סולו שביל!

אַ פולע האַנט פון גאַלדענע ווייץ וועל איך דיר וואַרפען
אין פנים: אין די קערענדלאַך ליגט אַ סוד; זאפט פון לעבען,
אייביג לעבען. לאָז אַריין דעם סוד אין דיר און לאָז אים ברענען
אין דיין בלוט; שטייג אויף, געה אויף, שטאַרק זיך. גלוסט —

דאָס איז דער געבאָט פון לעבען (קום ועלה, אמיז וחשוק — משפט חיים הוא וחוק!) און אזוי די ערד — זי טראָגט מיט דורות גראָז; ס'רייסט אַרויס זיך דער זאָמען פון זון, דער זאָמען פון בל. און אזוי איז דער ים: אויך ער טראָגט, אויך ער האָט דעם עול פון אייביגען געבורט. —

דאָס איז אַ קאָסמישע באַנעמונג. דורות פון לעבען האָבען זיך דערוועקט און באַזינגען דאָס מענשליכע ווערען, דאָס מענשליכע זיין און דאָס גרויסע לעבען. און דערפאַר באַ-וויינען אזוי די טעכטער פון ציון דעם טויט פון גאָט תמוז, דעם גאָט פון פּרילינג-ליבע. און דערפאַר דערצעהלט ער מיט אזא טיפער ליבע וועגען דעם, ווי אזוי דער קאַרן וואַקסט, נעמט אַרײַן די ברעקלאַך זון, בליהט, ווערט רייה און אָנגעלאָדען ביז צום בויגען זיך. ער האָט הנאה און שאַפט הנאה פון דער חבר'שאַפט וואָס אין דער נאַטור — ווען מענש, חיה, פּויגעל, בוים און טײַך גיסען זיך צונײַף אין איין גרויסער שמחה פון וואַקסען. ער לאָזט קײַנמאָל דעם מענשען ניט אַלײַן, אַפילו אין דער וויגליד וואָס די מאַמע זינגט דעם קינד ווערען ניט פאַר-געסען דער פּױגעל און דער וואָלף. ס'איז אַ גרויס און האַרמאָן-ניש געזאַנג.

ג.

משערניכאָוסקײַם שאַפען איז פּיל-פאַרביג כאָטש איינהײט-ליך און אייניג. אַ גױסט, אַ מאַנאָליט, וואָס שפּילט מיט פאַר-בען פון רעגענבױגען. ער איז גײט פון די לײכטע, ער איז גײט פון די וואָס לױפען פאַר'ן לעזער. ער איז איינגעהאַלטען און צוריקגעהאַלטען, אַרײַענטירט אויף זיך, פאַרטיפּט אין זיך. זײַן שאַפּונגס-וועלט איז אַ קרייז — אָנגעהױבען און פאַרענדיגט: פון זיך, דור דער וועלט, צוריק צו זיך. עס איז שווער אים צו תּופּס זײַן פון ערשטען מאָל, נאָר האָסטו אים דערפּיהלט, פאַר-שטאַנען, געכאַפט דעם טאָן — ביזטו זײַנער. ווערסט פאַרגאַפּט

פון דער עכטער פיינקייט, פון דעם ריינעם, קרישטאָלענעם שכל וואָס איז געפיהל, פונ'ם לויטערען, קלאָרען געפיהל וואָס איז פאַרנונפט. ער איז דער פּאָעט פון קליינעם געשליפענעם ליד, און פון דער שטאַרקער היסטאָרישער פּאָעמע וואָס איז פול מיט הויכען פּאָטאָס; ער האָט געשאַפּען די קלוגע, קלאָרע און באַהנ'טע אידישע אידייליע — פון אוקראַינע און קרים — און ער האָט דער ערשטער באַרייכערט די ניי־העברעאישע ליי־טעראַטור מיט דעם „גאַלדענעם שיר“ — די סאַנעטע. זיין סאַנעטע — איז אַ מוסטער פון טעכניק און פאַרבינקייט פון אויסדרוק און שפּראַך.

ער איז אויך אַ וואונדערבאַרער איבערזעצער פון קלאַסישע ווערק; אים ציט צום וועלט עפּאָס. ער האָט איבערזעצט האַמער'ן, אייליאַדע און אדיסעא, ער האָט איבערזעצט „גלגמש“ פון דער ביבלישער מיטאַלאָגיע, אַנאַקרעאן, דעם פינישען עפּאָס: קאַ־לעוואַלע, לאַנגפּעלאָ'ס „ליעד פון הייאַוואַטע“, און אויך פּלאַ־טאַנ'ס „סעודה“. די אַלע איבערזעצונגען זיינען זייער באַראַק־טעריסטיש פאַר אים.

ער שרייבט אויך ערצהלונגען, פילאָלאָגישע אַרטיקלען, ספּעציעל וועגען באַטאנישער טערמינאָלאָגיע, האָט זיך באַטייל־ליגט אין אַלע אידישע ענציקלאָפּעדיעס מיט וויכטיגע אַרטיקלען.

און ער האָט וועניגער ווי אַלע אַנדערע געהאַט גינסטיגע אַטמאָספּערע. ער האָט זיך מער ווי אַלע געפיהלט פרעמד אין אונזער ליטעראַרישער סביבה. אָבער ער האָט געהאַט — זיך און זיינע אמת'ע טיפע כחות. איצט איז ער „אַריבער דעם גרע־נעץ“. ער איז איינער פון די באַליבסטע פּאָעטען. עס איז איצטער זיין צייט אפשר נאָך מער ווי די וואָס זיינען נאָר וואָס געקומען. זיין דראַנג נאָך שעהנקייט, זיין זין פאַר ריינער מאַראַל, זיין ליבע צו מענשען, זיין ריינער גלויבען אין אייביג־גוטען, זיין צוגעבונדענקייט צו דער נאַטור — דאָס אַלעס

האָט אים געמאַכט נאָהענט צום נייעם דור, צו דער יונגענר
וואָס געהט אויף אין אונזער פּאַלס. ער האָט שטיל און לאַנגזאַם
זיינס איינגענומען.
ער האָט אַ וועלט איינגענומען און מיר האָבען אַ גרויסען
דיכטער געפונען.

ז. שניאור

ערשטער ארטיקל

א.

שניאור איז א פאָעט-אפיקורס. ניט קיין סענטימענטאלער, ניט קיין פאר'חלומ'טער. ביי אן אנדערען וואָלט אפשר אזא אייגענארט געוואָרען א מקור פון א טראַגישער צושפּליטערקייט. אן אנדערען וואָלט עס אפשר אַראָפּגעפירט פונ'ם וועג פון שאַפען, ווייל דאָ פאָדערט זיך קודם כל גלויבען, ווייכקייט, תפילה'דיגקייט — און ניט-דערפיהלען און ניט-דערזאָגען. שניאור איז ניט אזוי. ביי אים איז די סתירה, דאָס צושטערען, דער וועג פון בויען. זיין גאַנץ שאַפען איז אן אונאויפהערליך שטרעבען צו אַנטפלע-קען, צו ענטבלויזען דאָס פאַרבאַהאַלטענע, צו דערזאָגען דאָס ניט-דערזאָגטע. ער איז אַ ניכטערער, און האָט ליב צו ניכטער זיין און ניכטער מאַכען. ער איז אַ קרעפטיגער, אַ מענליכער פאָעט. ער זינגט ניט צוליב'ן זינגען. ער ווערט ניט פאר'שיכור'ט פון אויסערליכער שיינקייט, צופעליגען גלאַנץ — ווייל גלאַנץ פאַרבלענדט און ער וויל אויפדעקען, ענטפלעקען, דערזעהן דאָס קערנדעל — און אפילו דאָס פוילע קערנדעל. אויב ער ווערט יאָ פאר'שיכור'ט איז דאָס פון דעם עצם וואַגען, פון דעם בונט, וואָס קאָכט אין אים. ער איז דער פאָעט פון דעם געפילפולען געראַנסק. געראַנסקען און אידעען — דאָס איז די וועלט אין

וועלכער ער לעבט. אָבער זיין געדאַנק איז ניט קיין אַבסטראַקט טער. ניט קיין אויסגעטראַכטער. זיינע אידעען בריהען. ער צאָפּעלט מיט זיין גאַנצען וועזען אין די לידער, וועלכע האָבן בען זיך פון אים מיט אַ שטראָם אַרויסגעריסען. ער האָט אָדער ליב אָדער פיינט. און מער פון אַלעמען — פיינט. מיט'ן צושטערטען בוים ער. מיט שנאה ליבט ער. און אין זיין ליבע איז דאָ אַ סך גלוסט, אַ סך הנאה. מיט אַ באַזונדער חשק ערקלערט ער אַלע מאָל: „אני חומד ושומם כאחד — איך גלוסט און איך האָס צוזאַמען.“ „למה אתאו בדמי את הכל — ובלבי לא אוהב מאומה“ (פאַרוואָס גלוסט איך אַלעס מיט מיין בלוט — און אין האַרצען האָב איך גאַרניט ליב?) די תּאוה — דאָס איז זיין סטיכע. און מיט איר כח וואַנט ער. ער לייטערט זי ניט, ער איידעלט זי ניט אַזוי אַז זי זאָל אויפֿגעלייזט ווערען אין אַ שטילען ניט־ערדישען געפיהל פון ליבע. פאַרקערט, ער פאַרשטאַרקט זי און צינדט מיט איר אָן זיין גאַנץ וועזען. און דערפאַר איז ער שטענדיג וואַך, ניט קאַרג אויף קיין וואַרט, ניט געצאַמט.

אין זיינע זאַכען רעדט ער צו אימיצען, ווענדעט זיך צו צוהערער. לאַכט אין פנים אַרײַן, שטראַפּט, מוס'רט, באַקלאַנגט זיך און זאָגט אָן. שניאור'ס שאַפען פּאָדערט אָן אויער, זוכט אויף וועמען צו ווירקען. ער איז זיך זעלטען מתכווד, מיט זיך אַליין. ער שרייט אַרויס זיין צאָרן, זיין פעסימיזם, זיין תּאוה־דורשט פאַר דער וועלט. זאָלען אַלע הערען. און ער שאַנעוועט קיינעם ניט. ניטאָ פאַר אים קיין געהייליגטע זאַכען. אויך די הייליגע מאַדאַנעס פון „נאַטוראַם דע־פּאַריז“ וועקען מיט זייער שיינקייט זינדיגע געדאַנקען: זייער ענטבלויזטער האַלז, וואָס איז אין פּורפּור האַלב פאַרוויקעלט אין זייער פּולע ברוסט און די גרויסע מאַנדעל־אויגען רייצען קערפּערליכע בענקשאַפט. . . ער זעהט ווי די אַמונות געהן אונטער. „געשטאַרבען איז גאָט — און דער מענש האָט נאָך ניט אויפגעלעבט.“ זיין אַפיקורסיש-

עפיקורעאישער גייסט האָט זיך זעהר פריה אַרויסגעוויזען. אין אַ שיר פון תרס"ה — זוען ער איז 19 יאָר אַלט געווען — מיט'ן נאָמען „בליל חשק" (וועלכער איז אַגב נאָך זעהר פרימיטיוו אין פאָרם נאָר שטאַרק אין אויסדרוק) רעדט ער ווי אַן איבער-געזעטיגטער פון לעבען וועגען דעם פאַרהאַסטען שטאַדטישען לעבען. ער ביינקט נאָך ליבע, נאָך געזונטער, פרימיטיווער ליבע. דער מענש האָט פאַרלאָזען די פעלדער און האָט זיך פאַרשלאָסען אין די שטייגערנע שטייגען פון שטאַדט; ציהט די פרוי צום מאַן, און זיי שעמען זיך, פאַרשטעלען זיך און וואַרטען — אויף וואָס וואַרטען זיי?

ב.

ער האָט אָנגעהויבען פונ'ם סוף. פונ'ם אונטערנאַנג. אזוי ווי אַ פאַרשפעטיגטער האָט ער זיך אַרויסגעריסען פון זיין פאַר-באָרגענקייט און האָט זיך האַסטיג גענומען צום לעבען. ערשיגען אַ רייפער. אין „מבוקר עד בוקר", איינע פון זיינע פריהע לידער, גיט ער אונז זיין טאַג-סדר — ווי ער לעבט: ער קאָן קיינמאָל דעם זונען-אויפגאַנג ניט זעהן, ער האָט קיינמאָל דעם דאַזיגען נחת ניט געפיהלט, ווייל ער איז פויל, ווייל ער איז מיד — און אַלע טאַג שלאָפט ער שפעט. און אז ער שטעהט אויף — איז שוין דער טאַג אַ פאַרשוועכטער, אין די זון איז אַ געלע, אַן אַלטער אַלטע. און אז ער שטעהט אויף — ליגט די וועלט אין אַ גרויסען אומעט און די הימלען זיינען אָפגעבליהט. ער האָט פאַרשפעטיגט דעם פרימאָרגען, און זיין (דעם פרימאָרגענ'ס) נשמה שלעפט זיך אים נאָך און זוכט אַ תקון פאַר זיך (אין זיינע לידער) — און געפינט ניט. אַ תקון געפינט די שקיעה, דער אונטערנאַנג. מיט וואָסער אַ גענויליכקייט באַשרייבט ער דעם זונען-אונטערנאַנג, די לוויה פונ'ם טאַג! ביז דער דריטער אשמורה באַוויינט ער דעם אונטערנאַנג און אויף מאָרגען פאַר-שפעטיגט ער ווידער. דער פרימאָרגען איז אַוועק. אָבער —

מיינט ניט, אז שניאר איז דער פּאָעט פון אונטערנאַנג. ער וויל ניט באַזינגען דעם אויפגאַנג, ווייל דער אויפגאַנג איז מילד, צניעות'דיג, שטיל און צאַרט. און שניאר וויל ניט קיין תמימות. פאַרליידט ניט די שטילע טענער און האַלבע קלאַנגען פון דער פרימאָרגען-ערוואַכונג. אָבער ער איז נאָך זעהר ווייט פון אונטערנאַנג. ביי אים איז דער אונטערנאַנג זיין אויפגאַנג (גם השקיעה זו היא שחר) און אַלעס איז באַגאַסען מיט אַ העל-רויטער שיין.

אויב אין זיינע לידער איז ניטאָ די אומשולדיגע ווייסקייט איז אין זיי אויך ניטאָ קיין שוואַרצע פאַרבען. ווייל די שטאַרק-סטע פאַרב ביי אים — איז די רויטע. רויט איז גלוסט, רויט איז בלוט. און די בירע עלעמענטען זיינען די שטאַרקסטע זיילען זיינע. ער האָט אַ וואונדערבאַרע פּאָעמע „פּרגים“ (מאָהן), אין וועלכע עס קאָכט מיט רויטקייט, בלוט און תּאוה. די מאָהן-בלומען זיינען ווי פאַרפרוירענע גלוסטגעשרייען וואָס האָבען זיך אַרויסגעריסען פון דער ערד. פּיער-צונגען אין דעם גרינס — און דאָס גרינס ווערט ניט פאַרברענט. און ער, דער גליי-הענדער, דער תּאוה'דיגער, שטעהט אינמיטען, אַ פּלאַמען-טאַנץ אַרום אים: עס זידט דאָס בלוט פון פעלד. ער הערט: די פאַרלאָזענע ערד שרייט צו איר ווייטען אויסדערוועהלטען — צו דער זון. (ואשמע — האַרץ צועקט עזובה — לבחירה הרחוק, לשמש אהובה. צועקט בלי קולות, לזהטת בלי להב, והשמש מצטחק ולו זוהר ורהב). עס ציהט זיך די ערד צו דער זון — און עס שפּראַצען אַרויס די בלומען פון מאָהן, די תּאוה-געשרייען פון דער ערד. די נאַנצע וועלט שרייט אַרויס איר ליי-דענשאַפט. לעבען זאָל דאָס שלעכטס! (יחי הרע!) בוז לתום ובוז לקודש ולכל רגש אין לו דרור; כגמל צמא נפלה תבל במדברכם רב האור). און דאָ ערוואַכט דער קול פון ראַסע. דער פּאָעט האָט דערפיהלט דעם ריח פון מזרח, די פאַרב פון אַריענט. אַז ער קומט אויף די מאָהנען דערזעהט ער אַראַכער און אירען-בערד

אינער פון מוחמד'ס צייטען. הויבט ער ווידער אָן טרוימען וועגען די בריונים וואָס האָבען רעוואָלטירט און ער זעהט בלוט־פלעקען פון נקמה אויף זייערע קליידער, און רויטע טאַרעאַדאַרען וואָס שלאָגען זיך מיט אַקסען אין צירק. די רויטע מאַהן־בלומען — דאָס זיינען זיינע פערלאַנגען. און דאָ אין רויט־פלאַמענדיגען פעלד ווערען צוויי ראַסען פאַרשמאַלצען: ער, דער זוהן פון מזרח, מיט דער טאַכטער פון מערב, די ליכטיגע און צאַרטע, וואָס איז צו אים געקומען. דאָ האָבען זיך פייערליך צונויפגענאַסען ליבע, תאוה, בלוט און ראַסע — און איבער אַלע־מען איז דער חשק צום לעבען.

און אז אַלעס איז שוין אויסגעוואַקסען, אז דער מאַהן איז געוואָרען רייה — האָט זיך דאָס פייער אויסגעלאָשען, און דער פּאָעט האָט געזעהן, אז ער איז אָפּגענאַרט. אָט די דאַרע מאַהן־קלאַפערלאַך וואָס זיינען אָנגעפילט מיט שוואַרצע קערענדלאַך — זיינען שוין ניט זיינע. זיי דערמאָנען אים די שמישים־פּושקעס וואָס קלאַפען ביי די גרויסע לויט. „רמיתם אותי, הרגים! מתחת לשלהבת טפחתם בטן ברוכה ופרי לעתיד לבוא: למראית עין בזיתם ובסת־ר־לב קויתם לבציר השבע עם רקבוננו ועם זהבו.“ די מאַהנען האָבען אים אָפּגענאַרט. פון אונטער זייער פלאַם האָבען זיי געוואַרימט די פירות פאַר'ן צוקונפט. זיי האָבען נאָר למראית עין געשפּאַט — און אין האַרצען שטיל געהאַפּט אויף דעם זאַטען הערבסט מיט זיין פּוילקייט און זיין גאָלד. פון די רויט־גליהענדע מאַהן־בלומען, וואָס האָבען גערופען צו לעבען און גלוסט, זיינען געוואָרען בעלי־חבת'ישע מאַהן־פּושקעס, וואָס וועלען געבען מאַהן פאַר גוטע סיכלאַך אויף צו עסען ערב שבת. אָט דער תכלית וואָס ווערט פון אַלע חלומות, אָט דער סוף מיט וועלכען עס ווערען „געקרוינט“ אַלע אונזערע געוואַנטע טריט — רופט אַרויס דעם גרעסטען שפּאַט ביי שניאור'ן. דאָ ווערט געבוירען זיין סאַטירע, וואָס איז אזוי שאַרף און בייסיג און אַהן־דחמנות'דיג. דערפאַר איז ביי אים ניטאָ קיין אומעט

אין הערבסט. נאך דער רעשיגער-רוישיגער צייט פון שכרות, פון לעבען איבערגעזעטיגקייט קומט ניט אן קיין אפאטיע, קומט ניט קיין מעלאנכאליע — נאך א קלוגער, שארפער סאטירעטיאן. וואָס ער האָט געמאָן — האָט ער געדאַרפט. אזוי האָבען אים די פאַרלאַנגען געהייסען. אזוי האָט אים זיין געדאַנק, זיין פאַרשטאַנד געלערנט — און ער איז גערעכט. איצט אז ס'קומט די ערוואַכונג, די אויסניכטערונג — איז ער ביי זיך אזוי שטאַרק, אזוי געוואַנט ווי פריהער. און אין דעם ליגט אפּשר דער סוד פון זיין כח. ער שווימט פון עק צו עק און פון ים צו ים — און ווערט ניט מיד, און גיט זיך ניט אונטער. דוכט זיך אָפּט: אָט דער גאַנצער שוים, און דאָס גאַנצע אפיקורסעווען און בלוטיגער אימפּולס — איז אַ סימן פון צופיל כחות, פון יוגענד-גבורה וואָס דינט אַריבער די ברעגען. זיין פעסימיזם איז ניט קיין שוואַכקייט-פעסימיזם, נאָר אַן איבער-געטריבענער אָפּטימיזם. דאָס איז אַ ים וואָס איז אַרויס פון די ברעגען.

ער האָט ניט ליב דעם סוף, ווייל דער סוף באַגרעניצט, מאַכט אַ סוף, לאָזט ניט ווייטער, און דערפאַר נעהט ער אָהן אָפּשטעל. פאַרשלינגט די סופים, שפּרינגט דורך די אָנהויבען, און וואַרפט בריקען („גשרים“ הייסט אין בוך לידער זיינע) פון ווייטקייט צו ווייטקייט, אַבי ניט וויסען פון קיין אָנהויב, אַבי ניט קומען צו קיין סוף.

שניאור איז דער שונא פון בעל-הבית'ישקייט, ווייל אין דעם איז די באַגרעניצקייט, וועלכע ער קאָן ניט פאַרטראַגען. עס טרעפט גאַנץ אָפּט אַז ער צושטערט זאָכען וואָס דאַרפּט זיין, ווישט אָפּ גרעניצען וואָס מוזען בלייבען. אזוי פאַלט ער אַמאָל אַרײַן אין תהום פון אַלטען צווייפעל. דאַן ווערט אפילו זיין פייער אויסגעלאָשען, דאַן ווערט אפילו זיין פאַטאָם אויפגעלייזט — שטויסען מיר זיך אָן אין אַ טעמפען, קאַלטען ווינקעל. גרויע מינומען קומען. און עס הודיען זיך שטיל און ניט

ווילענדיג דעם פאָעט'ס פאַר'שכור'טע געפיהלען—אָהן אַ ריכטונג און אָהן אַ מאָס. „ניט קיין נעבעל שוועבט און ניט קיין רעגען ניסט. ס'איז ניטאָ קיין ווינט און ס'איז ניטאָ קיין שטורם, ניט קיין בלאַסער מאָרגען, ניט קיין בין-השמשות, ס'איז ניטאָ קיין פרייד און ס'איז ניטאָ קיין צער.“ ס'גלוסט זיך גאַרניט, „ניט אַרומנעמען אַ מיידעל, און ניט אויסגעהן עלענד, חלומ'סט ניט פון מאָרגען, געדענקסט ניט וואָס פאַרגאַנגען.“ ס'גלוסט זיך שלאָפען. אַ טעמפען שלאָף אָהן חלומות, ביז ס'וועט זיך אויפֿוועקען די גליהענדע זומער-זון, אָדער — אַ ווילדער שנעע-שטורם.

אָט אַזוי פֿלעגט שניאור ווערען געפאַנגען אין שטילע צווישען-מינוטען. אויף די ערשטע דעמערונג-שירים איז אויס-געגאַסען אַ באַזונדערער חן. ער ווייסט ניט וואוהין צו געהן און וואָס צו נעמען. ער איז האַלב אַהין און האַלב אַהער: „נפשי היא חציה באופל וחציה בנוגה טובלת.“ אַ האַלבע נשמה אין פינסטערניש; אַ האַלבע טובל'ט זיך אין שוין. וועגען וואָס זאָל ער זינגען? עס שרעקט אַזוי די נאַכט! און שוין איז דער ברענענדער מערב! צי זאָל ער זינגען וועגען ליכט אָדער באַגריסען די שאַטענס?

אָט דער דאָזיגער וויגען-זיך אויף די ליכטע פליגלען פון ליכט און שאַטען, שמחה און פרייד איז אַזוי נאַטירליך און אמת'דיג! אָבער אין די שפעטערע שירים פעהלט שוין די האַזיגע שפילעוודיגקייט, וואָס פֿלעגט זיך רויטלען אין די פריהע יאָהרען. ער ווייסט פון איין פאַרב: רויט; ער ווייסט פון איין קול: בלוט; ער ווייסט פון איין באַגעהר: זינד. דאָס איז זיין יאָ. דער ניין איז: אַקעגען די אָנגענומענע פאַרמען פון בעל-הבית'ישען לעבען און גלויבען. אין זיין פאַעמע „והיה באחרית...“ לאַכט ער אויס אָהן רחמנות אונזער פאַרשטעלונג וועגען דעם זומענדיגען גליק פון „באחרית הימים“. אַלץ וועט דאָן זיין נוצ-

ליך, ווייל דאָס שעדליכע וועט זיך אָפּטאָן און ס'וועט קיין אכזריות ניט זיין, ווייל „וגר זאב עם כבש“, אין די אויגען פונ'ם וואָלף וועט אויסגעלאָשען ווערען דאָס גרינע שוועבעל־פייער, און דער ריח פונ'ם שטאַל וועט אים ליב זיין, ווי דער ריח פון דעם וואָלד. און דער לייב וועט — אויך קייען שטרוי און „מעלה גרה“ זיין. זיין ברומען וועט שוין מעהר ניט אויפציטערען די פעלזען, דאָס קליינע פעלד־אינגעל וועט אים ליבליך קלאַפּען איבער דער גריווע: אי, דו פוילער, פוילער, דו עסט שטרוי אוממיסט! א פאָר פאַנטערעם וועלען איינגעשפאַנט ווערען אין אַקער, עם וועט ניט זיין קיין גיפט פון שלאַנגען. קליינע אינגעל־לאַך וועלען זיך מיט זיי שפּילען, געבען שמעקען טאבאק פונ'ם זיידענ'ס פושקע, און זיי — וועלען ניסען און מורמלען: אוי, לצים, לצים. . . לעמפערטען וועלען הרימלען אין שוים פון אַלטע מוידען, אזוי ווי איצטער דרימלען הינט און קעץ געפעשטשעמע. דער האָן וועט צוזאַמען מיט דעם אָדלער פּיקען פון איין מיסט און פון „דרכי שלום“ וועגען וועט דער אָדלער חנפענען זיין חבר: ליבער האָן, ס'אַראַ רויטע שעהנע „היטעל“ האָסטו. אַלע וועלען זיין גלייך, ניט גרויס, ניט הויך, ניט נידעריג. די גאַפּאַלעאַנס וועלען געהן צופום צוזאַמען מיט די סאַלדאַמען און קיינער וועט זיך ניט שפּילען מיט די קונסט זאַכען — ווייל זיי זיינען נוצלאָז. ס'וועט זיין אַ זיסע צייט. אַ זאַמע, רוהיגע פּלאַקסענע צייט. מרבה לחם מרבה צדקה; מרבה פשתן — מרבה אמת.

און אין די ווייטערדיגע קאַפיטלען פון דער דאָזיגער שאַרפּער פּאַעמע צוברענט זיך דער פּאַטאָס פונ'ם פּאַעט, וואָס האָט אזוי ליב אַלע ניט גלייכהייטען, וואָס האָט ליב פליהען און פּאַלען, ווערען באַגייסטערט און ווערען ענטווישט, זעהן הויכע בערג וואָס רופען, נאַרען — און נאָכדעם שפּרינגען אין תהומות. מעהר פון אַלעם באַוויינט ער דעם גורל פון יצר הרע אין די דאָזיגע לאַקרייזיסע טעג.

ג.

די פיינליכסטע און טיפסטע פראבלעם אין שניאור'ס שאַ-
פען — איז די פרוי. זי איז דאָ אין אלע זיינע חלומות, אין אלע
זיינע זעהונגען. ווי אַ שפּינוועבס, לייכט און פאַרפלאַנטערט,
האָט זי אַרומגעוויקעלט אינגאַנצען זיין וועזען און געוועלטיגט
איבער איהם. אויפ'ן ערשטען קוק קאָן מען מיינען אז ער איז
דער מלך, אז ער, דער מענליכער און וואַנענדער, איז דער הער-
שער. ער רעדט דאָך צו איר אזוי נישטער, אזוי באַפעלענד און
אַהן כבוד — אָבער אין אמת'ן איז ער דער גרעסטער באַזיגטער.
זי איז אומעטום — ער קאָן זיך ניט באַפרייען.

אָבער דאָך — זעהט ער די וועלט דורך איר. דורך איר
ווייל ער אויפֿלעבען די „תפארת“ וואָס איז געשטאַרבן, און אין
איר געפינט ער דעם קוואַל פון באַגייסטערונג, דעם מקור פון
דעם לעבען. זי איז דער איינציגער אמת. „איך וועל מנולגל ווע-
רען אין דיר, און דער ציל איז ניט באַוואוסט, דינגען אָהן אַ
צאָל. צוריים אויף שטיקער דאָס זייד פון קלייד פאַר דעם וואָס
איז געקומען פון דעם גרויסען באַאָס.“ דורך איר האַרץ וועט
ער קוקען ווי דורך אַ גאָלדענעם פענסטער און אויב אין אַ שעה
פון לייכטמוטיגער תאוה און איבערגעזעטיגקייט שרייט ער אויס:
„לנערות מצאתי פתרונים ולחידת נעורי אין פתרון“ — (צו די
מידלעך האָב איך געפונען פתרונים נאָר צו דער רעטעניש פון
מיין יוגענד האָב איך קיין פתרון ניט געפונען) שרייט ער אָבער
אויס, אין אנדרע שעה'ן: מוטער, אייביג-פיינדליכע געליבטע,
אַהן גרעניץ איז פאַרשקלאַפט דער מאַן וואָס ליבט און ענדלאָז
איז זיין באַגעהר צו הערשאַפט.

אַט דאָ איז דער קנופ. ער איז פאַרשקלאַפט אָהן גרעניץ
— און אָהן אַן ענד איז זיין באַגעהר צו הערשאַפט, וועלכע . . .
ליגט ביי איהר, אין איהרע הענט.
כדי צו באַפרייען זיך פונ'ם שווערען יאָך פראוואוט ער זיך

אמאל געהן אויף א גליטשיגען וועג. ער שפאלט זיין וועזען אויף צווייען. גיט ער אָפּ די נשמה צו גאָט און דעם קערפער צו דעם טייוועל. „הנשמה לאלהים והגויה לעזאזל“. ביידע זיינען דורשטיג און זוכען זייער תיקון — אין דער פרוי . . . און ער טרייסט זיין מידעל, צו וועלכער ער האָט געזינדיגט מיט אַ צווייטער: זיי מיר מוחל, בלאַסע, דיין האַנד איז אזוי גוט. אויב דיין האַרץ איז גוט אזוי — וועסט דו דאָך מיר פאַרצייהען. ווען מיינע הענד האָבען זי געאַרעמט האָט מײן נשמה דיך אַרומט גענומען . . .

דאָס לעבען איז אַ רעטעניש, און די פרוי, איז אינ-מיטען, דער צענטער פונ'ם רעטעניש. ער וויל אַראָפּרייסען דעם צודעק פון דעם סוד וואָס רופט זיך פרוי, און ער קען ניט. האַסט ער זי, דעם מקור פון די לידען. ניט ער ליבט זי — נאָר ער גלוסט זי, ער איז אַ געבונדענער שמשון אין די צעפּ פון די שוואַרצע, בלאַנדע דלילות. און ער איז זיך מודה: איך פלעג תמיד שפאָטען פון איר — פון דער פרוי, וואָס האָט ניט קיין זכרון און פאַרגאַנגענהייט; וואָס איר האַרץ און חלום פליהען אוועק מיט'ן שלאָף און אז זי שמעהט אויף האָט זי נאָר ניט. איך האָב געהאַסט די געלויבטע רעטעניש, וואָס איז פאַר-וויקעלט אין אַ סודות'דיגער זיידען-קלייד, וואָס שעפטשעט: שמעה אויף און רייס אַראָפּ דאָס קלייד — און אַנטפלעק דעם סוד! און ער איז זיך ווידער מודה: אין זיינע ליבעס פלעגט ער אין געוועב פון לידער, קנאה און זיפצען — באַהאַלטען אַ קליינעם שד; שעפטשען: „איך בין אַ קנעכט“ און איז געווען אַ מלך. און זי? אַ דינסט פון דינסטען. און זעה נאָר, וואָס אַצינד? ווי ציטער איך איבער די ברעקלאַך! ווי ווייך און ביטער און פול מיט קנאה שמעה איך פאַר מײן געליבטער און איר צוזאַגענדען געלעכטער — און האַס זי, האַס זי טיף און גלוסט, און גלוסט און גלוסט . . .

און אין זיין „תפלה“ (אזוי איז דער נאָמען פון ליד) זאָגט

ער: ווי ביי אן אָפּענעם קבר שטעה איך ביי איר בעט און אויף דער קישען בליהט מאַהן פון זיסע ליפען; אָה, מיין שטאַר-קער, קלוגער גאָט, איך וועל אין דינע הענט אַרײַנפאַלען, אַבי ניט אין די דאָזיגע מאַרמאָר הענט! — אָבער די תּפּלח קאָן שוין מעהר ניט העלפּען. ער איז יאָ אין אירע הענט אַרײַנגעפאַלען.

צווייטער אַרטיקל

הונגער און דורשט — דאָס איז די צווייפאַכע טרייב-קראַפט פון שניאור דעם דיכטער. און מיט די דאָזיגע צוויי מעכטיגע עלעמענטען שטורעמט ער און שטרעבט ער, שטערט ער און בויעט ער, שטייגט ער און שאַפט ער. און מיט זיי שטעקט ער אָן אויך אונז און די וועלט אַרום זיך.

שוין אין ערשטען ליד, „לולא תקוותי“, רעדט ער פון זיין הונגער (ופליטת בשר גוי, שארית הרעב) און אין „צמאים נצאה בבוקר“ (געשריבען אין 1903) זינגט ער: „צמאים נצאה בבוקר צמאים לזוהר, ונכונים אנחנו לבלוע את שמש השחקים ברעבון-ענקים“ — (דורשטיגע געהן מיר אַרויס אין דער פריה, דורשטיג נאָך ליכט, און גרייט זיינען מיר איינצושלינגען די זון פון די הימלען מיט אַ ריזען-הונגער) און אַזוי אין פיל לידער איידער נאָך ער ווייזט אַרויס דעם הונגער זאָגט ער אים, שרייט ער אים שוין אַרויס (אין „חובות“).

ער וויל ניט וויסען פון קיין צוימען און פאַרזוימע בייםען: ער איז הונגער. און ער וויל ניט הערען דאָס שעפּטשען פון קראַנקע זקנים, ווייל די פּרוכט פון לעבען איז דייף און רופּט. די דאָזיגע זקנים, די היטער פון געזעץ און באַגרעניצטקייט ווייסען נאָר איין זאַך „כ'טאָר ניט!“ און „נעם ניט!“

אָבער ער, וואָס האָט פיינט אַלטע און סטאַטעטשנע, בעל-הבתישע מענשעלאַך און כשר'ע נשמה'לאַך — וויל איינמאָנען זיין חוב, זיין פרייה, זיין גליק, זיין ליבע.

און אז ער רעדט פון פרייד און גליק און ליבע — מיינט ער עס ניט חלילה בלויז אלס א פאָעטישען משל, נאָר אלס א ווירקליכקייט, א דיכטונג פאַרקערפערט אין לעבען. יוגענטליכע פרייד, מענשליכער גליק און ערדישע ליבע. ווייל אפילו דער אינסוף איז אים איינג — אָהן ליבע און אָהן מידלאַך איז קאלט אפילו אין די בערג.

דערפאר וויל ער שעפען א פונק פון יעדער פרוי און באַ-פעלען איר: ליב!

ווייל די גולה פון זיין יוגענט ליגט באהאַלטען אין שוים פון הוה'ס טאָכטער, אין די ליפען פון דער פרוי.

אָט דער הונגער-דורשט ווערט דאָ, ווען ער קומט צו דער פרוי, פאַרוואַנדעלט אין אַ פייער וואָס פאַרצערט, אין אַ גליהענ-דער עראַטישקייט וואָס איז אין אַנפאַנג געווען ניט נאָר ני, נאָר אויך זעהר געוואַגט; און נאָר די מזרח-אַנגעגליהטע העב-רעאישע שפראַך, די וואָס האָט אין זיך דעם עלעמענטאַרען כח פונ'ם אוראַלטען העברעער, דעם אייזען און עפאָס — נאָר זי האָט געקאָנט צווימען און שמידען די פייער-צונגען פון דעם יונגען, פאַר'שכור'טען, זיגענדען און זינגענדען מאַן-פאָעט.

און דערפאר זעהן מיר זוי ער, דער פאָעט פון קולטור און גרויסער שטאָט און מאָדערנעם מענשען, דער פאָעט פון היינט און מאָרגען — איז אויך דער פאָעט פון ווייטען נעכטען, פונ'ם פרימיטיווען מענשען. ער וועט ניט דורכלאָזען קיין גע-לעגנהייט צו פאַרגלייכען דעם שוואַכען מענשען פון היינטיגער ציוויליזאַציע מיט'ן שטאַרקען, מעכטיגען פרא אדם פון אַמאָל, פון די ווילדע מדבריות.

ביי אים איז דער סימבאָל פונ'ם אוממיטעלבאַרען מאן — אדם.

און די פאַרקערפערונג פון דער אמת'ער, קערענדיגער פרוי — חוה.

ער ביינקט נאך דער פרייער ווילדקייט פון מדבריות און וועלדער און נאך דער צייט ווען א נאקעטע און אפגעברענטע בת חיה פלעגט ארומבלאנדזשען און זוכען איר געליבטען אין די בערג.

ברוכה לוי תהיי, את פראות הפשיה
של תקופת מדבריות ויערים!
עת נדה בת-חות ערומה ושופה
ובקשה את דודה בהרים.

און אז ער פארגלייבט דעם קרבן פון דעם ווילדען מענשען מיט'ן קרבן פונ'ם קינסטלער (אין „תקופות“) אין דער ערשטער א מעכטיגער אויסדרוק פון אוראלטען גלויבען, פון פחד און פון ליבע, פון ברענענדען עקסטאז — פארגעסען ווייב און קינדער צוליב זיין גאָט — און דער צווייטער איז א ראפינירטער, אויסגעאיידעלטער שיינקייט־טרינקער וואָס וואַרפט אַוועק דעם זונען־אונטערנאָנג ווען ער דערהערט דעם קלונג פון גלאַק צום . . . עסען אין האַטעל.

„ואל הזוהר נכלם מאוד“ — דער גאָט פון ליבט האָט זיך זעהר פאַרשעמט, זאָגט דער פּאָעט. און ניט נאָר גאָט האָט זיך פאַרשעמט.

ווייל ער האָט פיינט צביעות און אויסערליכען גלאַנץ. ער האָט ליב אַראָפּרייסען מאַסקען און שליערן. ער איז אומדער־באַרמדיג און צושטערעריש ווען ער דערזעהט אַ מאַסקע אָדער אַ שליער. ער האָט ליב נאָקעטקייט — פון קערפּער און פון גייסט. (קום גול וקרע השמלה והנה כל החידה! — ריים אַראָפּ די קלייד און אָט איז די גאַנצע רעטעניש!)

אַבער אויך דאָס איז אים צומאָל קאַרג. דער מענש, און אפילו דער קדמון, איז צו ווייך. און אויב מ'ווייל זעהן גבורה, אמת'ע מאַכט, און ניט־געצוימטע תאוה — מוֹן מען אַנקומען צו די חיות, די געטרייע אויסדריקער פון די שאַרפּסטע און שטאַרקסטע אינסטינקטען. און אז ער שטעהט אין זאָפּלאַנגישען

גארטען און זעהט צו דעם מאַמענט פון ליבע צווישען „לייב“ און „לייביכע“ ברענגט ער אונז צוריק צום דזשאַנגל, צו דעם קוואַל פון פאַרצוקענדער ליבע.

„זי“, די לייביכע, האָט נאָך אין זיך כמעט־זווייבליכע ווייכ־קייט. אין אירע גלידער פליסט צערטליכקייט. דער ביין אין איר רוקען איז געוואָרען פלייש און די גבורה — חסד; און זי בעט פאר זיך אַ ביסעל ליבע אַזוי ווי אַ געפאַנגענער בעט אַ טראַפּען וואַסער: אַ, זיסע, זיסע דורשט! (ווידער די דורשט!). אָבער „ער“, דער לייב, כאַטש אַ געפאַנגענער, שפּרייזט אַרום אין זיין שטייג ווי אַ ניט־היגער כח. זיינע לאַפּעס און זיינע נאָזלעכער, זיין נאָז און זיינע אויגען, זיינע מוסקולען און זיין גריווע — אַלץ אַטעמט מיט מדבר.

ער האָט ליב פאַרצוקער און האָט פיינט „פאַרצוקטע“. ער האָט ליב לייבען, לעמפערטען, וועלף און פאַנטערעס און האָט פיינט שעפעלעך און לעמעלעך, אומשולדיגע באַשעפענישען וואָס זייער איינציגער אידעאַל איז איינגעשלאַנגען ווערען פונ'ם שטאַרקען.

אַפילו מחשבות טיילט ער איין (אין „אספרתקוס“) אין צווייערליי מינים: וועלף־מחשבות און שעפסען־מחשבות („זאב המחשבה“ און „מחשבות־שיות“) און ער, דער וואָלף פון מחשבה, דאַנקט און לויבט ספאַרטאַק', וואָס האָט אויפגעשטור־רעמט די גלייכנילטיגע קנעכט וואָס זיינען געווען גרייט צו שטאַרבען מיט'ן טויט פון אָנגעצונדענע און קאַנוואַלסירענדע מיז און אַ גרויסער שפּיל־נעץ. ווען ניט דו, ווענדעט ער זיך צו ספאַרטאַק'ן ווער ווייסט וואו וואָלט איך געווען איצט — איך, אַן אייניקעל פון אַ באַזיגט פּאָלק.

און ער מאַלט אַ וועלט פון אכזריות און פאַרניכטונג, פון שנאה און פון אומקום. עס איז אַ וועלט־אַרענע זאָל ניט גלאַד־דיאַטאַרען שלאַגען זיך, נאָר קינסטלער ראַנגלען זיך פאַר אַ שטיקעל ברויט און בלאַסע גאונים — פאַר אַן אָנהאַלט אויף

דער ערד. די בעסטע ערטער אין דעם צירק האָבען פאַרכאַפט די גראַב־בייכיגע און פעט־האַרציגע. גוידערס טרייסלען זיך פון נחת און פינגער באַזעצטע מיט דימענטען טייטלען: דער האָט געזיגט און דער איז געפאַלען!

און אין דעם דאָזיגען צירק קעמפען אויך אומבאַוואַפענטע פעלקער און אידען פאַר די אויגען פון באַוואַפענטע הערשער. און זיי, די אומות־העולם, זיצען, זעהען און קרעכצען נעבאָך פון רחמנות — אַלטע פאַרוועלקטע זונות!

דערפאַר קוקט ער מיט האָפנונג און גלויבען, מיט ענט־ציקונג און פאַרגעטרונג אויף דער געשטאַלט פונ'ם שטורמער און רעוואָלוציאָנער ספּאַרטאַק, ווייל אין זיין תורה שטעהט געד־שריבען: „להתקומם ולהתקומם עד אין תכלה!“ — רעוואָלטי־רען, רעוואָלטירען אָהן אַן עק!

ווייל דאָס איז דער סוד פון מענשליכע פאַרלאַנגען און זיין גייסטיגען הונגער. יעדע תורה — איז אַ סטאַנציע, וואו פאַר־בייגעהענדע דורות שטעלען זיך אָפּ. יעדער אמת — איז אַ שוואַך געצעלט פאַר וועלט־וואַנדערער.

און די געטער זיינען פייער־טורעמס אין די נעכט פון דער וועלט. איינער ווייט פון צווייטען און יעדער מיט אַ באַזונדער פאַרב און די ליכט פון איינעם דערגרייכט ניט דעם צווייטענ'ס. און פאַר דעם זוכער — ווערט אין דאָזיגען בוך אָנגעזאָגט: רוח זיך אָפּ אין אַן אמת־געצעלט און אויפמאַרען שטעה אויף פריה, לייג צונויף אים, דעם געצעלט, און אייל זיך ווייטער. תמיד, תמיד ווייטער — ביז אַ צווייטען ביידעל.

און פון אים צו אַ דריטען. ווייטער, ווייטער.

דאָס איז די זעלבע טרייב־קראַפט וואָס אַמאָל הייסט זי הונגער און אַמאָל הייסט זי דורשט, אַמאָל הייסט זי ליבע און אַמאָל הייסט זי שנאה. אַמאָל הייסט זי גלויבען, און אַמאָל הייסט זי אומגלויבען.

און זי איז עס דער קוואל פון די אינערליכע סתירות, וואָס אין זיי איז שניאור פארוויקעלט און וואָס אין זייער געז צאפעלט ער זיך ווי א געפאנגענער.

דאָס זיינען די סתירות פון איינעם וואָס האָט פליגלען און ניט אלע מאָל קאָן ער, אָדער לאָזט מען אים, פליהען. דאָס זיינען די לידען פון איינעם וואָס איז געפענטעט, וואָס איז באַגרעניצט פון דרויסען, וואָס האָט אין זיך זודיג מזרח בלוט און מוז פריי רען אין קאלטען צפון. וואָס זאָל און קאָן זיין אַן ערשטער, אַן אַנפאַנגער פון ס'ניי — און מוז זיין א יורש און א פאָרטזעצער. און „אגדת הברווז“ איז די לעגענדע פון מענשען וואָס האָבען אַמאָל געהאַט פליגלען, אָבער דער בויד האָט זיי פאַרראַטען. דער הונגער האָט זיי צעבראָכען.

דערפאַר האָט ער געוואַלטיגע הנאה פון אוועקשטעלען זיך, דעם יחיד, אַלס אַן אַנטימעזע צו דעם כלל, אַלס אַנאָדערע. דאָס וואָרט „בוז“ — פאַראַכטונג — איז אים זעהר ליב און ער וואַרפט עס ווי אַ שפיז אין זיינע געגנער ביי יעדער געלעגענהייט. דאָס איז די כלי-זין פון זיין נקמה. ווייל ער און זיי, דער יחיד און דער רבים, זיינען צוויי קעגענגעזעצטע וועלטען.

ער פיהלט זיין אייגענארטיגקייט און העכערקייט: „איך האָב געזינדיגט צו די מענשען: כ'בין געבוירען אַ הויך-געשטאַל-טיגער.“ און אַ צווייטען מאָל קלאַפט ער זיך „על-חטא“: „איך האָב זיך פאַרזינדיגט מיט הויכקייט, איך האָב זיך פאַרזינדיגט מיט טיפקייט.“ און אַ דריטען מאָל, רעדענדיג וועגען אַ בוים, זאָגט ער: „ער שטאַרבט, ער ווערט דערשטיקט אין דער וועלט-לוֹפּט ווי אַ לוי־תן וואָס איז אַרויסגעוואָרפֿען געוואָרען אויף דער טריקעניש“.

און כאַטש דער בוים ווערט דאָ, אויף אַ וואונדערבאַרען אופן, געמאָלט ווי דער היפּך פּונ'ם מענשען (דעם מענשענ'ם

פּים זיינען אויף דער ערד און זיין קאָפּ איז אין דער הויך. דער
בוים אָבער האַלט דעם קאָפּ אין דער ערד און זיינע צווייגען-
פינגער שטרעקט ער אויס צום הימעל) — קאָן מען דאָס זאָגען
אויך וועגען אלמונ'ן (דעם העלד פון דער פּאָעמע ד. ה. וועגען
שניאור'ן): ווי אַ לויטן איז ער פּאַרוואָרפען געוואָרען אויף דער
יבשה.

און זיי, די „יבשה-מענשען“, וואָס מאַכען דאָס לעבען סטאַ-
ביל, זיינען די טיפּסטע שונאים פונ'ם איינצעלנעם, פונ'ם אויס-
דרעוועהלטען, פונ'ם זוכענדען. זיי ווילען אָפּקיהלען דאָס פייער,
זיי ווילען אויסלעשען דאָס ליכט.

זיי ציטערען פאַר יעדען נייעם געדאַנק, פאַר יעדען געוואַג-
טען שריט . . . אין יעדען פּרוּאוּו צו ענטפּלעקען, צו געפינען,
זעהען זיי אַ לעסטערונג, אַ חילוּל השם.

דערפאַר האָט ער זיי פּיינט, דערפאַר רעוואָלטירט ער אַקע-
גען זיי, לאַכט זיך אויס פון זיי און זייערע חלומות און צוואַ-
מען מיט'ן רויטען מאנען-פאַלק (אין זיין פּלאַמענדער פּאָעמע
פּרגים) וואָס פּלאַקערט פון תאוּוה און אויפשטאַנד, שרייט ער
אויס: יחי הרע!

און אפילו פון זייערע משיח'ישע חלומות לאַכט ער (אין
זיין פּאָעמע „והיה באחרית“). ווייל ווי קען דער וואָלף לעבען
בשלום מיט'ן שעפּס? ס'זיינען דאָך די צוויי פּיינדליכע עלע-
מענטען — פון באַזיגער און באַזיגטען, פאַרצוקער און פאַר-
צוקטען — וואָס האַלטען אויף דעם כח פון שטרעבען און קאַמף
און די געגענוואַצען וואָס זיינען דאָס פעפּערל פונ'ם לעבען
(פּלפּלת ההוויה).

ער איז דער פּאָעט פון יצר-הרע, וואָס מאַכט לעבעדיגער
און פאַרביגער דאָס בעל-הבת'ישע וועלטעל פון יצר-טוב. דאָס
בילד פון משיח'ים צייטען איז אַ זיס-נאַאיוו ווינגליד פונ'ם
יצר טוב, אָבער ער ווייסט אז ס'וועט ניט זיין אַזוי. „כולו
זכאי“ איז אוממעגליך, ווייל „כולו זכאי“ דאַרף מען ניט, טאָר

מען ניט וועלען. דאָס וועט זיין דער סוף פונ'ם געראַנגעל און דאָס הייסט: דער סוף פון לעבען.

און שניאור'ס גאַנצער כח, און רייז, ליגט אין דעם פאַר-וויקעלטען קוואַל פון קעגענזאַצען און עקסטרעמען. ביי אים האָבען מיר הונגער-דורשט און פאַר'שכור'טקייט, שנאה און ליבע, שמער-לוסט און בוי-גלוסט, פרוי און מאַן, נאַטור און מענש, שטן און גאַט, כפירה און גלויבען, שאַטען און ליכט.

און אין דער דאָזיגער שותפות, אָדער דואַליטעט, קומט תמיד פריהער דאָס נענאַטיווע, דאָס שלעכטע, דאָס דעמאָנישע. ניט ליבע און שנאה, נאָר שנאה און ליבע. ניט גאַט און שטן, נאָר שטן און גאַט, ניט גלויבען און כפירה, נאָר כפירה און גלויבען, ניט ליכט און שאַטען, נאָר שאַטען און ליכט א. א. וו. זיין וועג איז פונ'ם ניין צום יאָ. פריהער די שנאה, פריהער דער שטן, פריהער דער שאַטען — נאָכדעם ערשט קומען ליבע, גאַט און ליכט.

אַזוי זעהן מיר ווי דער פּאָעט פון הונגער און דורשט, וואָס האָט אָנגעהויבען פון צושטערונג און יוגענטליכען פעסימיזם, האָט דערגרייכט צו אַ מדרגה פון לעבען-זאַטקייט און פאַר-שכור'טקייט וואָס האָבען אים געבראַכט צום עקסטאַז פון בוי און גליק.

און אַזוי זעהן מיר, אַז דער פּאָעט פון שנאה און תּאוה צו דעם שוואַכען, צו דעם ווייבליכען, צו דער פרוי, איז צום סוף דער פּאָעט פון ליבע און פאַרגעטערונג פון דער פרוי, דער אייביגער סוד און דער אייביגער קוואַל פון שיינקייט און בענק-שאַפט און ווילען צו שאַפען.

און אַזוי זעהן מיר אויך ווי דער פּאָעט-אפיקורס, וואָס האָט געשטורעמט „על ד' ועל משיחו" איז נאָר טיף-טיף, אין טיפעניש פון זיין וועזען, רעליגיעז און תּפּלה'דיג.

ווייל זיי, זיינע שונאים, די רבים, וואָס פאַרשמעהען אים ניט, האַלטען פון שמות. און ער האַסט זיי. זיי שאַפען באַ-

גריפען פון פארשימעלטע הייליגקייטען. ער זוכט א לעבעדיגען גאט. זיי גרייטען זיך תמיד צו עפעס וואָס דאַרף אַמאָל קומען — ער וויל דאָס באַנערטע באַלד. זיי חלומ'ען וועגען אַן עולם-הבא, ער וויל פאַרוואַנדלען דעם עולם-הבא אין עולם הזה. אַלע וואַר-טען מיט זייער ליבע, מיט זייער גליק, מיט זייער פרייד — אויף ווען וואַרט איר? פּרעגט מיט אומגעדולד און צאָרן דער פּאָעט.

„אַמאָל איז געווען“ — טרייסטען זיך און באַרימען זיך די קליינע און איבערגעשראַקענע מענשעלעך פון היינט מיט דער גבורה און תפארת פון אַמאָל.

און אויב דאָס איז נאָך קאַרג — טרייסט מען זיך ווייטער מיט דער צוקונפט וואָס וועט זיין „באחרית הימים“. אָבער וואו זיינען מיר? און וואָס איז מיט'ן היינט?

האָט זיך דער כח פון שאַפען אָפּגעטאָן פון אונז? האָט די ברכה פון גאָט אונז פאַרלאָזען?

האָבען נאָר אונזערע אבות געמעגט מאַכען געזעצען און שאַפען פאַרמען, אָדער האָבען נאָר אונזערע קינדער און איי-ניסקלעך דאָס רעכט אויף גליק און גלויבען — און מיר זיינען עקרים?

און אין זיינע פילע גרויסע פּאָעמען „עם צילי המנדולינה“ ווי אין „על חוף הסינה“, אין „והיה באחרית“, ווי אין „משא דממה“, אין „אנכי אנכי לא אסלח“, ווי אין „תקופות“, אין „משירי הגורל“, ווי אין פילע לידער ערשיינט ער פאַר אונז אין דעם גרויסען געשטאַלט פון „כופר ומתגושש“, פון אַ ניט-גלויביגען וואָס ראַנגעלט זיך ניט נאָר מיט זיינע מיטמענשען נאָר מיט גאָט אַליין — פאַר די מענשען און פאַר גאָט.

ער איז אַ מענשען-„פיינד“, וואָס ווערט פאַרצערט פון ליבע צו זיינע ברידער, אָבער ער קאָן ניט צוזעהן זייער קליינליכקייט, זייער פחדנות און זייער שפלות. דערפאַר שטראַפט ער.

ער איז אַן אפיקורס, וואָס זוכט גאָט אין יעדען טראַפּען

לעבען, אין יעדער טרער, אין יעדען שמערץ, אין יעדער סמיכיע פון דער נאטור ווי אין יעדען גורל פון מענש, פאלק און וועלט, אָבער ער קאָן ניט צוזעהן ווי מ'האָט דאָס גרויסע פייער אויס-געביטען אויף קליינע פונקעלאך וואָס ווערען אויסגעלאָשען און פונ'ם לעבעדיגען, שאַפענדען גאָט האָט מען געמאַכט אַלטע שמות, וואָס ליגען באַהאַלטען אין אַן אָרזן.

און אויב אין אַנדערע לידער „שעמט“ ער זיך באַווייזען אין זיין גלויביגקייט און וויכער לירישקייט, אין זיין תפילה'דיגען געמיט און אין זיין צארטער אונטערטעניגקייט צו גאָט — קומען אַזעלכע לידער ווי „תפילה“ און „פזמון ערב“ און „גשרים“, ווי „שעת רפיון“ און „אלי, אלי“ און „חזיונות“, און „תפילות לאדם“ און „שיר הצער“ און פילע אַנדערע אין „פרקי יער“ און ווייזען אונז שניאור'ן דעם „זינדיגען“ אין אַ גאָר אַנדער ליכט. אָבער שניאור איז ניט קיין פאָעט וואָס „שטורעמט אָפּ“ און באַרוהיגט זיך, וואָס זוכט, געפינט און דאַנקט אָפּ, ווי איינער וואָס האָט שוין „דערגרייכט זיינס“.

ווען דאָס וואָלט געווען אזוי, וואָלט שניאור ניט געווען שניאור.

ער איז דער פאָעט פון שפע, פון פיל-פאַרביגקייט און פיל-קלאַנגיקייט, פון אומרוהיגקייט און זוכעניש.

ווען מען מאַכט אַ רשימה פון די טעמעס און ענינים אין זיינע לידער און פאָעמען, ווען מען מעסט אויס דעם אינהאַלט און פאַרנעם, די זאַכען און ערשיינונגען פון זיין דיכטונג — זעהט מען ווי פאַרשידענאַרטיג ער איז.

ווען מען מאַכט אַן אַנאָליז פון זיין שפראַך — און די שפראַך פון זיין דיכטונג איז העברעאיש — לויט איר ווערטער-שאַץ און איר קלאַנגען-רייטם, לויט איר אויסדרוקס-קראַפט און איר אינערליכער אַנדיטונגס-פעעהיגקייט, לויט איר ממשות'דיגען פאַרמעגען און איר סוגעסטיווען כח — מוז מען קומען צום באַשלוס, אַז דאָ האָט מען צו טאָן מיט אַ מייסטער.

ער שטעלט זיך ניט אָפּ פאַר קיין זאך און קיין זאך קאָן אים ניט צוימען. ער איז דער אומרוה וואָס דרינגט אַריין אומעטום. און ער איז ניט אַבסטראַקט. ער איז דער קאָנקרעט־סטער דיכטער אין דער ניי־העברעאישער ליטעראַטור. ער זעהט זאכען אין זייער פאַרקערפערונג און שפּריצט מיט בלידער. און ער איז סקולפּטאָריש. די זאכען וואָס ער מאַכט זיינען אזוי לעבעדיג, צאָפּעלדיג, קערפּערליך, אַז איר קענט זיי „אַנטאַפּען“.

דערפאַר איז אויך דער פּילאָזאָפּישער טייל פון זיין דיכטונג — און דאָס איז זעהר אַ וויכטיגער טייל אין איהר — לעבעדיג, בילדליך, איבערצייגענד. ער איז רייך אין מחשבה, אָבער די מחשבה זיינע איז פאַרקערפּערט אין געפּיהל, אין בילד.

און אַז ער לָאָזט זיך אוועק אין די „משירי הגורל“ צוזאַמען מיט דעם גאָלד־גערעכער אין די גאָלד־מינעס און מיט'ן פּערל־פּישער אין דעם אָפּגורנד פון ים און מיט'ן גייסט־מענש אין די אומענדליכע ווייטקייטען און טיפּקייטען פון וועלט־לעבען — ווערט ער פאַרלוירען. גאָלד בלישטשעט אַרויס פּונ'ם ערשטען, פּערלען גלאַנצען פּונ'ם צווייטען, גרויסקייט און טראַגיק — פּונ'ם דריטען. און די ליידען פּונ'ם זוכען און דער פּיין פּונ'ם יחיד וואָס טרעט אויס אַ וועג אין טיפּעניש פון דער ערד צי אין טיפּעניש פון ים, צי אין טיפּעניש פון גייסט — זיי מאַכען דעם סוד פון לעבען נעהענטער צו אונז און אונז וואַכזאַמער.

און אזוי איז אַפּילו אין „בהרים“ — אין די בערג, דאָרט וואו אַלעס איז אזוי הויך און אויסגעלייטערט און נעהענטער צו גאָט. דאָרט וואו ס'איז שוין דאָ מעהר אַבסטראַקציע און וועניג גער ערדישקייט. דאָרט וואו ס'איז אויך אים שווער די לופט, און וואו אַלעס ווערט פאַרפלאַנטערט אין אַ כּישוף־געוועב פון אמת און שקר, פון לעבען און טויט, פון זיין און ניט־זיין — אַפּילו דאָרט געדענקט ער זיך און אונז און ער געהט ניט פאַרלאָרען.

ווייל ער איז דער פּאָעט פון אַ וועלט אַ כּוגרת, אַן ערוואַק־

סענע, וואָס שמעהט, ווי אַ פעלד, באַדעקט ניט מיט גאַלדענע זאַנגען, נאָר מיט גאַלד פון גאונים — עם קמת-גאונים המזוהבה — מיט אַ רייפער זון — דער עפעל פון פייער און שכל — (תפוח אש ושכל), דאָס איז די וועלט פון צאָרן און פון . . . חכמה, פון שעפטשען אויפ'ן שוועל פון גרויסע אַנטדעקונגען אָדער אויפ'ן שוועל פון אָפגרונד, פון דער ברענענדיגער כפירה אויפ'ן עק פון הימעל און דעם אונטערגאַנג פון מענשען, וואָס איז זאט פון נצחונות און הונגעריג פון אומבאַזיגטער פרויען-ליבע. אָט דאָס איז די קרוין אויף זיין זילבערנעם קאָפּ. און—

הלואי תראוני ככה מעפיל ונשרף

בסולם אלהים I

(הלואי זאָלט איר מיך זעהן אזוי אַרויפשטייגען און פאַרבֶרענט ווערען אויף גאָט'ס לייטער!)

און אויף דעם דאָזיגען אונענדליכען און ברענענדיגען לייטער, וואָס יעדער שטאַפעל זיינער איז אַן אַנדער מדרגה — פון זינד, פרוי, ליבע, וועלט און גאָט — געהט און שטייגט דער דורשטיגער און פאַר'שכור'טער, זינדיגער און גאָט-זוכענדער, האַסענדיגער און ליבענדער, מעגליכער און „פּרוי'אישער“, שטורמדיגער און בעטענדער פּאָעט — שניאור.

יעקב פֿיכמאַן

א.

א דאָפעלטע מתנה האָט יעקב פֿיכמאַן געגעבען דער העבֿרֿ רעאישער ליטעראַטור.

מיט איין האַנט האָט ער איר געגעבען זיין צאַרטע און אידעלע ליריק, און מיט דער צווייטער—זיין דורכזיכטיגע און ראַפינירטע פּראָזע.

אָבער אז מען קוקט אַרײַן טיפּער, זעט מען, אז די דאָזיגע ביידע אויסדרוקס־פּאַרמען זײַנען אין גרונט, אײַנס. ביידע זײַנען פּאַרשוועסטערט און ציען זײַער יניקה פּון אײַן שורש. אין ביידע שפּײַגעלט זיך אָפּ די געשטאַלט פּון אַ שאַרף־זעהענדיגען דיכטער און מעלאָדיש־זײַנגענדיגען קריטיקער.

און אין אזאָ געלונגענעם זײַוג איז דאָ אַ סך מול־כּרכה.

עס זײַנען פּאַראַן גרויסע פּאַעטען, וואָס ניט נאָר איז זײַ שווער צו דערקענען אין זײַער פּראָזע, נאָר זײ פּאַרלירען אין איר זײַער קראַפט, זײ ווערען ווי אײַנגעשרומפּען (און מען דאַרף דאָך ניט צוגעבען, אז פּראָזאַאיקער זײַנען, בדרך כּלל, אומבאַ־האַלפּען אין פּאַעזיע—דאָס איז דאָך אַן אַלגעמײַנע דערשײַנונג!).

אָבער פֿיכמאַן איז פּון די ווײַניגע, וואָס זײַן קינסטלעריש מוז שפּײַט אים צו און פּירט אים כּײַ די רואיגע וואַסערען פּון

בידע וועלטען, פאָעזיע און פּראָזע. אין זיין פּראָזע, באַזונדערס אין זיין קריטיק, געפינען מיר שטענדיג די „נשמה יתרה“ פון פּאָעזיע, וועלכע דערהויבט זי צו אַ העכערער ספּערע און פּילט זי אָן מיט אַ העכערען יום־טובֿ'דיגען גייסט.

ער האָט פיל בייגעטראָגען צו פאַראידעלן און לייטערן די מאָדערנע העברעאישע פּראָזע. ער האָט אין איר אַרייַנגעטראָגען אַן אינערליכע מעלאָדישקייט, אַן אומהויפּערליכע מוזיקאַלישקייט. ער האָט בונטער געמאַכט אירע פאַרבען און פאַרטיפּט אירע שאַטענס. זיינע אַן עסעי אָדער אַ קריטישע אַרבעט ווערען געלייענט מיט דעמזעלבען ריטם און מיט דער זעלבער נאָגונג, ווי איינע פון זיינע לידער אָדער פּאָעמען.

ער האָט אַ פּערל־פּאָעמע, „רות“, וועלכע שעמערירט פון שיינקייט, אָבער דיִדאָזיגע תנ״ך־געשטאַלט איז ניט די איינציגע וואָס האָט אים געפּאָנגען און געפונען איר תּיקון אין זיין ליד. ביי איר זייט, און צוזאַמען מיט די אַנדערע ביבלישע געשטאַל־טען, וואָס פון זיי האָט ער אויסגעפורעמט זיינע דריי היסטאָ־רישע פּאָעמעס — „אַבֿל דוד“, „יואַב“ און „שמּשון בעזה“ — הויבען זיך אַרויס פון זיינע עסעים די געשטאַלטען פון „איוב“, „קוהלת“ און „שיר השירים“. אין די צוויי ערשטע עסעים — „איוב“ און „קוהלת“ — געפינען מיר אַלע טייערע אייגענשאַפטען פון זיין פּאָעזיע: נשמה־צאַרטקייט, סובטילע באַאָבאַכטונג און אַן אויסדרוק־מייסטערשאַפט, וואָס פירען אונז צו די פאַרבאָר־גענע וועגען פון פּאָעזיע. עס פּעלען בלוז די „נקודות“, וואָס באַצירען געוויינליך דאָס העברעאישע ליד.

אָבער פון דעם טאָר מען ניט דרינגען, אַז עס איז ביי אים ניטאָ קיין אונטערשיד צווישען די צוויי אויסדרוק־פּאַרמען. ווען עס וואָלט טאַקע געווען אַזוי, וואָלט ער זיך ניט באַנוצט מיט ביידע פּאַרמען, וואָלט דער דיכטער געבליבען „בלויז“ אַ דיכטער — און ניט מער.

אָבער די דאָזיגע פּראָזע, וואָס קומט צו הילף דער פּאָעזיע,

האָט אויך איר אייגענעם זעלבסטשטענדיגען ווערט. עס איז פאראן אַ לאַגיק און אַ מוז אין איר עצם וועזען, וואָס איז אזוי גרונט־פארשידען פון דעם וועזען פון פּאָעזיע. און ניט קומענדיג אויף דער משפּחה־קרוכה'שאַפט צווישען דיִדאָזיגע צוויי שווע־סטערליכע אויסדרוקס־פּאַרמען, פילט מען און מערקט מען די זעלבסטשטענדיגע עקזיסטענץ־באַרעכטיגונג פון יעדער איינער פון זיי.

פיכמאַנ'ס כּח אַלס דיכטער ליגט אין זיינע קורצע לירישע לידער. זיי פלאַטערען ווי זאַנגער־שטייגלאַד (א באַליבטע גע־שטאַלט ביי אים—זיין ערשטע לידער־זאַמלונג הייסט „גבעולים“) אין דעם גאַלדענעם פעלד פון זיין דיכטונג. עס איז גענוג צו זעהן זייער איידעלע דיגקייט. זייער פאַמעלאַכדיגע און צאַרטע באַוועגונג ציטערט אויף דאָס האַרץ פון דיכטער און אויך פון ליענער. די ליינע פון שטיינגעל מאַכט אזוי רעלי־בולט די שיינקייט פון דער לאַנדשאַפט. דער שאַטן אַליין, דער צויבערלי־כער שאַטן וואָס פאַלט אויפ'ן פעלד, גיט אונז דאָס געפיל פון מיסטעריעזעס אין נאַטור, דער פאַרבייפליענדיגער שמעטערלינג דערוועקט אין אים אַן אומעט אין וועלכען די נשמה פאַרגייט זיך.

פאַר אַ אַ ליד איז גענוג איין קרישטאָל־טראַפּען. אָבער די פּראָזע האָט אירע אייגענע לעבענס־געזעצען. זי גויטיגט זיך אין אַ ברייטען אטעם. אירע ראַמען זיינען ניט קיין באַגרענעצטע. דערפאַר איז אין איר רשות פאַראַן מער פרייהייט. מער פרייהייט, אָבער דערפאַר איז אין איר אויך גרעסער דער יאָך. ווייל איר סטרוקטור איז מער קאָמפּליצירט ווי די סטרוקטור פון אַ ליד. זי פּאָדערט אַן אַנדער שטימונג און אַנאַנדער אַנשטריינגונג. זי פּאָדערט אַ מייסטער־האַנט, אַרכי־טעקטאַנישע בריה'שקייט.

דיִדאָזיגע אייגענשאַפט האָט ער אַמשטאַרקטען אַרויסגעווי־זען אין זיינע עסעיס.

אין די גרעסערע פאָעטישע זאכען זיינע האָט ער איין „רות“. אין פראָזע אָבער האָט ער פיל מער. ווייל — אין פאָעזיע קומט זיין קראַפט צום אויסדרוק אין קליינע זאכען, און אין פראָזע — אין גרויסע.

און נאָך אַ שטריך :

אין פאָעזיע געלינגען אים אַמבאַסטען לאַנדשאַפט-בילדער, פּיזאַזשען, אינערליכע וויזיעס. עס זיינען אין זיינע לידער ניטאָ קיין מענשען און קיין געשעענישען. עס איז כמעט ניטאָ קיין פּלאַץ פאַר'ן מיטמענש. דעם דיכטער'ס נשמה זינגט אַרויס פון די געפֿלען פון דער אומבאַקאַנטער, פאַר'חלומ'טער ווירק-ליכקייט. עס איז דאָ לאַנדשאַפט. עס איז דאָ ווייסקייט. און עס איז דאָ טרויער. און אין זיי איז פאַרוועבט די זיידען-צאַרטע דיכטונג פון דעם יחיד.

אין זיין פראָזע — און דערמיט מיינען מיר זיין קריטיק — שפּירען מיר דעם ווילען אַריינצודרינגען אין דער נשמה פון מיטמענש, צו דערשפּירען דאָס האַרץ-קלאַפּען פון דעם נאָענטער-אינ-גויסט, אין אים צו אַנטפּלעקען דאָס וואָס ער זוכט אין מענשען, דעם צענטער פון דער וועלט.

און אויב אפילו דאָ דערשפּירען מיר דעם פיכמאַנ'ישען יסוד; און אויב אפילו דאָ ווערען האַרטע מענשען ווייכער (וואָרים אַ צאַרטער דיכטער-קריטיקער זעהט זיי מיט זיינע אויגען און ווייזט זיי אונז אַזוי ווי ער האָט זיי געזעהן), פאַרשטייען מיר גלייך, אַז דאָס איז ניט מער ווי נאַטירליך. אָבער מיר זעען און פילען אויך, אַז דער קריטיקער שטרענגט זיך אָן אַריינצוקוקען אין אַנאַנדער נשמה.

אין זיינע קריטישע אַרבעטען זוכט ער שטענדיג די קראַפט און דעם סוד פון דער שאַפענדער פּערזענליכקייט. סאָציאַלע מאַטיווען אינטערעסירען אים ניט. סביבה-פאַקטאָרען גייען אים ניט אָן. זיי „געהערען ניט צום ענין“. ער זוכט דאָס אינוויי-ניגסטע פינטעלע, די אין דער נשמה-פאַרבאָרגענע מאַטיווען,

די אינדיווידועלע מעלאָדיעס. אים אינטערעסירט הויפטזעכליך דאָס וואָס עס שייַדט אָב דעם יחיד פון דער געזעלשאַפט, און ניט דאָס וואָס פֿאַראַייניגט זיי.

אין זיין פּאָעזיע באַהעפט ער זיך אָן דער וועלט דורך דער לאַנדשאַפט. אין זיין פּראָזע באַהעפט ער זיך אן מענשען דורך דער נשמה.

ב.

פיכטאָן איז דער דיכטער פון לאַנדשאַפט. אין זיין הקדמה צו זיין לידער־זאַמלונג „ימי־שמש“ („זוניגע טעג“) זאָגט ער: „די לאַנדשאַפט איז פֿאַר מיר שטענדיג גע־ווען דער קערן און דער יסוד פון דער וועלט“. אָבער — האָט ער עס דען געדאַרפט אונז זאָגען? פיכטאָן איז אן אָפּענהאַרציג־גער פּאָעט—און מיר ווייסען דאָס אַליין שוין פון לאַנג. זיין גאַנצער בוך „צללים על שדות“ („שאַטנס אויף פּעלדער“) — וועלכער איז אַרויסגעוואַקסען פון די „געבולים“ („שטיינגלאַך“) איז אַנגעפילט מיט שייַנקייט און טרויער פון דער לאַנדשאַפט. און ניט נאָר דאָס דאָזיגע בוך. אויך פון „ימי־שמש“ און אַ טייל פון זיינע פּראָזע־זאַכען (באַזונדערס פון „מראות“) קוקט אַרויס צו אונז די לאַנדשאַפט. ווי זעט זי אויס, די דאָזיגע לאַנדשאַפט, אין פיכטאָן'ס דיכטונג?

אָט איז זי — אין זיין שפּראַך און מיט זיין מעלאָדיע:

כה קסם לי הנוף חרד, חסתוי,
וילבן בגעגעועיו על לבוי,
וכמו פרפרים נוגים עלים תעו
ויגון קם ולב לא ידע מה הוא.

(אזוי האָט מיך באַצויבערט די צאַרטע, האַרבסט־גע לאַנד־שאַפט און האָט מיט בענקשאַפט וויים געבלאַנקט אויף מיין האַר־צען, און אזוי ווי אומעטיגע שמעטערלינגען האָבען געוואַנדערט

די בלעטער; טרויער איז געקומען און ס'הארץ ט'אים ניט פארשטאנען).

אין דער דאָזיגער סטראָפּע, וועלכע איז פּיכמאַניש פּון אָנהויב ביז'ן סוף, געפינען מיר אַלע עלעמענטען פּון זיין לאַנד־שאַפּט — „צויבער“, „צארט“, „האַרבסט־ג“, „וויסקײט“, „ביינק־שאַפּט“, „אומעטיגע שמעטערלינגען“, „בלעטער האָבן געוואַנט־דערט“ — און „טרויער איז געקומען און ס'הארץ ט'אים ניט פאַרשטאַנען“.

פּון די מענשליכע סענטימענטען שטעלט אים אַמטיפּסטן צופּרירען — די ווייב־קייט.

פּון די יאָר־תּקופּות קלייבט ער אויס — דעם האַרבסט, און מיט אים זיין באַגלייטער — דעם ווינטער.

פּון די קאָלירען — ווייט, און זיין חבר — בלוי.

פּון די שטימונגען — טרויער און ביינקשאַפּט.

פּון די קולות — שטילקייט און שווייגען.

פּון די געפּליגעלטע באַשעפענישען — פּייגלען און שמע־

טערלינגען.

און אויב דאָס איז נאָך ניט גענוג, לאָמיר אַ בלעטער טאָן אין זיינע ביכער, און עס וועלען פּון זיי, ווי טויבען פּון זייערע געסטען, אַרויספּליען אַזעלכע אויסדוקען און וואָרט־קאָמבינאַצ־נאַציעס, ווי: געפּלען פּון אומבאַקאַנטען, צויבער־שאַטענס, לבנה־זעאונג, טיפע נאַכט־הוּפּה, דערוואַרטונג, גנאָד און צערט־ליב־קייט (חנינה), פאַרשמאַכט־קייט (כלות־הנפש), וואונדער־רע־טעניש, קילער, אומעטיגער אַווענט־ווינט, ליכט־פלעקען, פּרויען־לוסט און שיינקייט (חמדת־נשים) באַהאַלטענע פּרייד, אומעטיגע פּראַכט (תּפּאָרַת ענומה), זאַנגען, שטיינגלאַך, דער אומעט פּון וויינענדיגע סטעפען, קרישטאָל־טראָפּענס, „מיון נשמה איז ווי אַ בוים, וואָס די פּויגלען האָבען אים פאַרלאָזען“, לויטער־שטימע פּעפּדער, זילבערנער געזאַנג, נעצן פּון דערשטוינטען ליכט, וויי־

סער טרויער, בלאַסיגער טומאן און „א לויטערער פרימאָרגען טריפט מיר ישועה-גאַלד“.

דאָס איז בלויו אַ קליינער טייל פון דעם אוצר פון פארבען און קלאַנגען פון פיכמאן'ס פּאָעזיע — אָבער עס איז גענוג אונז אריינצופירען אין זיין וועלט, אונז געבען אַ באַגריף פון זיין גרונט-געפיל און אונז אָנשטעקען מיט זיין לעבענס-אויפפאַסונג. ער האָט ליב דאָס אומפאַרווירקליכטע און דאָס אומפאַר-ווירקליכבאַרע, דאָס אומבאַגרייפבאַרע און דאָס אומפאַרגליווערטע. זיין מאַטעריאַל איז אינגאַנצען אַ פּאָעטישער — אין אַנאַנד-דער האַנט וואָלט ער אודאי צוקראַכען געוואָרען און וואָלט פאַר-שוואַנדען. אָבער פיכמאן איז געשאַפען געוואָרען פאַר אַזאַ מין דיכטונג און זיין שפּראַך דריקט אויס מיט האַרמאָניע און פּול-קאָמענהייט דעם וועזען פון דעמדאָזיגען מאַטעריאַל.

עמיצער האָט אים אַמאָל באַשולדיגט אין מאַנאָטאָנישקייט. פון אויבענאויף האָט זיך אַזאַ „באַשולדיגונג“ אויף וואָס צו שטיצען. אָבער בלויו פון אויבענאויף. וואָרים, אויב עס איז אמת, אַז זיין גרונט-טאָן איז אַן איינהייטלאַכער, איז ניט אמת, אַז ער חזר'ט אים איבער און מאַכט אים מאַנאָטאָניע. אדרבה, מיך וואונדערט אָפטמאָל, ווי אַזוי קען מען אַזויפיל מחדש זיין אין אַזאַ רואיקער און סטאַטישער וועלט. פילע לידער זיינע טראַגען כמעט דעמוזעלבען נאָמען („זומער-ברכה“, „זומער-נאַכט“, „לעצטער זומער שטורם“ — זומער דאָ און זומער דאָרט. אָדער, „אָנהויב-האַרבסט“ און „האַרבסט“, „אלול“ — אויך האַרבסט — און „זינגענדיגער האַרבסט“, און אַזוי אויך „ווינטערדיגער אָונט“, „ווינטער-רייזע“, „ווינטער“ און „ביינאַכט איז אַ שניי געפאַלען“ — אויך ווינטער — און „סוף-ווינטער“ און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער) און פונדעסטוועגען איז אין יעדען ליד פאַראַן אַ ניי געפיל און אַ נייער ציטער. און אַזוי איז ניי יעדער זומער-שטורעם און ניי און פריש יעדער שניי. אַ גרויסען חלק אין דעם האָט, פאַרשטייט זיך, די שפּראַך,

וועלכע איז אים טריי ניט ווייניגער ווי ער איר, און זי, די שפראך זיינע, אנטפלעקט מיט אירע דינע און פיינסטע נואנסען עטוואָס נייעס אין יעדען נייעם ליד אויף דערזעלבער טעמע. אָבער דאָס איז ניט בלויז דער כח פון שפראך. דער עיקר קומט אין זיין ליריק צום אויסדרוק די דירעקטע און דינע „אויפ־נאָמע" פון דער לאַנדשאַפט־שטימונג, אין וועלכער עס אַנטפלעקט זיך דעם דיכטער'ס נשמה. די לאַנדשאַפט איז פאַר אים — „דער קערן פון דער וועלט". און וואָס איז די פונקציע פון דעם דאָזיגען קערן? פון אים וואַסען אַרויס בלומען און פרוכט און זיי וואַרפען ווייטער קערנדלאך, פון וועלכע עס וואַסען נייע בוימער און נייע פרוכט. און אזוי ווייטער. וואָס איז דער זין פון דער דאָזיגער ווידערהאַלונג? דאָס איז דער וועג פון וואַסען און בליאונג! דאָס איז דער וועג פון נאַטור און לעבען!

און ער, וועלכער אַנטלויפט פון דעם גענעראַליזאַציע־מע-טאָד פון אַן אינטעלעקטועלער וואַרט־פּאַעזיע, באַרואַיגט זיין נשמה מיט די „פכים קטנים" פון לעבען. און אָט אזוי פלעכט ער אויס זיין קראַנץ פון מינוטען און סעקונדען.

ג.

פון אַלע לאַנדשאַפט־געשטאַלטען, וועלכע האָבען פאַרכאַפט זיין דיכטערישע פאַנטאַזיע און אין וועלכע זיין ליד האָט זיך אַריינגעוועבט, איז אים די ליבסטע דער שטיינגעל (זיין אָנפאַנג איז: „גבעולים") און אַפילו יאָרען שפּעטער, ווען ער איז אויס־געוואַקסען און רייף געוואָרען, ווען שאַטענס האָבען זיך שוין גענומען שפּרייטען אויף זיינע פעלדער („צללים על השדות", ווי זיין נייער בוך הייסט) זעען מיר נאָך אַלץ ווי דער הויכער און דינער שטיינגעל פלאַטערט קומעריג און צאַרט־פאַרהיינקט אין די גאָלדענע פעלדער פון זיין ליד. און אזוי שפּעטשען זיינע ליפּען און זיין „תפילת־הלב" (האַרץ־תפילה):

שמרני! רק גבעול חרד גם אני
 בודד פה והפקר כה לכל רוח,
 מכובד חלומות ראשי שחוח
 וכשיח ליל יתפק על הארץ

(היט מיך אָפּ! איך בין דאָך בלויז אַ ציטערדיגער שטייג-
 געל, איינזאַם-עלענד בין איך אזוי הפקר צו יעדען ווינט, פון
 דער שווערקייט פון חלומות איז מיין קאָפּ געבויגען און ווי אַ
 נאַכטיג קוסטעל טוליעט ער זיך צו דער ערד).

דער שטיינגעל באהערשט זיין פעלד. אָבער דער דאָזיגער
 געפיל זיינער, וואָס זוכט און געפינט אַ תיקון אין שטיינגעל,
 קען ניט זאָט ווערען. און ער זוכט רו פאַר זיין נשמה אויך אין
 „דעם צארטען זוןגעשלאָגענעם פלאַנץ“ און אין „טויאייגע גראַ-
 זען“ און „טוליענדיגען קוסט“ און אין „רוענדיגע וואַסער
 כוואַליעס“ — ביז ער קניט „ווי אַ זאַנג אונטער זיין גליק“.

וואָרים צוזאַמען מיט'ן „שטיינגעל“-געפיל קומט דאָס גע-
 פיל פון רו און הכנעה.

זיין פולקאָמענסטע און אויסגערונדעטסטע לידער זיינען די
 אין וועלכע ער ניט די צווישן-מינוטן, צווישן טאָג און נאַכט,
 צווישען פינסעטריש און ליכט, צווישען שטורעם און שטיל-
 קייט. יענע מינוטען, ווען עס דוכט זיך, אַז די וועלט שטעלט
 זיך אינגאַנצען אָפּ און פאַרקוקט זיך פאַר'חידוש'ט אויף זיך
 אַליין. דעמאָלט קומט די שעה פון פאַרוואַונדערונג, די טיפסטע
 צארטסטע צויבער-שעה און „די ערד ווערט בטל און ווי ניט
 געווען. . . בלויז אַ וויסער פאַרהאַנג, איינגעטונקט אין וויכען
 שוין“.

דעמאָלט זעען מיר אין מיטען הימעל „וויסע, צארטע
 וואַלקען-קארטאָוואַנען“ וועלכע היינגען ווי „לויטערע שנייבערג-
 לאַך נאָך אַ שטורעם“. קיינער ווייס ניט „פון וואַנען און
 וואוּהין“, אָבער מיר זעען יאָ ווי „זיי פאַרטיפען זיך אין זיך,

לויכטען פאר זיך" און „זאפען איין מיט דורשט די פלאמענדיגע ליכט". אזוי זעען אויס פרימאָרגען און בייטאָג. און ביינאכט וועלען וועלענדע גרעזלאַך פארטיפען זייער בשמים-שמעק און לוסטיגע שטערן וועלען פלאטערען צווישען די וואַלקענס. דער דיכטער, געטראָגען אויף פארבאָרגענע פליגלען, גייט מיט דער נאכט. ער גייט מיט איר טריט ביי טריט. ער קען זיך אַרויסרייסען פון דער נאכטיגער וועלט און שפאָנען ביי איר זייט. אָבער ער קען אויך שטיין לעבעו דער וועלט, אָהן פארלאַנגען. ווען „טייכען שטייען פארגליווערטע און די וועלט איז געפאָנען אין איר אייגענער שטילקייט", קען ער זיך אַרויסרייסען און שטיין פון דער זייט. ווי אַ בעאַבאכטער, וועלכער איז נתעלה געוואָרען. און ביינאכט הויבט ער ניט די אויגען צום הימעל, נאָר זיינע האָר „שפירען דאָס לויפען פון וואַלקען" און אין דער שעה פון „חצות" טוליען די רואיגע נאכט-גראָזען זייערע קעפלאַך איינער צום אנדערען און דרעמד לען איין מיט דער האַנט אונטער דער באַס.

במיצר שדה כרע הלך עיף
וסוס באהו ידים ראש תמה.

(ערגיץ וואו אין פעלד קניט אַ וואַנדערער אַ מידער און אויף ערד און לאַנקע הויבט פאָרוואַנדערט אויף זיין קאָפּ). „דעמאָלט הויבט עמיצער אויף זיין האַנט אויף דער וועלט און אַלץ ווערט פאָרפּרויען און אומבאַוועגליך". און „אז אויסטערליש וואַנדער-ליכט — — — היינט איבער דער פארטונקעלטער ערד".

וואָס איז דער כח וואָס באַוועגט אים?
די שטילקייט: „זי איז אזוי וואַנדערליך, זי האָט מיין נשמה אזוי באַוועגט".
אין איין ליד איז אים זיס צו טראַכטען: „דאָס איז דער וועלט'ס גרעניץ, און ווייטער איז ניטאָ וואוהין צו וואַנגלען".

און ער זינגט וועגען אווענט ווינט, וואָס באַרואַיגט, און
ער בעט אים:

רוח ערב, טובת יד
עמדי פה ושלי מעט!
נת כל שית, נת כל נוף,
נת כלי-שיט כבר בחוף!

(אָווענט־ווינט, אָ גוטער ווינט, פאַרבלייב אָט דאָ און רו
אַ ביסעל! עס רוט יעדער קוסט, און יעדע לאַנדשאַפט, עס
רוט דאָס שיפעל אין דעם האַפען).

דאַרף מען זיך וואַנדערען וואָס זיין באַליבטסטער נשמה־
באַפעל איז „שלה!“ („רו!“)?

און אַפילו נאָכדעם ווי ער האָט זיך באַזעצט אין אַרץ־
ישׂראֵל („רו ביסט מיר, מיין לאַנד, די לאַנדשאַפט פון ים און
שטילקייט און זון“) און אַפילו ווען ער שפּאַנט אויף איר באַדען
אין דער „רויטקייט פון טאָג“, רופט ער און וואָרענט ער:
„נאָר לאַמיר גיין פּאַרזיכטיגע און שווייגענדיגע!“ און „לאַמיר
ניט צוטערעמען אירע צאַרטע קוויטען“. און „גיין. איך האָב
ניט געוואָלט הויך אויפהויבען מיין קול“.

אקשיב רק לבלוב השפלה הכחולה,
שלווה היא דרכי ולבנה היא כולה.

(„איך וועל זיך צוהערען צום בליען פון דער בלויער
שפלה, שטיל איז מיין וועג און דורכאויס איז ער ווייס“).

ד.

זיין וועג איז רוהיג און ווייס.

די רוהיגקייט זעען מיר און פילען אין אַלע זיינע לידער.
און אין דער דאָזיגער שלווה איז דאָ הכנעה פאַר'ן שיקוּאַל.
אין „לפני סער“ („פאַר'ן שטורעם“) האָט נאָך דער שטור־
רעם ניט אויסגעבראַכען. בלוז די גראָזען האַבען אויפגע־

ציטערט, בלויז וואָלקען־שאַמענס האָבען פאַרבייגעשוועבט. אָבער די וועלט איז גלייך געבליבען ליגען „אונטער אַ שאַמען — און האָט זיך אונטערגעגעבטן“. און אין „תשרי“: „אונטערגעביג האָט די וועלט מקבל געווען איר גור־דין“. און נאָך איידער דער צייכען איז געגעבען געוואָרען, בעת „די ווינטען זאָמען זיך נאָך אין דער ווייטענס און איין וואָלקען טראַגט נאָך ניט קיין ביזן אויפ'ן צווייטען“, האָט זיך שוין די ערד אויסגעצויגען „אינגאַנצען אַ רוהיגע און אונטערגעביגע“.

עפּים אַ באַזונדערען תּענוג געפינט פּיכמאַנ'ס וועלט אין רו און הכּנעה.

און ניט נאָר די וועלט. אויך זיין קערן, די לאַנדשאַפט, און די נשמה פון דער לאַנדשאַפט, דעם דיכטער'ס נשמה, איז אַזוי. ער איז אויך הכּנעה־דיג מקבל דאָס שלעכטע אַזוי ווי דאָס גוטע. און אפילו דעמאָלט ווען זיין גליק גליט אויף איבער זיין קאָפּ, ווי אַ לוסטיגער שטערן, זינגט דער דיכטער:

הרכנתי את הראש לפניו: בואה!
ולנפשי התפללתי חרש: ברכי!

(איך האָב מיין קאָפּ פאַר אים געבויגען: קום! און צו מיין זעל האָב איך שטיל געדאווענט: בענש!).
קענען דען זיין מער פאַסענדע פאַרבען פאַר דערדאָזיגער רו און דעמדאָזיגען הכּנעה־באַגער — ווי ווייס און בלוי?
און דאָס זיינען טאַקע די פאַרבען פון פּיכמאַנ'ס דיכטונג. ווי דער „קאָרן־קווייט אין דער ווייסקייט פון זאַנגען־פעלד“, אַזוי בלוי איז די געשטאַלט פון רות, וואָס אין איר געשטאַלט האָט פּיכמאַן קאָנדענסירט דאָס שענסטע און צאַרטעסטע אין זיין פּאָעזיע.
און וואָס בליט אויף זיין לעבענס־שטעג? אַ ווייסער, צאַרטער און אויסטערלישער קווייט.
און ער ווייס דעם שורש פון דער דאָזיגער ווייסקייט:

„דאָס איז דער וועלט־צער, וועלכער איז געוואָרען אַ באַרואַיגענ־דיגער וויזע־געזאַננ. דאָס איז די וויסקייט פון דעם פאַרבלי־בענעט, וואָס האָט אויפגעבליט ווי אַ קוויט, אויפ'ן פּלאַץ פון פאַרוואַגעלטען גליק“.

דאָס איז דאָס געזאַננ פון זיין נשמה.

טרויער אנשטאט פרייד און וויסקייט אנשטאט גליק. און דורך דערדאָזיגער וויסקייט, אין וועלכער עס זיינען אַריינגעוועבט בלויע פעדים, זעט ער אַלעס — זיך אַליין, די וועלט, די ליבע, און די זעאונג פון זיין האַרצען.

ביני וביניך שקמה תבל כארץ-בתולה
ולובן-עד יפּרה, כצוי־אלתים בגבולה.

(„צווישען מיר און דיר האָט גערוט די וועלט, ווי אַ יונג־פרוי־לאַנד, און אייביג וויסקייט בליט, ווי גאָט'ס קוויטען, אין איר“).

דער האַרבסט זינגט אים אַ „ווייס ליד“ און דער מאַנדעל־בוים קוקט אויף אים אין זיין שנייא־יגער וויסקייט, ווי אַ „ווייסע מחשבה“. דורך די וויסינקע וואַלקען־בערגלאַך גנב'ענען זיך דורך בלויע שאַטענס. אין פּרילינג זעט ער ווייס־בלויע בלומען. אין „עמק הירדן“ פילט ער די „ווייסע היץ“ און אויף רחל'ס קבר „וואָס בלאַנקט ווייס, ווי אַ לויטערער מזבח“, נידערט אַראָפּ אַ טויא־יגע און בלו־שטערנדיגע נאַכט פון גנאָד. און זיין גאַנץ לעבען באַגלייט „דער שאַטען פון ווייסען גליק“.

די דאָזיגע וויסקייט, וואָס איז דורכגעשפּרינקעלט מיט בלוי, שפּיגעלט זיך אָפּ אין אַלע זיינע לידער, אַפילו ווען ער דערמאָנט זי ניט ביים נאָמען. זי קוועלט אַרויס פון דעם אינערליכען מורמעל, זי ווערט צונויפגעגאַסען אין דער טיפּער האַרמאָניע און ווערט באַהעפט מיט זיין נשמה־דיכטונג. זי איז איר וועזען, און זי איז — איר קאָליר.

ה.

צום דאָזיגען ווייכען און צארטען קאָליר פּאַסט זיך דער צאָר-
טער טרויער, מיט וועלכען פיכמאַנ'ס ליד איז דורכגעדרונגען.

ער ווייסט ניט פון קיין גרעסערען פאַרגעניגען ווי דער . . .
טרויער. און ס'איז כמעט ניטאָ קיין ליד ביי אים, אין וועלכען
עס זאָל ניט ציטערען די סטרונע פון טרויער. נאָך אין יאָר
תרס"א, דעם ערשטען יאָר פון זיין שאַפען, זינגט ער שוין
וועגען דעם טרויער, ווי וועגען דער איינציגער פּולער לעבענס-
כּוּס. ער רופט דעם קוואַל פון זיין טרויער, ער זאָל זינגען
און מאַכען בליען זיין ערד. „און אויב דער ברודער איז גע-
שטאַרבען און אויב דער פריינט האָט דיך פאַראַטען — בלייבט
דיין שפע ווי געווען" און ער באַרוהיגט זיך ניט ביז וואַנען
ער רופט דעם טרויער „די טייערע וועלט־רויז“.

און דיִדאָזיגע רויז בלייבט אויף אַלע זיינע וועגען און
שטענען. זי פילט זיין נשמה אָן מיט געזאַנג און זיין האַרץ —
מיט גליק.

ווייל פילע מינים גליק זיינען דאָ באַ פּאַעמען.

איינער האָט ליב דאָס לעבען סתם אזוי, אָן איבעריגע
פירושים. ער האָט ליב און ער געניסט. ער זינגט און ער
יובעלט. ער בלייבט מיט'ן פּריילינג און רייפט מיט'ן זומער. עס
פאַרשאַפט אים גליק צו שפּירען זיין אייגענע קראַפט. ער רייסט
בערג און טרינקט ליכט, פיל ליכט. פון פרימאָרגען ביז פרימאָר-
גען לעבט ער און הוליעט. אַלע פאַרבען שפּילען זיך אין זיין
לעבען און דיכטונג. זיין גליק איז אין זיין גליק.

אַ צווייטער דיכטער האָט ליב ליידענשאַפט און בלוט.
קאַמף און שטורעם. זינד און שטראַף. אַזאַ פּאַעט קלייבט זיך
אויס די רויטע פאַרב און די שטאַרקע האַנט. אויפשטייג און
אַראַפּפאַל. זיין גליק איז אין זיין אומגליק.

און א דריטער דיכטער איז פארצווייפעלט. ער זעט שווארצקייט און שלעכטס. די זון האָט זיך פארבאָרגען, און די ליבע האָט אים ניט באַפרוכפערט. ניטאָ קיין פריינט און ניטאָ קיין געליבטע. אָן מאָרגען און אָן האָפנונג. אָט דעם דיכטער'ס פאַרב איז די שוואַרצע און זיין אומגליק איז— אין זיין אומגליק.

אָבער דאָס זיינען נאָך ניט אַלע מינים דיכטער-גליק.

עס איז פאראן א דיכטער, וועלכער איז ניט קיין קראפט מענש און ניט קיין העזה-מענש. ער רייסט ניט קיין בערג און ער קוועלט ניט פון פרייד. ער פירט ניט קיין קאמף און ער הויבט ניט קיין שטארקע האנט. אָבער ער איז אויך ניט קיין מענש פון פינסטערניש און קיין שוואַרצער. און אוודאי ווייסט ער ניט, וואָס עס הייסט פארצווייפלונג. ער שפאנט ניט אנטקעגן אונטערגאנג. ער טרינקט ניט פון דער גלאָז פון קומער, נאָר פון גלאָז פון זיסען אומעט. ער האָט ליב ריינע און איידעלע לאַנדשאפטען, ווי אַ פרייער וואַנדערער שפרייזט ער איבער פעלדער און זאפט אין זיך איין זייער גאַנצע פאַר- באַרגענע שיינקייט. אין דעם האַרבסט זעט ער די נשמה פון דער אַנטפּלעקטער וועלט. און די ווייס-בלויע פאַרב טרייסט זיין אויג און פאַרפיינערט זיינע געפילען. ער קוקט אויף אַלץ מיט אויסגעלייטערטע אויגען. זיין גליק איז— אין זיין אומעט.

פיכמאן איז גליקליך אין זיין טרויער.

ער האָט ליב צו זען, ווי די וועלט איז איינגעטונקען אין ליכט; ער האָט ליב געלגעוואָרענע פעלדער און האַרבסט — ער האָט ליב זייער טרויער און ווען דער האַרבסט שליכט אַריין אין זיין האַרצען, פרעגט ער זיך:

מה פשר הנועם הלז ותחרדה,
בה נפשוך פתאום שבה נלכדה?

(„וואָס באַטייט אָט דיִדאָזיגע זיסקייט און ציטער, אין וועלכע דיין האַרץ איז שוין ווידער געפאַנגען?“)

און ער באַנוגענט זיך בלויז מיט שמעלען אַ פּראַגע. וואָרים זיין האַרץ איז געפאַנגען ניט אין דער פּאַסטקע פון אַ דערדריקענדען און בייזען קומער, נאָר אין דער נעץ פון זיסקייט און ציטער.

און אַן אומעטיג־מורמלענדער נאַכט־רעגען רעדט צו זיין נשמה. אין דער גרויסשטאַדט זעט ער אומעטיגע, פאַרוואָרפענע רעפּלעקסיעס. „און וואָס איז דער וואַלד? אַ פּוסטער זאַל, און אין זיין שוים — אומעטיגער גאָלד.“ ביים זונאונטערגאַנג „דרימעלט דער וועלט'ס צער“, און צו איר קומט דער אָווענט־ווינט „מיט די אָווענט־סודות און אירע אומעטיגע טרוימען.“ „פּונדאָסניי זינגט דעם האַרצענ'ס טרויער ביים זונאונטערגאַנג.“ „איך בין געוואַקסען און מיט מיר צוזאַמען אויך מיין טרויער.“

פון דעם נעמט זיך אויך זיין בענקשאַפּט־ליבע און זיין חשק זיך צעשיידען. ער האָט ליב צו ביינקען. דערפאַר האָט ער אויך ליב צו וואַגלען און וואַנדערען. וואָרים נאָר פון דער־ווייטענס קען מען ביינקען נאָך די טייערע, וואָס מען האָט פאַר־לאָזען ערגיץ אין דער היימאַט („ניין. עס איז אויף דער וועלט נימאָ נאָך קיין זיסערער ווייטיק ווי „פאַרלאָזען“). און דערפאַר איז אים אַזוי ליב די איינזאַמקייט. ער איז זיך מתייהר מיט זיין נשמה אין זיין אייגענער וועלט און ער שאַפט אַ גאָלדען געוועב פון די בלאַנדזשענדיגע פּעדים פון זיין ליד. און „ביינאַכט, ווען די גאַנצע וועלט שרייט נאָך הילף, איז מיין ליד פאַרגעסען ווי אַ בלום, וואָס טוילעט זיך שטיל צו די פעלזען פון איר האַרץ.“

און אַז די וועלט אַנטפּלעקט זיך אים אין איר נאַקעטקייט, פאַרכאַפט אים ניט קיין טרויער, נאָר אַ גרויסע פּרייד, וואָרים — פון דער גאַנצער רחבות, וואָס איז באַרויכט פון איר סודות־

מאָנמעל, אפילו פון דעם פוסמען בלעטערפאל, קוקט אויף מיר—
די קיינמאָל ניט אַנטווישענדע פראַכט פון זיין.

די קיינמאָל ניט אַנטווישענדע פראַכט פון דער „הוויה“ —
פון זיין — איז ניט די פראַכט, וועגען וועלכער פילע פון אונז
חלומ'ען. עס איז מעגליך, אַז מענשען געפינען זי, אָבער
דערקענען זי ניט. זיי דערפילען זי ניט און פאַרשטייען זי ניט,
וואָרים דאָס איז זייער אַן איידעלע און ראַפּינירטע שיינקייט,
אָבער דאָס איז פֿיכמאַנ'ס קאָנקרעטסטער „יש“ — אָן דער
דאָזיגער שיינקייט האַלט ער זיך אָן און אין איר זוכט ער זיין
דערלייזונג. רות, וואָס דורך איר מויל זאָגט פֿיכמאַן פֿילע
שיינע ווערטער וועגען דער דאָזיגער פראַכט, זאָגט:

אך יש אשר בעזבו את יגונו
ונעזבו גם ממיטב מראות חיוו.

(„אָבער ווען עס טרעפט און ער פאַרלאָזט זיין טרויער,
פאַרלאָזען אים אויך די שענסטע געשטאַלטען פון זיין לעבען“).

ד.

אויף לויטער־שטילע פּעלדער, פאַרזייטע מיט דינע זאַנגען־
שטיינגלאַך, אין אַ וועלט פול מיט שאַטענס און סודות־דיגע
נעפלען, אין נעצען פון שטוינענדען ליכט און געזאַנג פון פאַר־
באָרגענע קוואַלן — וואַקסט אַ ליבע, וואָס פאַסט זיך אַרײַן
אין קאָליר און ריטם פונ'ם דאָזיגען לעבען.
איר געשטאַלט איז, ווי אַלע אַנדערע פֿיכמאַן־געשטאַלטען,
ווייס און צאַרט.

און אפילו אין די שווערסטע מינוטען, ווען „דאָס האַרץ,
וואָס האָט פאַרגעסען יוגענט שרייט שוין ווידער נאָך אַ פֿריינט“
— אפילו דעמאָלט בלייבט דער דיכטער טריי צו זיך אַליין.
טאַג־איין טאַג־אויס גייט ער צו איר וואוינונג, און אויף
זיינע ליפען ציטערט אַ וואָרט. אָבער „דאָס וואָרט איז נאָך
ניט געזאָגט און זענר ווייכט, צי עס וועט ווען געזאָגט ווערען“.

טאָג־איין טאָג־אויס רויטעלט זיך אין זיין האַרצענ'ס גאַרטען
דער קוויט פון גליק און ווערט ווידער בלייך — „יום יום אני
הולך למעונך ואלריך לא גונב עוד דבר“.

און „אין יענע נעכט“ (א נאָמען פון אַ ליד) וואַנדערט
ער אַליין אין די גאַסען פון דער רוישענדער שטאָדט. ער ווייסט,
אַז ערגיץ־וואו איז פאַראַן אַ הויז, און אין אים איז פאַרפלאַנצט
אַ גאַרטען, און אין הויז איז פאַראַן אַ וויסער (א וויסער!)
צימער און זי קוקט דורכן פענסטערל אין דער שטילער פינסטער־
ניש. וואָרט אויפ'ן שטורעם און שרעקט זיך פאַר אים.

און וואָס באַגערט ער ?

ובלילות חמים אלת ובדממת סערם
על מצחך הבוּער במניפת שירתו
לחשיב הפצתי רק נשיקה קלה
של מנוחה וחזון,
ובחסתר פנים לשוב
אל הרי הרחוקים.

(און אין די דאָזיגע הויסע נעכט, אין דער שטיִלקייט פון
זייער שטורעם וויל איך אויף דיין גליענדען שטערן מיט'ן
פאָכער פון מיין ליד אָנווייען אַ הויך, אַ גרינגען, פון רו און
זעהנג. און, אַן אומבאַקאַנטער, זיך צוריקערען צו מייע
ווייטע בערג).

מאַכען אַ גרינגען הויך מיט'ן פאָכער פון זיין ליד אויף
איר גליענדען שטערן — דאָס איז פאַר אים גענוג. נאָכדעם
קען ער זיך צוריקערען צו זיינע ווייטע בערג.

אין ליד „זכרון“ לעבט ער מיט'ן כח פון דער דעראינערונג
פון יענעם זומער־מאָמענט ביים זונאוּנטער־גאַנג, ווען זי איז
פון ערגיץ־וואו אים געקומען אַנטקעגען. מיט איר גאַנצער
תמימות „די תמימות פון אַ מיידעל מיט'ן חן פון אַ קינד, און
אוינגען—שרעקענדיגע און שעמעוודיגע“ איז זי פאַר אים געשטאַ
נען אַן אומזיכערע, לאַכענדיג „אויף דער אומדערוואַרטעטער באַ

געגעניש, אויף דעם ערשטען וואונדער, וואָס איז שוין געשען, און וואָרטלאָז האָסטו אַראָפּגעלאָזט די אויגען". איר לויכטענדיגער חן האָט אים אויפגעברויזט, וואָרום די באַגעגעניש האָט אים צוטומעלט און זיין שפּראַך, וואָס ער האָט געוואַרעמט, אויף זיין געלעגער, „פּול מיט ווייכקייט און גלומ, איז פּלוצלינג פאַרגעסען געוואָרען, און מיט אַ שווערען צאַנק בין איך פאַר דיר געשטאַנען". און אין „ידעתי את לעולם" . . . ווייסט ער, אַז „דו וועסט קיינמאָל ניט זיין מיין יונגע פּרוי, די מוטער פון מיינע קינדער און די דיינקייט פון מיין היים" — אָבער, אין די ווייטע וואַנדער־לענדער וועט ער שטענדיג מיט זיך טראָגען די דעראינערונג פון איר גנאָד.

דער ווייטער זכרון איז פונקט אזוי שטאַרק, ווי די נאָהענטע געשטאַלט. און ער שטעלט זיך צופרידען מיט דער געשטאַלט, וועלכע אַנטפּלעקט זיך צו אים.

און אין איינעם פון זיינע פּולקאָמענסטע און צאַרטעסטע ליבע־לידער — „געגועים" — זאָגט ער:

רב אושר לדעת, כי לי את,
ואם הרחק, אך יום שעת פליאה
יש אחת ואין בת עוד חלק
לחיים הזרים בהגיעה.

(גרויס איז דאָס גליק צו וויסען, אַז דו ביסט מיינע, און איין וואונדער־שעה איז פאַראַן, וואָס ווען זי קומט, האָט דאָס פּרעמדע לעבען קיין שום חלק ניט אין איר).
ער ווייסט ווען דיראָזיגע שעה פון גליק וועט קומען — אָבער זיין האַרץ ציטערט ניט און זיין בלוט שרייט ניט, ווען די שעה איז נאָהענט.

ובחדרי באין רואך תופיעי,
נידך הרכה תשימי
על עיני ולבבי — ובאינך
את כולך יקרה פה עמי.

ווען זי איז ניטאָ איז זי אינגאָנצען מיט אים.
 אין דעמדאָזיגען ליבע-ליד, און אין ענליכע לידער, אַנט-
 פלעקט זיך אין זיין גאַנצער ליכטיגקייט דער וועזען פון זיין גאַנ-
 צער דיכטערישער שאַפונג. אין איין ליד זאָגט ער: „וואָס וויר-
 טער, מיידעל, איך גיי אוועק פון דיר, אַלץ לויטערער שטראַלמ
 דיין געשטאַלט אין מיר“.
 ניט ערדישע גלוסט און ניט אויסגעשריי פון בלוט באַ-
 גלייטען זיין ליבע, נאָר דער זיסער און פארזיגעלטער רמו,
 די אויסגע'חלומ'טע געשטאַלט, אַ געלייטערטע פון אַלע זינד.
 וועגען דעם רעדט ער קלאָר אין ליד „רמו“:

ועתה גם כי הנחלתיני
 והב טהרך ותומך הטוב
 ושפוני נעוריד היקרים,
 אל אוצרות הברכה החביבים
 אשר גם חלומי לא העז
 לחתור עד מקסמם הלוחט —
 לי היו כולמו כיום
 גם עתה כך אראה אור סתום
 לומים ורגעים עוד גדולים
 וכולך עוד רמו עד עתה
 לאושר אשר עוד יבוא.

אין דער פרוי, ווי אין דער לאַנדשאַפט, זוכט און געפינט
 פיכמאַן די לויטערקייט און די ריינקייט, דעם פאַרבאָרגענעם
 רייץ און דאָס ווייסע גליק, דעם מיסטעריעזען צויבער און די
 אומעטיגע פראַכט. און אין זיינע ליבע-לידער שיינט אַרויס
 נאָך מער דאָס אויסטערלישע ליכט פון זיין דיכטונג, אַ דיכטונג
 פון אַ באַצויבערטען פון דער שטילער שיינקייט און דעם
 האַרבסטיגען טרויער, וועלכע זיינען אויסגעגאַסען אויף דער
 וועלט.

דוד שמעוןוביץ

א.

אין דער מאָדערנער העברעאישער ליטעראַטור פאַרנעמט די פּאָעזיע איינעם פון די וויכטיגסטע, אויב ניט דעם וויכטיגסטען פּלאַץ. דער שאַפּענדער גייסט פון דער אויפֿלעבענדער העברע-אישער קולטור און ליטעראַטור האָט אַרויסגעבראַכט אַ גאַנצע רייהע גרויסע קערענדיגע פּאָעמען. עס זיינען געווען די גוטע, ראַמאַנטישע טעג פון דער נייער העברעאישער ליטעראַטור, אין אַנפאַנג פון אונזער יאָרהונדערט, ווען די דאָזיגע גרופּע האָט זיך באַוווּזען. ניט איינער, אָן איינצעלנער אָדער אַ צופּעליגער, האָט זיך באַוווּזען, נאָר אַ גאַנצע גרופּע. פּרישע כּחות און נייע געזאַנגען. זיי זיינען געקומען בצבור און זייערע לידער האָבען אָפּגעהילכט מיט יוגענד און מיט פייער איבער אונזער וועלט. יעדער מיט זיין קול און זיין ניגון. יעדער מיט זיין פאַרב און זיין קאָליר. און זיי האָבען מיט אַמאָל דערהויבען אונזער לייטעראַטור. ביאַליק איז געווען דער פּאָטער, דער ערשטער גרויסער זאָגער און אָנזאָגער, און מיט אים שאַל טשערניכאָוסקי, וועל-כּער האָט לאַנגזאַם, נאָר זיכער און קרעפּטיג, געשטייגט ביז ער איז אַרויף צו זיין הויך. אָבער זיי אַליין האָבען אויסגעזעהן ווי אויסנאַמען, ווי „נסים“, — און אויף נסים האָבען מיר מוראַ געהאַט זיך פאַרלאָזען.

איז געקומען די צווייטע גרופע — ז. שניאור, יעקב כהן, יעקב פיכמאן, דוד שמעונוביץ, יעקב שטיינבערג און אנדערע — און האָט געמאַכט דעם „נס" פאַר אַ פּאַקט, די „אויסנאַמע" פאַר אַ כּלל. זיי האָבען באַוווּזען, אַז ניט דורך אַ צופאַל זיינען צו אונז ביאָליק און טשערניכאָווסקי געקומען, נאָר דורך אַן אינער־ליכען כּח, וואָס איז אין אונז רייף געוואָרען, און וואָס רייסט זיך צום לעבען. ביאָליק האָט גלייך דערפּיהלט אין זיי דעם אמת'ן כּח, דעם וואָס מיר האָבען ערוואַרטעט און וועלכען מיר האָבען געדאַרפט. אין זיין גלענצענדער עסי „שירתנו הצעירה" (אין „השלוח") האָט ער זיי „געקרוינט" און אַוועקגעשטעלט אין דער רייהע—יערען אויף זיין פּלאַץ און יערען לויט זיין ניגון. און נייע ליידער האָבען זיך דערהערט ביי אונז. זיי, די יונגע, האָבען ניט נאָר באַרייכערט די פּאַרמע פון דער העברעאישער פּאַעזיע, ניט נאָר איידעלער און ראַפינירטער געמאַכט דעם קלאַנג, — זיי האָבען אויך באַרייכערט דעם אינהאַלט. זיי האָבען „דענאַציאָ" נאַליזירט" די פּאַעזיע, זיי האָבען זי אַרויסגעטראָגען פון אונזער היימישקייט צו דער גרויסער און ליכטיגער וועלט — און אויך וועלטיכקייט. אַזוי איז די פּאַעזיע געוואָרען כּמעט דער פּאַר־געשריטענסטער טייל פון אונזער ליטעראַטור. מענש און וועלט, ליבע און אייפערזוכט, פּרייד און טרויער, נאַטור און לעבען — זיינען געוואָרען אירע מאַטיווען.

און אויב נאָך די יאָרען פון איבערקערענישען ווערען ווערטען איבערגעשאַצט און אַ נייער דור, אַ דריטער, מיט נייע ליידער שטעהט אויף — ווערט די שיין פון דער גרופע ניט פאַר־טונקעלט. אדרבא. איצט, ווען איבער זייערע קעפּ שיינט די זון פון פאַרשטאַנד און די באַרוהיגונג באַלייכט זיי — קאָן מען נאָך לייכטער און דייטליכער זעהן זייער ווערט און זייער פאַר־מעגען. ס'איז שוין מעגליך פאַר יערען אָפּצושאַצען דאָס וואָס זיי האָבען אַריינגעטראָגען אין אונזער ליטעראַטור. אָפּשאַצען—און שעצען דאָס וואָס איז „נכסי צאן ברזל".

ב.

דוד שמעונוביץ, איינער פון דער גרופע, איז א געזונטער און קרעפטיגער פאָעט. און דערצו א פרוכטבאָדער. און אויב ער האָט אין דער ערשטער עפאָכע פון זיין שאַפּען באַקומען דעם נאָרמען „משורר הסער" — דער דיכטער פון שטורם — באַרוהיגט ער איצט זיין אייגען געמיט און דאָס געמיט פון די לעזער מיט זיינע ליכטיגע און קלוגע ארץ־ישראל אידיליען — פון חלוצים־לעבען. אָבער עס איז א טעות צו מיינען, אז ער איז שוין איצט באַרוהיגט, אזוי ווי עס איז געווען א טעות צו מיינען, אז ער פריהער געווען כולו שטורם, רק ווינט.

דער אמת איז — ער איז אן אומרו. און ער האָט ליב זיך וויגען און זיך טראַגען צווישען צוויי וועלטען. ער האָט דינאָמישע קראַפט, וואַנדערלוסט, הייס בלוט און בענקשאַפט נאָך ווייטען. ער האָט ניט ליב די ערד צו זיין אויף איר און רוהען — ער האָט ליב די ערד, צו וועלען זי און גלֹסטען. ער האָט ניט ליב דעם מדבר צו זיין דאָרט און וויינען מיט די שאַקאַלען — ער האָט ליב דורכצולויפּען, ווי א שטורם, איבער'ן מדבר און זיך אָנרופּען פון זיין היץ און גלוט און עלענדקייט און גרויסקייט. ער ווייס: די וועלט איז גרויס און ברייט, דאָס לעבען טיף און שטאַרק — און דעם מענשענ'ס כחות קליינע. ניט נאָר דער גוף פענטעט אים, נאָר אויך די צייט, די סביבה; דאָס אַרומיגע מאַכט אים קליין און נישטיג און פאַרבייגעהענד — דערפאַר וויל ער אזוי פיל אַרומפליהען, אַרומוואַנדערען — קערפּערליך און גייסטיג, ממש און וויזיאַניסטיש. ער האָט ניט קיין פּלאַץ און האָט ניט קיין צייט. אזוי ווי די צייט שטעהט ניט, אזוי שטעהט ער ניט. און ווי א ווינט פונ'ם מדבר קומט ער אָן — און ברענגט מיט זיך אַן אַנדער אַטעם, אַן אַנדער סביבה. און אַפּויענדיג דאָ אַ ביסעל, געהט ער, פליהט ער ווייטער. ער איז אן אומרו וואָס וואַנדערט. ווי א וואַלקען וואָס בלאַנדזשעט

מיט וואַלסקען. אָהן אַ באַדען און אָהן אַ לאַנד. פֿון עס ביז עס און פֿון ווייט צו ווייט. און ניט איינמאַל דוכט זיך, אַז ער אַנטלויפט ערנעץ ווייט, כּדי ער זאָל קאָנען צוריקגעוואַרפֿען ווערען ווי אין „כּה־הַקלע“. איז ער אין צפֿון (וועלכען ער האָט אַזוי באַזונגען), רופֿט אים דער מזרח. איז ער אין מזרח (וועלכען ער האָט אַזוי הייס ליב), רופֿט אים ווידער דער קאַלטער צפֿון, רופֿט אים דאָס ליבע מיידעל, וואָס ער האָט דאָרט פּאַרלאָזט. איז ער אין טאָל, רופֿען אים בערג; איז ער אויף בערג, ציהט אים דער טאָל. ער האָט ליב ניט נאָר דער מדבר, וואָס איז ברייט און גרויס און ווייט—נאָר אויך דעם אַקעאַן, וואָס איז טיף, פֿול מיט סודות און אונענדליך. און תּמיד בענקט ער נאָך זיין שטור־מישקייט און פרעמדקייט — און זייענדיג אויף אים, געטראָגען פֿון די כּוואַליעס, רופֿט ער צו דער ערד, צו דער מוטער־ערד. אָבער לאַנג בליבען אויף איר וויל ער אויך ניט. ער איז נח'ס טויב וואָס פֿליהט איבער אַ ערד וואָס טרינקט זיך אין מבוֹל און האָט קיין אָרט ניט, אָדער וויל קיין אָרט ניט, אויף אַפּצושטעלען זיך און בליבען. עס איז בעסער אַזוי לויפען איבער ווייטען, פֿליהען איבער טיפען, דערזעהן אַ ליכט, דער־הערען אַ בלעטעל — און פֿליהען צוריק — ווייטער און העכער. דאָס לאַקט און ציהט און פֿילט אָן דאָס האַרץ יט פֿרייד פֿון לעבען און געניסען, פֿון לעבען איבער וועלטען און מיט וועלטען.

ער האָט אַ ווילדע הנאה ווען כּוואַליעס ברויזען, רעש'ן און ברייטקייטען פֿון ימים שטייגען און פּאַלען:

לתעות מה אַהבתי על הופים נשמים
 עת יסערו, יהמו נהשולים;
 מה ירחב לבבי, עת מרחבי ימים
 בנאקח אָף שוקעים, אָף עולים.

און מחמת ער איז אַזוי אַפּט מיט'ן מדבר און אַקעאַן,

אָפּגרונדען און הויכקייטען — האָט ער ליב צו זעהן אין זיך געשטאַלטען פון ווייטע מקומות, געשטאַלטען פון שטאַרקע און מעכטיגע. ניט איינמאָל באַזינגט ער דעם וואָלף און דעם לייב. זיי זיינען זיינע ברידער. און צו די ספינקסען רעדט ער ווי צו אייגענע — ווייל אויך ער איז אַ ספינקס, וואָס איז ערגעץ פאַרזעצט אין דער פרעמד. אין קאַלטען פעטערבורג, אויפ'ן ברעג פון דער נעוואַ, דערזעהט ער זיי, זיינע פאַרגליווערטע און פאַרוואַגעלטע ברידער, און גיסט אויס זיין האַרץ פאַר זיי און עפענט אויף, אין דער לַבנה־נאַכט, זייער סוד פאַר זיך. און — זייער סוד איז זיין סוד.

זיין סוד איז — אַמאָל. ער שטאַמט פון אַנטיקע, פאַר־צייטיגע דורות. ער לעבט איצט, אָבער פאַרוואַרצעלט איז ער אין דער פאַרגאַנגענהייט. ביי אים איז אונזער, אידישע, היסטאָרי־רישקייט ניט קיין מליצה, נאָר אַ נעפיל. ניט אין געדאַנק, נאָר אין בלוט. ער איז אַן עתיק, אַ זון פון אַן אַלט פּאָלקס. און דאָ איז ער ניט מער ווי אַ גאַסט. אַ דורכגעהער.

גר אני על אדמות, זר ומוזר בארץ,
כל גבוליה מרותי, אך לא אדע מקומי.
איה חוקר תכלית, ישמע יבין הגיגי?
איה פותר חלומות, ידע יפתור חלומי?

ער איז אַ גר אויף דער ערד און אַ פרעמדער אויף דער וועלט. אַלע גרענעצען אויסגעמאַסטען און וואו ס'איז זיין אָרט ווייס ער ניט. און ער זוכט דעם פותר חלומות, וואָס זאָל אים זיין חלום פותר זיין. אָבער ער אַליין האָט דאָך דערמיט שוין פותר חלום געווען. ער אַליין זאָגט דאָך: ווייל ער פיהלט עס, אז ער באַלאַנגט צו אַן אַלטער וועלט, וואָס האָט פאַרבלאַנדזשעט אין מדבריות פון צייטען. און פון מקור פון זיין לעבען ביז דעם איצטיגען דור איז דאָ אַ מהלך פון יאָרטוויזענטע. איצט איז שוין פאַרשטענדליך דאָס דאָזיגע פרייע וואַג־

דערען, וואָס ער וואַנדערט אַרום. אויב אַ קינד פֿון ווייטען — ווייטע וועלטען און ווייטע צייטען — וואָס איז פֿאַר אים די דאָגה פֿון אַ טאָג, דער טרויער פֿון אונזער לעבען? ער איז איבער דעם, העכער פֿון דעם.

און דערפֿאַר אַזאַ מיין איינגעגלויבטע, איינגעבילדעטע גבורה. ער איז ניט סתם שטאַרק, נאָר ער איז שמשון. ער האָט גבורה און האָט קיין מורא ניט פֿאַר דלילה'ן. אויך ניט פֿאַר שולמית'ן. ער וועט זיך צו זיי ניט פֿאַרבינדען. ער וועט פֿאַרשקלאַפט ניט ווערען. בינדט אים מיט זיך און בינדט אים מיט פֿלאַקס — אָבער ער פיכערט שוין מיט דער וואַנדערלוסט. ער וועט אַוועק אַוועק (הה, חסמו את דרכי גם עברים, גם פֿלשתים ותהי כשולמית, כדלילה. אסרוני במשי, אסרוני בפשתים, אַך קרובים נדודי הגילה).

ער האָט קיין צייט און קען ניט שטעהן. אים רופען ווייטען און אים שטופען כחות פֿון אינוועניג. די געגענוואַרט און די ווירקליכקייט באַגרענעצען און האַקען אָפֿ די כחות, אָבער די פֿאַרגאַנגענהייט און די אויסגעטראַכטע וועלט מאַכען דעם מענ-שען פֿאַר אַ האַר און פֿאַר אַ מושל. דאָ איז ער אַ קנעכט, דאָרט איז ער אַ מלך. דאָ ברומט ער שטיל און טרויעריג, אָבער דאָרט טען וועט ער שרייען ווי אַ לייב:

פה חמיתי נוגה, רפה
שמה אשאג שאגת טרף,
עת בליל על ערבות קרה
אטוס עז עם זאבי-ערב,
שמה אשאג שאגת-טרף.

ער וויל אַרויסשרייען פֿון זיך די „פֿאַרהאַלטענע שטורעמס“ זיינע. אין אים איז אָנגעזאַמעלט אַ סך גבורה — גבורה פֿון אַמאָל. און ער וויל און מוז אויסברענגען די קרעפטען. ווי קומט צו אים אַזוי פֿיל קראַפט? נאָט האָט אַ טעות געהאַט

און אָנגעגאַסען אין אים צופיל שטורם, צופיל שטאַרקייט און צופיל פרייהייט (משנה דרור ומשנה סער יוצר כל בשגה מסך, ומאן הוא צר ועוין, דורש תשלום מבלי חשך), און דאָס דאָזיגע איבריגע „ביסעל“ זיינס פּאָדערט באַוועגונג, טאַט און שאַפען.

ד.

דער דאָזיגער אימפעט מאַכט דעם דיכטער איינזאַם און עלענר. דאָ איז אים צו וועניג און צו קאַלט. דאָרט, אין די אויסגעטרוימטע ווייטען, איז ער צו עלענר און צו ניין. ער איז ווי אַן אָבגעהאַקטער פונק וואָס זוכט זיין פּלאַם צוריק זיך צו באַהעפטען. ס'קלינגט פּאַטעטיש, אָבער אויך נאַאיוו, ווען ער זינגט וועגען די ווייטען און וועגען זיין אַבסאָ-לוטער עלענדקייט. ווייל בשעת ער פליהט אַרום, ווי אַ בלאָנדר זשענדער שטערן, קוקען אים נאָך מיט ליבע און מיט גלויבען די אויגען פון זיינע ברידער. און דוקא די שטאַלצקייט זיינע און דערהויבענקייט מאַכען אים נאָך נעהענטער און היימישער. און אין שמעוןוביץ'ן, וועלכער האָט ניט ליב זינגען און באַזינגען זיין פּאָלק, זעהען מיר ניט סתם אַ פּאַעט, אַ מענשליכען, נאָר אויך אַ אידישען פּאַעט. שוין ניט רעדענדיג פון זיין ריינער און לעבעדיגער העברעאישער שפּראַך — נאָר אויך זיין זעהן און פליהען, זיין טעמפּעראַמענט און זיין תּפּיסה, זיינע פּריידען און ליידען, זיין בענקשאַפט נאָך גבורה און שטאַלץ פון עלענר-קייט — דאָס אַלעס זיינען דאָך אונזערע אייגענשאַפטען, אונזער חלק אין שמעוןוביץ'ן. און אַז ער באַזינגט די העברעאישע שפּראַך, די שפּראַך פון זיינע לידער — זינגען מיר דען ניט מיט מיט אים, וואָרט ביי וואָרט, קלאַנג ביי קלאַנג ? —

הוי, שפת מגניבותי, הוי, שפת עברתי!

אנחנו מה קרובים, אנחנו תאומים...

עולמות נשכחים גם בי, גם כך הומים,

גם שנינו קדמונים, רחוקים ויתומים,
גם שנינו — חד פלאי מירתי-נשית.

מיר זיינען אזוי נאָהענט, מיר זיינען אַ צוויילינג. פאַר-
געסענע וועלטען ברומען אין מיר און אין דיר. מיר זיינען
ביידע קדמונים, יתומים און ווייטע. מיר ביידע — אַן עכאַ
פון אַמאָליגע טעג.

אַט די נאָהענטקייט, בלוט און ראַסע נאָהענטקייט, צווישען
אים און זיין שפּראַך — איז די זעלבע צווישען אים און אונז,
צווישען ביידע וועלטען וואָס איז איינע.

און אויב ס'האָט זיך נאָך געפּאָדערט אַן איבעריגער באַ-
ווייז דערצו — זיינען געקומען זיינע ארץ-ישראל אידליען פון
די לעצטע יאָרען און האָבען עס באַוויזען.

אין דער נייער העברעאישער ליטעראַטור און אין ארץ-
ישראל איז דאָס די ערשטע שפּראַצען פונ'ם נייעם עפּאָס, פונ'ם
נייעם לעבען וואָס שאַפט זיך דאָרט.

ער האָט געזעהן, און באַזוננען, די ערשטע טריט פונ'ם
חלויץ יוען ער איז אַרויס פון גלות און געזעהן, און מיטגעשאַפען,
זיין צוריקסער צו דער ערד, צו אונזער ערד. און מיט פיל ליבע,
און פאַרשטענדעניש האָט ער אין זיינע אידלייעם, וואָס פאַר-
דינען אַ באַזונדער אָפּהאַנדלונג, אַרויסגעבראַכט דאָס ליכט פון
דעם נייעם אידען אויף זיין אַלט-ניילאָנד.

۱۰

דוד פרישמאן

י. ח. ברענער

ג. שאַפּמאַן

ש. י. עגנון

דוד פרישמן

א.

זיין אריינטריט אין אונזער ליטעראטור — מיט א האלבען יארהונדערט צוריק — איז געווען א שטורמדיגער און א קאמפֿ-לוסטיגער. א געזונטער שפּאַן, א דרייסטע קראַפט, א בייסענדער שמיכעל און אן אינסטינקטיווע שנאה צו בלעטלעך פון דער „מליצה“, וואָס האָט דעמאָלט געהערשט אין אונזער ליטעראטור. „תּוהוּ וּבּוהוּ!“

דאָס איז געווען זיין ערשטער אויסרוף און זיין ערשטער פּאַרוואָרף צו די וואָס האָבען דעם נאַטירליכען מענשליכען געפיהל פּאַרביטען מיט א טויט וואָרט.

און דאָן זיינען געווען „הייסע“ טעג. „תּוהוּ וּבּוהוּ“ איז ערשינען אין יאָר תרמ"ג, ד. ה. 1882, א יאָר נאָך די ערשטע פּאַגראָמען אין רוסלאַנד. ס'האָט געפּיבערט דאָס אידישע לעבען נאָך דעם טראַגישען צופאַל. מ'האָט אָנגעהויבען זוכען נייע וועגען, וועגען צום לויפּען. ס'האָט זיך ווידער אוועקגעשטעלט די אַלט־נייע פּאַטאַלע פּראַגע: וואוּהין?

און מיט וואָס פּאַרנעמט זיך אין אזא צייט אונזער ליטע-ראַטור און פּרעסע? מ'„זוכט“ וועגען און מ'ווערט פּאַרפּלאַג-טערט אין דעם ווילדען ווערטער־וואַלד פון מליצות און פּסוקים מ'וויל בילדען דאָס פּאָלק, שרייבט מען „וויסענשאַפּטליכע“ אַרטיקלען מיט אַז קוצץ ווערטער. ס'איז ווילד־פּלייש, וועלכע מ'דאַרף אויסשניידען, און וואָס גיכער, אַלץ בעסער. מ'בעזינגט כלומרשט דאָס לעבען, מ'שרייבט שירים וועגען ליבע — און קיין אמת'ער פונק איז ניטאָ.

זוכט מען וועגען פאַר עמיגראַציע, נאָכ'ן גרויסען פּאָלקס־אומגליקס — וואָס זשע זאָגט עפּעס דער „המליץ“ (אויף אים,

זיין רעדאקטאָר און זיינע שרייבער איז געווענדעט דאָס גאַנצע שאַרפּקייט פּונ'ם „תּוהוּ וּבּוהוּ“?

דער „המליץ“ זאָגט: „למען ירושלים לאַ אשקט“ — איין אַרטיקלעך; „שאוּ נס ציונה“ — אַ צווייטעס. „אל הצובאים על הר ציון“, „למען ציון לאַ אחשה“, „ציון כּמשפט תּפדה“ א. א. וו. אזוי הייסען די אַרטיקלען, וואָס דאַרפען ווייזען אַ וועג פּאַר'ן געפּלאַנטען אידישען עולם. פּאַרוואָס עפעס אַזעלכע געמען, פּאַרטיג-צוגעגרייטע פּון פּאַר צוויי טויווענט יאָר? דערפּאַר וואָס קיין לעבעדיגע באַציהונג איז ניטאָ, דערפּאַר וואָס מענשען זיינען פּויל און געמען פּון גרייטען. ווען ס'זאָלען זיין — זאָגט פּרישמאַן — אָנגעגרייט אַנדערע מליצות, וואָלטען אַנדערע גוט געווען. מיט'ן זעלבען ערפּאָלג קען מען שרייבען ניט „שאוּ נס ציונה“, נאָר „שאוּ נס ניויאָרק“, ניט „למען ציון לאַ אחשה“, נאָר „למען קאנאדה לאַ אחשה“, ניט „ציון כּמשפט תּפדה“, נאָר „פּאַטאַנוניה כּמשפט תּפדה“ . . .

און אזוי איז מיט דער וויסענשאַפּטליכער פּובליציסטיק. מענשען שרייבען אויף אַ קידער-ווידער אופן. ניט פּאַרדייעט דאָס ביסעלע תּורה וואָס זיי האָבען געלערנט ביי יפת'ן, אין איראָפּא, קומען זיי צוגעהן צום אידיש-העברעאישען עולם און פּאַרדארבען אים דעם פּשוט'ן געשמאַק מיט געשוואַלענע מליצות. „דעצענטראַליזאַציאָן דעמאנאגית“, „רעגלאַמענט לאומי“ — וואָס הייסט עס? און קורח און אלישע בן אבויה און שפינגאָזא און מענדעלסאָן ווערען צונויפגעפירט צוזאַמען — און צו זיי נאָך באַקל — און אזוי ווערט געשאַפען די וויסענשאַפּטליכע אויפֿ-קלערונג-פּובליציסטיק.

און אזוי איז אויך מיט דער פּאָעזיע. אַנשטאָט אַ לעבעדיגען געפיהל, אַנשטאָט אַן אייגען וואָרט, שמעהט ווי אַ שמש צום דינען אַ גרייטע אָפּגענוצעוועטע מליצה; און זי „פּאַרענטפערט“ שוין אַלעס. אַלע ליבעס זיינען גלייך,

אלע מיידלאך זיינען געמאקט ווי סאפיר — „כספיר גזרתה" און „הירח יקר הולך" א. א. וו. זייער זייט ניט קיין חושד בכשרים, ווייל דאס אלעס איז ניט מער ווי א משל, ווי מליצה.

דאס מיידעל איז קיין מיידעל ניט, די ליבע איז קיין ליבע ניט. ניט געשטויגען, ניט געפלויען. און דער „פארליכטער" איז זיך נעבאך מודה ומתודה, אז ער אליין האט חלילה קיינמאל קיין בתולה ניט ליב געהאט, און דאס זינגט ער ניט פון זיך חלילה, נאר אזוי זיך לשם מאדע.

און דער עולם שטעהט פארגאפט, פון דער גרויסארטיגער מליצה, פון דעם הויכען פסוק—און קניטשט דעם שטערן.

דער יונגער פרישמאן האט אויף אן אכזריות'דיגען אופן צושטערט די דאזיגע אידיליע און אויפגעריסען די מליצה.

ב.

ער איז געוואָרען דער קריטיקער ניט נאר פון אונזער ליטע-ראַטור, נאר אויך פון אונזער לעבען. ער האָט זיך אוועקגע-שטעלט אַביסעלע אָן אַ זייט, כדי ער זאָל האָבען פּערספּעקטיוו און זיין פריי פון די קליינליכקייטען וואָס פאַרשטעלען דעם עיקר.

ער איז געווען דער שטענדיג-אומצופרידענער און קיינמאל-ניט-באָפרידיגטער. אַ מענש וואָס האָט שטאַרקע נייגונגען צו חלומות, אָבער האַלט אין איין וועקען זיך און יענעם. ווייל אַליין זיין ניכטער, און אויך האַלטען דעם עולם ניכטער. אָבער דאָס איז אַן אומגעהויער שווערער ענין פאַר אַ דיכטער.

דערפאַר איז פרישמאן געוואָרען „אַ שטורם-פּויגעל און אַ צושטערער". אָבער זיין צושטערונג איז געווען פון דעם מין וואָס האָט אין זיך בויאונג. זיין „ניין" איז געווען אין תוך אַ „יא", און זיין אומצופרידענקייט פלעגט ניט איינמאל און ניט איינעם זעהר שטאַרק צופרידענשטעלען. ווייל זיין בייזע קרי-

טיק איז ניט געקומען חלילה פון שנאה אָדער פון ניט־פאַר־גינען, נאָר פאַרקערט — פון פאַרבאָהגענער ליבע און פון טיפען פאַרלאַנג צו זעהן בעסערע און שעהנערע זאַכען. דער־פאַר וואָס ער אַליין האָט פאַרמאָגט מעהר, האָט ער געוואָלט אז אויך מיר זאָלען פאַרמאָגען מעהר.

און דער וואָס האָט מעהר, וויל מעהר. אַלץ מעהר. אין זיין באַגעגעניש מיט'ן עולם פון זיין צייט איז געווען פון יענעם אומבאַשרייבליכען טרויער וואָס איז דאָ אָן דער באַגעגעניש פון צוויי קרובים — איינער אַ רייכער, דער צווייטער אַן אָרעמער.

פרישמאַן איז געווען אַ נגיד. זיין לעזער—ניט. דערפאַר דער דאָזיגער קאָנפליקט.

אָבער געבענשט זאָלען זיין אַזעלכע קאָנפליקטען. וויל נאָר פון זיי קומט עפּים אַרויס. און פרישמאַן איז געוואָרען דער פּרוכטבאַרער און פּילזייטיגער שרייבער וואָס ער האָט גע־וואָלט, און מיר האָבען געדאַרפּט, ער זאָל ווערען.

וועגען וואָס האָט ער ניט געשריבען — און וואָס האָט ער ניט געשריבען? וועגען וואָס? — ליטעראַטור און קונסט, שרייבער און פּאָליטישע טוער, אַלטע און יונגע, טעאַטער און אַרטיסטען, משוגעים און משומדים, קראַנקע און געזונטע, לעבען און טויט, ליבע און שנאה — וועגען אַלעס.

און וואָס האָט ער געשריבען? — לידער און ערצעהלונגען, עסייען און פעליעטאַנען און איבערהויפּט קריטיק. איבערזעצט פון דער וועלט־ליטעראַטור און רעדאַקטירט. געאַרבייט פּראָ־דוקטיוו און אָהן אויפהער. באַצויגען זיך שפּאַטיש כּמעט צו אַלעמען — און מיטגעאַרבייט כּמעט מיט אַלעמען. מיט'ן גאַנצען כּטול האָט ער רעדאַקטירט דעם ערשטען און צווייטען „הדרו" (וואָכענבלאַט), דעם „הזמן" (מאָנאַטשריפט), דעם „הבוקר" (טאָגנבלאַט), די „רשפים", דעם „ספרות" און די „התּקופה".

און אין די אלע אויסגאבען האָט זיך געפילט זיין גייסט, האָט געהערשט זיין ווילען. די נעמען „הדור“ און „רשפים“ זיינען עד היום לעבעדיגע נעמען פאר'ן העברעאישען לעזער, נעמען וואָס זאָגען עפּים, נעמען וואָס וועקען זכרונות — פון אמאָליגער יוגענד, פון גליקליכע טעג, פון שטענדיגער פּרישקייט.

ווייל פּרישמאַנ'ס גרעסטע ברכה איז געווען זיין פּרישקייט, זיין אונאויפהערליכע בליהונג. ער האָט איבערגעלעבט אלע זיינע צייט־חברים. ער האָט איבערגעלעבט די צייט אליון. ער האָט פארמאָגט אין זיך עטוואָס פונ'ם כּשוף־פּוּיגל „חול“, וואָס ווערט לויט דער לעגענדע, פארברענט נאָך טויענד יאָר לעבען און ווערט צוריק לעבעדיג פון זיין אייגענעם אַש.

דאָס איז אפשר געווען דאָס פּיינסטע אין אים. אַלטקייט האָט אויף אים קיין שליטה ניט געהאַט. ער האָט געלעבט מיט דער ליטעראַטור, און אזוי זיך אַנטוויקעלט פון פּאַרשייטער יוגענדליכקייט ביז צו געזעצטער שכל־דיגקייט, צו מיטעליאָריגער ריפּקייט און פון זיי — צוריק אַ קנויל צום אויפלעבענדען, יונגען. ער איז קיינמאָל ניט דערנאָנען ביז'ן סוף — טאָמער וועט זיך דאָרטען ענדיגען דאָס, צו וועלכען ער האָט געשטרעבט. שוין בעסער אָפּקירעווען רעכטס אָדער לינקס—און ווידער זוכען, ווי דער בלאַגזשען, נאָר ניט אָפּשטעלען זיך, נאָר ניט אַריינפאלען אין די נעצען פון רוח, וואָס נאַרען און ווילען פארנאַרען.

ער איז געווען פּיעלזייטיג — און דאָס איז געווען זיין גליק. ניט דערפאר האָט ער געאַרבייט אויף אלע געביטען ווייל ער האָט זיין איינציגען וועג ניט געפונען — נאָר דערפאר וואָס ער האָט געוואָלט אלע וועגען, כדי ער זאָל קאָנען וואַנדלען אויף זיי און זוכען אין זיי.

ווערט איינג אין דעם געזעלשאַפּטליכען פעליעטאָן — געהט מען אוועק אין זיך, אין דער אינערליכער וועלט פון שטילען,

עלעגישען ליד. א ליד פון בין השמשות, פון חשבון הנפש, וואָס מאַכט זיס די לידען מיט זיין צארטען טרויען:

לא יום אף לילה; דמדומים תיו תיו,

וזה אשר לא היה וזה אשר לא יהיה תיה מאוויי.

אָדער — מ'געהט גאָר אַוועק צו די וועלט־גייסטער און מ'ברוֹ-
דערט זיך מיט זיי. זיין מיט זיי אינ'איינעם, טוליען זיך צו זיי
מיט מורא און ליבע איז דאָך אַזוי הימליך און אַזוי גוט!

און אין דעם ליגט די קראַפט פון פרישמאַנ'ס איבערזע-
צונגען. זיינע איבערזעצונגען פון אייראָפּעאישע שפּראַכען אין
העברעאיש, זיינען ניט קיין מלאכה, ווייל זיי זיינען קיינמאָל
ניט געמאַכט אונטערן דרוק פון טעכנישע אומשטענדען. זיין
איבערזעצונג איז אַ קינד פונ'ם פרייען ווילען, פון אינטימער
איינגעליבטקייט, און דערפאַר איז דאָ אין זיי די געבענשטע
שותפות־שאַפען, און דער אייגענער ריטם, וואָס זינגט אַרויס
פון מקור.

זיינע איבערזעצונגען פון שעקספיר'ס „קאריאלאנוס“ און
ביראָנ'ס „קין“ און „מאנפרעד“; ניטשע'ס—„כה אמר זארא-
טוסטרא“, ראבינדראטנאנאר'ס 5 ביכער (אספי, פרי, גימני-
אלי, הגן, היטרא, הירח העולם); אַסקאר ווילד'ס—ממעמקים,
און אַלע איבריגע (צווישען זיי: האַמער און היינע) זיינען
זעלטענע איבערזעצונגען.

פרישמאַן איז געווען אַ שפּראַך־קינסטלער. ער האָט אויף
אַן אייגענאַרטיגען אופן פאַראייניגט און אַסימילירט אין זיך דעם
ביבלישען גייסט פון דער העברעאישער שפּראַך. זיין שפּראַך
זינגט אין אים. און דערפאַר דערקענט מען כמעט ניט קיין
שום קאָנטראַסט צווישען דער אַנטיק שפּראַך און זיין מאָדערנעם
פיהלען. ער האָט זי באַזיגט אַזוי, אַז ער איז געווען פריי פון
יעדער שאַמען פון אַלטיקייט.

זיין סטיל איז אַ גרויסע דערגרייכונג, גיט נאָר פון שפּראַך־

שטאנדפונקט. ניטאָ קיין פוסטע עפעקטען, ניט קיין אויסערליך-
כער גלאַנץ איז דאָס נאָר אַן אינערליכער חן. איין וואָרט
טוליעט זיך צום צווייטען, איין זאָץ איז איינגעפאַסט אין צוויי-
טען מיט ליבע און באַהעפטונג. אַ לויטערער סטיל.

און די דאָזיגע שפראַך־ראַפינירטקייט האָט אים גערעגט צו
קינסטלערישע איבערזעצונגען, האָט אים געטריבען צו געבען
אַ תקון פיל זאכען וואָס זיינען נאָך זיין מיינונג פאַרוואַגעלט
געוואָרען אין אַנדערע שפראַכען.

איך האָב געזעהן — האָט ער געזאָגט אַמאָל וועגען זיין
איבערזעצונג פון „אלזאָ שפראַך זאראטוסטראַ“ — אז דער „גוי“
ניטשע קלאַפט זיך אין תנ"ך און ווייסט ניט ווי אזוי אַרײַנצו-
קומען. ער האָט געזוכט די תנכ'ישע פאַרם פאַר זיין נביאיש
ווערק, און האָט זי ניט געפונען.

איז געקומען פרישמאַן און האָט אים געגעבען אַ ביבלישען
תקון. אין טאנארן האָט ער דערשמעקט דעם מזרח־מענש מיט
דעם מזרח־גייסט. איז ער געקומען און האָט אים איבערגעדיכ-
טעט אין דער תהלים שפראַך. האָט טאנאר באַקומען זיין תקון.
די איבערזעצונגען פאַרנעמען ביי פרישמאַנען אַ גרויס פלאַץ
און ער האָט זעהר פיל אויפגעטאָן אויף דעם געביט. ער האָט
עס באַטראַכט אַלס איינע פון זיינע וויכטיגסטע אויפגאַבען.
אַ חוץ די אויבענדערמאָנטע ווערק פון ביראָן, ניטשע, וויילד און
טאנאר, האָט ער איבערזעצט „טאים“ פון אַנאַטאָל פראַנס,
איבסענ'ס „נאָראַ“, הערצעל'ס פעליעטאָנען, פושקינ'ס לידער,
אַנדערסאָנ'ס און גרימ'ס לעגענדען, שפּיל־האַגענ'ן, שוהמאַכער'ס
„ביריניקה“ (וועלכע ער האָט איבערגעשאַפען), ליפּפערט'ס:
„היסטאָריע פון קולטור“ אין 4 בענדער, בערנשטיינ'ס „נאַטור-
וויסענשאַפט“ אין 21 טיילען, און עליאָט'ס „דניאל דעראַנדאָ“.

און דאָס אַלץ האָט געמאָן דער, וועלכער האָט גע'ש'מ'ט אַלס
פעסימיסט און צווייפלער . . .

ג.

זיין קריטיק, איבערהויפט די ליטערארישע, איז איינע פון פון די אינטערעסאנטסטע ערשיינונגען אין אונזער ליטעראטור. אין תוך גענומען א שטימונגס-קריטיק, אימפרעסיאָ-קריטיק — פארמאָנט זי אין זיך מעהר סאָציאַלע עלעמענטען ווי די גע-שוואַרענע סאָציאַלע קריטיקער. איר מעטאָד — איז אַ ריין אינדיווידועלער, אין גאַנצען אַ פרייע, אָבער אין תוך האָט זי אַ סאָציאַלען באַרוף. איר אינערליכע אונטערבאַוואוסטזינגע מענט-דענץ איז צו דינען דעם לעזער, אים אַרויספיהרען פונ'ם פלאַנטער פון פראַגען און פראַבלעמען.

צו ליטעראַטור — זאָגט פרישמאַן — דאַרפען מיר צוגעהן פריי, אָהן שום אַבערגלויבען, אינבילדונג און אינרעדעניש. אזוי ווי ערשט געבאָרען, אזוי ווי קיינמאָל נאָך ניט פאַרזוכט פונ'ם עצה-דעת, נאָקעט — און לאָז אונז דאָס ווערק אָנקלידען, לאָז דאָס אונז אויסוועבען אַ ניי געוועב, אַ ניי לעבען, וואָס מיר זאָלען עס דערשפירען צום ערשטען מאָל, — געקומען זיינען מיר מיט נאָרניט און אַוועק וועלען מיר מיט אַ ניי וואָרט, אַ ניי ליכט. און מיט דערזעלבער ליכט, פונ'ם ווערק אַרויסגעשטראַהל-טען, וועלען מיר עס באַלייכטען, און דערזעהן דאָס שיינקייט וואָס אין דעם.

אָבער פרישמאַנ'ס „אַנאַרכיזם“ האָט אָנגעהאַלטען נאָר אויפ'ן שטח פונ'ם אידישען לעבען, פון דער אידישער ליטע-ראַטור. ווי נאָר ער איז געקומען צו אייראָפּא — האָט זיך דאָס אומבאַשטימטע, דאָס כשופ'דיג-נעכעלדיגע געענדיגט. אַהינצו האָט ער אונז גערופען, דאַרטען האָט ער אונז געוויזען דעם מוסטער און אויף אייראָפּא געהייסען זיך פאַרקוקען. און דאָ, דוקא אין דעם „אייראָפּעאיזם“, וועלכען ער האָט אזוי באַנקרוינט און אזוי באַשיינט אין אונזערע אויגען, האָט זיך אויסגעלאָזט דער אייגענאַרטיגער כח פון זיין קריטיק. אין באַצוג צו אַונז, זיינע אייגענע, זיין בלוט און פלייש —

אזוי שטרענג, אזוי אומדערבארמדיג, ניט געשאנעוועט קיינעם. און צו זיי, צו די, וואָס שמעהען פון יענער זייט — אזוי מילד, באמת „קריסטליך“ מילד. פול מיט יראת הכבוד. דער אַלטבאַ-קאַנטער השכלה־רעספּעקט פאַר די גוים.

הייסט עס, אַז די פרייהייט איז קיין פרייהייט ניט? הייסט עס, אַז ס'איז יאָ דאָ אַ דאָגמע, אַ גלויבען, אַ ליטעראַרישע מאָס — און דאָס איז אייראָפּאָ? פון איר זיך צו לערנען? מיר — דאָס אַלטע מזרח פּאָלק, וואָס אין זיין שפּראַך קלינגען די עכאָס פון פאַרגאַנגענע תקופות, פון פאַרבאַרגענע צייטען? דאָ איז געווען זיין גלאַנץ — און דאָ איז געווען זיין שוואַכקייט.

מיט אייראָפּאָ האָט ער געשטרומט אונזער וועלט, צוגליחה אונזער שמענדיגען וואַנדער־גייסט, אונטערגעצונדען אונזער אָפּ־געשלאָסענע קייט און שטאַלצע עלענדקייט — און מיט אייראָפּאָ האָט ער פאַרשלאָסען אַרום זיך אַ קרייז, אין וועלכען זיין פרייער גייסט האָט זיך געצאָפּעלט. ער האָט באַשיידען באַצייכענט דאָס אומדערגרייכבאַרע אין זיין געוואַנטער פאַנטאַזיע, אין זיין קרעפֿ־טיגען שטראַף־פּאַטאָס. אייראָפּאָ — דאָס איז געווען אַ פאַר־מינדערונג. אָבער אויב פאַר אים אַליין איז אייראָפּאָ געווען בלויז אַ קליינער פירוש אויף אַ גרויסען חלום, איז פאַר דעם העברעאיש־אידישען לעזער געווען אין זיין אייראָפּעאישקייט אַ גאַנצע וועלט מיט איבערלעבונגען, מיט נייקייטען און רייצענדע רייכקייט. ער איז געווען אַ גלענצענדער פּאָפּולאַריזאַטאָר. ער האָט געהאַלטען אַן אויג אויף אַלע וויכטיגע קולטור ערשיינונגען אין דער גרויסער וועלט־ליטעראַטור, קונסט און פּאָליטיק — און האָט זיי פאַרגעבראַכט פאַר אונז. ער האָט געמאַכט זיין לעזער פאַר אַ שותף, פאַר אַ חבר צו אַלע ענדערונגען, רעגונגען, אָנ־וועהענישען פון דער ציוויליזירטער וועלט. און דאָס אַלץ איז געווען באַלויבטען מיט זיין אייגענעם חוץ, מיט זיין אייגענעווער־נעם ליריזם און מיט זיין קלוגער סאַטירע.

זיינע „מכתבים על הספרות“ (בריוו וועגען ליטעראטור), זיי
 נע גענויע קריטישע אָבהאַנדלונגען וועגען קינסטלער און וויכטיגע
 ליטעראַרישע ערשיינונגען, זיין אַנטייל נעמען אין צייטיגע ליטע-
 ראַטור- און קונסט־דעבאַטען, וואָס האָבען באַאומרוהיגט די
 שרייבער־וועלט אין איראָפּאָ — און פאַרשטעהט זיך אויך ביי
 אונז — האָבען אים געמאַכט פאַר'ן אַקטועלסטען און אינטע-
 רעסאַנטסטען צווישען די שרייבער. און כל ימיו איז ער געווען
 אַ צענטראַל־פּיגור אין אונזער ליטעראַטור. די אינגסטע שבאינגט
 סטע האָבען זיך געטוליעט צו אים, ווייל אין אים האָבען זיי
 געזעהן דעם סוד פון ניט־פאַרעלטערטקייט. ער איז געוויס ניט
 געווען קיין „מבקר מומחה“ — אַ ספּעציאַליסט־קריטיקער, וואָס
 פאַר זיי איז ליטעראַטור אַ געגענשאַטאַנד פון וויסענשאַפט און
 זיי אַנאַליזירען עס מעטאָדאָלאָגיש. ער איז אויך ניט געווען
 קיין מוד־קריטיקער, וואָס מאַכט די קריטיק פאַר אַ „קרדום
 לחפור בה“ — אַ פּרנסה־זאַך — ער איז געווען אין גאַנצען פּריי
 צו קריטיקירען נאָכ'ן באַרוף. קריטיקירען נאָכ'ן אינערליכען רוף
 פון ריינער ליבע — און דאָך האָט ער פאַרשטאַנען די אַלע
 מינים קריטיקער. ער האָט פאַרשטאַנען דעם טאַג־טעגליכען רע-
 צענזענט, וואָס מוז שרייבען רעצענזיעס וועגען נייע ביכער פאַר
 זיין צייטונג; פאַרשטעהט זיך, אַז די אַרבייט איז אַ טעכנישע,
 אַ וואָכעדיגע, אָהן גייסט, אָהן נשמה. ער האָט אויך פאַרשטאַנען
 דעם „געלערענטען“ קריטיקער, דעם אַביעקטיווען אַנאַליטיש־וויר-
 סענשאַפּטליכען קריטיקער, וואָס „געהט אַרויס פון אַ שטאַנד־
 פונקט“ און קלייבט צונויף בלעטלעך, אייגס צום צווייטען, שטור-
 קעוועט צונויף אבר צו אבר, פאַרטייטשט, ערקלערט און סאָר-
 טירט — אפשר אַ דאַנקבאַרע אַרבייט, אָבער ניט קיין ליטעראַטור־
 קריטיק איז דאָס.

די אמת'ע קונסט קריטיק איז ראשית כל אַ ברידערליכע
 האַנט צום קינסטלער. זי איז אַ מיטלידען, אַ מיטשאַפען, אַ

מיטזינגען. קריטיק איז אויך קונסט. קריטיק איז אויך שאַפֿען. דער קונסט קריטיקער איז דער ערשטער ברודער וואָס האָט זיך אָפּגערופֿען פון דערווייטענס אויפ'ן רוח פון זיין ברודער־קינסטלער. דורך נאכט און פרעמדקייט האָט ער זיך אָפּגערופֿען און געוואָרען זיין מבשר, זיין ערשטער אָנזאָגער, אַן אָנזאָגער פאַר אים — און דערמיט פאַר זיך אַליין . . .

ד.

זיין תיקון האָט פרישמאַן געפונען אין פעליעטאָן. דאָ איז געווען זיין שבת־דיגער אָפּרוה. ער האָט אומעטום געזוכט יום־טובֿ/דיגקייט. שרייבען וועגן אַ בוך דאַרף מען נאָר דאַן ווען מ'פיהלט די שמחה פון שאַפֿען. דער ערשטער געבאָט איז — באַציהונג. אַן אייגענע באַציהונג צו זאכען, און נאָכדעם קומט דאָס פאַרשטעהן און נאָך דעם קומט דאָס דערגרייכען. אין דעם ליגט פרישמאַנ'ס תמצית: אַ לעבעדיגע באַציהונג צו זאכען, אַן אייגענער צוגאַנג צו אַלעס. איידער אַ מצוה וואָס „טאַטע מאַמע און אַלע פרומע לייט הייסען“ און דו אַליין ווייסט ניט — בעסער אַן עבירה, וואָס איז געבוירען געוואָרען פון דיין פאַר־לאַנג, פון דיין מענשליכער גלוסט.

דערפאַר האָט ער אזוי געהאַסט און זיך אויסגעלאַכט פון די קעסטעלעך און רינגעלעך פון די פאַרשידענע טעאָריעס. וואָס איז אזוינס רעאַליזם? און וואָס איז אידעאָליזם? און וואָס איז מאָדערניזם? פאַלשע קוויטלעך אויף צאפֿעלדיגע, לעבעדיגע וועזענס. מ'פירט איין שולען און מעטאָדעס און סיסטעמען. ס'זאָל ווערען ענגער און הימליכער. ער איז געווען אַקעגען קאנאַן, אַקעגען פאַרפרוירענער פאַרם וואָס איז אומבאַוועגליך. זיין דרך איז געווען: שוועבען, אָנקלאַפֿען אין אונזערע טירען און לאַזען אַ בשורה, און וואַרפען אַן אָנזאָג, און געבען אַ בלייז — און ווילדער פאַרשווינדען.

דאָס איז זיין פעליעטאָן.

פרישמאנ'ס קינסטלערישער פעליעטאָן איז דער קנויל אין וועלכען ס'זיינען פארוויקעלט די פעדים פון זיין קריטישער עסי, פון זיין לירישער, חנ'עוודיגער נאָוועלע און שטיל-עלעגיש ליד. די אָפגעשטעלטע, אָנגענומענע פאָרמען פון ליטעראַטור זיינען אים ענג — און ער רייסט פון זיך שטענדיג די קייטען. ווייל ער האָט ליב געהאַט פרייהייט, און ניטאָ נאָך פאַר אים אַזאַ פרייע פאָרם ווי די פאָרם פון פעליעטאָן. דאָרט האָט ער געפונען אויס-דרוק פאַר זיין פילפאַרביגקייט, פאַר זיין שפּיל און ערנסט, פאַר זיין פרייד און טרויער, פאַר זיין חלום און וואָר. די דינע זיידענע שנור פון זיין ראַפינירטען „איך“ האָט זיך געשלענגעלט און געפלאַכטען דורך די שורות פון די חנ'עוודיגע פעליעטאָנען זיינע.

ה.

פרישמאנ'ס לידער, ערצעהלונגען און לעגענדען צייכענען זיך אויס מיט זייער נאָאיוויטעט און פשטות. דאָ איז פרישמאָן אַ קינד — און אויך אַ קינסטלער פאַר קינדער. ער האָט זיך איבערגעלאָזט די דאָזיגע וועלט פאַר אַן אָפרוה. דאָ וויל ער דאווענען ביחידות און געמיטליך. זיינע לידער זיינען ווי געזונגען פאַר זיך אַליין און ניט פאַר קיינעם. און אויב איר וועט צוגעהן צו זיי מיט דער מאָס, וועלכע איר באַנוצט צו פרישמאָנען בכלל און אויך ווי ער, פרישמאָן דער קריטיקער, ובאָנוצט זי צו אַנדערע — וועט איר זיין ענטוישט. נאָך זיינע עסיען און פעליעטאָנען, זיינען זיינע לידער אַן אַרימער צוגאַב. דער ערליי-כער צאַפּל, דאָס בין השמשות'דיגע זוכעניש זיינען פיין, אָבער פאַר קיין פאַעט אין אונזער ליטעראַטור מאַכען זיי אים ניט. אין דעם איז ער געגליכען צו פּרעז'ן, וועלכער האָט זיין עולמ'הבא אין אונזער ליטעראַטור פאַרדינט ניט מיט'ן זכות פון זיינע לידער.

זיינע ערצעהלונגען זיינען געבויט זעהר נאאיוו און איינפאך. ס'רוב פון זיי האָבען אַ „אידעע-פּיקס“, אַ באַשטימטען פּינטעלע, פון וועלכען זיי געהען אַרויס און צו וועלכען זיי קומען צוריק. די גרעסטע טייל פון זיינע ערצעהלונגען זיינען ביישפּיל-ערצעה-לונגען; אָט זעהט וואָס פון אַ מענשען קען ווערען אַ דאַנק אַ קלייניגקייט. יאָ, אַ קלייניגקייט — דאָס איז די סיבה פון אַלע גרויסע געשעהענישען אין אונזער לעבען.

צוליב געטהע'ס לידער און בעטהאָווענ'ס מוזיק ווערט די שיינע יתומה אסתר אַרײַנגעצויגען אין דער גוי'איש-פּריציפּ-אַרטיסטישער וועלט, שמד'ט זיך, ווערט אַ גרויסע זינגערין און ווערט לסוף דערשטיקט פון איר משוגענער מוטער.

איבער איין ניט יאָרצײט שטעלען, איבער איין ניט קדיש זאָגען ווערט דער אָרימער יתום משה אַ דאָקטאָר: דר. מאַריז שטשיפּאָנסקי.

איבער דעם, וואָס קלמן דער שדכן קען ניט קיין געאָגראַפּיע, ניט ער אַרײַן זיין זוהן אין גימנאַזיע — כדי ער זאָל יאָ קענען געאָגראַפּיע — און ער ווערט אַ דאָקטאָר — דאָקטאָר מאַקסי-מיליאַן פינקעלשטיין.

אנב: דאָס נאָמען-כײַטען, דאָס איבעראַנדערשען זיך שפּילט אין זיינע סקיצען און הומאָרעסקען אַ גרויסע ראָל. אים אינטריגירט פאַרענדערונג אין לעבען, דער קאַנטראַסט צוויי-שען יוגענדליכען תּמימות און פאַר'חלומ'טקייט, און דעם מיטעל-יאָריגען, רײַפען לעבענס-באַנעם — ווען אַלעס איז ווי דערגרייכט און דאָך ניט דערגרייכט. פון אַן אָרימען יתום, משה, איז טאַקע געוואָרען אַ דאָקטאָר, מאַריז שטשיפּאָנסקי; פון דער קליינער, שיינער אסתר'קע איז טאַקע געוואָרען אַ גרויסע זינגערין, פאַר וועלכע גראַפען ווערען די כּפרה און איינער פון די גרויסע אדעליגע טרינקט וויין פון איר שיכעל — און זי האָט הנאה. אָבער וואָס איז געוואָרען דער סוף? — זי האָט די אייגענע

מאמע דערשטיקט און בלאַנדזשעט אַרום אַ משוגענע מיט קאַפּיט-
לעך תּהלים אויף די ליפּען.

זיין בעלעטריסטיק, די רעאַליסטישע, איז אַ פּאַקוס-פּיקסי-
רענדע, וואָס כאַפט אַרויס איין קלייניגקייט און מאַכט זי גרויס,
וויכטיג, פּאַלגרייך. דאָס איז אַ ספּעציעלע אונטערשטרייכונג.
זיי האָבען אַ אינערליכע, איבערצייגענדע קראַפט פּאַר'ן יונגען
לעזער, זיי פירן אים גוטמוטיג און פּריינדליך דורך אַ שווערען
וועג פון זיין קינדערשען היינט צום טונקעלען אומבאַוואוסטען
מאָרגען. ווער קען דען פּאַרגעסען דעם איינדרויס וואָס „תּתחדש“
האָט געמאַכט אויף אונז אין די קינדער יאָרען?

און אויב זיינע רעאַליסטישע סקיצען זיינען אזוי פול מיט'ן
קינדהייט־גייסט, זיינען זיינע ביבלישע לעגענדען (די סעריע:
במדבר), די לעגענדען פון אונזער נאַציאָנאַל־מענשליכער קינד-
הייט. ער האָט אַ באַזונדערע פּאַרשטענדעניש פאַר די אוראַלטע
מאָטיווען פון אונזער היסטאָריע. זיין שפּראַך האָט זיך צונויפ-
געגאַסען אין וואונדערליכער האַרמאָניע מיט דעם ריטם פון דער
פאַר־ביבלישער און ביבלישער צייט, און ער האָט דערשפּירט דעם
לעבעדיגען דופט אין געשעהענישען, וואָס ווינקען צו אונז פון די
טיפּע ניט דערזאָגטע שורות פון חומש. ער האָט אויסגעפונען
העלדען, אינדיווידועלע ערשיינונגען, און האָט צוגעגעבען אַ
פּסיכאָלאָגיש־סאָציאַלע פאַרב צו האַלב־פאַר'חלומ'טע זעהונגען.
פאַרשטייט זיך, זיי זיינען געוואָרען פיל מאָדערניזירט,
„פאַרהיינטיגט“, נאָר דערפאַר אזוי נאָהענט און פאַרשטענדליך.
דאָס איז געווען אַ קלוגער, געלונגענער צונויפּשפּיל פון היינט
און נעכטען, לעבען און טויט אויפ'ן פעלד פון לעגענדע. די
לעצטע לעגענדעס זיינע זיינען נאָך מעהר געוואָרען פאַרטיפּט
אין זיך, נאָך מעהר באַקומען זייער אייגענטליכען באַדייט.
און אויף די דאָזיגע פליגלען האָט ער אַריינגעשוועבט אין
היכל פון לעגענדע . . .

י. ח. ברענער

אבו—גלות מרה,
אמי—דלות שחורה.
ח. נ. ביאליק.

זיין לעבען און זיין שאפען — ביידע טונקעלע און טרויער־
ריגע — זיינען א פסיכאלאגישע פראבלעם. אליין א פארצאָרני־
טער און א פאר'יאוש'טער, כמעט א נאכטיגער — און דאָך איז
ער געווען, אין גרונט גענומען, פאר דער וועלט א מענש מיט
א גרויסער ערמוטיגונגס־קראַפט, מיט א רוף צום לעבען, מיט
א חשק צום גלויבען. לפנים — א צושטערער, מיט פרימיטיווע
ליידענשאַפטען און אין תוך א טרויער ברודער, א ליידענדער
חבר, א קולטור־בויער, א ליטעראַטור־שאַפער. א גערוועזער
פובליציסט, א גיפטיגער קריטיקער און מיט א טיף־ערליכע בענ־
קעניש נאָך אמת'ער קונסט.

פרעגט זיך: וואו זשע איז דער ריכטיגער וועג אין דעם
דאָזיגען כאַאָס? און וואָס איז דער תוך פון ברענער'ן? און
אין וואָס ליגט דער כח פון זיין השפעה אויפ'ן דור?

א.

דאָס ערשטע ביכעל ערצעהלונגען און סקיצען פון ברענער'ן, וואָס „תּושיה" האָט אַרויסגעגעבען—אין יאָר תרס"א—הייסט „מעמק עבוד" — פּונ'ם טרויער-טאָג. דערמיט האָט דער יונגער שרייבער געוווּזען פון וואָנען ער קומט צו אונז, וואו ער לעבט, און וואוהין ער געהט. אין זיינע ערשטע יאָרען האָט ער נאָך געדאווענט ביחידות, געשריבען, געוויינט און געקריצט מיט די ציין פאַר זיך — אָבער, אין די שפּעטערע יאָרען, האָט ער אויך אונז אַריינגעכאַפּט, פאַרוואַנדעלט דעם אייגענעם חורבן אין אַן אַלגעמיינעם, און פון דעם אינדיווידועלען פּערזענליכען פּעסימיזם האָט זיך אויסגעשיילט אַן אַלגעמיין נאַציאָנאַלער מענשליכער. אָבער דער תּוך, דער גרונד-גייסט פון זיין לעבען, דער מהות פון זיין שאַפען האָט זיך אָנגעהויבען פון זיינע ערשטע סקיצען און דאָס איז געווען — דער אומרו.

ברענער איז געווען אַן אומרו. אונזער אומרו. דאָס איז געווען זיין צייכען, דאָס איז געווען זיין באַרוף—און צו אומרו רעהיגע גייסטער האָבען מיר אַ „שוואַכקייט", ווילען זיך באַ-פרייען פון זיי — און גאַרען נאָך זיי, ציטערען פאַר זיי — און בוקען זיך מיט הכּנעה. מיר זוכען רו — און ביינקען נאָך אומרו. קומט אַ הערבסט-יגער טאָג, מיט זיין אונענדליכען אומעט, וואָס דריקט אונז ווי בליי — פּרעסען מיר זיך צונויף ערגעץ אין אַ ווינקעל, ווילען זיך פאַרגעסען, ווילען זיך פאַרטרוימען — קלאַפען אָבער אָן די רעגען-טראַפּען אין פענסטער, בעטען זיך די דאָזיגע קליינע גלגולים ביי אונז און דערמאָנען אונז, אַז מ'קען זיך ניט פאַרגעסען — אין דרויסען געהט אַ רעגען — און ס'קומט דער גרויסער אומרו. מאַכט זיך ווידער אַמאָל, אַז אין אַ ווינטער-נאַכט, אַ קאַלטע און אַ פּרעמדע, נעמען מיר זיך צונויף, אַ פּאָר עלענדע חברים אין דער פּרעמד, קוויקען זיך מיט אַ שטיקעל הערינג, וואַרעמען זיך מיט אַ גלעזעל טיי און ביי דעם שיינ

פון א ליכטעל ווילען זיך פארטיפען אין פאָעזיע—ס'איז דאָ אזוינע שעהנע לידער, וואָס טרוימער האָבען געשריבען. קלאַפט אָבער אָן די זאווערוכע און אין איר קול הערט זיך דער גסיסה־געוויין פון די אַרימע און עלענדע, וואָס ווערען ערגעץ פאַרפרוירען אין דרויסען, ווייל זיי האָבען ניט קיין הויז, ווייל זיי האָבען ניט קיין רו—צואוויינט זיך דער גרויסער אומרו. דאָס איז ברענער'ס עלעמענט.

ער ווייס, אז אונז איז די פרייד טייערער ווי טרויער, „די שוין נאָהענטער פון פינסטערניש“, די רו ליכער פון אומרו—אָבער ער קען די אויגען ניט פאַרשמעלען. ער ווייסט, אז דער ליכטיגער טאָג איז נאָך ניטאָ, דאָס האָבען מיר — אין יאָגעניש נאָך טרויסט — געקרוינט די נאכט פאַר טאָג. ער ווייסט, אז ערגעציוואו איז דאָ ליבע, שעהנקייט, העלדענטום, מסירת נפש, ערגעציוואו — אָבער ניט דאָ.

שוין אין ערשטען ביכעלע זיינעם שמעהט אויף פאַר אונז א וועלט, א פאַרוועלטע און אן איינגעדאַרטע. אַרום און אַרום: אַנגעכמורעטע, ברוגז'ע פנימ'ער, וועהטאָג'דיק פאַרוויינטע, אויס־געלאָשענע אויגען, אַלטע מוידען, וואָס קענען צו קיין שדוך ניט קומען, איינגעפאַלענע בריסטען פון יונג־פאַרעלטערטע מור־טערס, וואָס האָבען ניט וואָס צו געבען זייערע „ממזרים“ צו זיגען, מאמעס וואָס דערשלאָגען זייערע עופ'עלאַך צום טויט און פאַלען אַליין חלשות. עסען עסט מען „קדחת“, שמעקען שמעקט מיט קינדער־קויט, הערען הערען זיך קללות און געשרייען. און דאָס רופט מען לעבען, און אויף דעם וויל מען בויען ווייטער, און דאָס וויל מען אַפילו „פאַרעסטעמעווען“. די דאָזיגע שטאַרקע שנאה זיינע צו פאַרפיינערען, פאַרפוצען די שרייענדע מיאוסקייט פונ'ם לעבען, די שרעקליכע אונסימעט־רישקייט, זיין טיפע געגנערשאַפט צו פאַרבינדען די טיפע לעבענס־גרונדען מיט דעם דינעם פאָעזיע־שטאַף. אַט דער דאָזיגער „אַנטי־עסטעטיזם“ האָט אים זעהר טייער געקאָסט, האָט ביי אים אַוועק־

גערויבט דאָס שענסטע קינסטלערישע, וואָס ער האָט בפירוש יאָ פאַרמאָגט, האָט ביי אים צוגענומען די רוחיגע, עפישע און פלאַד סטישע בעאַכטונג, וואָס האָט קיין תקון ניט געפונען — און איצט שטעהען פאַר אונז זיינע ווערק ניט ווי אַ גאַנצער קינסטלע־ רישער בנין, נאָר ווי אַפגעברענטע מויערען וואו ס'טליהעט אָהן אויפהער דאָס שטילע פייער פון אַ נשמה אַ פאַרברענטער.

און כדי טאָקי אין גאַנצען אַפצולייקענען די ווערט פונ'ם „שרייבען לשם שרייבען“, און כדי מיר זאָלען זיך ניט אַפנאַרען און לאָזען זיך פאַרפירען פונ'ם אויסערליכען גלאַנץ, האָט ברע־ נער ניט נאָר אויסגעקליבען אַלץ פינסטערע, „פעסימיסטישע“ טעמעס, נאָר ער האָט ווי בכיוון זיין סטיל צובראַכען, כדי ס'זאָל נאָר ארויסשרייען אין זיין גאַנצער נאַקעטקייט, דער גרויסער אומ־ רעכט, די נאָקעטע שאַנדע. ברענער האָט כל ימיו געשריבען אויף איין שפראַך — העברעאיש. און זעהט וואָס פאַר אַ שפראַך ער האָט: אַ נערוועזע, אַנאַרכישע, צוברעקעלטע, ניט־אייני־ הייטליכע, ניט־דיינע — ממש אַ „זשאַרגאָן“. און דער סטיל איז אין גאַנצען אַ דיסחאַרמאַנישער, אַ צוטומעלטער, אַ אַנגעוועהטאַגטער און אַ צוריסענער. ער האָט ליב די לאַנגע, אַפגעהאַקטע „וויר־ בערשע“ דיאַלאָגען מיט אַ סך שטומע אידיאָמאַטישע אויסגע־ שרייען, מיט צושפאַלטענע ווערטער, מיט האַלבע פראַזען וואָס קומען פון אַ שווערען געמיט, בשעת אַרום און אַרום הערט זיך דער געשריי פון די הונגעריגע, פאַרצאַפּעלטע, וויינענדיגע קינד־ דערלאַך.

און דאָרט וואו ער אַליין דערצעהלט איז דאָ אַזאַ מין געדריכטקייט, אַזאַ ניט־קיין־פראַפּאַרציאָנעלע צוטיילונג פון פאַר־ בען. איין זאַץ רייסט זיך אַרײַן אין אַנדערען, איינער שטופט דעם צווייטען און ביידע ווילען אונטערשרייכען דאָס שוואַרצע, דאָס שווערע, דאָס ביטערע.

ברענער איז געווען אַ טיף־תכלית־דיגער שרייבער. ער האָט שטענדיג עפעס געוואָלט, תמיד עפעס געמיינט, און קיינמאַל —

ניט געזאגט קיין „שירה לשם שירה“. דאָס האָט ער אזוי פלייסגי געאַרבייט איבער — דעם אַרטיקעל וועגען דעם האַרטען יהודה ליב גאַרדאָן און האָט ביי אים געזוכט אַן ענטפער אויף די אומ-רוהיגע פראַגען פון אונזער לעבען, דאָס האָט ער אָנגעשריבען אַ לאַנגען און שווערען אַרטיקעל וועגען מענדעלין און האָט אין אים געזוכט אונזער אייגענע אָפּשאַצונג (הערכת עצמנו בשלשת הכרכים) און דאָס האָט ער געזוכט אין שאול טשערני-באָוסקי'ס לידער די אַרבייט-אידעע.

איז ער געווען טענדענציעז? —

אויב טענדענציעז הייסט — שטענדיג זיין געפייניגט פון אַן אינערליכען דראַנג און שטרעבען צו אַן עטישען תקון — איז ברענגער געווען טענדענציעז.

און דאָ באַקומט ער זיין גרעסטע השפעה פון דער רוסישער ליטעראַטור. און זי, די רוסישע ליטעראַטור, איז דאָך דורך-און-דורך „טענדענציעז“: אָנהויבענדיג פון דאָסמאָיעווסקי'ס פּאָן סלאַוויזם און וועלט-ערלייזונג, דורכגעהענדיג טאַלסטאָי'ס קרי-סטוס-אינדיווידואַליזם און גאַרקי'ס „באַסיאַטשעסטוואָ“ ביז מע-רעזשקאָווסקי'ס און ראַזאַנאָוו'ס „גאַט-זוכעניש“ — איז די רח-סישע ליטעראַטור די גרעסטע מאַראַליסטישע, „גאַט-זוכערישע“ ליטעראַטור אויף דער וועלט.

ברענער, וואָס האָט די יונגענדיאַרען פאַרבראַכט אין רוסי-לאַנד, דאַרטען געליטען, דאַרטען געוואַקסען, איז ביז'ן סוף פאַרבליבען אַ רוסישער אינטעליגענט, האָט אין ירושלים געבענקט נאָך האַמעל.

דערפון נעמט זיך דאָס, וואָס אַ סך האַבען ליב אים צו פאַר-גלייכען צו דאָסמאָיעווסקי'ן, צום רוסישען פינסטערען ריעז. פאַרשטעהט זיך, אַז דאָס טאָר מען ניט טאָן — אָבער אַז ער איז נאָהענט געווען צו דעם גייסט — אין דעם איז קיין ספק ניטאָ. אין אים האַבען זיך פאַראייניגט די אידישע אומרוהיגקייט — דער אייביגער נע-זונד'ניק און דער אמת-זוכער — מיט דער דר-

שישער זעלבסט־פייניגונג. ברענער האָט געשריבען סקיצען, ערצעהלונגען, ראָמאַנען (געפרובט אויך דראַמע, קריטיק און פובליציסטיק — כמעט אַלע פּאַרמען פון ליטעראַרישען שאַפען) און אומעטום איז ער געווען דער זעלבער. מער פון אַלעמען האָט געליטען, פאַרשטעהט זיך, ברענער דער קינסטלער, ברענער דער ערצעהלער און ראָמאַניסט — נאָר אַלס אַ גאַנצע לעבענס־פּאַמע, אַלס אַ פּיערדיגער, גליהענדער ראָמאַן איז ברענער'ס שאַפען אויסגעהאַלטען אין אַלע זיינע ווערק: אין זיינע פּיער־האַפטע, דורכדרינגענדע סקיצען, ווי אין זיין שאַרפּער, ביסענדער און קאָנסטרוקטיווער קריטיק, אין זיינע האַלב־קינסטלערישע ראָמאַנען ווי אין זיינע פּיערדיגע, פּול מיט פּאַטאָס און קראַפט, פובליציסטישע אַרטיקלען און קורצע, טרעפענדע רעצענזיעס.

ב.

ער איז געווען ניט נאָר אַן ערצעהלער און אַ ראָמאַניסט, ניט נאָר אַ קריטיקער און פובליציסט—ער איז געווען אַ וויכטיגע קולטורעלע קראַפט, אַ ליטעראַטור־בויער. ער האָט זיך אָפּגערירט פּען אויף אַלע וויכטיגע פּראַגען פון אונזער לעבען, ער האָט נייגעריג און פּול מיט ליבע נאָכגעשפּירט אַלע ליטעראַרישע ער־שיינונגען אונזערע, קריטיקירט, רעצענזירט, געשטאַרקט דאָס גוטע, ענטמוטיגט דאָס שלעכטע, אַליין אַרויסגעגעבען און רע־דאַקטירט זשורנאַלען און זאַמעלביכער, איבערזעצט, גערופּען צו אַרבייט, קאָנצענטרירט אַרום זיך די בעסטע און יונגסטע, די ריינסטע און פּעהיגסטע, שטענדיג אַרומגעוואַנדערט און אומע־טום געשאַפען, און צום שאַפען גערופּען דורך קורצע בריוולאָך, בריוולאָך וואָס האָבען געמוזט עפעס אַרויסרופּען: זיצט ער אין לעמבערג—גיט ער דאָרטען אַרויס די זאַמעלביכער „רביבים“, ווערט ער מנגלג אין לאַנדאָן — גיט ער אַרויס און דרוקט אַליין — אַנשטאַט דעם בחור הוּעצער, און קלעפט מאַרקעס און צושיקט אַליין דעם באַרימטען „המעורר“, וואָס פאַרנעמט אַ

באזונדער פלאץ אין דער נייער העברעאישער ליטעראטור. קומט
 ער צום סוף קיין ארץ ישראל, באטייליגט ער זיך כמעט אין אלע
 ארבייטער-אויסגאבען, אין „הפועל הצעיר“, „האחדות“, „קונטרס“
 און רעדאקטירט די זאמעלביכער „בשעה זו“ (אין צייט פון
 קריג) און דעם מאָנאָטליכען זשורנאַל „האדמה“.

צו דער זעלבער צייט זעצט ער פאָר אויך זיין בעלעטריסטישע
 אַרבייט, גיט אַרויס (אין שטיבעל פאַרלאַג, אין ניו יאָרק) אַ
 פּאָמאַן — דעם לעצטען פּאָמאַן זיינעם — „שכול וכשלוף“.

אינער פון די פּראָדוקטיווסטע ליטעראַטור אַרבייטער, איי-
 נער פון די פּרוכטבאַרסטע שרייבער.

און דערפאַר וואָס ער האָט אזוי ליידענדיג אַליין שטענ-
 דיג געשאַפּען, אַליין שטענדיג געטאָן, — האָט מען דרך
 ארץ געהאַט פאַר זיין פּערזענליכקייט, און דערפאַר וואָס ער
 האָט אזוי אומדערבאַרעמדיג אַראָפּגעריסען אַלע מאַסקעס,
 אזוי אכזריות'דיג געקעמפט מיט'ן פאַרעווען קליינפעקעלדיגען
 נאַציאָנאַלען „רענעסאַנס“, פאַרשפיגען די קליינע, פאַלשע
 „אַמת'ן“, שטרעבענדיג צו אַ העכערען אמת, צו אַ ממשות'דיגען
 לעבען — האָט מען אָפּשיי געהאַט פאַר אים און אַפילו זיינע
 געגנער האָבען טיף אין האַרצען מורא געהאַט פאַר אים און אים
 געאַכטעט. ווייל דער מענש איז געווען מרה-שחורה'דיג ערנסט,
 אזוי ווי פרומע אידען צו כל-נדרוי, ער האָט זיך קיינמאָל מיט קיין
 שעהנע פּראַזען ניט געוואָרפּען, קיינמאָל קיין אומנאַטירליכע
 פּאָזע ניט אָנגענומען — זיין לעבען איז געווען דורכגעדרונגען
 מיט'ן גייסט פון אונטהויפּערליכער זעלבסט-לייטערונג, מיט'ן שטענ-
 דיגען שטרעבען צו עהרליכען שאַפּען, צו אַרבייט און טאַט.
 ער האָט געוואוסט אז מיר לעבען אין אַן אַלטער, איינגעפאַלענער
 חורבה, די לופט אַרום אונז איז פאַרפּעסטעט, די יסודות זיינען
 פאַרשימעלט — און מיר מוזען אַלעס פאַרריכטען און אַלעמאָל
 איבערפאַרבען, אזוי ווי דער בעל הבית פונ'ם העלד אין „לא
 כלום“ (גאָר ניט) פאַרביט איבער אַלע מאָל זיין סוכה'לע.

מינט ניט, אז ער איז אזוי נאאיוו צו איינרעדען זיך פאר-
 שידענע „נארישקייטען“, פארוויגען דעם געוויסען מיט זיסע קינד-
 דישע חלומות — ניין, ער גראדע האָט שוין אַלע וועגען דורכ-
 געבלאָנדזשעט, אַלע טירען דורכגעגאַנגען—און ערשט איצטער איז
 ער געקומען צום באַשלוס, אז מען מוז אויף זיך אַהבייטען, אז
 מ'מוז זיך לייטערען. ווייל ס'איז ניטאָ וואוהין צו געהן. ברע-
 נער'ס פעסימיום איז דער לעצטער עטאַפּ. נאָך אים איז שוין
 ניטאָ וואוהין צו געהן. דער נאָמענלאָזער העלד פון „לאַ כלום“
 (וואָס דאַרף ער אַ נאָמען? איז ער ניט דער זעלבער שאול גמזו,
 ניט דער זעלבער יחזקאל חפץ, ניט דער זעלבער ירמיהו פייער-
 מאַן א. א. וו.?) האָט שוין געהאַלטען ביי אַ זעלבסטמאָרד —
 און ער איז עס ניט באַגאַנגען. פאַרוואָס? דערפאַר וואָס ער
 גלויבט ניט אין דעם וואָס וועט קומען נאָכדעם. שאול גמזו
 פון „בין מים למים“ וואָלט אויך געגאַנגען פון דער וועלט נאָר
 ס'איז ניטאָ וואוהין צו געהן. מיר זיינען אַרין אין אַ טעמפּען
 ווינקעל, און ווייטער געהן קען מען ניט. מ'האָט אונז אַריינגע-
 וואָרפען, ווי יחזקאל חפץ'ן, אין דעם דאָזיגען משוגעים־הויז, וואו
 די פאַרשידענע משגיחים און משרתים שלאָגען אונז, וועלענדיג
 אַרויסטרייבען פון אונז דעם משוגעת, מיר זיינען „שבר למטה,
 שבר למעלה ושבר באמצע“ (געבראַכען פון אונטען, געבראַכען
 פון אויבען, געבראַכען אינמיטען).

די גאַנצע וועלט געפינט זיך אין דעם דאָזיגען ווינקעל —
 אין גלות, און מיר, אידען, זיינען צוויי מאָל אין גלות. אין גלות
 ביי דער וועלט און אין גלות ביי זיך. דערפאַר, אז מיר'ן
 קומען אַהין, קיין ירושלים, וועלען מיר . . .
 וויזשע זעהט אויס ירושלים?

אין זיין לעצטען ראָמאַן „שכול וכשלון“, וועלכען מען וואָלט
 אייגענטליך געקאָנט אַנרופען „ירושלים — די שטויב־פאַעמע“,
 כאַפט אונז ברענער אָן פאַר די האָר פון קאַפּ, ברענגט אונז צו
 טראָגען צו דער הייליגער שטאָדט, צום כותל מערכי — און ווי-

קעלט פאנאנדער פאר אונז אזא מין בילד, וואָס נאָכדעם איז שוין טאָקע קיין וועג ניטאָ און קיין אַנדער עצה ניט, נאָר אָנ־ כאַפּען דעם קאָפּ און אים צוקלאַפּען אָן דעם אַלטען כּותל מערבי און דערביי אויסגעהן מיט אַ שטומער קללה.

„איך בין אין ירושלים, איך בין אין ירושלים“ — שעפֿ־ טשעט חפּץ פאר זיך. און ער הערט און ער זעהט: שנאָרערס, געפּאַלענע ברואים, חלוקה־ניקעס, רכילות־ניקעס, קראַנקע, אָפּ־ געלעכטע מעקלערס, וואָס לעבען פון לופט און וואַרטען אויף דער חלוקה פון חוץ לאַרץ. אַ שטאָרט וואו עס איז דאָ אַ סך מאַס־ קיטעס, וואָס בייסען, אַלע רייסען זיך אַרויס פון דאָרטען — פון ירושלים, וועלכע דער אַלטער, קראַנקער למדן ר' יוסף חפּץ, וואָס באַשטעהט בלויז פון פּסוקים און פּשט־לאַך, פּאַרטיידיגט און לויבט אזוי: ירושלים, ירושלים — — —

„זאָל מען צוואַרפּען די וואַנט“, איז דער פּאַרלאַנג פון איינעם, און לאָז ניט זיין מער קיין זכר פון אונזער שאַנדע.

ס'איז שווער הנאה האָבען פון ברענער'ן. ער וועט איך ניט לאָזען זיך אַפּרוּהען, אַריינאַטעמען אַביסעלע פּרישע לופט, זיך דערטרייסטען — ברענער פּייניגט, ווייל ער זעהט דוקא דעם כלל, די גרויסע, די פינסטערע, ליידענדע מאַסע בשעת זי איז הונגעריג און שטופט זיך צום פּאַרטוך פון פּאַרטייל. אין איינע פון זיינע לעצטע זאַכען „המוצא“ מאַלט ער נאָגענד־וועה־ טאַגדיק דעם טומעל אין ארץ ישראל בשעת דער מלחמה, ווען אַלע טאָג פּלעגען דורך דער קאָלאָניע דורכגעהן פּרישע עמיגראַנט־ טען, פּליכטלינגע, וואָס האָבען מיט זיך געטראָגען הונגער, נויט און אַנשטעקענדע קראַנקהייטען. וואו זיי געהען דורך ווייל מען זיי ניט אריינלאָזען — מען האָט מורא פאר דער מגפה. מיט וואָס פאר אַ ועלכסט־פּייניגונג און איבערגעבענהייט מאַלט ער אין דריטען קאַפיטעל די סצענע וואו דער אַלטער אַרבייטער־לערער טראַגט אַרויס פאר דער מאַסע זיין ברויט און פּאַרטיילט עס צווישען די הונגעריגע: „שאַטען פון מענשען. זקנים מיט

זכנות. מען לייגט פונאנדער די צוואוואָרפענע פעקלאַך, ווייבער מיט צושפילעטע העמדער, מיט צוכראָשטשעטע בריסטען. מיט דעלשע פנימ'ער וואָס ביינקען נאָך וואַסער, און וואָס דער יוגענד-געשטאַלט האָט זיך פון זיי שוין אָפּגעטאָן. זיבען-אַכט אַלטע אָבגעבליאַקעוועטע „יתומים“. עם הויבט זיך אָן אַ גערודער. יעדער וויל פאַרכאַפּען אַ חלס (אָ, ווי מען שלאָגט זיך פאַר'ן שטיקעל ברויט!). שרייט איינער, אַן אמת-זוכער: „אידען, כאַפּט זיך ניט, קרייגט זיך ניט! מ'דאַרף צוטיילען מיט אָרדנונג, מיט יושר. גלייך אויף גלייך, נאָכ'ן צעטעל! צורייסט ניט דעם אַל-טען אויף שטיקער!“ שרייט אַן אַלטע: „אוי, ברויט! דאָ איז דאָך ענגלאַנד, מ'גייט ברויט! . . . שרייט אַ דריטער, אַז דער קאַמיטעט איז אַ שווינדלער, ימח שמו. מ'האַט זיי, די עמיגראַנט-טען, באַשווינדעלט; די דאַרף אַ ביסעל מילך פאַר'ן קינד. די דאַרף דעם דאָקטאָר.

מייסטערהאַפּט איז די דאָזיגע שילדערונג, ווי אויך אַלע זיינע מאַסען-סצענעס. דאָ איז דער אומרו, דאָ איז דער טומעל, דאָ שווימט אַרויס אינגאַנצען דער עקעל, אין גאַנצען דאָס עלענדר-קייט. ס'דערמאָנט אונז אַ גרויסען רבינ'ס הויף, וואו קראַנקע, משוגענע מוטערס מיט קרעהענדע מיידלעך וואַרטען אויף אַ קמיע, אויף אַ רפואה, אויף אַ מופת.

און אַלעס נעמט אָן ביי אים סימבאָלישע פאַרמען און אויף דעם אַלעמען איז אויסגעגאַסען אַ טונקעל-מיסטישע שוין פון עטוואָס טראַגישעס און אומפאַרמיידליכעס. דאָס בעסטע, דאָס אינגסטע און דאָס צאַפּעלדיגסטע — דאָס שטאַרבט דוקא און פּלוצלונג, אונערוואַרטעט, פון אַ קלייד-נינקען צופאַל.

און דער אַלטער איידעלער אַרבייטער לערער, וואָס האָט קיין מורא ניט געהאַט פאַר דער מנפה פון די וואַנדערער און האָט זיי זיין ברויט אָפּגעגעבען און האָט אויך דאָס טויטע קינד

באערדיגט — קיינער האָט עס ניט געוואָלט טאָן — ער שטאַרבט. אויך פון אַ קלייניגקייט. ניין, ביי ברענער'ן קומט ניט אויס פּראָסט: „שטאַרבען, נאָר „פּטור ווערען“: „אין צימער איז געווען טונקעל. ער איז געלעגען אַליין. האָט ער אַריינגעטאָן דעם פינגער אין די קאַלטע וואַסער, איז ער, דער פינגער, געשוואָלען געוואָרען — און האָט זיך שוין מער ניט געקאַנט רירען פון אָרט צוליב זיינע באַדערפענישען. און אזוי איז ער אויך פּטור געוואָרען פון פּרעמדע באַדערפענישען. אין גאַנצען פּטור. איז געקומען די דערלייכטערונג“.

ג.

ארום דער הויפט־שטימונג — דעם פינסטערען אומרו — וויקלען זיך ארום כמעט אַלע זיינע ערצעהלונגען און ראָמאַנען. יעדער זאך מיט זיין וואַריאַציע, נאָר דער תּוך איז דער זעלבער. אַפילו די הויפט העלדען זיינען דיזעלבע, ניט מער מיט פאַרשידענע נעמען, און אויך די נעמען זיינען ניט קיין נעמען פון מענ־שען, נאָר נעמען פון סימבאָלען, פון אידעען: „גמזו, אובד עצות, פייערמאַן, חנוך, חפץ, חמילן א. א. וו. זיינע העלדען זיינען ניט באַשאַפען געוואָרען צוליב זיך און זיי זיינען ניט קיין טיפען — זיי פאַרקערפערען און טראָגען אין זיך געוויסע אידעען, אָדער ריכטיגער געוויסע ליידען און פּראָטעסטען. און אויב מיר האָבען יאָ פאַר זיך לעבעדיגע בילדער איז דאָס אַ דאַנק גאַנץ קליינע קינסטלערישע שטריכען, צופעליגע שוואַכ־קיטען, וואָס קומען ביי זיי פון רעדען, פונ'ם וואונדערליך־אייגענ־אַרטיגען דיאַלאָג, וואָס ווערט אונז געגעבען אזוי ווי ער שמעהט און געהט.

ר' יוסף חפץ קרייצט זיך איין ביי אונז אין זכרון מיט זיין גאַנצער טראַגישער פיגור נאָר דורך די פּסוקים און מדרשים וואָס ער האַקט; זיין ברודער, חיים שטיינהאַקער, מיט זיין שטור

מען „פטור-נו“; די שוחט'קע ר' ליב'יכע, וואָס זיצט שבעה, מיט איר חלש'ען א. א. וו.

אַלץ קלייניגקייטען. נאָר לעבעדיגער פון אַלץ איז דער ברענערישער דיאַלאָג — ניט קינסטלעריש, ניט געשליפען — נאָר גראָב און וואולגאַר און „זשאַרנאַניש“, אזוי ווי דאָס צוטומעלטע לעבען פון זיינע העלדען — און עס פאַכעט אויף אייך מיט דעם רויהען און ווילדען אמת. פון די דאָזיגע אומגעלומפערטע, פראָאָדמ'דיגע שמועסען קריכט אַרויס און קלעטערט אויף אונז אַרויף דאָס גרויהעסטע און רויהעסטע וואָס גריבעלט און ווירבעלט אין אונזער לעבען — און ס'בא-הערשט אונז ניט ווילענדיג, מיט געוואַלד. און מיר ווערען פאַרטרונקען.

כמעט אין אַלע זיינע ביכער איז דאָ דער דאָזיגער עלעמענט: דאָס לעבען אין ווירקליכקייט און אין קונסט, אין פאַעזיע. און ער ווייסט און האָט שטודירט דאָס ערשטע. דעם וועלט-שמערץ אין פאַעזיע — זאָגט ער — האָט איר אָנגענומען, און מיין שמערץ, דער שמערץ פון אַ געבראָכענעם, אַ צובראָכענעם, האָט איר פאַרוואָרפען, דאָס פאַסט אייך ניט — ס'איז צו-ממשות'דיג, צו-שרויענדיג, צו-פראָסט — און מ'קאָן אים מיט קיין שעהנע רייד ניט פאַרשטעלען. זיצט אַ מענש אַ קרעציגער און קראַצט די וואונדען מיט אַ שערבעל — וואָס וועלען אים די מליציאָ העלפען? די אַלע אמת'ן מיט די אַלע שקרים ווייס ער אַליין. ער דאַרף די גרויסע אויפטרייסלונג, די גרויסע אויפרודערונג און ער האָט די „קונסט לשם קונסט“ פאַרוואָרפען — צו אַ שוואַ-כער מיטעל פאַר זיינע ליידען.

ער פיהלט עס גאַנץ גוט און צו זיינע ראַמאָנען האָט ער ליב צו-צולייגען אַ הקדמה, וואָס באַווייזט, אז ער ווייס אַליין וואו ס'האַלט מיט זיין קונסט. אין דער הקדמה צום ראַמאָן „בחורף“ זאָגט ער: „אייך האָב מיר געמאַכט אַ ביכעל פון נלאָט פאַפיר און איך וועל פאַרצייכענען שטריכען און סליצען פון

„מײן לעבען“. „מײן לעבען“ אין גענזען־פּיסלעך: צײן צױר קונפּט און קײן געגענווארט האָב איך דאָך נײט — בלײבט מײר נאָר די פּאַרגאַנגענהײט. פּאַרגאַנגענהײט! ווען אײמיצער הערט דאָס, וואָלט ער געמײנט, אז איך האָב שרעקליכע זאַכען צו דער־צעהלען פון מײן עבר, אַ שרעקליכע טראַגעדיע וואָס דערציטערט דאָס האַרץ און דרינגט אַדורך, — נאָר די זאַך איז גאָר נײט אזױ: אױך איז אין מײן עבר נײטאָ קײן אײנטערעסאַנטע מעשׂים, נײט קײן שפּאַנענדע געשעהענישען, נײט קײן דערציטערענדע טראַגעדיעס, נײט קײן מאָרדען, נײט קײן לײבעס־קאַנפּליקטען, אפילו נײט קײן גרויסע געווינסען און פּלוצלינגע ירושה. ס'זײנען נאָר דאָ מענשען־שאַטענס, בלאַסע זעהונגען, פּאַרבאָרגענע טרע־רען, זײפען“ . . .

אַט אזױ איז ער זיך מתודה.

ער קאָן אונז פּאַרהאַלטען אױף אָפּשטױסענדע בילדער, אױף גרויזאַמע מאַמענטען, אױף משוגע־פעסימיסטישע צושטאַנד־דען, אױף סאַדיסטישע אײנפאַלען—און מײר מוזען אים נאָכגעהן. ער ווײס אונזערע שוואַכקײטען, אז מײר האָבען לײב יונגע מײדלאַך מיט אײבערגעשראַקענע אױגען און צײטערדיגע גלידער — נעמט ער זײ, די דאָזיגע יונגע צאַפּעלדיגע נשמות, צו פון אונז, פּאַרוואַרפט זײ ערגעץ אין דער ווײט אָדער פּאַר'ס'ט זײ דאָס בלוט — און טױטעט זײ — און לאָזט אונז אײבער מיט די אַלמע, אָפּגעבליאַקעוועטע מױדען, וואָס יאָגען זיך נאָך אונז, און פּאַר'ס'ט אונז דאָס יונגע לעבען און צו 32 יאָר בריינגען זײ אונז צום גרויסען גאַרניט.

ער ווײס, אז מײר זײנען גרײט אַוועק אױף די פּליגלען פון דער פּאַר'שכור'נדער פּאַנטאַזיע, אַבי צו פּאַרגעסען אָן דעם וואַכעדיגען, אָן דעם וואונדער־לעבען — כאַפט ער אונז אָן פּאַר'ן קאַרק און וואַרפט אונז אַרײן אין דעם דאָזיגען שמוץ, און מײר זײנען נאָך טײפּער.

ער האָט אַראַפּגעריסען דעם שלײער פון הײליגקײט פון

אונזער אייביגער ירושלים, ער האָט דעם „כותל מערכי“ צושטערט און האָט אונז אַרײַנגעוואָרפֿען אין תהום.

ד.

אויב אזוי איז „בלו כל הקצין“?

ניין. ברענער איז אין תוך געווען אַ גלויביגער. אויב ניט, וואָס האָט עס געטויגט אינגאַנצען? אי די עטליכע-און-צוואַנציג יאָר שרייבען און לערנען און וואַנדלען און גארען און וועקען? אי דאָס איינגעשפּאַרטע ירושלים'דיגקייט דוקא? אי, צו לעצט, דער טויט דורך די אַראַבער?

איז דאָס קנאַפּ? וואָס-זשע האָט געטויגט דאָס פיכער-האַפטע אַרבייטען — אי אַלעס שרייבער, אי אַלס רעדאַקטאָר, אי אַלס איבערזעצער, אי אַלס אַרבייטער אויף די שאַסען?

ברענער איז געווען אַ טיף-ליידענדע נשמה, וואָס האָט אָבער געלעכצט נאָך איר תקון. ער איז געווען אַן אומרו, און האָט אין אומרו זיין רו געפונען, ער האָט אין די ליידען זיין טרייסט געפונען. ווייל קוים פיהלען מיר שוין אזוי שאַרף און אזוי טיף אַז מיר ליידען אַזש — איז גוט, איז אַ סימן אַז מיר זיינען ניט טויב און ניט שטום, און הערען מיר ניט שוין — וועלען מיר דערהערען שפעטער. האָט דאָך ר' עקיבא געלאַכט דוקא ווען ער האָט געזעהן די פוקסען טאַנצען אויף די חורבות. איז מקוים געוואָרען דער חורבן — וועט דאָך אויך מוזען מקוים ווערען דער בנין, וועט דאָך קומען די אויסלייזונג אויך. און אין די לעצטע זאַכען זיינע, און מער אין זיינע פובליציסטישע אַרטיקלען, האָט זיך שוין געפיהלט אַפילו אַ גלייכע אַנצוהערע-ניש אויף דעם וועג, אַ דירעקטער רמז אויף דער גאַולה. דאָס איז דאָך די רעליגיע פון אַרבייט.

ברענער איז דערפאַר פאַרבליבען אין אַרץ-ישראל ווייל ער האָט געזעהן אַז ס'פאַרנעמט זיך אויף אונז אַ נייע עפאַכע פון אַרבייט און באַפרייאונג.

ג. שאַפּמאַן

א.

ער איז איינער פון די מערקווירדיגסטע, אויב ניט דער מערקווירדיגסטער, דערצעהלער פון דער נייער העברעאישער ליטעראטור. פאר אלע יאָרען פון זיין שאַפּען האָט ער ניט זעהר פיל ערצעהלונגען און סקיצען אָנגעשריבען, ווייל ער איז אַ „קאַרגער“ — שרייבט וועניג און שרייבט „קליין“ ד. ה. זאָבען קליינע אין כמות, כמעט טעלעגראַפיש — אָבער דאָס וואָס ער האָט געגעבען און דאָס וואָס ער ניט איז „קב ונקי“: דורכגעזיפט און לויטער, קלאָר און פעסט ווי אויסגעהאַקט פון שטיין. שאַפּמאַן איז אַ רייצענדער שרייבער. ער רייצט און לאָקט מיט זיין אויסגעהאַלטענער איינגעהאַלטענקייט, מיט זיין טיפּער ליידענשאַפטליכקייט און מיט זיין געטאַקטער, שאַרפּער שפּראַך. ער האָט ליב דאָס אויסערגעווענהליכע און דאָס פאַרבאָרגענע אין מענשען. ער האָט ליב צו זוכען און נישטערען אין די טיפּענישען פון דער מענשליכער נשמה און אַרויסשטעלען זאָכען וואָס מיר שעמען זיך פאַר זיי. ער האַלט אַ באַזונדער „אויג“ אויף דער וועלט און דורך דעם אויג זעהט ער דאָס אלעס וואָס מיר האָבען ליב צו פאַרבאָרגען. און ווי אַ שומר און אַ נאָכ-שפּירער געהט ער אום און קוקט זיך איין אין אלעמען און אלעס. ניט אומזיסט האָט ער אַזוי פיל דעטעקטיווס און שפּיאַנען

אין זיינע ערצעהלונגען. דאָס זיינען זיינע פאַרבאָרגענע שלוחים, דער וועלטיס פאַרבאָרגענע שלוחים, וואָס זוכען און נישטערען, וואָס טאַפען און ווילען דערגעהן, וואָס עס טוט זיך אין דער פינסטער : ווייל דאָרטען, ערגעץ דאָרטען, ליגט באַגראַבען דער אמת.

שאַפּמאַן באַזיצט אַ באַזונדערען חוש פאַר מענשליכע תאוות, ווייל אין זיי, אין די טריפה'נע אויסברוכען אונזערע, ענטפלעקט זיך דאָס אמת'ע געשטאַלט פון אונזער לעבען; אין זיי, אין די דאָזיגע שוואַרצע פלאַמען, באַווייזט זיך דער מענש אין זיין גאַנצער און טראַגישער פאַרשקלאַפטקייט. ער זעהט דעם מענשען אין קלעם — ביי די סאַציאַלע און פסיכישע, אַלע בלינדע, כחות פון לעבען. מיר זיינען אַלע געפאַנגענע — קיינער ניט פריי — פון אינוועניג זוי פון דרויסען. אינערליך ווערען מיר געטריבען פון פינסטערע תאוות. אַלעס גלויסט זיך — און זעהר שטאַרק. אומעטום און אַלע מאָל וואַכט אין אונז דער נרויסער יצירהרע, וואָס קען אַזוי זיס פאַרנאַרען. און אויסער ליך — זיינען מיר תמיד אויפ'ן וועג, אונטער דער „השגחה“ פון עמיצען. אומעטום — וואַרט מען אויף אונז און מ'היט אונזערע שריט. און ניט דערפאַר וואָס אַ גוטער טאַטע אָדער אַ געטרייע מאַמע אָדער אַ באַרמהערציגע שוועסטער וויל אונז פאַרהיטען פון אַלדאָס ביז, אָפהיטען פון אַן אומגליק. נאָר דערפאַר וואָס עמיצער וויל אונז „פאַקען“ און אַריינכאַפּען. דערפאַר היט מען אונז אַזוי — און וועה איז צו דעם וואָס ווערט אַזוי „געהיט“.

שאַפּמאַנ'ס העלדען זיינען אויסגעריסענע פון דער היים און צושפּרייטע אין דער פרעמד. און דער גאַנצער עלענד און וועהטאָג פון פאַרוואַגעלטען זינגט אַרויס פון זיי. ווער זיינען זיי געווען און וואָס זיינען זיי איצטער? געווען זיינען זיי אַלע קינדער, וואָס האָבען זיך געוואַרעמט אין דער מאַמע'ס שוים. די אינגלאַך האָבען געלערנט אין חדר און גע'חלומ'ט פון עפעס, און די

מיידלאַך האָבען געהאַלפּען די מאַמעס און געבליהט אין דער שטיבל — אָבער די צייט איז גיך אַוועק און ביי שאַפּאַנען איז דאָ נאָר אַ ווייטע, ווייטע אַנדייטונג אויף דעם. עס זיינען אויסגעוואַקסען, גיך אויסגעוואַקסען, די קליינע אינגלאַך און מיידלאַך און — וואָס איז פון זיי געוואָרען? אַנטלאַפּענע און פאַרטריבענע, ווייטע פון דער היים, און פון זיך, פּרעמדע און פאַרדעכטיגע, אין גלות. ווי אַ שווערע האַנט פון גורל ליגט אויף זיינע העלדען דער שוואַרצער שאַטען פון פאַרדאַכט. ווייל קיינער קאָן זיי ניט פון פּריהער און קיינער וויל זיי ניט קענען.

אין דער היים זיינען זיי געווען סאָלדאַטען אָדער „פּאַ-ליטישע“. אין ביידע פּאַלען — אומפרייע. די קאַזאַרמע האָט ביי זיי צוגעגרויבט דעם איך און דעם אידישען יחוס. די וואָלד-פאַרזאַמלונגען און די געהיימע מיטינגען האָבען זיי געמאַכט פאַר טריפה מענשען, וואָס דאַרפען אַטעמען בנגבה און זוכען רעטונג אין דער נאַכט. אין קאַזאַרמע ווי אין דעם געהיימען ווינקעל האָט זיך דער „איך“ פאַרוקט און בנגבה געטראַכט פון אַנטלויפען — אויף דער פּרייער וועלט, אויף יענער זייט. אָבער אז ס'איז געקומען די רעטונג און דער אַנטלאַפּענער סאָלדאַט אָדער רעוואָלוציאָנער האָט זיך אַריבערגעפּעקעלט קיין עסטרייך — איז נאָך די פּרייהייט אַלץ ניט געקומען. אויף יעדען טריט און שריט געהט מען נאָך און מ'שפּירט נאָך. די געהיים-פּאַליציי איז אומעטום דיזעלכע. די זעלבע נאַכשפּיר-דעריי — און דיזעלכע טורמע. און דערפאַר זיינען אויך די, וואָס געהען אַרום אויף דער פּרייהייט, די וואָס דרעהען זיך אַרום מיט אַלע עמיגראַנטען אין די רוסישע קאַפּעען פון גאַליציע — אויך די זיינען אומפרייע. אויך זיי זיינען פאַר'משפּט.

הייסט עס, אומזיסט אַנטלאַפּען. דאָס וואָס איז פאַר'חתמ'ט געוואָרען אין דער היים, אַמאָל, קען שוין מעהר, און אויך דאָ, ניט אויפגעפּענט ווערען. און דער גורל קען ניט געביטען ווער-

רען. די טורמע האָט זיך אויסגעצויגען איבער גרעניצען און לענדער. נאָר אין חלום פון דער נאכט באַפרייט זיך אַמאָל דער אַנטלאָפּענער און פּרעמדער — דאָן איז ער ווידער אין דער היים און פּיהלֶט די מאַמע, און גלעט די קליינע שוועסטער, און ציהט זיך צו דער גוטער חבר'טע, וואָס האָט ווייכע און טרויעריגע אויגען. אין חלום שטעהט ווידער אויף די ווייטע, פרייע יוגענד, אָבער מיט דער ליכט פון טאָג און ווירקליכקייט פאַרשווינדט זי ווידער ווי אַ חלום. — און דער מענש וואַכט אויף, ווי געווען, אַ געפאַנגענער. אויב ער איז אין טורמע — איז ער דאָך געוויס פאַרקלעמט, אָבער אויב ער געהט אַרום אויף דער פּריי — איז ער אין קלעם פון די שפּיאַנגען און זשאַנ-דאַרען. איז ער קראַנק — איז ער פאַרשקלאַפט צום בעט און צום דאָקטאָר. איז ער אַ בחור — איז ער אַ קנעכט פון זיין בחור'שאַפט און פון יעדער מיידעל, וואָס קומט אים אַנטקעגען. און איז ער פאַרהייראַט — איז ער אין קלעם ביי זיין ווייב. און אזוי ניט נאָר „ער“, נאָר אויך „זי“. איז זי נאָך אַ שטילע און אַ כשר'ע, ווערט איר גאַנצער וועזען צוריסען פון תּאוּוה און גלוסט ביז . . . און דער סוף איז כּמעט באַשטימט פּאָר-אויס. און איז זי אַן אויסגעלאַסענע, אזוי ווי עס טרעפט זיך זעהר אָפט מיט זיינע העלדינס, איז זי אַ פּולער קנעכט פון אירע „פאַרעהרער“ און איר אַלטע מאַדאַם איז די בעל-הבית'טע פון איר לייב און לעבען.

און עס כאַפט דיך אַרום אַ שווערער אומעט ווען דו זעהסט די דאָזיגע גאַלעריע טיפּען און העלדען; דאָ זיינען זיי אַלע דאָ— אַרעסטאַנטען און אַנטלאָפּענע, סאָלאַטען און עמיגראַנטען. קאַליקעס און משוגעים. ראַנגלערס און „פּייטערס“. מערדער און זעלבסטמערדער, דינסטען און פּראָסטיטוטקעס. און צום סוף — געהאַנגענע און דערטרונקענע. עס איז אַ קראַנקע וועלט, וואו די איינציגע רעאַליטעט איז ליידען און פּיין. און דער איינציגער אויסוועג איז תּאוּוה ביז סאַדיזם, איז ליבע ביז משוגעת.

און ניט איינמאָל דערמאָנט זיך וואָס מיכאַילאָווסקי האָט געזאָגט וועגען דאָסטאַיעווסקי'ן: „אַ גרויזאַמער טאַלאַנט!“

ב.

אַט דאָס איבעריגע „אויג“, וואָס שאַפּמאַן האָט, און קוקט מיט דעם אַרײַן אין אַלע באַהאַלטענע מקומות, אין אַלע טיפּע וואונדערן, מאַכט אים ניט איינמאָל גרויזאַם און אומ־היימליך. אָבער אין זײַן גאַנצען אופן שרייבען און מאַהלען איז דאָ אַהן אַ שיעור וואַרימקייט און ליבע, מענשליכקייט און פאַרשטאַנד, אַז אַפילו דאָס העסליכסטע ווערט אונז נאָהענט און אונז ציהט אַהן אויפהער צו אַט דעם אונ'ברחמנות'דיגען קינסטלער, וואָס זעהט און ווייסט און ווייזט אונז כח און אמת. שאַפּמאַן ווייזט אונז ניט עפעס אַן אויסגעטראַכטע וועלט און אויסגע'חלומ'טע מענשען. נײַן. די וועלט איז זײַנע אין וועלכער ער לעבט, אין וועלכער מיר אַלע לעבען, און די מענשען זײַנען זײַנע פריינד און אונזערע באַקאנטע. ער ווערט אָבער ניט „אַסימילירט“ צווישען זײַנע העלדען. ער דערהויבט זיך און זעהט בעסער און קוקט טיפּער און נעמט אַרום גרינדליכער. ער איז אַ מבין אויף אַלע, וואָס רינגלען אים אַרום און זעהט אַלעס אין זײַ. און דערפאַר דוכט זיך אונז אָפּט, אַז ער איז אַ זײַטיגער, וואָס טוט ניט ער, נאָר זעהט און מאַהלט. דערפון—זײַן אויסערליכע קאַלטקייט און זײַן איינגעהאַלטענער פיער. און זײַן דורכרייב־גענדע קלוגשאַפּט און זײַן איבערצײגענדע קראַפּט. ער שרייבט ניט מיט קײַן טענדענץ, חלילה, אָבער מיר ווייסען פאַראַויס, אַז אין יעדער ערצעהלונג זײַנער וועט ער אונז עפעס ווײַזען, עפעס לערנען און אויף עפעס אָנדייטען. ווייל שאַפּמאַן רעדט ניט קײַן סך. ער גיט אַ וואונק, אָבער אַזאַ וואָס גיט אַ שניט ווי אַ בליץ. ער רירט אָן אַ געפיהל, אָבער אַזוי, אַז אַלעס אין אונז ווערט גערירט פון זײַן אָרט. ווייל בײַ אים איז אַפילו אַ קלײַר־ניגקײַט אויך ניט קײַן קלײַניגקײַט. אַלעס איז אַ מיטעל אויף

ענטפלעקען, באלייכטען און דערזען דאָס, וואָס איז פאַרבאָרגען אין אונז. דערפאַר קאָן ביי אים אַ שטריקעל, צי אַן אַרבעל, צי אַ פלייצע ווערען אַ וויכטיגע פיגור אין אַן ערצעהלונג. אין רוקען פון פּאָעט'ס מאַנטעל דערשפירט דער מאַן דעם ציטער פון תּאוה צו זיין ווייב (המבט הנוקב).

ער האָט ליב דאָס שאַרפע און פּיקאַנטע, דאָס וואָס רעגט אויף דעם געמיט און באַווייזט דעם מענשען אין זיין נאַקעט־קייט, אַזוי ווי ער איז — ניט פאַרשלייערט און ניט פאַרפּוצט. מיט גרויס הנאה און אָהן מורא מאַכט ער זיינע דינע פּסיכאָ־לאַגישע אַנאַליזען, וואַרפט אַרײַן אַ זייטיגע באַמערקונג, פאַר־וואַרפט אַ בריק צווישען נוי און איד, צווישען מענש און מענש, צווישען מענש און חיה. ער וויל דערנעהן דעם אמת און דער־גרונטעווען דעם תּוך ניט דורך פאַר'חלומ'טער פאַרבענקשאַפט און דורך פּאָעטישער אילוזאָרישקייט, נאָר דוקא דורכ'ן אַראַפֿ־רייסען זיידענע צודעקען און פּורפּור־מאַנטלען. דורכ'ן נאַקעטען אמת. ווייל דאָרט אין דער טיף באַגעגענען זיך די פאַרשידענע רערען, וואָס פירען די באַהאַלטענע השּפּעות פון איין צום צווייטען. דאָרט פאַרקניפּען זיך די אונזיכטבאַרע פעדים צווי־שען העכערעס און נידריגעס, צווישען גשמיות און רוחניות. פון אַלע זיינע חברים, וואָס ער האָט מיט זיי אָנגעהויבען זיין שרייבערישען וועג, איז ער דער איינציגער, וואָס האָט געהאַט דעם מוט און כּח ניט צו זיין גייסטיג, ניט צו זיין „נאַציאָנאַל“ און ניט צוהערען זיך צום „דעת־הקהל“. ברענער און גנעסין, וואָס זיינען געווען מיט אים פאַרבונדען זייער גאַנצען לעבען און וואָס האָבען געהאַט פילעס געמיינשאַפטליכעס, האָבען ניט געהאַט זיין אויסגעהאַלטענעקייט. גנעסין, וואָס איז אַזוי פּרי געשטאַרבען, האָט געהאַט די שטומע בענקשאַפט, וואָס האָט נאָך איר אויסדרוק ניט געפונען, און ניט קיין אויסגעלייטערטע האָט זי זיך דערשטיקט און אים דערשטיקט מיט זיך. פון גנעסינ'ס שווערע ערצעהלונגען דערטראַגט זיך צו אונז אַ וויי־

טער געוויין אויף יוגענד, וואָס האָט זיך געריסען און ניט דער-
ריסען, און אַ פיינליכער באַגער נאָך שעהנקייט, וואָס האָט קיין
תיקון ניט געפונען. און ברענער, וואָס איז אומגעקומען אזוי
פריצייטיג און אזוי טראַגיש, האָט זיין גליענרען יאוש צושאַסען
אויף פונקען און האָט אים פאַרוייהט אויף פאַרשידענע געביטען
פון ליטעראַטור און לעבען. ער איז געווען צו אומקניסטלעריש
און צו אימפולסיוו, אַז ער זאָל קאָנען אויסוואַרעמען ביי זיך פון
לעבענס שלאַנג אַ קינסטלערישע טויב. און ער איז אַוועק צו
פובליציסטיק און קריטיק און געזעלשאַפטליכע אַרבייט און צו
לעבען-פון-ליידען אין אַ חרוב לאַנד, וואָס ווערט געבויט.

שאַפּמאַן איז געבליבען „רוהיג“ פון דער ווייטען און האָט
געזוכט זיין וועג אין שאַפען. און ער איז זיין קינסטלערישען
נסיון בייגעשטאַנען. ער האָט זיך ניט געשעמט צו זיין אין
דער העברעאישער ליטעראַטור אַ ריין אינדיווידועלער שרייבער,
און מיט דער הילף פון דער הייליגער שפראַך, וואָס איז ערצויגן
געוואָרען אויף נייסטיגקייט און איידעלקייט, האָט ער ניט מורא
געהאַט זיך צו באַנוצען פאַר גשמיות'דיגע באַגריפען און שפּיצניג-
פאַרשאַרפטען עראַטיזם. אין דעם הינזיכט איז ער דער פריי-
סטער שרייבער אין דער ניי-העברעאישער ליטעראַטור. ער איז

דורכאויס איראָפּעאיש און דערפאַר אזוי רייצענד און ניי.
אמת, אים שלעפען זיך נאָך די שאַטענס פון רוסישען
שמעטעל און זכרונות פון אמאָל, און דער „נאָוואַבראַניעץ“, און
דער פּאָליטישער עמיגראַנט — אָבער דאָס אַלעס איז מער ניט
ווי רעשטלאַך און פאַר'יתומ'טע קלאַנגען. ער איז אַ ווינער
און פון זיינע ערצהעלונגען הערט זיך דער ריטם פון דער גרוי-
סער, באַרוישענדער און „זינדיגער“ איראָפּעאישער שטאַט.
און זיין חבר איז פעטער אַלטענבערג (וועלכען ער האָט אנב
איבערגעזעצט אין העברעאיש).

אָבער אין דער צייט וואָס אַלטענבערג האָט זיינע טעג און
נעכט, און מיט זיי זיין שאַפּונגדיכע, פאַרברענט אין די רוישיגע

קאַפּען און ביי די זיסע מיידלעך — האָט שאַפּמאַן אַרויסגע-
וויזען מער שטאַנדהאַפּטיגקייט און מער ערנסטקייט (און מ'מעג
גלייך צוגעבען: אידישע ערנסטקייט). ער זוכט אויך אין שטאַט,
און אין קאַפּע, תּכּלית. ווייל ער איז אַלץ אין גלות, אַלץ אין
דער פרעמד און וויל פאַרשטיין און וויסען וואָס איז אַזוינס, וואָס
בלייבט איבער נאָכ'ן רויך און נאָכ'ן באַטויבענדען גערויש און
מאַמענטאַלען פאַרגעניגען. און ניט זייענדיג אידיש אין פאַרם,
איז ער אידיש אין תּוך — מיט זיין זוכען און פרעגען, און מער
פון אַלץ — מיט זיין אָנטאַפּען און דערפילען דעם דופּק פון
ראַסע, דאָס „קול פון בלוט“.

ג.

דאָס קול פון בלוט איז קיינמאָל ניט אַנטשוויגען געוואָרען.
און ביי יעדער געלעגענהייט שרייט עס אַרויס. ביים יחיד רעדט
עס מיט דער שפּראַך פון תּאוה, ביים פּאָלק — מיט דער שפּראַך
פון שנאה און קנאה, אָדער פּאָגראַמען און מלחמה.
מען קען עס ניט שטילען. ווערט עס דערשטיקט אויף
דער וואַך — וואַכט עס אויף אין חלום. אין „קול הדמים“ האָט
ער (דער העלד, וואָס האָט קיין נאָמען) חתונה מיט אַ גוי'יש
מיידעל פון ווין. און אַלע גרענעצען זיינען, דוכט זיך, אָפּגע-
ווישט. עס פאַרשווינדט דאָס נאַציאָנאַלע, וואָס שידט אָפּ, און
עס שטעהט אויף דאָס אַלגעמיינ-מענשליכע, וואָס פאַראייניגט
און גלייכט אויס. זי, גרעטל, האָט אויך, ווי ער, אַ ברודער
און אַ שוועסטער. איר ברודער רודי איז אַזוי ווי זיין ברודער
שלמה: אַ ביישן און אַ שווייגער און גרייט אויף מסירת-נפש.
און אַזוי איז איר שוועסטער בערטאַ — פּונקט ווי זיין
שוועסטער בתיה. דיזעלבע ריינקייט, פאַרשטעהן, געדולד.
און אַזוי אויך די מאַמע. כאַטש גאַנצע וועלטען טיילען
אָפּ צווישען זיי, איז גרעטל'ס מאַמע ווי זיינע. אויך זי טראַגט
אַ טיכעל אויפ'ן קאָפּ, הוסט ווי זיין מאַמע און ווען זי פאַר-

ריכט א העמד, טוט זי אויך אן ברילען — אלעס ווי אין דער היים! און אויך די אַקושערקע דערמאָנט אים די באַבע מערע. ווייזט אויס, די מלחמה מיט אירע יסורים האָבען אָפּגע- ווישט און אָפּגעמעקט דאָס טפּל'ע און פּאַרגאַנגליכע צווישען נאַציעס און ראַסעס און ס'איז פּאַרבליבען נאָר דאָס רייזן מענשליכע אַליין.

אָבער דאָס איז נאָר לפּנים. נאָר פון דרויסען איז אַלעס עהנליך און גלייך. אָבער ערגיז אין דער טיף רינט און זינגט דאָס בלוט פון דער ראַסע. און בשעת זיין ווייב גרעטל געהט צו קינד, ליגט ער אין צווייטען צימער (ווייל „איצטער דאַרפּען מיר זיי ניט האָבען, די מענער“, האָבען אים די ווייבער ערקלערט) און דרימעלט. און גלייך דערהערט ער אַ ווייטען און דינעם געשריי . . . איבער זיין שטעדטעל איז אויסגעגאַסען אַ בלאַסע, טרויעריגע שוין, אזוי ווי פון אַ לקויהמה, און ער לויפט איבער די גאַסען. פאַר אים לויפט אַ מיידעל און איר צאָפּ ווערט באַלד צופאַלען, ווייל זי האָט ניט קיין שפּילקע. ווייזט אויס, אַז אין איר גרויסען שרעק האָט זי ניט באַוויזען צו פאַרשפּיליען. און אַט איז זיין גאַרטען, זיין קינדהייטס-גאַרטען. און צווישען די בייטען מאַהן, וואָס בליהט, וואַסען אויס פאַר אים דריי גרויסע שקצים, איינער פון זיי אין אַ „סאָלדאַטסקע“, גיבען אים אַ זאַסטופּ און באַפעלען אים: — דאָ גראָב דיר אַ קבר!

און דער געשריי ווערט שטאַרקער און שטאַרקער. זיין האַרץ ווערט אים צוריסען אויף צווייען. און ער האָט זיך ניט אויפגעכאַפט ווען זיין „שוויגער“ איז אַריין מיט דער בשורה: — אַ אינגעל!

ווייל דער אַנקום פון דעם נייעם לעבען, זיין אייגען שנצ'ל, האָט באַדייט אומקום פאַר זיין לעבען.
און שוין האָבען זיך באַוויזען די דריי גרויסע שקצים און האָבען אים באַפוילען:
אַליין גראָבען אַ קבר פאַר זיך.

ד.

אזוי ראנגלען זיך אין דער שטיל די פארבארגענע און פיינט־ליבע כחות. און דאָס גאַנצע לעבען איז פול מיט זיי. דערפאר פאָדערט זיך כח, פשוט'ער, פיזישער כח. ווייל ער און נאָר ער קאָן ענטשיידען און באַפרייען פון אלע שרעקען און פארדאכטען, אלע שאַטענס און קאָשמאַרען. ער זעהט אַ קראַנקע און בלאָג־זשענדע וועלט. דערפאר איז ביי אים אזוי גרויס דער באַגער נאָך כח און קערפערליכע גבורה. אפילו זיינע שוואַכע פאר־שווינען, וואָס געהן אַרום שלינג און שלאַנק און ווייסען ניט וואָס צו טאָן מיט זיך — אפילו זיי האָבען ליב זיך צו ראַנגלען; נישט נאָר „פסיכאָלאָגיש" און כגנבה און מיט אינפאַלען און שמעכווערטלאַך, נאָר אויך מיט הענט.

דער געוועזענער רעוואָלוציאָנער און איצטיגער פּאָליטישער עמיגראַנט, קאראַן, האָט ליב זיך צו ראַנגלען דאָ אין דער פרעמד מיט די דינסטמיידלאַך און האַרפישע שיקסעס. און אַז ס'איז אָנגעקומען אין הויז, וואו ער האָט געוואוינט, אַ יונגעטשקע, בלו־אוויגיקע דינסט, ניוניח, האָט ער דעם ערשטען אויף־דער־נאכט אָנגעהויבען זיין געראַנגעל מיט איר. דאָ איז געווען ניט נאָר תאוה, נאָר אויך שנאה און פארצווייפלונג. ער האָט זיינע פאַרשטיקטע כוחות און זיין צושטערט לעבען געוואָלט אויפ־ברויען און באַפרייען. ער האָט איר געוואָלט פאַרשאַפּען פּיין און ליידען. און אין מיטען געראַנגעל האָט זיך געעפּענט די טיר און דער בריוורטרעגער האָט אַריינגעטראָגען אַ קארטעל. ער האָט גלייך דערקענט דער שוועסטער'ס כתב: „לעצטע נאכט האָט מען געהאַנגען אַשר'ן (זיין ברודער). לייד ווייניגסטען אויך דו, אויב ס'איז געבליבען ביי דיר . . ." אַ טויטפּייל איז אַדורך זיינע שלייפּען — און ניט געטראָפּען. און ניט לייענענדיג ווייטער, האָט ער צונויפגעלייגט דאָס קארטעל אין צווייען, עס אַריינגעשמעקט אין קעשענע — און פאַרטגעזעצט זיין מלחמה

מיט ניוניה'ן. פארשטעהט זיך, אז ס'האָט אין אים דאָן גע-
ברויזט ניט נאָר די ווילדע תאוה, נאָר אויך דער גרויסער האָס
צו דער בליהענדער נעזונטער גוי'שקייט, וואָס האָט זיך אָנגעזעצט
אויף אונז און וויל אונז אומבריינגען. אָבער אין דעם דאָזיגען
בילד פון תאוה, שנאה און געראַנגעל איז דאָ אָהן אַ שיעור
גרויזאַמקייט און ווילדקייט און אונענדליכער יאוש. און דער
סוף איז — אז קאָראַן וואָס איז מאַכטלאָז אימיצען אומצו-
בריינגען, פון איינעם כאַמטש נעמען נקמה פאר'ן בלוט פון זיין
אינגערען ברודער, וואָס האָט געהאַט אַזאַ גרויסען און קלאָרען
שטערען און אַזעלכע בלויע און טרויעריגע אויגען — קאָראַן
האָט קיין אַנדער ברירה ניט ווי נוקם זיין זיך אין זיך אַליין און
— נעמט זיך דאָס לעבען אין טורמע. (הפליט).

אזוי קומען אום די מענשען-אָהן-כח וואָס ביינקען נאָך כח.
און די וואָס קומען ניט אום, אָדער בריינגען אַליין זיך ניט
אום, ווערען געטריבען און צעריסען פון ווילדע תאוות, פון סאָ-
דיסטישע אָנפאַלען. זיינע מענשען האָבען ליב אָנטאָן יענעם
יסורים. צוויי חברים האָבען ליב איין מיידעל — האָבען זיי,
פארשטעהט זיך, פיינט איינער דעם צווייטען. און ביינאַכט,
אז איינער קען ניט שלאָפען, מחמת ער ליידט, איז דער צווייטער,
דער גליקליכער, צופרידען. „ווי זים איז דער שלאָף דעמאָלט
ווען דיין חבר, נאָהענט צו דיר, קען זיך אויפ'ן געלעגער קיין
פלאַץ ניט געפינען פון יסורים און פאַרצווייפלונג, וואָס דו האָסט
גובר געווען“ . . .

און אז דער פוילישער אַרעסטאַנט סטאַשעק, וואָס זינגט
אזוי מוזיקאַליש און שעהן, דערפילט אז דער עולם אין טורמע
האָט הנאה פון זיין זינגען — הויבט ער אָן ברומען און שפּרינג-
גען און שלאָגען זיך. מ'טאָר ניט פאַרשאַפען דעם צווייטען קיין
פאַרגעניגען. אזוי ווי דער היימישער שניג חודקא וואָס פלעגט
וואונדערליך שפּילען אין די באַטויטע זומער-אווענטען אויף
דער האַרמאָניקע, נאָר דוקא אינמיטען עקסטאַז, ווען די נשמה

פלעגט אויסגעהן פון זיסקייט, האָט ער אויפגעהערט שפילען און אָנגעהויבען וואַרפען שטיינער אין די פענסטער.
 עס איז דער כח פונ'ם שוואַכען און שטומען — אויף דער דאָזיגער וועלט פון אומדערבארעמדיגען געראַנגעל. און אויף אַלעמען לייגט זיך דער גרויזאָמער שאָטען פון שנאה און נקמה. און אויף אַלע וועגען און שטעגען לייגען באַהאַלטען קליינע, ביטרע חיה'לאַך וואָס לויערען אויף אונז און ווילען אונז אומ-בריינגען, אָט אזוי ווי פראַנצישעק, וואָס האָט געכאַפט די אַלטע מאַדאָם פון שאַנד-הויז אין פינסטערען הויף פון משוגע-יב-הויז, וואוהין זי איז געקומען מיט אירע אַ חבר'טע באַזוכען איר משוגענעם זוהן — און מיט דעם אויפרוה: אויף דיר, אַלטע פיאָווקע, וואַרט איך שוין לאַנג! האָט ער דער'הרג'עט ביידע זקנות.

אָט דאָס שרעקליך בילד, וואָס שאַפּמאַן מאַהלט מיט אַזאַ מורא'דיגער קראַפט און פשוט'קייט אין „בקצווי הכרך“, איז כאַ-ראַקטעריסטיש פאַר אים. ער האָט ליב צו כאַפען דעם מענשען אין זיין ברוטאַלער קראַפט און ווילדע נאַקעטקייט — און ווייזען: אָט אזוי זעהט אויס די אומפאַרמיידליכע גבורה אַנטקעגען דער אונטערטעניגקייט און ציטריגקייט פון די שוואַכלינגע. עס איז די רויהע ברוטאַלע קראַפט וואָס יוירט אין מענשען און רויבט זיין רוה.

ה.

טיפער פון אַלע תאוות און שטאַרקער פון אַלע פערלאַנגען פלאַקערט און ברענט די תאוה פון די מינים, דער באַגער נאָך ליבע. דער יסוד פון אַלע יסודות און דער סוד פון אַלע סודות — איז דער געראַנגעל פון געשלעכטער. דאָ איז דער אָנהויב און דאָ איז דער סוף.

דער פאַטאָם פון שאַפּמאַנ'ס שאַפען לייגט אין פראַבלעם פון ליבע. ווי אַ רעגענבויען אין אַלע זיינע פאַרבען, אזוי האָט זיך

דער דאָזיגער מערקווירדיגער טאַלאַנט צושפּילט און צובליהט אין ליבע. ער איז דאָ עמפּינדליך און אָריגינעל. תמיד פּריש און תמיד ניי. אין ליבע ברענט דאָס פייער פון לעבען און אין איר האָט זיך אָנגעקניפט שאַפּמאַנ'ס שאַפּען. און שאַפּמאַן, וואָס ווייסט אזוי גוט די יסורים פון וואַנדלעניש און גלות, און מאַכטלאָזיגקייט און שרעק — זוכט דאָ זיין אָנשפּאַר און זיין וואַרצל, פון וואַנען עס זאָל קענען אָנהויבען צו שפּראַצן און בליהען פון ס'ניי.

ביי אים איז די פרוי אויסגעוואַקסען צו אַן אונגעהויערער גרויסקייט. זי איז עס די געטין, אָדער די אָפּגעטין, פון אונזער לעבען און צו איר איז דער מאַן אויף אייביג פאַרשקלאַפּט. זי באַוועגט די וועלט און זי רעגירט מיט אונז.

פון קינדווייז אָן טראַגט זי אין זיך די אומבאַשרייבליכע און אומבאַגרייפליכע גבורה, וואָס צושטערט דעם מאַן און פאַר-שכור'ט די וועלט. עס איז דער וויין וואָס רינט אין אונזערע גלידער און וואַרפט אונז פון די פיס. ביי אים איז די ליבע אַ העכערער כח, וואָס מ'קען זיך פון אים ניט באַפרייען. די ליבע איז אַ קללה און אַ ברכה, אַן אומגליק און אַ גליק. און וואָס דער מענש איז שוואַכער און עלענדער — אַלץ מער נויטיגט ער זיך אין דעם דאָזיגען פאַר'שכור'נדען געטראַנק. און וואָס דער מענש איז שטאַרקער און זיכערער — אַלץ מער געניסט ער פון אירע פאַרבאָרגענע כחות . . . און היות ווי די ליבע איז דער צענטער פונ'ם לעבען, דער ברען-פונקט פון אונזער קיום, קומט פאַר אויך אין איר און צוליב איר אַ שטאַרקער געראַנגעל. עס איז די מלחמה אויף לעבען און טויט, אויף תענוג און פיין. און די מלחמה קומט פאַר ניט נאָר צווישען די ביידע געשלעכטער וואָס ווילען באַזיגען איינער דעם צווייטען, נאָר אויך צווישען מאַן און מאַן, פרוי און פרוי.

ביי שאַפּמאַנ'ען איז כמעט תמיד דאָ דער אייביגער פלאַנ-טער צווישען צוויי, אָדער מער, און איינער. מיט דיזע פעדים

פון פאַרדאַכט און פאַרראַט זיינען פאַרוויקעלט די ליבע-אַפערעס פון זיינע העלדען. ווייל ווי זיס די ליבע אַליין זאָל ניט זיין — איז זי זיבען מאָל זיסער און ליבער, ווען מ'דאַרף פאַר איר „אויסגערייסען" ווערען, ווען מ'דאַרף זי אַרויסרייסען פון יענעמ'ס צייהן. ס'איז די קנאה וואָס מאַכט די ליבע טייער. און ביי שאַפמאַנען געהן זיי ביידע, די ליבע און אייפערזוכט, געאַרעמט. און ניט איין מאָל ווערען זיי פאַרענדיגט אין זייער אויסלייזער — דעם טויט.

אין זיין טיפער און גלענצענדער ערצעהלונג „אהבה" (ליבע) ניט ער אונז אין אַ קאַנצענטרירטער פאָרם, וואָס איז כמעט סימבאָליש, דעם וועג פון ליבע. צוויי חברים האָבען גע'חלומ'ט און גע'חקירה'עט וועגען ליבע. אובסקוראַוו איז געווען דער שטאַרקער, ענערגישער און קלוגער. האָט ער ליב געהאַט מיט אַ פאָטערליכער ליבע דעם ווייכען און שוואַכען שמיד. אַוועק זיינען יאָרען, די אינגלאַך זיינען געוואָרען מענער און יעדער איז אַוועק זיין וועג. אָבער אַז דאָס גליק איז געקומען צו אוב-סקוראַוו'ן האָט ער גלייך מודיע געווען שמיד'ן: ענדע זומער וועלען מיר קומען זיך באַזעצען ביי דיר אין שטאָדט — מיר: „איך און ליילע מיינע". און מיט זייער קומען איז געשטאַרבען די אַלטע חבר'שע ליבע. און ס'האָט זיך אָנגעהויבען דער אומפאַרמיידליכער געראַנגעל — די שנאה צו דעם חבר, די ליבע צו זיין ווייב.

און די שטילע ליילע, וואָס האָט געוואָלט טריי בלייבען איר מאַן, האָט אָבער אויך געוואָלט די ליבע פונ'ם פרעמדען. איין מאָל בייגעשטאַנען, צוויי מאָל אויסגעהאַלטען. האָט זיך צום סוף דערוועקט אין איר די ליילע. אים האָט זיך ענטפּלעקט דער גלאַנץ פון ליילע'עם אויגען אין דער פינסטער און ער האָט שוין געהאַלטען איר שאַרפען קין אין זיינע הענט. אָבער דער שטאַרקער און ענערגישער אובסקוראַוו האָט פאַרשטאַנען,

אז דאָס וואָס דער גורל גיט דארף מען שטארק היטען און ער האָט זיין ליליע געהיט אין אַ פּרעמדער שטאָרט.

האָט עס זיך נאָך מער צופלאַקערט אין שמיד'ן דער ווילדער פּאַרלאַנג: געהן אויף איר לויב. איז זי גיט זיינע — זאָל זי שטאַרבען.

און ס'האָט לאַנג גיט גענומען. אין גיכען האָט שמיד באַ-
קומען אַ טעלעגראַמע פון אובסקוראַוו'ן: „ליליע איז לעצטע
נאַכט געשטאַרבען פון געבורט-וועהען. קום!“ און ער איז
געקומען צו איר לויב. צו איר לויב און צו זיין יום-טוב. ער
האָט געוואָלט נאָר נאַכגעהן נאָך איר מיט — און אָט געהט
ער, אָט געהט ער. לייכטער איז אים געוואָרען אויפ'ן האַרצען
און מיט אַ שטילען דאַנק האָט ער אַריינגעקוקט אין דער גרוב
וואָס האָט אַריינגענומען אין זיך דעם ארון מיט שעהנקיים, וואָס
איר גלייכען איז גיט פאַרבליבען אויף דער ערד. און נאָר ווען
אובסקוראַוו האָט אויסגעבראַכען אין אַ היסטערישען געוויין:
ליליע איז גיטאָ! האָט ערוואַכט די אַלטע יוגענד-ליבע אין
אים, האָט ער פאַרשטאַנען און באַגריפען זיין געוויין — און
מיטגעוויינט מיט אים. ס'איז אַראָפּ די מחיצה וואָס איז געווען
צווישען זיי. זיי קענען ווידער חברים זיין.

עס איז אודאי אַ גרויסע אכזריות אזוי ענטבלויזען אמת'ן,
אזוי צו זעהן און מאַלען. אָבער פאַר דער איבערצייגענדער
קראַפט פון אמת, וואָס איז באַשטראַלט פון אַזאַ טראַגישער
שעהנקיים, בלייבט מען שטעהן אַ שטומער. גוט איז נאָר די
בלינדע. די וואָס זעהן גיט די וועלט אַרום. אין אַזאַ „גליקלי-
כער“ לאַגע געפינט זיך דער בלינדער פּראָפעסאָר פון מוזיק משה
ריין (אין דער דורכזיכטיגער און ראַפּינירטער ערצעהלונג „נקמה
של תבת זמרה“ — אַ נקמה פון אַ שאַרמאַנקע). דער פּראָפעסאָר
זעהט גאָר גיט, אפילו זיין ווייב גיט, און זיינער אַ תלמיד, וואָס
פלעגט נתפעל ווערען אָפען און אויפ'ן קול פון זיין לערער'ס

געניאליטעט, איז שטיל און געהיים ענטציקט געווען פון לערער'ס ווייב — און דער פראפעסאָר האָט ניט געוואוסט. אָבער ניט אַלע האָבען די זכיה אָנטרעפען בלינדע מענער. געהן זיי אַרום פאַרשמאַכטע פון ליבע־הונגער. ווייל מער פון דעם הונגער נאָך ברויט, ווערען שאַפּמאַנ'ס העלדען פאַרצערט פונ'ם אומ־ געהויערען הונגער נאָך ליבע. און אז ס'טרעפט זיך אין דער קאָלאָניע און איינער אַ חבר, דער מאַלער מאַנדא, ווערט משוגע און פאַרשיקט אין אַ משוגעים־הויז — כאַפט אַרום אַ פאַרבאָר־ גענע פרייד די גאַנצע חבּריאַ. וואָס איז? מאַנדא'ס זעכצען־ יאָריגע שוועסטער אסתר, וואָס איז ערשט ניט לאַנג געקומען פון פּוילען, בלייבט אַליין, אָהן דער השגחה פון איר ברודער. אַז אסתר האָט זיך אייניגע מאָל באַוויזען אין קאָפּע האָבען זיך אין איר אַלע איינגעליבט. די פאַרוואַגעלטע און הונגעריגע האָבען אין דער 16־יאָריגער אסתר דערזעהן די בליהענדע יוגענד און דאָס גליק וואָס זיי זוכען אַזוי דורשטיג אַרום. אָבער ס'איז געווען מלחמה־צייט און הונגע־ר־צייט. און שטאַרקערע זיינען געקומען. נאָך דער מלחמה איז וויען פאַרפלייצט געוואָרען פון ענגלענדער, איטאַליענער, סערבען — זיי זיינען געקומען מיט וויכטיגע מי־ סיעס און מיט דער הויכער וואַליוטע. און זיס איז זיי געווען די שטאָרט פון דונאַי. די יונגע צובליהטע טעכטער זיינען אַרומ־ געגאַנגען נאָקעט און באַרוועם און הונגעריג. און די טאַטעס און עלטערע ברידער זיינען אויסגע־הרג'עט געוואָרען. איז ניטאָ ווער עס זאָל אַכטונג געבען אויף זיי. איז געווען אַזוי לייכט די יאַנד. אַזוי ווי די שטומע שעפעלאַך האָבען זיי די אויסלענד־ דער געפירט איבער די קלייטען, באַפּוצט זיי מיט נייע שיכלעך און שעהנע קליידלעך און געבראַכט זיי אין די גרויסע רעסטאָר־ ראַנען, ביז זיי זיינען געפאַלען. אַלע זיינען זיי געפאַלען: קליינע און גרויסע, בלאַנדינקעס און ברונעטקעס, מיאוס'ע און שעהנע. דער שטורם האָט אַוועקגע־לייגט די גאַנצע תבואה מיט אַלע בלימעלאַך אין איר. און געפאַלען איז אויך אסתר.

ו.

אונטער דער דאָזיגער גרויזאַמקייט ליגט באַהאַלטען אַ חלום פון שעהנקייט. ער איז כלומר'שט אומדערבאַרעמדיג, ווייל ער זעהט אזוי אַלעס דורך און דורך, אָבער אַפילו אויף אַ מינוט טוט זיך ניט אָפּ פון אים דער שטילער און טיפער עקסטאַז פון ליבע וואָס איז יונג און ריין. ער האָט אין איינער פון זיינע לעצטע און גרעסערע ערצהלונגען „אדם בארץ" אָנגעהויבען רעדען אַפילו אָפען וועגען דעם. איבער די שורות פון „אדם בארץ" שוועבט אַרום אַזאַ ווייכקייט און לויטערקייט. עס שמעקט מיט ערד פון פרוכט. און עס שטראַלט פון דאָרט אַ נוי לעבען. און אַז ס'איז געקומען אַ שטורם און האָט אַראָפּגעריסען דעם דאָך פונ'ם הויז וואו דאָס יונגע פאָר פאַלק, ער אַ איד און זי אַ קריסטין, האָבען געוואוינט, האָבען זיי גלייך פאַרשטאַנען וואָס און וועמען זיי דאַרפען אַרויסראַטעווען: דאָס קינד! און זיי אַנטלויפען פון די חורבות. די אַלטע מכשפה, בעל־הבית'טע פונ'ם הויז, שטעהט אַ דערשלאָגענע. חרוב געוואָרען איר הויז. אונטערנעאַנגען די וועלט — זי האָט ניט וואוהין צו געהן. איז גוט אזוי. זי דאַרף אין ערגעץ ניט געהן, זי דאַרף אין ערגעץ ניט זיין. זי מיט איר חורבה מוזען אומקומען. אָבער זיי, די יונגע, לויפען מיט'ן קינד. ער איז עס דער באַפעלער און ער איז דער פירער זייערער. און ניד איז אַלעס געוואָרען קלאָר און אויסגעלויטערט. דאָס קינד האָט געשמייכעלט, ווייל דאָס דאָזיגע יונגע באַשעפעניש האָט זיך צוגעפאַסט צו דער נאַטור — דער נאַסער, דער אויפגעשטורעמטער, דער אויסגע־לויטערטער. און דער יונגער פאָטער האָט פאַרשטאַנען, אַז די בלינדע כחות פון דער נאַטור זיינען גאָר ניט אזוי בלינד. זיי האָבען סוף כל סוף דערגרייכט זייערס: אַ שעהנעם מענשען אויף אַ שעהנער ערד.

און עס דוכט זיך, אַז אויך שאַפמאַן אַנטלויפט צוזאַמען

מיט דער קליינער פאמיליע. ער אנטלויפט פון דער אלטער וועלט, פון די אלטע חורבות. ער קען שוין מער ניט פארטראגען די פינסטערניש און דעם הונגער און עס ווייזט זיך א וועג און א ליכט.

ער האָט תמיד געזוכט פערל אין דעם מיסט, שטערען אין דער נאכט. ער האָט געוואָלט אַרויסקלייבען דאָס שעהנקייט פון דעם מיאוס/קייט, די ליבע פון דער שנאה. און ווי נאָך אַ שטורם באַווייזט זיך איצט אַ פּרישע זון און מאַכט ליכטיגער און פּריידיגער אַלעס. און אפילו די אָפּגעריסענע שטיקלעך וואָלען — תאווה, זינד און פאַרברעכען — וואָס שווימען אַרום איבערן הימעל, ווערען באַלויכטעט פון דער שיין וואָס געהט אויף — איבער דעם שעהנעם מענשען אויף דער שעהנער ערד.

שמואל יוסף עגנון

דער דערציילער און די דערציילונג

אין ש. י. עגנון'ס שאפען האָט די העברעאישע דערציילונגס-קונסט דערגרייכט אַ זעהר הויכע מדרגה. ער האָט אַנטדעקט דעם סוד פון דער געבענשטער איינהייט—פון אינהאַלט און פאָרם, ריטם און סטיל, אינערליכער שיינקייט און אויסערליכען חן. ער האָט אָנגעטאַפּט דאָס „פינטעלע איד“ אין דער קונסט פון דער-ציילען און שילדערען; ער האָט געפונען דעם קוואַל פון דער אידישער נשמה, און מיט וואונדערבאַרער פּשטות און רירענדער באַשיידענקייט האָט ער אַנטפּלעקט אידישע שיינקייט.

ער האָט געפונען דאָס וואָס פיל האָבען געזוכט און ניט געפונען: דערציילערישע שלמות און פאָלקס-תּמימות. ער שרייבט ווי אַ חסיד, ווי אַ „גוטער איד“. די צאַרמע פאָלקס-דערציילונג, וואָס איז פול מיט ליבע און פון וועלכער עס וויעט מיט בטחון און באַרמהערציגקייט, דער סיפור-המעשה פון וועלכען עס טריפען גלויבען און הכנעה — האָבען אין עגנון'ס שאַפען געפונען זייער תּיקון. און פאַר אונזער צורודער-טען דור פאַרמאָגט די דאָזיגע דערציילונגס-פאָרם אַן אייגענ-אַרטיגע, כמעט היילענדע, קראַפט. דאָ, אין עגנון'ס וועלט, רוהען מיר זיך אָפּ פון אונזער מיה, פאַרגעסען אונזערע ליידען און קערען זיך אום צום אורקוואַל פון גלויבען, צו דעם ריינעם און תּמימות'דיגען לעבען פון אונזערע עלטערען.

די דאָזיגע פשטות און די דאָזיגע פרומקייט, מיט וועלכער עס צייכענט זיך אויס זיין חסידיש־פּאָלקסטימליכער סטיל, האָט פילע פאַרפירט צו גלויבן, אז דאָס זיינען בלויז סטיליסטישע שפּילען, בלויז צויבערהאַפטע קונסט־קונצען.

אָבער דער וואָס דרינגט אַרײַן אין זיין וועלט און ווערט געפאַנגען פונ'ם צויבער פון זיין דערציילען, ווייס און פיהלט, אז דאָס איז ניט קיין סטיל־כישוף, נאָר עטוואָס העכערס. אמת, דער סטיל זיינער איז חנ'עוודיג פרום און וואונדערליך אייגענ־אַרטיג—כאָטש לפנים איז ער גאָר פּאָלקסטימליך—אָבער די אמת'ע קראַפט זיינע ליגט ניט בלויז אין סטיל, נאָר ערגיץ טיפער. זיין כח איז אין דער וויזיע, אין עצם לעבען וואָס פליסט אַרויס פון די טיפענישען פון די דערציילונגען. און אָט די דאָזיגע אַטמאָספערע שאַפט אויך דעם סטיל.

דאָס איז ניט קיין ליטעראַטור־סטיל, נאָר אַ לעבענס־סטיל. אין אים שפּיגלט זיך אָפּ און קריסטאַליזירט זיך די נשמה, און דאָס לעבען, פונ'ם פּאָלקס. פון אים שיינט אַרויס דער ווייכער הומאָר, וואָס איז פול מיט פאַרגעבונג, דער הומאָר פונ'ם קינסטלער, וואָס האָט זיך באַהעפט מיט זיינע העלדען און איז געוואָרען אַ טייל פון זיי—און צוזאַמען לעבען זיי און ליידען, גלויבען זיי און האַפען, דאווענען זיי און לערנען. און נאָר אַפיקורסים, וועלכע פאַרליקענען דעם עיקר־אמת פון קינסטלערישער שאַפונג, קענען אַזאַ חסיד־שריפטשטעלער ווי עגנון חושד זיין אין „סטיל לשם סטיל“. וואָרים, אויב עס וואָלט אין אים אַליין ניט געלעבט די הייליגע תמימות פון זיינע העלדען, וואָלט ער ניט געקענט „נאָכמאַכען“ זייער געדאַנקען־אַרט, זייערע איבערלעבונגען און אופן ריידען מיט אַזאַ תמצית־דיגער גאַנצקייט. יעדענפאַלס—ניט תמיד. און אויב עס זאָל זיך געפינען איינער וואָס זאָל דוקא באַשטעהן אויף דעם, אז עגנון „פאַרשטעלט זיך“ און שפּילט די ראָלע פון דעם נאַאיווען דערציילער, וועלכער רעדט און האַנדעלט ווי זיינע העלדען—

וועט ער דאך מיט דעם אליין זיך מודה זיין, אז עגנון איז א גרויסער קינסטלער.

אזוי צי אזוי, וועט די קאנסעקווענץ זיין דיזעלבע. אָבער דער וואָס האָט זיך פאַרטיפּט אין עגנון'ס שאַפּונגס־מעטאָדען, ווייס, אז זיין גרויסקייט ליגט ניט אין נאָכמאַכען, נאָר אין זיין דבּקוּת־דיגען צובונד צו די פּאָלקס־קוואַלען. ער אליין איז איינער פון פּאָלקס, אַ תּם וישר, אַ בעל־בטחון און אַ בעל־אמונה, אזוי ווי זיין וואונדערליכער העלד ר' יודעל פון בראָד; און ווען ער שילדערט דעם דאָזיגען לעבען און די דאָזיגע העלדען, די אַקטיווע אָדער די פּאַסיווע—דערציילט ער דאָך, אין דער אמת'ן, וועגען זיך אליין, זינגט ער דאָך זיין אייגען ליד.

וואָרים, צי קען מען זיך דען אין דער ווירקליכקייט פּאָר־שטעלען אַזאַ איש תּמים ווי ר' יודעל? עגנון אליין זאָגט דאָך וועגען אים, אז „צווישען אַ טויווענט תּמימים קענסטו ניט געפירן נען אַ תּמים ווי ער“.

ער איז—אַ סימבאָל, די פּאַרקערפּערונג פון גוטען און שיינעם, וואָס דער קינסטלער זוכט, און דערפאַר האָט ער אים בעשאַנקען מיט דער רייכקייט פון זיין פּאַנטאַזיע, מיט'ן בעסטען פון זיין קינסטלער־חלום. אין אים האָט ער אונז געגעבען דעם געגארטען טיפּ, אין אים האָט ער קאָנצענטרירט אַלע ליכט־שטראַלען פון זיין זון.

אָבער ניט וועגען ר' יודעל רעדט זיך דאָ, נאָר וועגען ר' עגנון און זיין אופן־דערציילען.

און ער, דער דאָזיגער אופן, איז אין גאַנצען אידיש. עס איז אין אים ניטאָ קיין זכר פון דער דערציילונג־קונסט פון אַנדערע פעלקער, צווישען וועלכע מיר לעבען און אין וועמענ'ס וועגען מיר גייען.

אין דער הינזיכט דערגרייכט ער אמת'ע פּרייהייט, צו וועלכער עס האָט ניט זוכה געווען קיין אַנדער העברעאישער דערציילער

אין אונזער צייט. ער האָט זיך דערגרונטעוועט צו די טיפּע-נישען פון אידישען געפיל, ער איז דערגאנגען צו דער וועזענט-ליך-אידישער אויפפאסונג פון זאכען—און אזוי אַרום אומגעקערט די העברעאישע דערציילונג צו איר פּאַלקס-קוואַל.

דערציילונגס-און שילדערונגס-מיטלען, וועלכע מיר האָבען בעטראַכט פאַר טויטע, זיינען אויפגעשטאַנען תּחית המיתים אין ענגונ'ס שאַפּען—און מיט זייער הילף האָט ער געשאַפּען אַלמ-נייע מטבעות: וואָניקע און זעלמענע העברעאישע אויסדרוקס-פאַרמען. תּורה-פּסוקים און דברי-חז"ל, וואָס זעהן אויס מאַדנע און אומקיןסטלעריש אין אַ מאַדערנער העברעאישער דערצייר-לונג, פּלעכטען זיך אַרײַן און פאַסען זיך אין מיט פּרייד און האַרמאָניע אין ענגונ'ס דערציילונגען, און די מוסר-רייד וואָס ערניץ אַנדערש וואָלטען זיי, דוכט זיך, געשטערט דער קינסטלערי-שער גאַנצקײט, גלאַנצען דאָ מיט באַזונדערען חן. און די דאָזיגע פּסוקים, וואָס זיינען צווייט איבער זיינע בלעטער (צוזאַמען מיט די מראי-מקומות, אַן אויסערהגעוויינליכע זאך אין אַ מאַדערנעם בוך) ניט נאָר שאַדען זיי ניט, נאָר פאַרקערט, אין די מערסטע פאַלען, אויב ניט תּמיד, פאַרשטאַרקען זיי נאָך דעם איינדרוק און מאַכען בולט דעם כאַראַקטער פון דעם דערציילטען און געשילדערטען, און אז ער ניט וועגען זיי צו: „יאָ, ריכטיג האָט געזאָגט דער מדרש" אָדער „און מען דערקלערט אין זוהר" אָדער „לקיים מה שנאמר" און אזוי ווייטער—זעהן מיר בעשיינפּערליך, אז דאָס איז ניט סתּם אַ מיטעל צו באַפּוען און באַשיינען דעם סיפור-המעשה, נאָר אז דאָס דרינגט אַרויס פּונ'ם דרך הספור, פון זיין אופן דערציילען, אין וועלכען עס שפּיגלט זיך אָפּ דער שטייגער און די וועלט-אַנשוואַונג אי פון די העלדען, אי פּונ'ם קינסטלער.

אויך די נעמען פון די דערציילונגען, און די נעמען פון די אונטער-קאָפיטלען, זיינען דורכאויס אידישע. דער ערשטער און צווייטער באַנד הייסען: הכנסת כּלה (דער ערשטער „שידוכין"

און דער צווייטער „נישואין“). און אלס הוספה, אָדער שלִי-סעל, צום אַלגעמיינעם נאָמען גיט ער צו: „די וואונדער פון ר' יודעל פון ברָאָד און זיינע דריי צניעות'דיגע טעכטער און די גאַנצע געשיכטע פון דער גרויסקייט פון אחינו בני ישראל, וואָס טוען וואוינען אין דער מדינה פון „קיר“ה“.

און די נעמען פון קאָפיטלעך און אונטערקאָפיטלעך פון ערשטן בוך זיינען אויך כאַראַקטעריסטיש: איש חסיד היה, חכמת נשים, פתשגן הכתב, נלינה בכפרים, תולדות אדם, נס גדול היה שם, תמימי דרך, מפחד בלילות, מסובין, תכלית הימים, מפני מה רצה ר' יודיל לחזור באמצע הדרך ולמה לא חזר? סוכת שלום, נכבדות מדובר בו.

פון בוד צוויי: צדיק מצרה נחלץ ותבוא צרה אחרת, אשה מספרת עם בעלה, עולם ומלואו, שיחות מני קדם, אם על בנות, לחם לאכול ובגד ללבוש, התאנה חנטה פניה, עשיר ורש נפגשו, הנותן לשכוי בינה, בתולה נישאת, שירת האותיות או זו תורה וזה שכרה.

און אין דריטען באַנד: „מאז ומעתה“ הויבט ער אָן די דערציילונג „והיה העקוב למישור“ מיט די פּאָלגענדע ווערטער: „א מעשה מיט איינעם אַ מענטשען וואָס זיין נאָמען איז געווען מנשה חיים, אַ תושב פון ק"ס בוצאיז יע"א, וואָס איז פּאַראַרימט געוואָרען און זיין עניות האָט אים ר"ל פון וועג אַראָפּגעפירט און ער האָט פּאַרפּלעקט דעם אידישען נאָמען און האָט זיך גע-וואָלגערט און איז פּאַרשוואַרצט און פּאַרוואָגעלט געוואָרען און ער האָט זוכה געווען „לשם ולשארית“ (ווי עס ווערט באַריכות דערציילט אינוועניג אין בוך, און וועגען אים און וועגען אַזעלכע ווי ער זאָגט דער פּסוק ואז ירצו עונם און דער פּירוש זאָגט וכפרו על עונם ביסודיהם. פּאַרפּאַסט און פּאַרשריבען פון ש"י עננון).

בלויז אין פּערטען באַנד, אין וועלכען עס זיינען אַריין

„מאָדערנע“ זאכען, געפינען מיר דעמדאָזיגען סטיל אין אַ קלענערער מאָס*).

דערצו הויבט ער אַמאָל אָן, אין מיטען אַ דערציילונג, צו שרייבען אין גראַמען—אינוועניגסטע פּערזען—אָדער אַפילו גאַנצע לידער—און כאַטש עס איז אין דעם פּאַראַן אַ שוין ביסעל שפּיל צוליב שפּיל, לייענען מיר דאָס מיט פּאַרגעניגען, ווי אַן אָרגאַנישע טייל פון דער דערציילונג, און עס פּאַרפּאַלקאָמט דאָס בילד און פּאַרשטאַרקט דעם איינדרוק.

נאָך אַ שטריך אין ענגונ'ס דערציילונגס־סנסט, באַזונדערס אין זיינע שטייגער־דערציילונגען, איז כּדאי צו דערמאָנען.

ער שטעלט אַרײַן אַ דערציילונג אין אַ דערציילונג. יעדען מאָל וואָס אַ נײַער מענש דערשיינט אין דער דערציילונג, לאָזט ער אָפּ דעם הויפּט־העלד און לאָזט דעם נײַעם דערציילען זײַנע מעשׂות. אַזוי איז עס אין די נסיעות פון ר' יודל און ר' נטע. אין דער אמת'ן פּאַרציט זיך די רײַזע ניט אַזוי לאַנג, אָבער דער פּסיכאָלאָגישער איינדרוק איז, אַז עס געדויערט אַ לאַנגע צײַט און אַז דער ענין איז פּאַרכונדען מיט אַ סך געשעהענישען. אין יעדער אכסניה זײַנען פּאַראַן עטליכע מענשען, און יעדער איינער פון זיי האָט וואָס צו דערציילען, און אַ מעשה שלעפּט נאָך זיך נאָך אַ מעשה; אַזוי וועבט זיך דאָס פּילפּאַרביגע געוועב.

ניט איינמאָל ווערט אויף אַזאַ אופן איבערגעריסען דער שטראָם פון דער הויפּט־דערציילונג—די הויפּט העלדען ווערען געשטעלט אָן אַ זײַט—אָבער דאָס אַרט אים זעהר וועניג. ער וויל פּאַר אונז אויפּוויקלען אַ ברייטע און פּילפּאַרביגע לעבענס־קאַנווע און עס אַרט אים ניט ווער און ווי אַזוי עס וועט אויפ־

* די דאָזיגע אַפּהאַנדלונג באַצײהט זיך בלויז אויף די ערשטע פּיר בענד פון זײַנע שרײַפּטען. לעצטענס זײַנען אַרויס צוויי נײַע בענד פון „כל ספוריו של שמואל יוסף ענגון“. כּרך חמישי, ספור פּשוט, כּרך ששי, בשובה ונחת, ספורי אגדות.

וויקלען די קאנווע. און ווען דער הויפט־העלד ווערט אויף א וויילע פאררוקט אָן א זייט, שטעלט זיך מיט דעם ניט אָפּ דער ספור המעשה. און ממילא שטעלט זיך אויך ניט אָפּ די האַנדלונג. זי געהט בלויז אַריבער אין אַנדערע הענט; ווידער ווערען געוועבט ספורי־מעשות; און גאָט'ס חסדים ווערען אַנט־פֿלעקט צו אונז אָהן אויפהער.

אזוי ווערט געשאַפֿען די ספּעציפיש־עגנונישע סביבה מיט איר אַטמאָספּערע, אַן אָנגעזאַפּטע מיט גאָטספּאַרכטיגקייט און מענשען־ליבע, נשמה־פרומקייט און האַרץ־גוטסקייט.

אין דער דאָזיגער סביבה איז אַלץ אידיש. ניט נאָר מענש, נאָר אויך חיה און עוף; און אַפילו די ניט־לעבעדיגע נאַטור, דאָס שטילע לעבען, דעם דומם.

אַז מיר באַגעגענען אַ האָז, איז זיין נאָמען רבי זרח „און פאַרוואָס הייסט ער רבי זרח, וואָרים עס שטייט געשריבען אין תהלים קי"ג זרח בחושך אור לישרים". פון די צוויי פערד פון נטע בעל־עגלה, די פערד וועלכע פירען ר' יודל'ען און נטע'ן אויף זייערע נסיעות און וועלכע זיינען כמעט שותפים אין דער מצווה פון הכנסת כלה, הייסט איינער—„משכני" און דער צווייטער הייסט „נרוצה", און עס איז ניטאָ אַזאָ אכסניא וואָס מען זאָל זי ניט קענען דערשמעקען פון אַ מהלך פון אַ תחום שבת". און די דאָזיגע צוויי פערד זיינען עכטע תלמידי־חכמים, זיי רעדען איינער צום אַנדערען מיט פסוקים פון חז"ל. און נאָך גרעסערע תלמידי־חכמים זיינען „די מויז און דער האָז", וואָס ריידען בלויז מיט פסוקים. דעם האָן ווערט אַלול־צייט אומעטיג אויפ'ן האַרצען און ער ציטירט פון ירמיהו י"ז ה' (ארור הגבר אשר יבטח באדם) און פון איוב ל"ג, כ"ג, און פון איכה ג', א' (אני הגבר ראה עני) און די מויז ענטפערט אים מיט טרייסט־ווערטער פון תהלים פ"ט, מ"ט (מי גבר יחיה ולא יראה מות) און פון ירמיהו י"ז, ז' (ברוך הגבר אשר יבטח בה') און אזוי ווייטער.

און אז עס פאלט א פחד אויף די רייזענדיג, וועלכע פאר-
בלאנדזשען אין דער פינסטערניש פון דער נאכט—פאר וועמען
האָבען זיי דעמאָלט מורא? — פאר דעם „וואָלף און דעם לייב
און דעם בער און דעם ברדלס און דעם שלאַנג, וואָס ווערען
דערמאָנט אין בבא קמא און בבא מציעא און דעם לייב און דעם
בער און דעם לעמפערט און דעם ברדלס און דעם שלאַנג, וואָס
ווערען דערמאָנט אין סנהדרין“.

און אפילו דאָס קדחת, וואָס קומט אויף א מענשען, איז
ניט קיין אנדער זאך, ווי „דאָס קדחת וועגען וועלכער עס רעדט
זיך אין הלכות שבת סימן שכ"ח סעיף ו', וועלכע הויבט זיך
אָן מיט קעלט און ענדיגט זיך מיט היץ, וואָס דאָס איז אַ מין
מיוחד, וואָס נעמט זיך פון מאַגען, און אזוי ווייטער...
און אז ר' יודעל וויל שלאָפען, לייגט ער זיך „ווי געוועהנליך,
אויפ'ן לינקען זייט, ווי עס שטעהט ביים רמב"ם ז"ל אין הלכות
דעות“.

און דאָס זעלבע מיט די נעמען פון מענשען, שטעדט און
לענדער—אַלע זיינען זיי גענומען פון אידישען קוואַל.
„פון וואַנען נעמט זיך דער נאָמען פוילען? די כנסת
ישראל האָט געזאָגט צום אויבערשטען: רבוננו של עולם, אויב
עס איז נאָך ניט געקומען די שעה פון מיין דערלייזונג, פיה ליו
(לאָז מיר דאָ נעכטיקען) אין דער גלות־נאכט, ביז וואַנען דו
וועסט אונז לאָזען עולה זיין קיין ארץ־ישראל (און, אנב: דאָרטען
„איז אויף יעדען בוים אויסגעקריצט א מסכתא ש"ס“). און
פון וואַנען שטאַמט דער נאָמען גאַליציע? — פון „גולי ציון“.
עננן געהט אזוי ווייט, אז ער פאַרגלייבט זיין העלד'ס קער-
פער צו אַן אַלף.

„צו וועמען איז ר' יודעל געגליכען, בשעת ער געהט מיט'ן
שטעקען אין האַנט און זיינע זאַכען אויפ'ן פלייצע, אינגאַנצען
אַן איינגעכויגענער? צו אַן אַלף — זיין פוס זעהט אויס ווי
אַ פוס פון אַלף, און זיין קלומעס ווי דער האָרב וואָס שטעקט

ארויס פון אלף" און ער גיט צו: „די חסידים ראשונים האָבען אַזוי שטאַרק זיך באַמיהט, אַז זייערע קערפּערס זאָלען אויסזעהן ווי די אותיות פון דער תורה, אַז זיי פלעגען ביים דאָווענען אויס- שטרעקען ביידע הענט ביז'ן קאָפּ, ווי אַ מין שין, וואָס דאָס איז דער ערשטער אות אין וואָרט שדי“.

בקיצור: „די תורה איז דאָס בילד פון דער וועלט, און די וועלט איז זיך נוהג לויט די מידות אין וועלכע די תורה ווערט גע'דרשנ'ט, און אַלע נשמות נעמען זיך פון די אותיות פון דער תורה“. און „דו זאָלסט וויסען, אַז די רמ"ח איברים און די שס"ה אָדערען זיינען די באַדינער פון די רמ"ח מצוות עשה און די שס"ה מצוות לאַ תעשה“.

אַזאַ אינערליכע און אויסערליכע אידישע גאַנצקייט, אין אויסזעהן, אין באַציהונג און אויפפאַסונג קען מען ניט געפינען ביי קיין אַנדערען מאַדערנעם שריפטשטעלער, זינט עס איז גע- שטאַרבן מענדעלי מוכר ספרים. און עגנון, וועלכער איז צאָר- מער און נאַאיווער פון מענדעלי'ן, איז אויך אַנגענעמער און ליבער.

דער חן און די גנאָד, וואָס זיינען אויסגעגאַסען אויף די בלעטער פון זיינע ספרים, האָבען צו זיך ניט קיין גלייכען.

חן און גנאָד.

חן און גנאָד — דאָס זיינען די צוויי גוטע מלאכים, וואָס באַגלייטען דעם וואָס טרעט אַרײַן אין עגנון'ס תמימות'דיגער, ערליכער אידישער וועלט.

דער חן — לייכט פון דרויסען, די גנאָד — שטראַלט פון אינוועניג.

עס דוכט זיך, אַז אין זיינע דערציילונגען האָט דער יצר- הרע אינגאַנצען קיין שליטה ניט, און ווען ער אַנטפלעקט זיך יאָ אין עמיצען, מוז אים דער יצר-טוב, סוף-כל-סוף, בייקומען. זיינע העלדען זיינען עניוּת'דיגע מענשען, וואָס זיינען

אויסגעוויקט אין ליבע און גאָטספּאַרמטיגקייט, רחמנות און גוטסקייט.

די שעהנע און פרומע געשטאַלט פון ר' יודל, דעם הויפט־העלד פון די צוויי בענד „הכנסת כלה“, שיינט מיט דעם טיערען ליכט פון פּאָל־צדיקים. זיין בטחון און זיין גלויבען, זיין עניוּת און זיין צדקות דערוועקען האַרץ־ציטער און הכנעה. ער און נטע דער בעל־עגלה דערמאָנען אַ ביסעל דאָס באַרימטע פּאַרעל, דאָן קיכאַט און סאַנשאַ־פּאַנשאַ. אָבער ר' יודל איז אַזוי ווייט פון דאָן־קיכאַט ווי די אידען זיינען ווייט פון די שפּאַניער. דאָרטען זיינען—ריטער, דאָ—חסידים. דאָרטען—קאַמף קעגען ווינט־מילען, דאָ—בטחון אין שוץ פון גייטס. דאָרטען—דער קלאַנג פון אַ שווערד און דער שפּיץ פון אַ שפּיץ, דאָ—דאָס שעפטשען פון די אותיות פון דער תורה און דעם מענשענ'ס חשק צו טאָן דעם ווילען פונ'ם בורא.

„פאַרוואָס איז דער מענש באַשאַפּען געוואָרען מיט צוויי אויגען? ער האָט דאָך געקענט זעהן מיט איין אויג. זיינען דאָך אויף דער וועלט פאַראַן מענשען, וואָס האָבען בלויז איין אויג, און דאָך זעהן זיי וויפיל זיי דאַרפּען. און מיר ווייסען דאָך, אַז ס'איז גיטאָ קיין זאַך סתם אין דער וועלט אַריין. איז צו וואָס דאַרף מען האָבען צוויי אויגען?“

ר' יודל פרעגט און ר' יודל ענטפּערט:

„דערפאַר איז דער מענש באַשאַפּען געוואָרען מיט צוויי אויגען, כדי ער זאָל מיט איין אויג זעהן די גרויסקייט פון הקדוש ברוך הוא און מיט'ן צווייטען אויג זאָל ער זעהן זיין אייגענע שפּילוח.“

און ער בריינגט איין משל נאָכ'ן צווייטען כדי דאָס צו באַווייזען:

„רבּונו של עולם, עס זיינען דאָך פאַראַן אויף דער וועלט אַזוי פיל מענשען, וואָס זיער נאָגעל איז בעסער פון מיר אינר גאַנצען, און דאָך לעבען זיי אָהן שפּיץ און אָהן דירה און אָהן

א בעט, און איך ליג אויף אן אויסגעבעטער בעט און אויף קישענס און לייזאכער. טאטע אין הימעל, איך ווייס, אז איך האָב ניט קיין זכות און קיין מעשים טובים, בלויז אויס רחמנות האָסטו זיך מיט מיר נהג געווען מיט צדקה און גנאָד. און אזוי זעה איך מיט איין אויג מיין אייגענע שפּלֹת און מיט דער צווייטער אויג די גרויסקייט פון דעם אויבערשטען."

און די דאָזיגע שפּלֹת איז אַ שוועסטער צו דער גרויסער ליבע פון דעם הייליגען ר' לייב פון סאַסאָוו, "וועלכער פלעגט מיטפילען אין צער פון יעדען מענשען אזוי ווי דאָס וואָלט געווען זיין אייגענער צער, און ער פלעגט פון זיין אייגענער קעשענע שפּייען יתומים און זיי צוואַנגען די קעפּ און זיי אויס-היילען פון קרעץ. ער פלעגט זאָגען, אז דער וואָס קען מיט זיין מויל ניט אויסזויגען די קרעץ פון קאָפּ פון אַ אידיש עופ'לע, האָט נאָך ניט דערגרייכט אפילו קיין האַלב חלק פון אידען-ליבע" (אהבת-ישראל).

און ר' יודל איז ניט דער איינציגער.

ר' אלימלך סופר, וועגען וועמען עס ווערט דערציילט אין "שני זוגות", פלעגט ניט שרייבען קיין גמ'ן.

"איידער ר' אלימלך פלעגט שרייבען אַ גט, פלעגט ער פאַסטען און ביינאַכט פלעגט ער געהן צו יענער פאַר-פאַלק און פלעגט וויינען, און פלעגט זיי זאָגען, איך בין אַ שוואַכער מענש, און איך קען ניט פאַסטען, האָט אויף מיר רחמנות און מאַכט שלום. האָבען זיי אים געפאַלגט—פלעגט ער יענע נאַכט מאַכען אַ גרויסע שמחה, פלעגען זיי אים ניט פאַלגען — פלעגט ער ווידעראַמאָל אָנהויבען פאַסטען . . . ביז וואַנען זיי פלעגען מאַכען שלום צווישען זיך". אזוי פלעגט ער מאַכען שלום-בית ביי אידען.

און ר' רפאל סופר, וועגען וועמען עס ווערט דערציילט אין "אגדת הסופר" (א סובטילע און צאַרטע דערציילונג, וואָס צי-טערט מיט מענשען-ליבע) איז געווען אַ איש צדיק תמים, וואָס

פלעגט שרייבען ספרי תורות, תפילין און מזוזות. ער האָט גע-
וויכט פון אַלע עבירות שבין אדם לחברו און איז געבליבען
אַ הייליגער אין וואָרט און מחשבה אין אין טאַט, און ער איז
ניצל געוואָרען פון תאוה און גלוסטונג. און זיין צניעות/דיגע
פרוי פלעגט קאָכען און באַקען און פרעגלען און שטריקען און
וועבען און אַכטונג געבען אויפ'ן שטוב. אָבער קיין קינדער
האָבען זיי ניט געהאַט. פאַרוואָס?

„וואָרים דער אויבערשטער, וואָס גלוסט צו הערען די
תפילות פון צדיקים, האָט פאַרשלאָסען איר טראַכט.“
ער האָט, הייסט עס, געוואָלט הערען די תפילה פונ'ם
צדיק.

און אזוי אויך די אַלע העלדען, וואָס געהען אונז פאַרביי
אין לעגענדע-ציקל „פּוילן“ און אין די „קליינע דערציילונגען“
און „ליבע דערציילונגען“.

זייער טייערסטע מידה איז — אַידישער בטחון. אַלע פאַר-
לאָזען זיך אויף גאָט. און אויב דו, לייענער, ביסט אומגעדולדיג
און קענסט ניט איבערטראַגען די יסורים פון ליידענדע צדיקים
— איז עס דערפאַר, וואָס עס פעהלט דיר החמנא לצלן אביסל
בטחון, און דערפאַר איז אויף דיר גאָר אַ גרויסער רחמנות.

הונדערטער אַזעלכע שיינענדיגע פערל פון ליבע און רחמנות
זיינען צושפרייט איבער עגנונ'ם בלעטער, און דער קריטיקער,
וואָס וויל זיי איינציגווייז זאַמלען, דערפיהלט זיך אָפטמאָל הילף-
לאָז, וואָרים עס איז אים שווער צו באַשליסען, וואָס איז וויכטיגער
און וואָס פריהער אויסצוקלייבען.

אָבער צי קלייבען מיר מער אָדער קלייבען מיר וועניגער —
שפירען מיר אַלץ די ליבע און דעם גנאָד, וואָס טריפען פון די
שורות. עס איז דאָ אין זיי אַזא איינגעצאַמטער פאַטאָם און
אַזא אידעלע שיינקייט, אַז דאָס האַרץ ווערט באַרכאַפט פון זיי.
און אזוי, געהענדיג, זעהן מיר ווי ר' יודל וואָגלט אַרום איי-
בער די בערג און דערפער פון גאַליציע, כדי צו זאַמלען נדן פאַר

זיין עלטערער טאכטער פעסעלע, א מידעל פון א יאָר צוואַנציג, וואָס קען נעבאָך ניט געפינען איר באַשערטען. ער שטעהט אויס כל מיני נסיונות אויפ'ן וועג, אָבער ער ווערט ניט ענטמור טיגט, וואָרים ער געהט דאָך אין גאָט'ס שליחות מקיים צו זיין די מצווה פון הכנסת כלה. אמת, איינמאָל איז ער שוואַך געוואָרען, און ער האָט שוין געהאַלטען ביים צוריקפאַרען אַהיים. דעמאָלט האָט ר' יודל געזאָגט: איך האָב מיינס געטאָן, און אויב דער רבונג של עולם וויל ניט—צו וואָס זאָל איך זיך אַריינלאָזען אין אזא עסק? אָבער דאָס איז געשעהן בלויז אין מאָל, און עס איז געווען ניט מער ווי א נסיון—מען האָט אים אויסגעפרובירט ווי ווייט ער וועט קענען אויסהאַלטען די מצווה. און ער האָלט אים.

אין דער היים וואַרט זיין ווייב פרומע און זיינע דריי נאָ-קעטע און באַרוועסע טעכטער. ער האָט כמעט דערגרייכט זיין ציל—ער האָט צונויפגעזאַמעלט א היפשע סומע. אָבער דער בעכער פון יסורים און מצוות איז נאָך ניט פאַרפולט, און די קראַפט פון בטחון איז נאָך ניט אויסגעפרובירט געוואָרען אין אַלע נסיונות. דערפאַר האָלט דער מחבר ר' יודל'ען אָפּ אין וועג, ער רייסט אים אָפּ פון נטע דעם בעל-עגלה, ער פאַרשווענדט דאָס גאַנצע געלט זיינס—כדי ער זאָל ווידעראַמאָל אָנהויבען פון ס'ניי. ער בלייבט אָהן א גראַשען אויף הוצאות צוריק. פונד-דעסטוועגען איז ער משדך זיין טאָכטער צו א בחור אַ למדן און א ירא-שמים, און ער זאָגט אים צו צוועלף טויזענט רענדל-לאך נדן.

אויף וואָסער אַ גרונט? איז ר' יודל אַ שווינדלער?

חס והלילה!

נאָר אז ער איז אַרויס אין וועג האָט אים דער אַפּטער רב, וועלכער האָט אים געגעבען א רעקאָמענדאַציע-בריוו, גע-זאָגט, אז ער זאָל זיין טאָכטער געבען אַזויפיל נדן וויפיל דעם חתנ'ס פאַטער וועט געבען זיין זון, און אזוי ווי דעם חתנ'ס

פאָטער האָט געגעבען צוועלף טויזענט רענדל'אך, האָט ער אויך צוגעזאָגט די זעלבע סומע. מסתמא האָט דער אפּטער רב גע-וואוסט וואָס ער רעדט.

און דער סוף פון דער מעשה? — אודאי האָט דער אפּטער רב געוואוסט וואָס ער האָט גערעדט! און ביים סוף פון צווייטען בוך „הכנסת כלה“ (אונטער'ן נאָמען „גישואין“—חתונה) ווערט דערציילט וועגען דער פרייר און וועגען דעם גליק און רייכ-קייט, וואָס האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט אויף ר' יודל'ען און זיין הויזגעזינט און וועגען דער גרויסער חתונה, וואָס מען האָט געפראָוועט מיט גרויס פּאָמפּ און פּראַכט „און די ברֶאָדער זינגער האָבען נאָך זייערס צוגעגעבען צו דער שמחה און זיי האָבען גע-זונגען לידער זיסע ווי האָניג — לכבוד חתן וכלה. דאָס איז דער שחר פון בטחון און פון גלויבען.

מיט רחמים.

מיט דער ליכט פון בטחון און גלויבען—אָט די צוויי שטע-רען, וואָס באַגלייטען אים אין זיין שאַפען, באַשיינט ענגון דעם לעבענס-שטייגער פון אונזערע ברידער, אחינו בני ישראל, די איינוואוינער פון מדינת הקיר"ה. און מיט זיין גרויס ליבע הויבט ער זיי אויף, אויף דעם דאָזיגען שטייגער, פון טרערען-טאָל פון דער ווירקליכקייט.

וואָרים אין זיינע פאַרשידענע דערציילונגען, און באַזונדערס אין „הכנסת כלה“, וויקעלט ער פאַר אונז אויף אַ לעבענס-קאָנווע, פון וועלכער עס וואַקסט אויס אַ צאַפּעלדיגער און לעבע-דיגער שטייגער, פול מיט באַוועגונג און ליידען, רייך מיט פאַר-בען און בילדער, וואָס רוישט און ווירבעלט פון מענשען און געשעהענישען.

צוזאַמען מיט זיינע העלדען, געהען מיר פון שטאָרט צו שטאָרט און פון דאָרף צו דאָרף, און אומעטום געפינען מיר נייע לעבענס-פאַרמען און שטייגער-בילדער, איינע קלאָרער פון דער

אנדערער. אידישע פרנסות און אידישע אָרעמקייט, קהל־פירער־שאַפט און קהל־פירער, וואָס זיינען ווייט פון גערעכטיגקייט, חלפנים און סוחרים, קאריבעלניקעס און שמוגלערס, שווינדלער און לצים, בעטלער און לשון־הרע'ניקעס, באַנק־קוועטשערס און מחברים, למדנים און עמיהאָרצים, ישיבה־כחורים און משכילים, וואָס שרייבען מליצה, גבירים וואָס הערשעווען און קבצנים וואָס לעקען זיך אונטער, נשים צדקניות און פרויען רכילות'ניצעס, חתונות און ברית'ן, יום־טובים און מנהגים, גלויבען און אבער־גלויבענס, מעשים וואָס זיינען געווען און מעשות ניט־געשטויגען, ניט־געפלוויגען—בקיזור: דאָס גאַנצע ליכט און שאַטען פון פאַלקס־לעבען ווערט באַוווּזען אין די דאָזיגע שטייגער־דער־ציילונגען מיט קלאַרקייט און פאַרשטענדעניש, און אויך מיט גרויס ליבע און טיפען רחמנות.

עס איז שוין געווען אַמאָל אַ גרויסער אידישער קינסטלער פון אונזער טרערען־מאָל וואָס האָט אים, דעם „עמק הבכא“, גע־שמעלט אַן אייביגען דענקמאָל — אונזער זיידע, ר' מענדעלי מוכר ספרים. איצט האָבען מיר, אים צו לאַנגע יאָר, ווידער אַ מאָל אַ נייעם אידישען קינסטלער, שמואל יוסף עגנון; און דאָס וואָס דער ערשטער האָט געטאָן פאַר'ן אידישען לעבענס־שטייגער אין רוסלאַנד, דאָס טוט דער צווייטער פאַר'ן אידישען לעבענס־שטייגער אין גאַליציע. אָבער איין גרויסער אונטערשיד איז פאַראַן צווישען זיי ביידען: אין ערשטען האָט גובר געווען די מידת הדין; אין צווייטען — איז גובר די מידת הרחמים. די כליוון פון ערשטען איז געווען די שאַרפע און שמעכעדיגע סאַטירע; דער צווייטער איז דער מייסטער פון צאַרטען און מעהר היילענדען מיטל — הומאָר. ביי דעם ערשטען ווערען מיר אויפגעשוידערט צוועהענדיג די אָרעמקייט און דעם פונאַנדערפאַל, און ביים צווייטען ווערען מיר דורכגעדרונגען מיט רחמנות און ליבע — אַ פאַרגעבענדער שמייכל ווישט אָפּ אונזערע טרערען. מענדעלי איז געווען אַ רעאַליסט פון אָנהויב ביז'ן סוף.

ער האָט אויף זיין קאָנווע אָנגעלייגט זעהר פיל פאַרבען, אַז דאָס בילד זאָל זיין בולט און שניידענדיג. ער איז אין דעם הינזיכט כמעט דערגאַנגען ביו אכזריות — ער האָט זיינע העלדען געמאַכט פאַר קאַליקעס, ניט נאָר גייסטיג, נאָר אויך קערפערליך. פישקע'ן האָט ער געמאַכט פאַר אַ לאמען, און די וואָס זיינען ניט געווען קיין אמת'ע בעלי־מום האָט ער געמאַכט ווי קאַליקעס, און אפילו דעם איידעלען הערשעלע האָט ער איבערגעגעבען אין די הענט פון זיינע חברים—זיי זאָלען אים רייסען זיין לייב און פאַרוואַנדען זיין פוס ביו בלוט־פאַרגיפטונג. און אין זיין באַד־רימט נאַכט־בילד ווייזט ער אונז ווי זיינע העלדען לויזען זיך אין שיין פון דער לבנה.

ענגון איז ניט אַזוי. זיין האַרץ איז פול מיט רחמים און ליבע, און אויב אפילו ער גיט אונז אומעטיגע לעבענס־בילדער און זיינע דערציילונגען זיינען פול מיט טיפען פון אַרימעלייט און געשטאַלטען פון לידענדיגע—קראַצט ער ניט די וואַונדען. דער כח פון בטחון ראַטעוועט אים פון אכזריות און דער כח פון גלויבען רייסט אים אַרויס פון די הענט פון פאַרצווייפלונג. ענגונ'ס אַרימעלייט, וועלכע געהען איבער די הייזער, זיינען ניט חס ושלום קיין געלט־זוכער. אממייסטען טוען זיי עס לשם מצווה, אַז זיי קריגען דאָס וואָס זיי ווילען — שטעלען זיי אָפּ די „אַרבעט“. און אפילו פיני די כאַליערע, דער וואָס פירט דורך אַ בייזוויליגע שליחות פון דעם פרנס ר' ישראל שלמה, אַ טיפּ, וועלכער איז אינגאַנצען איין שטיק ליגען, פאַלשקייט און שווינד־דעל, — אפילו ער דערוועקט אין אונז ניט קיין כעס.

ביי אים איז דאָס געהן איבער די הייזער אַ מין „קונסט לשם קונסט“, אַ שפיל־אַזאַ, וואָס אַמוזירט אים. אַזוי גיך ווי פיני דערזעהט בראַד, די ירושלים פון עסטרייך, מיט איר גאַנצער עשירות, מאַכט ער ביי זיך אָפּ צו געהן אַ „קאַפּטישקע“ איבער די הייזער. אויף די בראַדער נאַראָנים טאָר מען קיין רחמנות ניט האַכען. און אפילו ווען ער פיהרט דורך זיין

שלעכטע שליחות — צו שעדיגען דעם שידוך פון ר' אבעלען, וועלכער איז אזוי פארהאפט ביי ר' ישראל שלמה'ן—טוט ער דאס מיט אזוי פיל אינטרויגאנטישער קונסט, מיט אזוי פיל קלוג-שאפט און הומאָר, אז מיר האָבען הנאה, אנשטאט צו קריצען מיט די ציין.

און אָט איז דער פּלאַנטער מיט ר' יודל נתן זאָן, דעם שטאָדט-גביר, און אונזער אייגענעם ר' יודל חסיד, וואָס זיין פּאַמליע נאָמען איז אויך נתן זאָן. דער מחותן גלויבט, אז ער האָט זיין זון משדך געווען מיט דעם רייכען ר' יודל נתן זאָן, בעת אין דער אמת'ן האָט ער אים גאָר משדך געווען מיט'ן אַרעמאָן ר' יודל נתן זאָן — דער עושר, וועלכער האָט ניט קיין קינדער, באַקומט פון זיין מחותן מתנות פאַר דער כלה, וועלכע איז אויף דער וועלט ניטאָ, און ער זוכט דעם צווייטען ר' יודל אין דער גאַנצער שטאָדט בראָד — און אין דערזעלבער צייט געפינט זיך דער געזוכטער, ר' יודל, צווישען די פּוריס-שפּילער (עס איז פּורים) ביים גביר אין הויז—אָט דער דאָזיגער פּלאַנ-טער, וועלכער איז אזוי אידיש-טראַגיש, ריהרט ביז געלעכטער, געמישט מיט טרערען. „וואַלטען מיר — זאָנט עגנון — געווען דערביי, וואַלטען מיר אויך ניט געקענט אונטערשיידען צווישען ר' יודל חסיד און ר' יודל דעם בראָדער משורר און אודאי וואַלט ר' יודל נתן זאָן ניט דערקענט ניט ר' יודל'ען און ניט דעם ר' יודל, וועלכער איז ניט געווען ר' יודל, נאָר ער האָט זיך בלויז אָנגעטאָן ווי ר' יודל“.

אזוי מאַכט עגנון די ביטערקייט ווייכער, אזוי נעמט ער צו דעם וואַלקען פון איבערן הימעל און פּאַרוואַנדעלט דעם טרויער אין פּרייד.

זיין הומאָר ראַטעוועט אים פון אלדאָס ביז. ער דערלאָזט ניט, אז דער ווייטיק זאָל צודריקען זיין געמיט און אים אָנשטע-קען מיט מרה-שתורה. זיין הומאָר איז דורכגעדרונגען מיט לעבענס-חכמה. און כאַטש דער טאָן איז אַ זעהר צאַרמער,

טרעגט דער הומאָר אויף זיך אַלע רייפֿקייט־סימנים פֿון איי־נעם, וואָס האָט אַ סך געזעהן און אַ סך געליטען — און פֿונדעסטוועגען האָט ער קיינמאָל ניט אויפֿגעהערט צו גלויבען. דערפֿאַר זיינען ביי אים ניטאָ קיין פֿאַרביטערטע. אַפֿילו די אָרימעלייט און אביונים נעמען ביי אים אָן אַלעס פֿאַר ליב. אין „מעלות ומרדות“, איינע פֿון זיינע „קליינע דערציילונגען“, זאָגט דער רב, וואָס לייַדט אַ סך דחקות: „ווען איך וואָלט ניט געפֿאַסט מאָנטאָנס און דאָנערשטאָנס, וואָלט איך געשטאַרבֿען פֿון הונגער.“ וואָרים „עס זיינען פֿאַראַן מער רבנים ווי שטעדט־לאַך“. און אפֿשר מיינט איר, אַז די אָרימעלייט האָבען עפֿים טענות צו די נבירים? חס וחלילה! אויך זיי האָבען אַ גוטען, פֿאַרנעבענדען שמייכל. און אַז ר' חננ'ס פֿרוי פֿאַרט אין אויס־לאַנד עסן טרויבען אין סעזאָן — און די אָרעמקייט פֿון דעם רב'ס אלמנה ווערט נאָך בולטער דורך דער רייכקייט פֿון דעם גביר און זיין משפּחה — שפֿירט מען אויך דאָ ניט קיין ריח פֿון קלאַסע־קאָמפּ. „עס איז דאָ אַ שפּריכוואָרט — באַמערקט ענגון — אַז רייכע פֿרויען מענען ליגען אין קימפעט אַפֿילו צוויי מאָל אַ יאָר“. און ער גיט צו אַ טראַפען טרייסט: „די צירונג איז היינט דאָ, און מאָרגען — אין מיסטקאָסטען“.

ער ווייסט, אַז אָרעמקייט איז אַ גרויסער נסיון, וואָרים ניט נאָר איז שלעכט דער עצם נסיון צו זעהן ווי אַזוי אַ אידיש קינד, וואָס איז געוואוינט צו אַלדאָס גוטס מוז אָנקומען צו אַנדערע נאָך אַ שטיקעל ברויט, נאָר וויפֿיל ערנידערונג און שפּיכט דמים ליגט אין דעם, און וואָס פֿאַר אַ שאַדענס עס טראַגט אין זיך („והיה העקוב למישור“). אָבער דערפֿאַר וואָס די מאַ־טעריעלע אויסרעכענונגען זיינען ניט דער עיקר, און געלט איז ניט קיין אָפּגאַט צו וועלכען מען דאַרף זיך בוקען, זעהט ער די שיינקייט אויך אין דער מיאום־קייט, וואָרפט ער עפֿים אַ ליכט פֿון נייסטגיגקייט און איידעל־קייט אויך אויף דערדיקענדיגע דלות־בילדער. און אויב נאָטי־תּברך וויל זיינע קינדער ניט ראַטעווען

פון אַרעמקייט — ראַטעוועט זיי זייער ברודער־שרייבער, לכל הפחות פון דער מיאוסקייט פון אַרעמקייט. און אומעטום באַ גלייט ער די נדבה־קלייבער מיט דבר־תורה און מעשיות, אין דער האַפנונג אויף בעסערע טעג און אין בטחון אין גאָט. ווי קליינע גאַאיווע קינדער ווייסען זיי, אז זיי האָבען אַ פאַטער אַ בעל־רחמים. און אויב ער האָט זיך אַפילו פון זיי צייטווייליג אָפגעקערט, און האָט פון זיי זיין גוטסקייט אַוועק־גענומען — קען דאָך אָבער ניט געמאַלט זיין, אז עס וועט זיך ניט דערוועקען זיין רחמנות און אז ער וועט צו זיי ניט גוט ווער רען ווידעראַמאַל. און אויף דער דאָזיגער גוטער שעה האַלטען זיי אין איין וואַרטען.

אז מנשה חיים און זיין פרוי קריינדל טשאַרנע ווערען פאַר־אַרימט (אין „והיה העקוב לְמִישוֹר“) ווערט וועגען זייערע גלגולים דערציילט אין אַזאַ צאַרטען און איידעלען טאָן, און מיט אַזאַ געהויבענעם און איינגעצאַמטען פאַטאָס, אז דאָס האַרץ ציטערט אויף ביים לייענען, אָבער קיין ביטערקייט שפירט מען ניט, און מיאוסקייט פון דלות זעהט מען ניט, און די מענשליכע ווערדע וואַלגערט זיך ניט אין בלאַטע. „און אז מען האָט בעדאַרפט האָבען אַ ניי קלייד, און עס ניט געהאַט — ווערט דאָרטען דער־ציילט — האָט מען זיך אָנגעהויבען אינדערוואַכען באַנוצען מיט די שבת־דיגע בנדים“, „פלעגט מען די אַרעמקייט אַרומוויקלען אין שיינע בגדים און איינדעקען אין זיידענס“ (מיין קורסיוו — מ. ר.) אָבער „א בנד לעבט דאָך ניט אייבוק“ און „א בעקער דאַרף זיך באַנוצען מיט אמת'ע נעלט פאַר די מעהל, וואָס ער נעמט פון קרעמער“. אין הויז וואַקסט דער הונגער „און עס האָט געטראָפּען, אז עס איז פאַרגאַנגען די זון און עס איז געוואָרען ערב־שבת, און עס איז אַפילו ניט געווען קיין וואַכעדיג ברויט, איז זי (קריינדל טשאַרנע) געגאַנגען און האָט גענומען אַ פאַר שטיינער און האָט זיי אַוועקגעלייגט אונטער דעם זיידע־נעם צודעק, כדי לייטען זאָלען ניט זעהן אירע ליידען“.

דער אידישער שטאַלץ!

אַבער ווען עס איז געוואָרען כלו כל הקצין, און גאָט האָט זיך נאָך אַלץ ניט מרחם געווען, האָבען זיי דאָס גע- האַלטען פאַר אַ סימן, אז גאָט וויל, אז מנשה חיים זאָל געהן איבער די הייזער. באַוואַפענט מיט'ן טלית און תפילין און אַ תהלים און מיט אַ רעקאָמענדאַציע-בריוו פון שטאַדטישען רב, לָאָזט זיך מנשה חיים אַרויס אין וועג. „רבנו של עולם, דו ביסט גערעכט און דיין משפט איז גערעכט“.

אין די רייזעס און וואַנדלונגען פון מנשה חיים, אזוי ווי אין די נסיעות פון ר' יודל אין „הכנסת כלה“, זעהן מיר מיט אַ וואַנדערליכער שאַרפּקייט און קלאַרקייט דעם לעבענס-שטייגער פון פּאָלק, וואָס באַשטעהט פון צוויי הויפט-כחות: אַרעמקייט און תורה-לערנען. פון די פאַרשידענע בילדער און דערציילונגען, פון די פילע מענשען-געשטאַלטען, וועלכע ער טרעפט אין וועג, פון אַלע שטיקלאַך אייגענאַרטיגען לעבענס-שטייגער, פון די טרע- רען וואָס לייכטען ווי זוניגע פערל אין די אויגען פון די ליידענדע און גלויבענדע מענשען, פון די שטילע ליידען אין דער איד- לישקייט פון שטעדטל, פון דעם ביסעל ליכט און די גרויסע שאַטענס — פון דעם אַלעמען אַנטשטייט עפּים דערהויבענעס און וואַנדערליכעס, וואָס ציטערט אויף אַלע סטרונעס פון האַרצען, און מען ווייסט ניט וואָס צו טאָן: צו וויינען אויף דער אַרעמקייט אָדער לאַכען אויף דער תּמימות.

ניט איינמאָל דוכט זיך, אז דאָס זיינען ניט קיין אַרימעלייט און בעטלער, נאָר פאַרשטעלטע פּרינצען, וועלכע זיינען יעדע מינוט גרייט אַראָפּצואַוואַרפען די שמאַטעס און ערשיינען אָנגע- טאָן אין בגדי מלכות און גיין-גאָלד.

וואָרים, אויב זיי פאַרמאָגען ניט קיין גלענצענדען און קליי- גענדיגען גאָלד — לייכט אַבער אַרויס פון זייער גאַנצען וועזען אַן אינערליכע, גאָלדענע שיינקייט.

דאָס האָט די האַנט פון אַ קינסטלער-צויבערער פאַרוואַנ-

דעלט די סאזשע פון אַרעמקייט אין גאַלד־שטויב. און אַ ניי
ליכט שיינט איבער זיי.

ליכט פון אויבען

דאָס דאָזיגע ליכט איז — אַ ליכט פון אויבען.
אז דו שפּאַנסט אַרום איבער די ביימען פון עגנון'ס שאַפּען,
דערשפּירסטו דאָס פאַרבאָרגענע ליכט, וואָס שיינט אַרונטער פון
אויבען. אַ ספור המעשה איז אַ ספור המעשה, משל און מליצה
זיינען משל און מליצה — אָבער מיט דעם אַליין ענדיגט זיך
עס ניט. פון צווישען די שורות שטיינט אויף עפּים דער־
הויבענעם און סימבאָלישעם, אין די געשעהנישען דערשפּירט
מען אַן „עפּים“, וואָס איז אי טיף, אי הויך. און דער איינדרוק
איז נאָך שטאַרקער דערפאַר וואָס עס ווערט ניט געמאַכט דער
מינדעסטער פאַרזוך צו אונטערשטרייכען דאָס פאַרבאָרגענע און
מיסטעריעזע, נאָר פון זיך געהט עס אויף און צינדט אָן די
פאַנטאַזיע. און אז דו שפּאַנסט אויפ'ן באַדען פון דעם דאָ־
זיגען לעבענס־שטייגער, דערשפּירסט דו פּלוצלינג דעם הימעל
איבער דיין קאָפּ און אַ שיינענדע ליכט איבער דיר.

אַמשטאַרקסטען פּיהלט מען דאָס אין זיין לעגענדע־ציקל
„פּוילן“, אין זיינע „קליינע דערציילונגען“ און אין אַ טייל פון
זיינע „ליבעס דערציילונגען“.

אין „פּוילן“ דערהויבען זיך זיינע מאַרטירער־דערציילונגען
צו דער הויך פון אַ סימבאָל, וואָס אין זיין צענטער שטייט און
שיינט אַרז־ישראל. די טעמעס פון די דאָזיגע קורצע און
פּראַכטפולע לעגענדעס, וואָס אויפ'ן ערשטען בליק האָבען זיי
ניט קיין אַנדער כּוונה אויסער דאָס לעגענדאַרישע, זיינען גע־
נומען פון פּאַלקס־קוואַל. אָבער דאָס איז בלויז דער ערשטער
איינדרוק. אז מען פאַרטיפּט זיך אין זיי דערשפּירט מען דעם
איינגעצאַמטען פּאַטאָס און מען פאַרנעמט דעם רויש פון דעם
קוואַל, וואָס פּליסט ערגיץ פאַרבאָרגען. דאָ באַגענענען זיך די

ווירקליכקייט און די פאנטאזיע. און א דינער שליוער פאר-
דעקט אלצדינג. פארטוישט זיינען די גרעניצען צווישען דער
וועלט און יענער וועלט, צווישען גלות און ארץ-ישראל.
כאראקטעריסטיש איז די רירענדע לעגענדע זיינע „א
מעשה מיט א ציג“. די ציג האָט געהערט צו א זקן, וואָס
פלעגט שטאַרק הוסטען, און דער רופא האָט אים געהייסען
טרינקען ציגענע מילך. טרעפט זיך א מעשה און די ציג ווערט
פארשוואונדען. גייט מען זי זוכען, אָבער מען קאָן זי ניט
געפינען. שפעטער מיט עטליכע טעג איז זי אליין צוריקגעקומען
און אירע אייטערס זיינען געווען פול מיט מילך, וואָס האָט אין
זיך געהאַט א טעם גן-עדן. דאָס האָט זיך איבערגע'חזר'ט
עטליכע מאל. זאָגט דער אַלטער צו זיין זון: „זון מיינער, איך
וואָלט וועלען וויסען, וואוהין גייט די ציג און פון וואָנען בריינגט
זי די דאָזיגע מילך, וואָס איז אזוי זיס און בריינגט היילונג
מיינע גלידער“. האָט אים זיין זון געגעבען אַן עצה, ער זאָל
קויפען א שטריקעל, און ער זאָל זי צובינדען צום עק פון דער
ציג, און ווען ער וועט דערשפירען, אַז זי האַלט ביים געהן,
זאָל ער דאָס שטריקעל אָנכאַפען ביים עק און אַרויסגעהן צו
זאַמען מיט איר. און אזוי האָט ער טאַקי געטאָן. ווען די ציג
איז אַרויס אין וועג, האָט דער זון אָנגעכאַפט דאָס שטריקעל
און איז איר נאָכגעגאַנגען, ביז וואָנען זיי זיינען געקומען צו א
הייל. „אזוי זיינען זיי געגאַנגען א שעה אָדער צוויי. און אפשר
אַ טאָג אָדער צוויי. די ציג אָבער האָט געדרעהט מיט'ן עק און
געמעקט מיט'ן צונג ביז זיי זיינען געקומען צום סוף פון דער
הייל. ווי נאָר זיי זיינען אַרויס פון דער הייל האָבען זיי דער-
זעהן הויכע בערג און בערגלאַך מיט שעהנע פרוכט און וואַסער-
קוואַלען, וואָס פליסען אַראָפּ פון די בערג און אַ ווינט וואָס
צוטראָגט כל מיני ריחות און בשמים, און די ציג האָט אַרויפ-
געקלעמערט אויף אַ בוים און האָט זיך אָנגעהאַלטען אָן זיינע
צווייגען און באַקסערען, וואָס זיינען געווען פול מיט האַניג,

זיינען געפאלען פון בוים און זי האָט געגעסען די באַקסערען און געטרונקען פון גאַרטען-קוואַל. האָט זיך דער בחור גע- שטעלט און האָט אויסגערופען צו די פאַרבייגעהער: „איך באַ- שווער אייך, ליבע מענשען, וואו בין איך, און וואָס איז דער נאָמען פון דעמדאָזיגען פּלאַץ?“ ענטפערען זיי אים: „דו ביסט אין ארץ-ישראל, און דער פּלאַץ איז לעבען צפת“. האָט דער בחור אויפגעהויבען זיינע אויגען צום הימעל און געזאָגט: „גע- בענשט זאָלסטו זיין, וואָס דו האָסט מיך געבראַכט קיין ארץ ישראל“. און ער האָט געקושט די שטויב און ער האָט זיך גע- זעצט אונטערען בוים.

און דער דאָזיגער בחור איז שוין פאַרבליבען אין הייליגען לאַנד. אָבער זיינע עלטערען האָבען ניט זוכה געווען אַהין צו קומען, וואָרים ער האָט מיט דער ציג געשיקט אַ צעטעלע, און ער האָט ביי זיך געטראַכט: „ווען די ציג וועט קומען צום פּאָ- טער, וועט ער זי גלעטען איבער'ן קאַפּ און זי וועט אַ טרייסעל טאָן די אויערען, וועט דאָס צעטעלע באַלד אַרויספאַלען פון אויער, וועט דער טאַטע איבערלייענען וואָס עס שטעהט אין צעטעלע געשריבען און וועט זיך אָנכאַפּען ביים שטריקעל און וועט קומען מיט דער ציג קיין ארץ-ישראל“. אָבער דער פּאָטער האָט דאָס צעטעלע ניט געפונען און פון גרויס צער פון דעם, וואָס זיין זון איז ניט צוריקגעקומען, האָט ער די ציג געשאַכטען. ערשט נאָכדעם ווי ער האָט זי געשאַכטען, האָט ער געפונען דאָס צעטעלע. אַ לאַנגע צייט האָט ער געטרויערט אויף דער ציג, וואָס מיט איר הילף וואָלט ער געקענט מיט איין שפרונג אַריינ- קומען קיין ארץ-ישראל. „זינט דעמאָלט איז פאַרשלאָסען דער אַריינגאַנג צו דער הייל און עס איז מעהר ניטאָ קיין קור- צער וועג“.

דער דאָזיגער צובונד צו ארץ-ישראל, וואָס אין אַ שעה אָדער צוויי, אָדער אין אַ טאָג אָדער צוויי קען מען מיט דער

הילף פון א שטריקעל אהין דערגרייכען, קומט צום אויסדרוק ניט אין איין דערציילונג ענגונ'ס.

אין דער מעשה מיט'ן „משולח פון הייליגען לאַנד ת"ו" ווערט דערציילט ווי א בית-מדרש אין א פוילישער שטאָדט רייסט זיך אָפּ פון זיין פּלאַץ און פאַרנעמט זיך אויפ'ן וועג קיין ארץ-ישראל. דער משולח פון הייליגען לאַנד געהט פאַר-אויס פאַר'ן בית-מדרש און זינגט מיט אַן אומעטיגער שטימע: „אוהב ד' שערים המצוינים בהלכה" און ער ענטפערט אויף זיין אייגענער שטימע: „עתידין בתיבנסיות ובתי-מדרשות בחוצה לארץ שיקבעו בארץ-ישראל". דער משולח געהט פאַמע-לעך און נאָך אים געהט דער בית-מדרש מיט זיינע ספרים און טישען. ביז וואָנען זיי זיינען געקומען צו א טיך, איז פאַר-שוואונדען דער משולח און מיט אים דער בית-מדרש — און דער פּלאַץ איז געבליבען הויל און נאַקעט. אָט אזוי זעהן מיר ווי ניט נאָר מענשען קענען, דורך דער היל, אויף א וואונדער-ליכען אופן דערנעהן קיין ארץ-ישראל, נאָר אויך ווענט און שטיינער.

ניט וועגען דער ארץ-ישראל, וועלכע מיר קענען היינט, דער-צײַלט ער אונז, נאָר וועגען א צויבערהאַפּטער, לעגענדאַרישער ארץ-ישראל, וואו דער פּאָטער איז שטאַרקער פּונ'ם זון און דער זיידע איז אינגער פּונ'ם פּאָטער. וואָס עלטער איינער ווערט, אַלץ שטאַרקער ווערט ער. וואָרים דאָרטען הויבט זיך דאָס לעבען אָן פון אָנהויב, פון בראשית. און די פריהערדיגע יאָרען ווערען אינגאַנצען אַרויסגענומען פון חשבון („השנים הטובות"). ארץ-ישראל איז דער שפיגעל פון עולם הבא, זי איז דאָס ליד פון דער צוקונפט. ווען איינער ווערט עלטער און טרייסעלט אָפּ פון זיך אַלע נאַרישקייטען, שטאַרקט ער זיך און איז עולה קיין ארץ-ישראל („ברית אברהם"). די אַלטקייט הערט אויף צו זיין אַלטקייט. זי איז דער אָנהויב פון אייביקייט. וואָרים ארץ-ישראל איז די קרוין אויפ'ן קאָפּ פון ישראל, זי איז דער ענדציל,

צו וועלכען עם שטרעכט יעדער איד, דער פלאץ, וואו ער וועט געפינען רוה און גליק.

מען דארף זיך ניט וואונדערען, וואָס עגנון, וועלכער לעבט אין ציון, זעהט ניט דעם נייעם ישוב. לויט'ן עצם געוועב פון זיין שאפונג און זיין גאנצען לעבענס-וועג, לויט זיין אינערליכער וויזיע, פאסט זיך פאר אים צו זעהן און צו וויזען אונז אן אנדער ארץ ישראל — א לעגענדאַרישע, א וואונדערליכע, א הייליגע.

דער אינערליכער ריטם פון זיין שרייבען שטימט ניט מיט'ן ריטם פון טאָגטעגליכען לעבען. אי זיינע העלדען, מיט אַלע זייערע לעבענס-ערפאַרונגען, אי זיין אייגענע וויזיע, מיט זיין תפיסה, פאָדערען אזא ארץ-ישראל, ווי די וואָס ער גיט אונז אין זיינע דערציילונגען.

די אידישע מעלאָדיע, וואָס ער האָט געשאַפֿען, שליסט זיך מיט אַן אַקאָרד, וואָס פאַרפּולקאָמט די האַרמאָניע און פאַרטיפּט די שיינקייט.

„און דאָס איז דער סוד פון גרויסקייט און פעסטקייט און דערהויבענקייט און ליבשאַפט, וואָס עם פיהלט יעדער אידישער מענש" (עגנות, מעשה רב מאה"ק ת"ו).

ליבע.

אָט דער אייגענאַרטיגער, דערהויבענער „עפּים", דער רעלי- גיעז-מיסטישער ציטער, וויברירט אויך אין זיינע ליבע-דערצייל- לונגען. אין די דאָזיגע ליבע-דערציילונגען, ווי אין די ליבע-בליצען, וואָס שניידען זיך דורך אומערוואַרטעט אין אנדערע דערציילונגען זיינע, באַווייזט ער זיין כח מיט ראַפּינירטער פּינפּיליגקייט און איידעלער אויסדרוק-קראַפט. דאָ איז ער אינגאַנצען זייד. און אַן אויסטערליש און ווייט ליכט ציטערט איבער די פעדים פון דעם צאַרטען געוועב, וואָס רופּט זיך ליבע. זיין ליבע, ווי זיין גלויבען, ווי זיין רחמנות, איז אינגאַנצען,

פון אנהויב ביז'ן סוף, אידיש. זי פארמאגט: צניעות, תמימות
און ריינקייט. דאָס איז אַ לעבענס-מצווה—און אַ גאָטספּאַרעכט-
נער איר, וואָס איז מקיים אַלע מצוות, היט אויך אָפּ און איז
מקיים—די מצווה פון ליבע.

ער האָט זעהר ליב מזונג זיין זיווגים און האָט גרויס
הנאה פון באַשרייבען חתונות, ווייל דאָ ווערט באַפּרידיגט דער
אידישער געפיל פון ליבע. און כדי מקיים זיין די מצווה פון
פריה ורביה, האָט ער דעם תמימות'דיגען און שטילען ר' יודל
אַרויסגענומען פון זיין היים און אים פאַרוואַנדעלט אין אַ נע
זנד. אַרום דער נעשיכטע האָט ער אויפגעבויט דעם בנין פון
זיין „הכנסת כלה“.

אַבער זיין ליבע איז ניט בלויז אַ „פּראַקטישע“. ער איז
אַ סך שטאַרקער ווען ער דערציילט וועגען דער העכערער ליבע,
אַ ליבע וואָס קומט ניט צום אויסדרוק אין אַ זונג, נאָר ברענט
ווי אַ פּלאַם אין קערפּער, וואָס פאַרדאָפּעלט די בענקשאַפט און
פאַרשאַרפט די לעכצונג — אַ ליבע, וואָס גרעניצט זיך מיט
רעליגיעזען באַגער, מיט דער — „אהבת דודים“ פון שיר השירים,
מיט דער אַלט-אידישער, ראַסישער עראַטיק.

אין דעם ארון קודש, וואָס אורי, דער אידישער קונסט-
מייסטער שויט (אין דער דערציילונג „עגנות“) גיסען זיך צונויף
די דאָזיגע ביידע יסודות — ליבע און רעליגיע. ער טוט זיין
אַרבעט, ער הובעלט דעם ארון און זינגט, און דינה, וועלכע
ליבט אים אין דער שטיל, הערט זיין שטימע און קאָן זיך קיין
אָרט ניט געפינען. די נשמות פון ביידע פאַרליבטע זיינען פאַר-
באָרגען געוואָרען אין ארון און אין יעדער שניט און הובעל
ווערט אויסגעקריצט אַ ליבע-אות. און פון קנאה צוברעכט
דינה דעם ארון, וואָס איז געשטאַנען צווישען איר און אים.
דינה האָט געזינדיגט, און אויף איר נאַכט-געלעגער רייסט
זיך פון איר אַרויס אַ גיהנום-פּלאַם און פאַרצערט זי. און ער?
ער ליגט צווישען די בוימער פון גאָרטען און חלומ'ט וועגען

א פידעל, וואָס זיינע סטרוניעס האָבען געפלאַצט און וואָס זיינע מעלאָדיעס זיינען פון אים אַרויסגעפלויען. און צו וואָס איז דאָן געגליכען געוואָרען דער ארון? „צו אַ פרוי, וואָס שפּרייט אויס אירע הענט אין אַ תפילה, און אירע צוויי בריסט זיינען די צוויי לוחות הברית, וואָס טראָגען זיך פון איר האַרץ אין אַ תפילה צו איר פאָטער אין הימעל“.

ליבע און רעליגיע האָבען זיך צוזאַמענגעגאַסען.

און נאָך אַ זונג איז דאָ: ליבע און טויט.

וואָרים אין סאַמע יסוד פון דער ליבע איז פאַרבאָרגען דער טויט. אויף דעם דאָזיגען זונג האָט שוין מרמז געווען דער דיכטער פון שיר-השירים אין זיין אייביגען פּסוק: „עזה כמות אהבה“ („שטאַרק ווי טויט איז ליבע“). פון „בדמי ימיה“, די רעאַליסטישע דערציילונג מיט וועלכער ער הויבט אָן די „ליבע-דערציילונגען“, ביז „חופת דודים“, די פּאָעמע, וועלכע איז פאַרשליערט אין סוד און ניט-דאָאייגער שיינקייט, מיט וועלכער ער שליסט דעם בוך, גייען דורך די ליבע און דער טויט געשלאָסען אַרעם-אין-אַרעם.

מענש און נאַטור ווערען פאַרשלונגען און דעם דאָזיגען סוד און מיט אַן אויסערליך עפישער רוהיגקייט גיט ער אונז אַ קאַפיטעל לעבען אַרום דעם בית-הקברות. און אין אנגעזיכט פון טויט זעהט מען אַלץ אין אַן אַנדערער, שאַרפערער ליכט. עגנון'ס שאַפונג איז אַ גרויסע און ווערטפולע מתנה צו אונזער ליטעראַטור — און עס איז אַ גרויסער חידוש, אַ טרויער-ריגער חידוש, וואָס אַזאַ מייסטער-דערציילער, וואָס איז אַזוי אַריגינעל-אידיש און אייגענאַרטיג אין זיין אופן שרייבען, האָט נאָך ניט זוכה געווען צו יענער אָפּשאַצונג און אַנערקענונג, צו וועלכער ער איז ראוי.

ער האָט אין זיינע דערציילונגען געגעבען אונזער פּאָלקס-לעבען מיט אַלע זיינע פאַרבען, און ער האָט אַנטפּלעקט זייער פאַרבאָרגענע שעהנקייט. ער האָט פון שטיקלאַך און ברעקלאַך

אויפגעבויט אן אייגענארטיגען לעבענס־שטייגער און אים באַ-
 לויכטען מיט אַ ליכט פון אויבען. ער האָט פאַר אונז פאַרביי-
 געפירט אַ גאַנצע גרופע מענשען־טיפען און אַ רייע געשעהנישען,
 וועלכע זיינען סימבאָליש. ער האָט אָנגערירט דעם יסוד־היסודות
 פון דער אידישער נשמה — איר גאולה־בענקשאַפט. פון די
 טיפענישען פון גלות האָט ער אויסגעשעפט די פערל, וואָס הייסט
 ארץ־ישׂראל, פון דעם זומפ פון דלות האָט ער אויסגעגראָבען
 גייסטיגע רייכטימער, אין דער גרויער ווירקליכקייט האָט ער
 געזוכט און געפונען די פונקען פון וויזיע. די טייערסטע אייגענ-
 שאַפטען פון פאָלק, גלויבען און בטחון, האָט ער דערהויבען
 צו הויכע מידות, איבער וועלכע עס שוועבט דער גייסט פון אַן
 אויסגעלייטערטער און ריינער מענשליכקייט. ער איז אַרײַן אין
 גאָרטען פון ליבע און מיט דבקות און עקסטאז האָט ער אָנגע-
 רירט די פאַרבאָנגענסטע סטרונעס און האָט זיי אויפגעברויזט
 אין זילבער־מעלאָדיעס. אין שיינע, שאַרפע דיאַלאָגען, אין
 טרעפּענדיגע, תּמצית־דיגע שילדערונגען, אין אַ שפּראַך, וואָס
 איז דורכגעזאַפט מיט לעבענס־זאַפטען, האָט ער אויסגעפלאַכטען
 אַ פּראַכטפולען געוועב פון פּאָלקס־מעשות און לעגענדעס, וועלכע
 ווערען אונז אַלץ געהענטער וואָס מעהר מיר ווערען דערווייטערט
 פון זיי.

און עס וואָלט גוט געווען, ווען מיר וואָלטען געפונען דעם
 וועג, ווי אזוי צו ברײַנגען ענגונ'ען צום פּאָלק — אָדער ריידענדיג
 אויף זיין שפּראַך — יתמשך לבם אחריו כשם שנתמשך לבו
 אחריהם—וואָרים, פון פּאָלק איז זיין שאַפונג געקומען און צום
 פּאָלק דאַרף זי זיך צוריקערען.

2

בר-טוביה

ש. ל. ציטראן

בן-עמי

יעקב שטיינבערג דער עסייאיסט

בר-טוביה

בר-טוביה איז געווען פון די שטילע און צניעות'דיגע מענ-
שען, פון די פארטיפטע אין זיך שרייבער, פון די אָפּגעזונדערטע
און איינגעהאלטענע פּאַרשער, וואָס דער קלאַנג פון זייער וואָרט
און די שייַן פון זייער נשמה דערגרייכען ניט אזוי גיך די גאָס.
ער איז ניט געווען פון די, וואָס געהען אויף די אויסגעטראָ-
טענע וועגען, און רעדען פון זאַכען, וואָס „אינטערעסירען אַלע-
מען“ און שאַפען זאַכען, וואָס יעדער „מוז“ האָבען.
ניין. ער איז געווען פון די, וואָס געהען, פּאַרטראַכט און
פּאַרטיפּט, אויף די זייטיגע וועגען. אים האָבען אינטערהעסירט
זאַכען, ערשיינונגען און מענשען, וואָס קיינער פּונ'ם „ברייטען
עולם“ האָט זיי אפשר ניט באַמערקט. און אויב אַפּילו באַ-
מערקט, זיכער ניט פּאַרשטאַנען.
ער איז געווען צייטענווייז אַ פּובליציסט — אָבער זיין פּוב-
ליציסטיק איז געווען צו-וועניג אַקטועל. צופּיל אינערליך, שטיל,
פּילאָזאָפּיש-ליריש. אין זיין נשמה האָבען זיך געשעהענישען
איבערגעבראַכען און ערשינען אין אַ ווייטער ליכט, אין אַ הוי-
סטאָרישער פּערספּעקטיוו, אין אַ דענקעריש-דיכטערישער פּאַרם.
אים האָט געצויגען ניט דער „דרך-המלך“, ניט דער לאַנגער-
ברייטער, העלער-אויסגעטראַטענער וועג, נאָר יענע פּאַרבאַרגענע
סטעזשקעלאַך, אויף זעלכע ס'ווערען פּאַרבאַלאַנדזשעט די אייני-
צעלנע, וואָס בלאַנדזשען, די געזעהלטע, וואָס זוכען און ליידען,

די קדושים און די נזירים, די נביאים און די זעהער, די עלענדע טרוימער און די „נאָט־פאַר־שכור'טע“, וואָס אַנטלויפֿען פֿון זינד. איינע פֿון זיינע ערשטע און וויכטיגע אַרבייטען איז דער „ספֿר־נזירים“ — דאָס בוך פֿון אַסקעטען. און אין יענעם בוך, וואָס גיט אַ היסטאָריש־וויסענשאַפטליכע אָפֿהאַנדלונג וועגען אַסקעטיזם ביי איהען, אַנטפלעקט זיך ניט נאָר זיין אופן דענקען און שרייבען, נאָר אויך זיין אופן זעהן און פֿיהלען, זיין „איך“. ער איז אַליין פֿון יענע אידישע נזירים־נאַטורען, וואָס אַנטלויפֿען פֿונ'ם לעבען ניט כדי זיך צו פֿייניגען, נאָר, פֿאַרקערט, זיך לײַ טערען און שטאַרקען, זיך צוגרייטען און רייניגען פֿאַר'ן לעבען און פֿאַר'ן קאַמף.

שמשון הגבור איז אויך געווען אַ נזיר. איז דאָ אין אים עפעס פֿון דער שוואַכקייט, וואָס קומט פֿון פֿייניגונג? ניין. ער איז די פֿאַרקערפֿערונג פֿון גבורה און פֿרייהייט, פֿון גלויבען און כח. זיין געשטאַלט איז די געשטאַלט פֿון אַ פֿאַלֿקס־העלד, וואָס האָט זיך באַפֿרייט פֿון אַלע קליינע תּאוות און זינד, פֿון אַלץ, וואָס לױערט אויף דער ריינקייט און שטאַרקייט פֿונ'ם מענשליכען גייסט און מענשליכען ווילען — און מיט דעם כח, וואָס ער האָט געזאַמעלט און קאָנצענטרירט אין זיך, און מיט דעם דערווייטער־רען זיך פֿון וויין, דער אָנפאַנג און סימבאָל פֿון אַלע תּאוות, האָט ער דערגרייכט צו דער הויכער מדרגה פֿון נזירות, וואָס האָט אים געגעבען כחות צו צורייסען לייכען און אָנוואַרפען אַ מורא אויף די שונאים פֿון זיין פֿאַלקס.

און אזוי ווערט דער נזיר אַ הערשער, און די האָר, וואָס ער לָאָזט וואַקסען אויף זיין קאָפּ — אַ קרוין. די לָאָנגע האָר זיינען געווען „נזר אלהים על ראשו“ — נאָט'ס קרוין אויף זיין קאָפּ. און דערפֿאַר איז אזוי לָאָניש, ווען ר' אברהם אבן עזרא זאָגט: „ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר“, ד. ה., אז דאָס וואָרט „נזיר“ — אַסקעט — שטאַמט פֿונ'ם וואָרט „נזר“ — קרוין. און אויב אין שמשון'ען איז די פיזישע מאַכט גרעסער און

שטארקער פון דער גייסטיגער — קומט דער צווייטער נזיר, שמואל הנביא, און גיט אונז א העכערען אויסדרוק פון דעם טיפ נזיר. אין אים באקומט דער גייסט שוין א שטארקערען און רייפערען אויסדרוק, און אזוי געהט עס העכער און העכער — ביז דער וואונדער-געשטאלט פון דער אידישער פאנטאזיע — אליהו הנביא און ווייטער, ווייטער — צו די שפעטערע נביאים. אזוי זעהען מיר ווי בר-טוביה פאסט אויף די מערקווירדיגע ערשיינונג פון נזירות — אסקעטיזם.

ביי אים איז דאס א וועג ניט פוניס לעבען נאך צום לעבען. גרויסע, פלאמענדע נשמות אנטלויפען אין מדבר אריין זיך שטאר-קען, זיך גרייטען, זיך לייטערען — טרינקען פונ'ם קוואל — כדי זיי זאלען זיך אומקערען מיט שמורם און דראנג — ווי דער גרויסער שטורמדיגער אליהו — צוריק צום לעבען, און זיי וועקען און זיי מאכען עס שעהנער, רייכער, הייליגער. און דאָ ליגט די נשמה פון בר-טוביה'ן אליין, פון זיין שאפען און זיין גלויבען.

ער איז אליין געווען א שטיק נזיר און אָנפּעזונדערט און איינזאם פלעגט ער לעבען, לידען און שאפען. און איצט, נאך זיין טויט, זעהען מיר נאך העלער זיין געשטאלט, ווי זי האָט גע-שטראַלט פון גלויבען און פון ליבע.

אין אלעס, וואָס ער האָט געשריבען, איז דאָ א טיפע ליבע צום לעבען און צו אלעס, וואָס לעבט. ער איז קינמאָל ניט געווען קיין סטיגור, קיין באשולדיגער.

ער האָט געהאט אין זיך א ריהרענדע ווייכקייט און זיין אָפּ-געזונדערטקייט האָט אָנגעפילט זיין הארץ ניט מיט ביטער-קייט, נאָר מיט בענקשאפט — צום שיינעם, וואָס איז דאָ אין מענשען. און זיין עלענדקייט האָט אים צוגעבונדען נאך מער צו די קוואלען פון מאָראַל און עסטעטיק. זיין דערווייטערטקייט פון מענשען האָט אים דערנעהענטערט צום מענשליכקייט און זיין התבודדות האָט אים געהענטער געבראַכט צו גאָט. און אזוי

אויך זיין ווייטזיין פון א אידישען צענטער (אין דער שווייץ און אין פראנקרייך, וואו ער האָט געלעבט פאר פילע יאָרען). דאָס האָט אים אפשר דערווייטערט פון אידישע מאַסען געאַנראַ-פיש, אָבער גייסטיג איז ער געווען טיף פאַרוואַרצעלט אין אידיש-קייט און מ'קען זאָגען, אז ער איז געווען פאַר'שכור'ט פון איר. אין אַלע ווייטע און פאַרבאָרגענע וועגען, אויף וועלכע ער האָט געבלאָנדושעט האָט ער געזעהן איר ליכט און איר גרויסקייט. ער איז געווען אַ סאָציאַלער דענקער און פאַרשער מיט אַ נייגונג צו אַוטאָפּיזם (נאָך אין אָנהויב פון זיין ליטעראַרישער אַרבייט האָט ער איבערזעצט אין העברעאיש בעלאַמ'ס אַוטאָפּיע „אין הונדערט יאָר אַרום“). און אין זיינע פילע אַרבייטען, וואָס ער האָט פאַרעפענטליכט אין אַלע וויכטיגע העברעאישע זשורנאַלען און זאַמעלביכער (הדור, המעורר, ספרות, רשפים, רביבים, השלח, העתיד, מקלט, הדואר, התקופה א. א. וו.), איז ער געווען פון די ערשטע און כמעט איינציגע אויפ'ן געביט פון סאָציאַלער פאַרשונג. ער האָט אויך איבערזעצט אין העברעאיש לאַנגעס גרויסע ווערק „געשיכטע פון מאַטעריאַליזם“. דורך אים איז עס דער העברעאישער לעזער באַקאַנט געוואָרען מיט די טעאָריעס פון סאָציאַליזם און אַנאַרכיזם, ווי אויך מיט זייערע שעפער און טרעגער. און סענסימאָן און מאַרקס און הערצען און באַקונין און קראַפּאָטקין — אַלע די און פילע אַנדערע גדולים פון דער „דת-המהפכה“ (רעליגיע פון רעוואָלוציע) שאַפען דאָס געוועב פון זיינע פיינע און גייסטרייכע עסיען.

ער איז פאַרכאַפט פון פאַטאָס פון די דאָזיגע גלויביגע, וואָס האָבען געהאַט אַ חלום פון אַ ניער וועלט, וואָס האָבען געשאַפען אַ נייע רעליגיע — אַ רעליגיע פון רעוואָלוציע. און ער איז מיט גרויס ליבע און פאַרשטענדניש נאָכגעגאַנגען זייערע טריט און געפונען אין זיי דאָס פייער, וואָס האָט אין זיך אפשר מער רע-ליגיע, ווי רעוואָלוציע.

און מחמת ער זוכט תמיד דאָס פאַרבאָרגענע ליכט — האָט

ער ליב צו אנטפלעקען אידישקייט דאָרט, וואו קיינער פון אונז האָט קיינמאָל אזא מין זאך ניט הוישד געווען. און אין דער הינ-זיכט איז זעהר כאַראַקטעריסטיש איינע פון זיינע געלונגענסטע עסייעס „אתונה“ (אין התקופה, 17).

ציצערא דערצעהלט: סאָקראַט איז אַמאָל געזעסען אין אַ געזעלשאַפט. איז דאָרטען געווען אַ מענש מיט'ן נאָמען צאפער, וואָס האָט געקאָנט די „חכמת הפרצוף“, ד. ה., ער האָט געקאָנט „לייענען“ פון מענשענ'ס פנים זיין כאַראַקטער. האָט ער זיך איינגעקוקט אין סאָקראַט'ען און האָט געפונען, אז ער איז פול מיט שווערע תאוות. האָבען אַלע אַנוועזענדע זיך צולאָכט, אַ הויז סאָקראַט, וועלכער האָט זיך געקאָנט און געוואוסט דעם אמת. און ער האָט געזאָגט: יא, איך האָב געהאַט אַ נייגונג צו די אַלע תאוות, אָבער איך האָב זיך איינגעהאַלטען און מנצח גע-ווען מינע שלעכטע נייגונגען.

דערצו ליגט צו בר טוביה:

אין די אידישע מוסרספרים ווערט דערצעהלט דיזעלבע מעשה וועגען משה רבנו.

און וועגען די דריי גראַציעס אין אַקראַפאָלים, וואָס סאָ-קראַט האָט זיי ניט געקאָנט זעהן אין זייער נאַקעטקייט און האָט זיי „אָנגעטאָן“ שווערע קליידער, זאָגט בר-טוביה: ניט ווילענ-דיג דערמאָנט זיך אונז דער אידישער סקולפּטאָר אַנטאָקאָלסקי, וואָס פלעגט זיצען אין דער נאַקעטער פאַריז און אָנטאָן זיינע סטאַטוען.

ער זעהט אזוי ווייט אין זיינע פאַרנלייכונגען ביז ער פאַר-ניכטעט דאָס גריכישע אין סאָקראַט'ן און ברענגט אים ביז צו אידישקייט.

און אנאקסאגאָרעס „שכל פון דער וועלט“ („נוס“) ווערט ביי אים „דער גאָט פון דער תורה“. דער שכל איז דער ערלייזער פון זינד. ער ליזט אויס די וועלט פונ'ם כאַאָס פון די מאַטעריעלע עלעמענטען און מיט דער הילף פון דער תורה האָט סאָ-

קראט געוואָלט אויסלייזען זיין אייגענע נשמה און אויך — אַטעהענס.

האָט סאָקראַט געלערענט: אַ מענש זינדיגט נאָר פון אומ-וויסען.

לייגט צו בר־טוביה :

אויך אזוי האָט געזאָגט אונזער תנא ר' שמעון בן לקיש : „אין אדם עובר עברה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות“, ד. ה., דער מענש באַגעהט אַן עברה נאָר דאָן, ווען אַ נאַריקשייט באַ-פאַלט אים.

איז דאָ עפעס אַן אונטערשיד צווישען סאָקראַט'ען און ר' שמעון בן לקיש ?

און ווידער אַמאָל :

סאָקראַט האָט געזאָגט: בעסער זאָל אַ מענש אַליין ליידען יסורים איידער ער זאָל גורם זיין יסורים צו זיין חבר.

ווי ווייט איז דאָס פון דער תורה פון אונזערע נביאים ?

און מיט התמדה און איבערצייגונג זעצט בר־טוביה פאַר זיינע פאַרגלייכונגען צווישען סאָקראַט'ען און די אידישע נביאים און ער זעהט אין זיין, סאָקראַט'ס, קאַמף געגען זיינע צייט-גענאַסען, דעם אַלטען קאַמף צווישען אידענטום און גריכענטום. און ניט אומזיסט האָט פרידריך ניטשע געצווייפעלט אין סאָ-קראַט'ס גריכענטום. ער איז צו מיאוס צו זיין אַ גריך . . .

און ער גיט אַ ווייטען וואונק: אַ צו גרויסען פריזן האָט די וועלט באַצאָלט פאַר דער תורה, וואָס דער דאָזיגער זון פון אַטעהענס — פלאַטאָ, דער גרעסטער תלמיד פון סאָקראַט — האָט באַקומען פון מצרים — און אפשר פון די אידען פון מצרים ? און בר־טוביה איז צופרידען, ווייל פאַר אים איז דאָס ניט ניי. די אידישע לעגענדע האָט שוין לאַנג דערפיהלט די זאך און האָט דערצעהלט, אַז פלאַטאָ האָט געלערענט תורה פון ירמיה הנביא אין מצרים.

און אזוי געהט ער, מיט אַן אייגענאַרטיגער דיאַלעקטיק, און

פירט צו די גרויסע לערע פון סאָקראַט און פלאַטאָ צו די טויערען פון אונזער תורה, די תורה פון אידישקייט, וואָס איז „א וועלט־קראַפט פאַר'ן לעבען אין נאָמען פונ'ם גרויסען שכל, דער שכל פונ'ם לעבען“.

און דאָס איז ניט קיין פּלאַפּ.

ווייל אַ מענש, וואָס איז אוועק און האָט זיך דערהויבען איבער די קלייניגקייטען פון וואַכעדיגען לעבען און נאַרישקייט טען פון פאַראַרטילען, וואָס האָט אָפּגעשילט די שאַלעכץ און האָט זיך דערשלאָגען צום קערן, קען זעהן זאכען אין זייער מקור, אין זייער וועזענטליכען אמת.

און פון זיין עלענדקייט אין לעבען, פון דעם מדבר פון זיין איינזאַמקייט, זעהט ער בעסער ווי אנדערע דאָס אמת'ע ליכט פון פרייהייט און ליבע, וואָס שיינט צו אונז אַרויס פון די ווייטקייט טען פון אַמאָליגע דורות און פון די טיפּקייטען פון אַלגעמיינ־מענשליכער חכמה — און ער זאַמעלט אין זיך כוחות פאַר'ן לעבען, פאַר'ן צוריקקער, מיט וועלכע ער זאָל קאָנען דערהויבען די מענשהייט, אויסלייטערען זייערע נשמות, מאַכען זיי פאַסיג פאַר'ן גרויסען טאָג פון אויסלייזונג.

דער נזיר וואַרט אויפ'ן טאָג פון גבורה, וואָס זאָל זיך אַנטפּלעקען; אויפ'ן טאָג פון נבואה, וואָס זאָל מקוים ווערען. אָבער דער טאָג איז קיינמאָל ניט געקומען.

ש. 5. ציטראן

ער איז געווען א געזונטער און פרוכטבארער ליטערארישער ארבייטער. א בן-בית, און א גאנץ ליבער בן-בית, ביי שרייבער און טויער פון צוויי אָדער דריי דורות. אליין א קינד פון דער השכלה-עפאָכע איז ער אָבער נישט פארבליבען אלט אפילו אין אונזער נייער צייט. ער האָט מיטגעלעבט און מיטגעאַטעמט מיט'ן היינט ווי מיט'ן נעכטען. ער איז אומעטום געווען היימיש. אין דער וועלט פון השכלה און אין דער מאָדערנער וועלט פון דער רענעסאַנס-ליטעראַטור. אין ליטעראַטור ווי אין זשורנאַל-ליזם. אין העברעאיש ווי אין אידיש. זיין חוש פאַר צייטמעד סינקייט איז געווען שאַרף און אייגענאַרטיג. אפילו יונגע מענ-שען האָבען אים געלייענט מיט גרויס הנאה און נייגער — ווייל ער האָט געהאַט דעם טאַלאַנט צו אָנציהען, צו פאַראינטערעסירען — און צו דערזעלבער צייט האָבען זיי זיך ניט געקאַנט באַפרייען פון געדאַנק, אז דאָס שרייבט אַ מענש וואָס זיינע וואָרצלען שטעקען אין נעכטען. שרייבענדיג וועגען די גדולים פון דער השכלה, וואָס קומען אונז אויס אזוי ווייט היסטאָריש און פסי-באָלאָגיש, האָט ער צושטערט די גרעניצען צווישען אונז. שריי-בענדיג למשל וועגען יהודה ליב גאָרדאָן אָדער אברהם מאפו, אָדם הכהן און זיין זוהן מיכ"ל (מיכה יוסף לעבענזאָן) אָדער קלמן שולמאַן און ראובן אשר ברוידעס האָט ער ניט געשריבען וועגען זיי ווי אַ פּרעמדער וואָס באַטראַכט זיי פון דערווייטענס, ווי

א היסטאריקער באטראכט זיינע העלדען וועלכע ער האָט אַליין קיינמאָל ניט געזעהן, נאָר ווי אַ חבר און וועגבאַנגלייטער. ער איז געווען איינער פון זיי און תמיד מיט זיי. און אַפילו יענע, מיט וועלכע ער האָט ניט געלעבט, ווערען אויך ביי אים אַ טייל פון זיין לעבען, פון זיינע ליטעראַרישע איבערלעבונגען. אָבער ניט מיט זיי און ניט ביי זיי ענדיגט זיך זיין נאָהענטקייט, ווערט אויסגעוועבט זיין וואַרימקייט. דיזעלבע מידות טובות טראָגט ער מיט זיך מיט צו אונז — צו זיינע לעזער. ער האָט געוואוסט דעם סוד פון פאַראייניגען דעם נעכטען מיט דעם היינט, שאַפען דעם בריק פון פאַרשטענדניש צווישען צוויי אָדער דריי דורות. און אויב מיר האָבען איצטער אַ בעסערע און פּאזיטיווערע באַציהונג צו דער השכלה און אירע שעפער און טרעגער האָבען ניט וועניג בייגעטראָגען דערצו אַזעלכע באַגלייטער, פאַרמיטלער און אויסטייטשער ווי ש. ל. ציטראָן.

ער איז געווען אַ פּריינד פון שרייבער און לעזער. דערפאַר האָט ער געשריבען זאַכען, וואָס זאָלען ערקלערען און באַליכטען דעם שרייבער פאַר דעם לעזער. ער איז אַליין געווען אַ שעהנער טיפּ פון שרייבער-לעזער, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסע הנאה צו זיין אין דער געזעלשאַפט פון שרייבער וואס האָבען געלייגט זייער שטעמפעל אויף זייער עפאָכע און זייער דור. דערפאַר האָט ער געשריבען זיינע אָבהאַנדלונגען וועגען שרייבער, וועגען וועלכע ער האָט מער דערצעהלט ווי געשאַצט, מער דעראינערט ווי אַנאַליזירט, מער ליבט געגאָסען ווי מיט שאַטען באַדעקט. ער האָט די גאַנצע עפאָכע געזעהן דורך די באַזונדערע פּער-זענליכקייטען. דורך דעם שפּיגעל פּונ'ם יחיד האָט ער אַריינגעקוקט אין פנים פּונ'ם כּלל, פּונ'ם דור, און דאָ זעהן מיר איינע פון די אמת'ע אייגענשאַפטען פּונ'ם מאָנאָגראַף, פּונ'ם ביאָגראַף, פּונ'ם היסטאָרישען זשורנאַליסט.

און דאָס איז ער געווען — ציטראָן.

זיינע העברעאישע „רשימות לתולדות העתונות העברית“

און זיין אידישע „געשיכטע פון דער אידישער פרעסע“, זיינען זעהר כאראקטעריסטיש פאר זיין אופן שרייבען, פאר זיין צוגאנג צו זאכען. ער האָט געשריבען די געשיכטע פון דער העברעאישער שער און אידישער פרעסע ניט ווי אַ היסטאָריקער נאָר ווי אַ זשורנאַליסט, אַ מעמואַרען־שרייבער. פון אַקאַדעמישען שטאַנד־פונקט זיינען זיינע רשימות און סטודיעס אפשר ניט אזוי אויס־געהאַלטען, ניט אזוי פינקטליך, אָבער אויך ניט אזוי טרוקען, און אויך ניט אזוי הויך־גאווה'דיג. אין יעדער אָבזאָנדלונג, אויב ניט אין יעדען קאפיטעל כמעט, זיינען דאָ כאַראַקטעריסטי־שע איינצעלהייטען, ערצעהלערישע שטריכען, לעבעדיגע בילדער פון די מענשען וואָס האָבען די צייטונגען געשאַפֿען, פון די צייטונגען וואָס האָבען דעם פנים פון דער צייט געשאַפֿען. זיינע אַרטיקלען ווענען „המגיד“ און „האמת“, למשל, זיינען אַ סך אינטערעסאַנטער און צוציהענדער ווי די אַרטיקלען פון „המגיד“ און „האמת“ אַליין. און ניט נאָר דערפאַר וואָס יענע זיינען געשריבען געוואָרען אַמאָליגע יאָרען און זיינע — היינטיגע יאָרען, נאָר אויך דערפאַר וואָס יענע זיינען לאַנגווייליג און פאַרשטעלטע פון אַ וואַלד מיט מליצות און די, ציטראָנ'ס, זיינען אינטערעסאַנט און פליסיג און לעבעדיג. ווייל ער האָט געהאַט דעם כח און די פעהיגקייט צו שרייבען אינטערעסאַנט ניט נאָר וועגען אינטערעסאַנטע מענשען און זאכען נאָר אויך וועגען . . . ניט־אינטערעסאַנטע. ער האָט דעם „ניט“ פון זיי אָפּגעווישט און זיין לעזער פון לאַנגווייל באַפרייט.

ער האָט געפיהלט און געליבט דעם מענשען, דעם אייני־צעלנעם וואָס האָט זיך אַרויסגערוקט פון זיין סביבה און האָט געזוכט ניט זיך צו אַסימילירען און אויפגעלייזט ווערען אין איר, נאָר באַפרייען און אויסלייזען זיך און זי צו באַהערשען. דערפאַר האָט אים געצויגען צו דערצעהלען און אויסמאָלען ניט נאָר שרייבער וואָס האָבען געזוכט און געפונען אַ תּיכוּן אין זייער ליטעראַריש־שעפּערישער אַרבייט, נאָר אויך מענשען פון

אנדערע געביטען, אבי נאָר זיי זאָלען אַנדערש זיין. אין זיין גאַלערייע באַגעגענען מיר אויך: שתדלנים, עסקנים, מגידים, „באַרימטע אידישע פרויען“ און — משומדים. אין זיי אַלע זעהען מיר פּערזענליכקייטען וואָס ווערען געטריבען פון אינער-ליבע כחות, וואָס ראַנגלען זיך מיט דרויסענדיגע און ווערען — אָדער באַזינגער אָדער באַזינגטע. זיינע שתדלנים און עסקנים פּיבערן מיט'ן פּאַרלאַנג און העלפּען דעם פּאָלק, זייער שאַפּען איז טאָן טובות פאַר'ן כלל. זייער פּאַטאָס ווערט געשטאַרקט און געצונדען פון די לידען פון פּאָלק. זיינע מגידים זיינען די פּלאַ-מענדיגע פּאָלקס-טריבונען פון נעכטען, וואָס האָבען מיט זייער פייערדיגען וואָרט געוועקט און געצונדען די הערצער פון די פּאַרשמאַכטע און גאַרענדע מענשען אין אידישען געמאַ פון ליטא און פּוילען. און אפילו זיינע משומדים זיינען ניט סתם קיין רענעגאַמען וואָס זיינען אַנטרונען, נאָר לידענדע און קעמ-פענדע, וואָס זיינען באַזינגט געוואָרען פון זייער אייגענעם שטרע-בען, און פּאַרצערט געוואָרען פון אייגענעם פייער.

און אַלע זיינע פּערזענליכקייטען (אישים), וואָס ער האָט צונופּגעזאַמעלט אין זיין גאַלעריע, זיינען אים גלייך נאָהענט. ער האָט צו זיי אַ פּאַטערליכע באַציהונג, ווייל אים אינטער-רעסירט דער מענש מיט זיינע לידען, דער מענש מיט זיינע אויפּטואונגען, מיט זיינע גלגולים און וואַנדערונגען. זיין צוגאַנג צו זיי איז ווי דער צוגאַנג פון אַ דערציילער צו זיינע העלדען. ער פּאַרשטעהט זיי און פּיהלט זיי מיט. ער פּאַרליכטערט זיי די משא פון לידען און מאַכט אַ וועג פאַר זייער לייטערונג.

ער האָט אפּשר אַזוי פיל ניט געמיינט וויפיל ער האָט געגעבען. אַזעלכע פּאַראַדאָקסען טרעפען זיך אָפט אין ליטעראַ-טור. איינער שטריינגט אָן אַלע זיינע כחות כדי צו שאַפּען עטוואָס מער ווי ער קאָן — קאַנצענטרירטעם, העכערס — און וואָס איז דער רעזולטאַט? ווייניגער ווי ער האָט געוואָלט; עפעס וואָס איז צושוואַמען און מיטעלמעסיג, אויב ניט קליין, ווייל די

כחות האָבען אים ניט געקלעקט און די אנשטרענגונג איז אַוועק אויף . . . אנשטרענגונג. ס'טרעפט זיך אָבער מיט אַ צווייטען פונקט פאַרקערט. ער האָט ניט קיין גרויסע פרעטענזיעס, ער מאַכט ניט קיין גרויסען אָנשטעל. ער וויל אויפ'ן כסא-המלכות פון שעפער ניט אַרויף. אים איז גענוג דאָס ביינקעלע צופוֹר-סענס, דער שטויב פון פיס פון תלמידי חכמים, די ריינע און לויטערע אַטמאָספערע פון גרעסערע פון אים. ער איז צופרידען צו זיין אַ שמש, אַ שליה, אַ פאַרמיטלער — און דער סוף איז, אַז ער ניט עפעס וויכטיגערעס ווי ער האָט אַליין געמינט. מענ'ג שעה זיינען תמיד גרייט אים הערען, אויפגעמען, וויל ער ברענגט מיט עניוות אַ גרוס פון ווייטע און שעהנע וועלטען, פון ווייטע און פאַרביגע פערזענליכקייטען.

אַזוי האָט עס געמראָפּען מיט ציטראַנ'ען. קרוב צו 55 יאָר האָט דער מענש געאַרבייט, טיכטיג, געטריי, פרוכטבאַר, אין אונזער ליטעראַטור און פרעסע, אויף העברעאיש און אויף אידיש. ער האָט געמאַכט לעקסיקאָנען און געשריבען זכרונות, געשאַפּען די געשיכטע פון אונזער פרעסע, געמאַלען בילדער פון געכטיגע גדולים און דערזעהלט אינטערעסנטע עפיוואָדען. קיינ-מאַל ניט מיד געוואָרען, קיינמאַל ניט שטאַלץ געוואָרען. ניט געוואָרפּען זיך מיט זיין אַרבייט, ניט געשעמט זיך מיט זיין דינען. ער האָט תמיד אַרויפגעקוקט צו גרעסערע פון זיך, תמיד דערזעהלט זייערע שבחים און מעשים. דוכט זיך: אַ צווייט-גראַדיגע שליחות. און זעהט: אַז ער איז אַוועק — זעהט מען ערשט ס'אַראַ סיסטעמאַטישע און טייערע אַרבייט ער האָט געמאַן. ער האָט געשטעלט מצבות פאַר דריי ליטעראַרישע דורות, פאַר שרייבער, טוער און זוכער פון פאַרשיידענע צייטען און פאַרשיידענע סטילען — און אומבאַוואוסטזיניג און אומבאַ-מערקבאַר האָט ער אויך פאַר זיך אויפגעשטעלט אַ מצבה.

בן-עמי

פון אלע רוסיש-אידישע שריפטשמעלער איז ער געווען דער הימישסטער, דער אידישסטער. ווייל כאָטש דאָס רוב פון זיינע יאָרען און דאָס רוב פון זיינע זאָכען האָט ער געשריבען אין רוסיש, איז ער, אָבער, געווען דורך און דורך אידיש. אין צוגאנג ווי אין טאָן, אין אינהאַלט ווי אין פאָרם. זיין שרייבען איז געווען אַ מין „חרות בתוך עבדות“ — אויסערליך געפענ־טעט אין אַ פרעמדער שפראַך און דערפאַר, ווילענדיג ניט וויר־לענדיג, גרייט פאַר פרעמדע אויערען, פאַר לעזער, וואָס פאַרשמע־לען ניט; אָבער אינערליך פריי און אינטים, פאָלקסטימליך און ליריש. אויף זיינע זאָכען שוועבט דער חן פון אייגענעם. און אין זיינע זאָכען, וואָס זיינען געשריבען און איבערזעצט אין העברעאיש און אידיש, פיהלט זיך די נאַטירליכקייט פון אָריר־גינאַל. אַזוי ווי זיי צוזאַמען מיט אים זיינען געווען אין גלות־רוסיש און איצטער האָט מען זיי צוריקגעבראַכט אַהיים.

ער האָט זיך גערופען מיט'ן העברעאישען נאָמען „בן-עמי“ (דער זוהן פון מיין פאָלק) און איז געווען אַ זוהן פונ'ם פאָלק — אין שעהנסטען און בעסטען זין. די איבעריגע רוסיש-אידישע שרייבער זיינען געווען ווי פרעמדע אָדער פאַרפרעמדטע. זיי זיינען געשטאַנען פון דרויסען און מיט אַ געפיהל פון רחמנות אויף די אָרימע כרידער, וואָס זיינען געבליבען אינוועניג, האָר־בען זיי זיי פאַרטייריגט, באַשיינט פאַר דער וועלט, אויסגעמיטשט

און פארטייטשט. און ממילא זיינען זיי געווען אפאלאגנעטיש. מ'שטעהט פאר א פרעמדען עולם, מ'שרייבט אויף א גוי'שער שפראך — פארשטעהט זיך, אז מ'מוז האלטען שטאט, אז מ'מוז רימען און לויבען, ווייזען דאס ליכט און ניט דעם שאַמען, ווייזען דאס גוטס און ניט דאס שלעכטס. בקיצור, מ'דארף זיין ישראל'ס אהוואַקאמען.

דערפאר פיהלט זיך אזא טענדענציעזער בייטעם אין די שריפטען פון די רוסיש-אידישע שריפטשטעלער פון פארגאנגענעם יארהונדערט. דאס אידישע לעבען איז נאך ניט געווען אזוי ענטוויקעלט, די פענסטער זיינען נאך געווען פארמאכט און די לופט שטיקענר. די כחות וואָס האָבען זיך נאָכדעם צושפילט און אַנטפלעקט זיינען נאָך געווען פאַרבאָרגען און פאַר'חתימ'ט. און נאָר איינצעלנע שריט פון ערשטע זוכערס האָבען זיך גע'הערט. דער גייסט פון השכלה, וואָס האָט געוואָלט מער ווי געקענט, האָט אפשר מער צושטערט ווי געבויט. ס'איז ניט גע'ווען די אינערליכע האַרמאָניע צווישען דער אינטעליגענץ און פּאָלק. און אַפּטמאָל איז די שטרעבונג צו ליכט אוועק אזוי ווייט, אז זי האָט פאַרבלענדעט די אויגען פון די יחידים און אָפּגע'שטויסען זיי פּונ'ם פּאָלק וואָס האָט געליטען און געשמאַכט אין דער פינסטער.

די באַפרייאונג-באַוועגונג איז אָנגעקומען מיט אזא אימ'פעט, אז ס'האָט אויסגעזעהן ווי זי איז געקומען ניט צו באַפרייען די מאַסען פון אַבערגלויבען און פינסטערניש און זיי מאַכען שותפים צו דער גרויסער וועלט און דעם נייעם לעבען, נאָר ווי זי איז געקומען צו באַפרייען די איינצעלנע משכילים, אינטעליגענטען פּונ'ם גאַנצען עסק וואָס רופט זיך אידישקייט. און ווי יעדער הונגערדיגער וואָס כאַפט איבער די מאָס פון עסען, און ווי יעדער דורשטיגער וואָס כאַפט איבער די מאָס פון טרינקען, נאָך לאַנגע יסורים פון הונגער און דורשט, אזוי האָ-

בען אויך פילע פון אונזערע „באפרייטע“ אין יענער צייט איז-
 בערגעכאפט די מאַס און אַריינגעפאלען אין — אַסימילאַציע.
 און צווישען די פלאַמענדע און טיפע באַקעמפער פון דער
 דאָזיגער אַסימילאַציע איז געווען בן-עמי. פון דעם שטאַנד-
 פונקט איז אפשר געווען בעסער און קליינער וואָס בן-עמי האָט
 געשריבען רוסיש. אויב שלאָגען דעם שונא — דאַרף מען נוצען
 זיינע כלי-זיון. מיט רוסיש האָט מען געוואָלט באַרוישען די
 אויפגעוואַכטע יוגענד, מיט'ן וויין און זאַפט פון דער הער-
 שענדער און מעכטיגער רוסישער שפראַך האָט מען געוואָלט
 פאַר'שדוכ'ען די יונגע הערצער און מחות — דאַרף מען
 מיט דער זעלבער שפראַך און מיט דעם זעלבען כּוּשׁ טאָן דעם
 היפּף. אַרויסצוויבערען דורך די זעלבע קלאַנגען דאָס שענהנקייט
 און עכטקייט פון אידישען לעבען. שרייבען ניט פאַר פרעמדע
 צו פאַרענטפערען און ניט פאַר אייגענע צו פאַרפרעמדען —
 נאָר פאַר'ן פּאָלק, פּונ'ם פּאָלק, מיט'ן פּאָלק.

און כאַראַקטעריסטיש פאַר בן-עמי'ן איז אין זיין ערשטען
 אַרטיקעל, וואָס ער האָט פאַרעפענטליכט אין „ראַזסוועט“ אין
 יאָר 1881 — דאָס יאָר פון די פּאַנראָמען אין רוסלאַנד וואָס
 האָבען אויפגעשטורעמט דאָס אידענטום — האָט ער שוין גע-
 פּאָדערט איינפירען „ספעציעלע לערן-ביכער פון דער רוסישער
 שפראַך פאַר די אידישע שולען“ („נעאַבכבאָדימאַסטי ספּע-
 ציאַלניך אוטשעבניקאָוו רוסקאווא יאַזיקאַ דליאַ יעוורעיסקיך
 שקאָל“ „ראַזסוועט“, 1881, נומ. 7). דאָס האָט געוויזען זיין
 וועג, דעם באַזונדערען אידישען וועג, פאַר'ן יונגען דור. און
 מיט זיין גאַנצער קראַפט האָט ער באַקעמפט די אַסימילאַטאָרען
 און געקעמפט פאַר אַ גאַנצען אידענטום — רעליגיעז-נאַציאָנאַלען.
 עטיש-קולטורעלען. עכטען און טיפען. אַזוי אַרום איז דער
 אידישער שרייבער מיט'ן העברעאישען נאָמען, וואָס האָט אָנגע-
 הויבען שרייבען רוסיש, געוואָרען איינער פון די זיילען פון
 אונזער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג און אין דער גרויסער אַדעסער

פאמיליע פון מענדעליכיביאליק־ראוויניציא־העם־דובנאָוו און אנדערע איז ער געוואָרען אַן אָנגעזעהנער און ווירדיגער מיט גליד, געטרייער און אמת'ער שותף.

און אויב זיין געבורט־שטעטל ווער באַוואָקע, אומראַינע, פאָך דאָליער נובערניע, מיט זיין פאמיליע־יחוס פון רבנים מיוחסים האָבען אויף אים אַוועקגעלייגט דעם ערשטען שטעמפעל פון פיעטעט און ליבע צו אידישקייט — האָט אָדעס מיט אירע נייע גדולים און מיוחסים ניט וועניגער, אויב ניט מער, געווירקט אויף זיין אויסבילדונג און ליטעראַרישען כאַראַקטער. ער האָט זיך אָנגעשלאָסען אין אַ גרויסער משפחה, וועלכע האָט געשיינט און געוואַרמט אַ גאַנצע אידישע וועלט — אין משך פון אַ דור און מער.

ער איז געווען איינער פון די באַליבטע שרייבער פון זיין דור; ניט נאָר דערפאַר וואָס ער האָט געוואוסט ווי אזוי צו זאָגען „ניין“ צו נעגאַטיווע ערשיינונגען, נאָר אויך, אָדער בעיקר, דערפאַר וואָס ער האָט געוואוסט ווי צו זאָגען „יאָ“ צו דעם פאָזיטיווען און שעהנעם אין אונזער לעבען. און אויב אין זיינע פובליציסטישע אַרטיקלען איז ער געווען צייטענווייז אַנט־גרייפֿענדיג און שטראַפֿענדיג, איז ער געווען אין זיינע בעל־עטריסטישע זאַכען, אין זיינע ערצעהלונגען, סקיצען און זכרונות, ווייך און פול מיט רחמים. ער קען רירען דעם לעזער'ס האַרץ מיט זיין טיפער ליבע צו אידישע לעבענס־פאַרמען. ער קען דערצעהלען מיט שטימען פאַטאָס וועגען אידישע ליידען און אידישער פרייד. ער קען מאַלען ערליכע בילדער פון יום־טוב־דיגקייט און פייער־ליכקייט וואָס באַשיינען דאָס שווערע גלות־לעבען פון די אידישע מאַסען.

פילע פון זיינע ערצעהלונגען טראָגען אַן אויטאָביאָגראַפֿישען כאַראַקטער (ער שרייבט אין ערשטען פּערזאָן) און דער אמת פון לעבען שפּראַצט אַרויס פון יעדער שורה. ער שטעהט אינמיטען פון לעבען, ווי איינער פון פאָלק, און דערצעהלט ער־

פאהרונגען, און פארצייכענט עפיזאדען פון זיין לעבען, וואָס קאָנען זיין און וואָס זיינען עפיזאדען פון פילע אנדערע לעבענס. עס איז אַ מין משפחה-כראָניק פון אַ אירישען מענשען — אָנ-הויבענדיג פון זיין קינדהייט.

און דער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון זיינע ערצעה-לונגען איז די בענעשאַפט נאָך דעם פאַרגאַנגענעם. נאָך דער קינדהייט, נאָך דער נאַאיוויטעט און גאַנצקייט פונ'ם פאַלקס-מענשען, וואָס איז ניט מער ווי אַן ערוואַקסען קינד, נאָך שבתים און ימים טובים, וואָס ווישען אָפּ די שאַטענס פון דער ביטערער ווירקליכקייט.

ער באַזינגט און פאַרערליכט די אירישע ימים טובים. אין „בעל תפילה“ — איינע פון זיינע בעסטע זאַכען — גיט ער אונז אַ פאַטעטיש בילד פון די ימים נוראים. די גאַנצע סביבה אַרום איז דורכגעוועבט און דורכגעזאַפט מיט ציטער און ריינקייט. די גאַנצע אַטמאָספערע פון סליחות, ראש השנה און יום כפור, די טרויעריג-צאַרטע געשטאַלט פונ'ם חזן ר' אבנר, וועמען נשמה געהט אויס נאָך שעהנקייט און וועמען האַרץ טרינקט זיך אין אַ געמיש פון ליבע, ליידען און מוזיק — פון שול און פון טעאַטער — און אויך די איבעריגע תּמימות-דיגע בילדער פון די שטילע און פיינע העלדען — דאָס אַלעס פירט אייך אַרײַן אין אַ וועלט וואָס איז פול מיט שעהנקייט, כאַטש אויסערליך איז זי אַרים און דערשלאָגען. און אַזוי ווי אַן אמת'ער בעל תפילה, אַזוינער ווי ר' אבנר, טייטשט אויס און בריינגט אַרויס זיין קנייטש, זיין וועה, זיין חן און זיין זיסקייט אין זיי — אַזוי טוט אויך בן-עמי מיט דער ערצעהלונג ווי מיט די אנדערע. די פאַבולע אַליין איז ניט איבעריג רייך אין זיינע זאַכען, קיין צרשטאַרקע באַוועגונג איז אין זיי ניטאָ, קיין גרויסע דראַמאַטישקייט אויך ניט. עס זיינען ניט קיין זאַכען מיט אַ וועלט-פאַרנעם. אָבער ערניץ וואו, צווישען די שורות און אי-בער די ווערטער, שוועבט אַרום און זינגט אַרויס אַ באַזונדערער

ניגון, אזא מין טיפע ביינקשאפט, אזא מין אינטימער טאן וואָס מאַכט די מוזיק אזוי טרויעריג־זיס.

און די זאַכען לייענען זיך ניט נאָר מיט אינטערעס, נאָר כמעט מיט שפּאַנונג. און אַפילו די יוגענד פון אונזער דור אין דער נייער וועלט, וואָס איז אזוי ווייט פון יענעם לעבען, קאָן אָהן ספּס לייענען מיט הנאה און פאַרשטאַנד די זאַכען וואָס גיבען איבער, מיט אַ ציטריגער ליבשאַפט און מיט אַ האַלב־פאַר'הלומ'טער בענקשאַפט, בילדער און קלאַנגען פון אַמאָל.

די בילדער פון דער שוהל צו סליחות, ראש השנה און יום־כפור, בשעת דאָס גאַנצע פּאָלק ווערט געלייטערט פון יסורים און די גאַנצע לופט אַרום איז פול מיט יראת־הרוממות, פון ערב יום־כפור, ווען אידען ברוגע בעטען זיך איבער און גיבען צדקה פון זייערע לעצטע גראַשענס; פון הושענא־רבה, ווען מ'שטעהט אויף צו הצות אין שטילקייט פון נאָכט זיך באַהעפֿט טען מיט גאָט אָדער דאָס פיבערהאַפטע גרייטען זיך צום פּסח, דאָס כשר'ן און דאָס רייניגען ערב פּסח און די פיערליכקייט פון דער סדר־נאָכט און ל"ג־בעומר און הנוכה און אַנדערע אידישע ימים־טובים — אָט די אַלע בילדער ווערען געמאַלען פון בן־עמי'ן מיט אונגענדליכער צאַרטקייט און ליבע. זייער איינגע־האַלטענער פּאַטאָס, זייער שעהנע פּשטות, זייער טאָן פון פאַר־געבונג נעמען אייך דורך אַפילו איצט מיט טיפּער בענקשאַפט.

און מיר פיהלען מיט ר' אברהם דעם פּאַטשטאַר אין דער ער־צעהלונג „אורחים לסדר של פּסח“ (געסט צום פּסח־סדר), וועל־כער לעבט מיט זיין פאַמיליע אין אַן איינזאַמען אָרט ערגיץ צווישען שטאָט און דאָרף, וואָס קוקט זיך אויס די אויגען אויף אורחים אויף פּסח. ווייל ווי קען מען זיך עס זעצען און פּראַווען דעם סדר, ווען אַרום און אַרום איז אזוי פּוסט, אזוי איינזאַם און קיין אורח איז ביים טיש ניטאָ. און אַז ס'טרעפט זיך אַ „נשׂ“ און אידען ווערען פאַרריזנעט אין בלאָטע און קאַנען וויי־טער ניט פּאַרען און מוזען האַלטען יום־טוב אויף דער פאַר־

וואָרפענער סטאַנציע — כאַפּט אַרום אַ פּרייד דאָס גאַנצע הויז, די גרויסע מיט די קליינע.

ביי בן-עמי'ן זיינען זיי גלייכע שותפים — די גרויסע מיט די קליינע. כמעט אלע ערצעהלונגען ווערען דערצעהלט פון קינדער. און די קינדער זיינע, וואָס זיינען ווייזט אויס ניט מעהר ווי אַן אָפּשפּייגלונג פון זיין אייגענער קינדהייט, זיינען גאָר ניט אזוי קינדיש. זיי זיינען געהענטער צו מענדעל'ס קינדער ווי צו שלום-עליכ'ס. ביי זיי איז ניטאָ קיין שטיפּערישקייט, קיין ריהרענדע נאַאיוויטעט, קיין הייליגע אומשולד. ניין. זיי זיינען ווי „קליינע אידעלאָך“. זעהן אלעס, זאָפען אַריין אין זיך אלע יסורים, און פאַרשטעהען אלעס.

זיי ווערען פרי פאַר'יתום'ט און נעמען איבער דעם יאָך פונ'ם טאַטען. אזוי איז דאָס אין „דער דייטשער קאַלאָניע“ (כמושבה אשכנזית*) ווען דער טאַטע שטאַרבט פּלוצלינג און די קראַנקע מאַמע מוז אים, דעם ערצעהלער, אַוועקגעבען פאַר אַ משרת צו עזריאל'ן אין דאָרף-שענק. אזוי איז דאָס אין „בעל תפלה“, וואו דער יתום ווערט אַ משורר ביי ר' אבנר'ן אין דער טרענער'ס שול. און ניט איינמאָל דוכט זיך אונז, אַז ער, דער משורר-יתום, איז רייפער און גרעסער פונ'ם שוואַכען און פאַרבענקטען חזן.

און אפילו דאָרט, וואו ער, דאָס אינגעל, וואָס דערצעהלט, איז ניט קיין יתום, מאַכט אים דער דלות אזוי רייה, אַז ער איז אזוי אומגליקליך און אזוי פאַרשטענדיג, ווי אַ יתום. אין „דראַמה קטנה“ (אַ קליינע דראַמע) ווערט דערצעהלט זעהר אַ פשוט'ע מעשה וועגען אַ אינגעלע, וואָס האָט געלעבט אין אָרימקייט און האָט קיינמאָל ניט געהאַט קיין נייע שידך — האָט גאָט געהאַלפּען און איינמאָל אויף פּסח באַשטעלט אים

(* בן-עמי'ס שריפטען זיינען איבערזעצט געוואָרען פון אַ גרופּע העברעאישע שרייבער פון אדעס, צווישען זיי אויך ח. נ. ביאָליק.

דער טאטע דער איינבינדער א פאָר נייע שידך — אויף אויסצאָלען. אין דער לעצטער מינוט, שוין באַלד פאַרנאַכט צום סדר, ברענגט אים דער שוסטער די שידך. זיין גליק איז אין לשער. אָבער ניט אויף לאַנג. ערב יום טוב דאַרף מען געהן אין מרחץ. געהט דער טאטע מיט'ן זוהן, וועלכער טראָגט מיט זיך זיין גליק — די נייע שידך. און דאָרטען קומט פאָר די „קליינע דראַמע“ — די שידך ווערען אוועקגע'גנב'עט. און אַ טרויעריגער טאטע טראָגט אַ וויינענדיגען און באַרוועסען זוהן אַהיים. פון אַלע פענסטער שלאָגט די שיין פון יום-טוב'דיגע ליכט, נאָר ביי זיי, ביים טאטען און ביים זוהן, וואָס ווערט גע'טראָגען אויף זיינע פלייצעס, איז פינסטער אָהן אַן עק.

עס איז געוויס אַ קליינע דראַמע, אָבער דוקא דאָס קליינע, וואָס איז אמת און עכט, רירט אַזוי שטאַרק. און דער טאטע טרייסט אים: וויין ניט, ליבעלע, וויין ניט, מיין זוהן. אַזוי דאַרף זיין. צופיל האָסטו זיך געפרעהט, און אַן אַרעמאָן טאָר זיך צופיל ניט פרעהען. זיי, די שטילע און ליידענדע מענשען, האָבען אויף זיך גענומען אַ משא און גע'פועל'ט ביי זיך, אַז „אַזוי דאַרף זיין“. שלום געמאַכט מיט'ן גורל און ניט געקלאָגט זיך. ליידען און שווייגען — אַזוי דאַרף מען.

און אויך ר' עזריאל, וואָס ווערט רואנירט פונ'ם שונא, דעם דייטש, נאָכדעם ווי זיין פאַרמעגען ווערט פאַרניכטעט און זיין הויז פאַרברענט און ערב יום טוב דאַרף ער געהן זוכען אַ פלאַץ פאַר זיך און זיין פאַמיליע — אויך ער שטעהט אויף די חורבות פון זיין אָפגעברענט הויז, אַ פאַרשעמטער און באַליי-דיגטער (אין מיטען תיקון-חצות האָט מען אים געבונדען און אַרעסטירט) און ער האָט נאָר איין טרייסט, איין ענטפער: „ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך“.

ווען זיינע העלדען וואָלטען כאַטש אַביסעל רעוואָלטירט, אַמאָל זיך פאַרטראַכט וועגען נאָט'ס דרכים און אָפגעפרענט זיין

משפט און גערעכטיגקייט, וואָלט זיך אויך דאָס האַרץ אַ ביסעל געקילט, אויך דאָס געוויסען אַ ביסעל באַרוהיגט — אָבער ניין. זיינע העלדען זיינען ניט קיין חצופים, ניט קיין מורדים. זיי פרענען ניט קיין פּראַנען און פּאָדערען ניט קיין חשבון פון גאָט. זיי ווייסען, אַז זיי דאַרפּען ליידען און שווייגען. זיי דאַרפּען זיין אָרעם. און אַרעמעלייט טאָרען זיך צופיל ניט פרעהען. טאָרען צופיל ניט הקירה'ן. און אַז די אַלטע מאַמע פון „ליכט-בענשען“ (ברכת הנרות) געפינט ביי איר אַרעמער טאָכטער ניט קיין ליכט צום בענשען און אויך קיין געלט ניט אַפילו צו קויפּען צוויי ליכט, כאַטש זי דאַרף האָבען אַכט — וואָס טוט זי? ווערט זי אין כּעס אויפ'ן רבונג של עולם? חלילה! זי לאָזט זיך אַרויס איבער דער פרעמדער און גרויסער שטאָט און געהט זוכען אַ שול. און אַז זי געפינט זי, די שול, בעט זי זיך ביים פאַרוואַנדערטען שמש, ער זאָל זי לאָזען בענשען די ליכט, וואָס ער צינדט אָן אין דער ליידיגער שול. אַזאַ מאַדנע אידענע! שוין 27 יאָר, אַז ער איז שמש פון שול און ס'איז אים תמיד שווער צונויפצוקריגען אַ מנין — די אידען האָבען פאַרגעסען אָן גאָט, און דאָ קומט אַ אידענע און זוכט אים, און בעט זיך בענשען ליכט...

אַט אַזוי זיינען זיי, בן-עמי'ס העלדען. ניט צו שטאָלץ און ניט צו פאַרריסען. אויב גאָט העלפט ניט, ווי מ'האָפט — אין דאָס מסתמא ניט זיין שולד. אויב ס'איז ניטאָ קיין ליכט אין הויז, דאַרף מען געהן זוכען ליכט אין גאָט'ס הויז. און דערפאַר, וואָס אין זיינע ערצעהלונגען הערשט דער דאָזיגער רעזיגנאַציע-גייסט פון „ה' נתן, ה' לקח, יהי שם ה' מבורך“, און דערפאַר, וואָס אין זיינע מענשען איז דאָ אַזוי פיל אונטערטעניגקייט און פעהיגקייט צו ליידען — ווערען מיר אַזוי געדירט פון די שטילע, ליידענדע געשטאַלטען, ווערען מיר אָנ-געפילט מיט רחמנות און ליבע. און דער לירישער אומעט פון זיינע זאכען געהט אונז נאָך, ווי אַ שאַטען.

בן-עמי איז געווען דער לעצטער פון זיין דור און פון זיין תקופה. ער האָט אָנגעהויבען אין איין צייט און פאַרענדיגט אין אַ צווייטער. אָבער די ערשטע קלאַנגען פון זיין יוגענד האָר בען ניט געקענט אַנשוויגען ווערען פון די נייע טענער פון דער ברויזענדער צייט. און ער האָט געזונגען אַ ליד פון אלול.

ער האָט מיט אַ באַזונדערען חשק ליב געהאַט צו מאַלען אלול'דיגע בילדער. הערבסט און טרויער. זומער, וואָס פאַר געהט. בלומען, וואָס פאַרוועלסקען. דאָס איז געווען זיין ניגון, זיין אינערליך געזאַנג.

און ער האָט געוואָלט, און געקאָנט, בלייבען טריי צו זיך און צו זיין ניגון. אזוי ווי ר' אבנר דער בעל-תפילה, האָט ער אויך געהערט אַנדערע געזאַנגען, פון ווייטע וועלטען און צווי-בערענדע אָפּערעס, אָבער געבליבען איז ער אין שול און געפאַלען איז ער ביים עמוד — יום-כפור צו נעילה.

עס האָט אים געריסען צו דער גרויסער וועלט, אַ פאַרבאָהגענע ליבע צו דער שעהנער אָפּעראַזינגעריין האָט אים זיין האַרץ געגעסען — אָבער ער האָט זיין פייער באַהאַלטען אין זיך און אין דער הייליגער ערוואַרטונג פון נעילה, ווען די גאַנצע עדה אידען האָט איהם נאַכגעזונגען „אלה אזכרה ואהמיה" — איז זיין ריינע און לידענדע נשמה אַרויס פון זיין גוף.

קוקט זיך איין אין אבנר'ן — און דערקענט זיין מייסטער — בן-עמי.

יעקב שטיינבערג דער עסייאיסט

יעקב שטיינבערג, דער עסייאיסט, ווי ער באווייזט זיך אין זיינע „רשימות“, איז אַ באַדייטענדער העברעאישער דיכטער, איינער פון דער גרופע (שניאור-כהן-פּיכמאַן-שמעונוביץ), וואָס האָט אַריינגעטראָגען אַ נייעם טאָן און נייעם כּח אין דער מאָדערנער העברעאישער פּאָעזיע. ער איז אָבער ניט געבליבען די גאַנצע צייט דער זעלבער. אין פאַרשידענע געשטאַלטען באַווייזט ער זיך צו אונז, אין פאַרשידענע צייטען און אומשטענדען. אָט איז ער ליריש, צאַרט און פאַרטראַכט; און אָט איז ער ציניש-שטיפּעריש (אין זיין „ספר הסאטירות“). אָט איז ער לייכט און אָט איז ער שווער. אָט קריגט ער שוואונג און הויבט זיך אויף, און אָט פאַרלירט ער די פליגעל און קאָן ניט פליהען. עס האָט אויסגעזעהן ווי פאַר דער גאַנצער צייט האָט ער זיך ניט געפונען, ניט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט זיין מאַלאַנט, וועלכער האָט אים אָפּטמאָל פאַרפלאַנטערט און פאַרפירט, אָבער קיינמאָל ניט פאַרלאָזט. איז ער געווען אַ צעפּיע-שטשעטער עלוי, וואָס ווייס זיינע מעלות, נאָר האָט ניט קיין פּלאַץ וואו זיי אַנצוואווענדען, האָט ניט קיין באַדען, וועלכער זאָל זיי אַריינזאַפען און באַפּרוכפּערן. ער איז געווען אַ יונג-גייסט און שעהן-גייסט, וואָס וואַנדערט אָהן אַ ציף, פאַר'שכור'ט פונ'ם לעבען און פון דער אייגענער יוגענט. זיינען אפילו די קאפּריוזען שעהן און חנ'עוודיג, איז אפילו די שוים אינטערעסאַנט און

אויפרעגענד, אָבער קיין תכלית איז דאָס ניט. אייביג זיין אזוי טאָר מען ניט. דער לייכטער און שפּילעוודיגער עפּיקורעאיזם אויב ער ציהט זיך צו-לאַנג, קאָן נאָך חלילה פאַרוואַנדעלט ווערען אין שווערער און טרויעריגער אפּיקורסות. דער דורכזיכטיגער און זיסער פעסימיזם, וואָס גיט צו אזוי פיל חן דער יוגענד, קאָן נאָך מיט דער צייט פאַרוואַנדעלט ווערען אין אַ שווערען אומעט, וואָס פאַשפאַרט די וועגען צו דער בלויער און לייכטיגער ווייט-קייט און פאַר'סמ'ט דאָס האַרץ מיט אומגלויבען און יאוש.

עס מוז זיך באַווייזען אַ העכערער זין און אַ טיפּערער גלויב-בען אין די אינערע כוחות און אין דעם לעבען אַרום. דער טאַלאַנט, וואָס איז נאָר טאַלאַנט, איז נאָך ניט אַלץ. ער מוז איינגעשפאַנט ווערען אין דינסט פון אַ לעבענס-גלויבען און וועלט-אַנשוואַונג, ניט מיט צוואַנג חלילה, נאָר לויט ליבע, געפיהל און פאַרשטאַנד, וואָס שטאַמען פון טיפּערע מקורות און העכערע ספּערען. עס מוז קומען די אויסלייטערונג, וועלכע וואַרפט אָפּ אַלע עלעמענטען, וואָס זיינען פאַרבייגעהענר און לאָזט איבער דאָס שטאַנדהאַפטיגע, דעם עיקר און דעם יסוד.

איך גלויב, אַז אין דעם בוך עסייען האָט זיך שטייטבערג באַווייזען אין זיין אמת'ן כח. דאָס הייסט גיט, אַז זיינע וואַנדלונגען האָבען זיך געענדיגט (ווייל וויי איז צו דעם דיכטער, וואָס האָט שוין אַלעס געפונען!). דאָס הייסט נאָר, אַז ער האָט נאָך לאַנגע וואַנדערונגען און בלאַנדזשעניש געפונען זיין וועג, אויף וועלכען ער דאַרף געהן. עס איז ניט קיין בוך פון שירים, נאָר פון רשימות און עסייען. אָבער דער, וואָס לייענט די זאַכען ווי מ'דאַרף זיי לייענען, וועט שוין צוריק מיט קיין לידיגען ניט אַוועק.

דאָ נעמט אונז ניט נאָר דאָס רייפיקייט פון שפּראַך און געדאַנק, נאָר אויך דער צוגאַנג, וואָס איז אַריגינעל-אידיש און דער פאַרנעם, וואָס איז ברייט און היסטאָריש. עס איז אַ

קאנצענטרירט בוך, וואָס האָט דעם שרייבער געקאָסט ניט נאָר אַ סך צייט און אַרבייט, נאָר אויך אַ סך לעבענס־חכמה און שאַ־פּונגס־ענערגיע. עס איז אַ בוך — אַ סך־הכל. אַ תּמציִת פּון אַ פּאָעטיש וואַנדלען, לעבען, פּיהלען און זוכען. ס'איז דאָרט ניטאָ קיין איין ליד, אָבער עס זיינען דאָ דאָרטען שורות, גע־שריבען אין פּראָזע, וואָס ציטערן און דופּטן מיט אמת'ער דיכ־טונג. עס זיינען באַזונדערע אָפּהאַנדלונגען — וועגען שרייבער און ביכער, וועגען שפּראַך און ליטעראַטור, וועגען לעבען און שאַפּען — אָבער דורך אַלע געהט דורך ווי אַ רויטער פּאָדים איין טיפּער פּאַרלאַנג און איין הייסער באַגעהר — צו באַנייען דאָס אידישע לעבען און אויך די ליטעראַטור מיט'ן גייסט פּון אַמאָליגער גרויסקייט, מיט דער גבורה פּון טאַט, מיט'ן פּרימי־טיווען כּח פּון די אוראַלמע צייטען, מיט די אַמאָליגע קדמונים־העברער פּון כּנען.

דער שטאַרקער מאָמענט אינ'ם בוך איז ניט דער נאַציאָ־נאַליזם, ניט דער העברעאיזם — אין זיין מאָדערנער ליכט; ניט ציוניזם — אין זיין פּלאַכער אויסטייטשונג — נאָר: דער איר־דישער ראַסע־געפּיהל. די אידישע ראַסע איז פּאַרוואַסערט און פּאַרטונקעלט און דערפּאַר איז אויך אונזער שאַפּונגס־כּח פּאַר־מינערט און ערשעפט. ווייל דאָס איז דער ציל און דאָס איז דער קערן פּון וועלכע עס וואַקסט אַן אָרגאַניש לעבען. אָט דעם מקור פּון שאַפּען און לעבען זוכט ער אומעטום. אין זיין כאַ־ראַקטעריסטישער עסיי „שורה“ (וועגען דער באַזונדערער שורה פּונ'ם ליד) זוכט ער ניט דאָס ליד אָדער דעם גאַנצען קבוץ פּון לידער. אים אינטערעסירט ניט דאָס אַבסטראַקטע, דאָס מאָראַלע און דאָס גרויסע אין פּאַרנעם, נאָר די איינצעלנע שורה, דער קור־צער פּאָעטישער אויסדרוק, וואָס איז אַנטשטאַנען פּון דער אמת'ער באַהעפּטונג פּונ'ם דיכטער מיט דער נאַטור, און וואָס ווערט ניט פּאַרשוואַונדען.

אין „שדפּון“ געהט ער נאָך דעם פּויער, וואָס זוכט דעם

קערן אין איינצעלנעם זאנג, און זוכט דעם פסוק, דעם זאץ אין דער פראָזע. און אין „ככר לחם" באַזינגט ער דעם לאַבען ברויט פון דעם האַרעפאַשניק, דאָס אייגענע און „ריינע ברויט, וואָס ווערט געמאַכט פון ווייץ, וואָס וואַקסט אין גליל".

און אין דעם מענשען, דעם אידישען מענשען, זוכט ער ניט קיין סך קולטורען און צונויפגעזאַמעלטע ידיעות פון דאָ און דאָרט, פון פרעמדע קוואַלען, נאָר דעם אייגענעם ראַסען-געפיהל, דעם בליק, וואָס דרינגט אַרײַן טיף אין לעבען און באַהעפט אים, דעם מענשען, מיט דער מוטער-ערד, מיט דער נאַטור.

ער געהט און פיהרט זיינע לעזער צוריק צום תנ"ך. גע-נויער: צום עפישען טײל פון תנ"ך. ער וויל אויפלעבען דעם אַלטען אידישען עפאָס. אין „שלשת הספרים הנעלים" — שופטים, שמואל, מלכים — זעהט ער דעם אומבאַריהטען און אומבאַ-פלעקטען עפאָס פון דער אַלטער העברעאישער ראַסע, וואָס מיר, ווייטע און מאַדערנע קינדער פון אַט דער ראַסע, קוקען זיך אײַן אין איר נאָר זיך צו באַרימען — ניט פאַרשטעהן, ניט פאַרגעניגען האַבען, נאָר באַרימען זיך: ווייל דאָס איז דער ריכטיגער סימן פון יעדען פאַראַרימטען יורש.

דער מאַדערנער איד, „דער פאַראַרימטער יורש", האָט ליב זיך באַפּוצען מיט מאַראַל-טריפענדע פּסוקים פון די נביאים. אָבער די אמת'ע אוצרות פון תנ"ך, דער פרימיטיווער און קרעפ-טיגער טאַט, די זיינען פאַר'חתמ'עט פאַר אים. די אַמאָליגע אידען, די קדמונים, זיינען ניט געווען אזוי בלוטלאָז און ראַסען-שוואַך ווי מיר, זייערע אָפּשטאַמער. זיי זיינען געווען גבורים אין זייער שלעכטס ווי אין זייער גוטס, אין זייער אומרעכט ווי אין זייער רעכט. זיי האָבען עס טאַקע אָנגעזאָגט „ולא ילמדו עוד מלחמה" (זיי זאָלען זיך ניט לערנען קיין מלחמה). זיי האָבען אָבער אויך געזאָגט „לא תחיה כל נשמה" (זאָלסט ניט לעבעדיג לאָזען קיין נשמה פונ'ם שונא). פונ'ם עפאָס פון תנ"ך שיינט אַרויס צו אונז אַ מערקווירדיגע גבורה, אַ פאַרכאַפּענדע קראַפּט.

זיך מיט'ן לעצטען מלך צדקיהו, וועלכען מ'האט בלינד געמאכט אויף ביידע אויגען.

אָט די שאַרפּע דורשט נאָך אַמאָליגער תנ"כ'ישער גבורה פיהלט זיך אין אלע זאכען פון דאָזיגען בוך. און עס זעהט אויס, אז ער, שטיינבערג, איז אַ סך נעהענטער צו די אַמאָליגע די מענשען און די העלדען פון די ערצעהלונגען זיינען אָפּען און מוטיג — אין זייער ליבע און אין זייער שנאה, אין זייער אויפ־שטייגען ווי אין זייער פאַלען. אַהאַב און אַליהו, דער מלך און דער נביא, קוקען זיך איינער אין צווייטענ'ס אויגען: „המצאתני, אויבי?! מצאתי!“ — (האָסטו מיך געפונען, מין פיינט?! איך האָב געפונען!). דאָ זיינען די ווערטער ניט קיין ווערטער, נאָר טאַטען, פּיערדיגע צונגען, וואָס רייסען זיך אַרויס אין דער פאַטאַלער שעה, ווען צוויי פּיינדליכע כחות באַגעגענען זיך און מוזען אויסקעמפען זייער רעכט אויף לעבען. ער זוכט און ביינקט ניט נאָכ'ן לירישען, מאָראַלישען, אַלגעמיינ־מענשליכען, נאָר נאָכ'ן פּלאַסטישען, פּרימיטיווען, ספּעציפּיש־אידישען. ער געהט אַרײַן אין תנ"ך ניט דורך דער טיר פון ישעיהו און עמוס, נאָר דורך שופּטים, שמואל און מלכים. ער פאַרגלייכט די שאַ־פונגען פון די נביאים צו פּיראַמידען. זיי שמעהען צום אָנקוקען אָבער ניט צום באַנוצען זיך. פון דרויסען ווערסטו ערשטוינט פון זייער שעהנקייט. אָבער אינעוועניג האָסטו ניט וואָס צו טאָן, דאָרט רוהט די פּינסטערניש פון דורות, וואָס זיינען אַוועק אויף אייביג. די נבואה איז ווי אַ טייערער און אַלטער נרד־פּלאַנץ, וואָס היט אָפּ זיין ריח און פאַרב טויענטער יאָרען. און ער־היום איז פול די וועלט פון זיין שטאַרקען ריח. און דערפאַר האָבען די גוים, גלייך ווי די אידען, ליב די נביאים. אָבער די ערצעהלונגען פון תנ"ך, מיט זייער אונפאַרגלייכליכען עפּאָס, זיינען געבליבען נאָר אונזערע. „אין זיי רינט דאָס בלוט פון דער ראַסע“, דאָ ביזטו אינוועניג. דו געהסט אַרײַן דורך דעם גלוסט־גען טויערעל, וואָס הייסט „שירת דבורה“, ביז דער וועג ענדיגט

געשטאלטען ווי צו מענשען פון אונזען צייט, וואָס לעבען מיט אונז.

דערפון נעמט זיך אפשר אויך דער טאָן, וואָס קלינגט ווי גאווה, ווען ער רעדט וועגען שרייבער פון היינט. און כאַמט דאָס וואָס ער זאָגט וועגען יהוָאָש, א. רייזען, שלום אַש און אַנדערע שרייבער, האָט ניט וועניג איבערצייגונגס-כח, קלינגט עס פאָרט ווי צו-גרויס. ווייזט אויס, ער איז ניט פעהיג אויפצונעמען זאכען און מענשען וואָס אטעמען אַנאַנדער לופט, אַ מער ערדישע, אַ מער גענעוואַרטיגע. דערפאַר קומט אויס, אַז ער רעדט פון דער הויך, אַז ער קוקט פון אויבען אַראָפּ, באַקומט זיך דער היפּך פון זיין שיטה און גאַנג אין די ערשטע זאכען: דאָרטען, אין דעם אַמאָל, וויל ער דערנרונטעווען דעם תּוֹך, אויסשילען דעם קערן, געפינען די צעל, כאַפּען דאָס פרימיטיווע, דאָס עלעמענטי טאַרע און געזונטע. אָבער דאָ, אין דעם היינט און זיינע ערשיי-נונגען און מענשען, וויל ער פאַרטונקלען דאָס ערדישע, פאַר-שלייערן דאָס פערזענליכע, פאַרוויקלען דאָס ממשות'דיגע און אַנצייכנען אַ פאַרוואַקענטע געשטאַלט, אַבסטראַנירען דאָס לע-בען און עס מאַכען פאַר אַ מליצה, פון וועלכער ער אַנטלויפט ווי פון פייער.

דערפאַר זיינען זיינע אָפּהאַנדלונגען פון שרייבער ניט קיין גאַנץ געלונגענע. ער מוז, ווייזט אויס, זעהן זאכען פון ווייטען— דאָן ווערען זיי פאַר אים קלאָר. פון דער נאָהענט איז אים שווער צו זעהן. דערפאַר קומען אויס די נאָהענטע דערווייטערט און די ווייטערע דערנעהענטערט.

ער האָט דערשמעקט דעם תנ"ך — דעם אורטוואָל פון איר-דישען שאַפען. און דאָ איז אַ באַדען אונטער די פיס און אַ הימעל איבער'ן קאַפּ. עס וואַקסט פון אונטען און עס שיינט פון אויבען. עס איז דאָ פון וואַנען צו ציהען די חיונה און ביי וועמען צו וואַרעמען זיך. עס זיינען אַלץ גדולים און גבורים, נביאים און קדושים.

דערפאר זיינען זיינע „רשימות“ אויך פון שפראכליכען שטאנדפונקט א דערנרייכונג. עס איז דאָ אין זיי איינגעהאַל־טענע קראַפֿט. אין זיינע מאַמרים „עברית“ (העברעאיש) און „תבנית הספר“ (דער פאַרמאַט פֿונ'ם בוך) באַווויזט ער זיך אין זיין אייגענאַרטיגער ליבע צו דער שפראַך און צום בוך. די שפראַך, וואָס ווייזט אויס קאַרג, איז ניט קאַרג צו אירע געטרייע און געדולדיגע קינדער. זי פֿאָדערט קרבנות, און דער, וואָס איז פעהיג און וויליג צו געבען — קריגט זיין לויז מיט אַ פולער האַנט. נאָר דער באַטריגער און די לייכטזיניגע, די, וואָס ווילען גיך רייך ווערען, ווערען געשטרויכעלט און פאַרפלאַנטערט אין נעץ פון מליצה, פון שפראַך־כּשוף, וואָס מאַטערט אויס. אָבער צו אמת'ע און געטרייע גיט זי דאָס גליק פון אויסדרוק, דאָס רייכקייט און שטאַלץ פון גרויסען און אונגעווענהליכען. און דער שרייבער, וואָס פאַרשטעהט זיין באַרוף און זיין ווערט, זיין אויסדערוויילטקייט און זיין איינציגקייט, וועט זוכען צו שאַפען זיך ניט קיין סך אין כמות, נאָר עטוואָס, וואָס זאָל האָבען וואָג. מיר ציילען ניט אונזערע ספרים אין די הונדערטער. מיר האָר בען זיי געציילטע, אויסדערוויילטע. ביי אונז איז אַ פרק, — אַ דערנרייכונג. אַ בלאַט נמרא—אַ פאַרמעגען.

٦

פון דער גאלדענער פארגאנגענהייט

פון דער גאלדענער פארגאנגענהייט

אונזער ליד פון שפאניע (די גאלדענע שפאניש־העברעאישע תקופה)
שלמה אבן־גבירול, משה אבן־עזרא, יהודה הלוי, איבערזעצט מיט
איינלייטונגען און באמערקונגען פון י. י. שוואַרץ. אַרויסגעגעבען
פון אידישער קולטור־געזעלשאַפט, פילאדעלפיער צווייג, ניו יאָרק,
ה'תרצ"ב, 301 ז.

א.

איבערזעצן אַ קינסטלעריש ווערק איז מער ווי אַ ליטע־
ראַרישע מלאכה. עם פאָדערט זיך, אַז דער איבערזעצער אַליין
זאָל זיין אַ קינסטלער. ער זאָל באַפען ניט נאָר דעם אייגענאַרטיג־
גען אַרייניגעלען סטיל, נאָר אויך דעם אינערליכען ריטם, דעם
געדאַנקען־גאַנג און נשמה־ציטער פונ'ם קינסטלער וועמעס ווערק
ער זעצט איבער. ער דאַרף זיך באַהעפטען מיט'ן מקור כדי זיין
שיינקייט און רייז איבערנעבען אין אַן אַנדער שפראַך.
און אויב אין פראָזע ווערט „אזעלכעס" געפאָדערט פונ'ם
איבערזעצער — אַ פשיטא שוין אין פאַעזיע. דאָ זיינען די פאַך־
דערונגען, און דערפאַר די שוועריגקייטען, נאָר גרעסער. דאָ
מוזען אָפּגעהיט ווערען אי דער אינערליכער אי דער אויסערלי־
כער ריטם, דאָ מוז זיך אויך „גראַמען", דאָ איז דער עול נאָך
שווערער און שטויפער, דאָ איז נאָך מער דער פאַרעניגען פונ'ם
לעזער פראָפּאַרציאָנעל צו די ליידען פונ'ם איבערזעצער־איבער־

דיכטער. ווייל כדי דער צוועק זאל דעהגרייכט ווערען, ד. ה. כדי דער לעזער אויף דער שפראך, אויף וועלכער די ליד ווערט איבערזעצט, זאל דערפיהלען דעם אמת און די שעהנקהייט פונ'ם ליד אין אריגינאל, מוז דער איבערזעצער זיך צוזאמענניסען מיט'ן דיכטער, אראפ צום אפגרונד פון זיין דיכטערישער וויזיע, ארויס'כשוף'ן פון דארטען דאס טיפע, דאס עכטע, אָט דאָס וואָס דער דיכטער האָט געזעהן און געהערט און מיט די זעלבע קלאַנגען, כאַטש אויף אַן אנדער שפראַך, און מיט דעמזעלכען אופן, כאַטש מיט אנדערע ווערטער, אונז נעבען די דיכטונג, אונז באַשענקען מיט דער מתנה פון ערשטקייט, און עכטקייט, פון שאַפען.

דערפאר איז אַן אמת'ער איבערזעצער פון פּאָעטישע ווערק אַן איבערדיכטער אָדער אַ מיט-דיכטער. און דאָס צו דערגרייך כען פּאָדערט זיך ניט נאָר גרויסע אַרבייט און פּלייס, ניט נאָר ליבע צום דיכטער און טרייהייט צו זיינע חלומות, נאָר אויך פיל פּאָעטישע חכמה, מיט איין וואָרט . . . דיכטערישער טאַלאַנט.

און אויב אין באַצוג צו מאָדערנע דיכטער אַזוי — וויפּיל-זשע מיה און וויסען, טאַלאַנט און חכמה פּאָדערט זיך פון איי-נעם וואָס איבערזעצט פון אַלטע, אַמאָליגע דיכטער, וואָס זייער לשון און זייער אופן שרייבען פּאָדערען אַפּטמאַל אַ פּירוש? דאָ דאַרף דער איבערזעצער בייקומען ניט נאָר פּסיכאָלאָג-נישע און שפּראַכליכע מחיצות, נאָר אויך צייט און דורות מחיצות. דורך אַ ווייטער און סודות-פּולער שטרעקע פון 900 יאָר שטרעקט אויס אַ אידיש-אַמעריקאַנער פּאָעט פון היינט זיין האַנט און עפענט אויף זיין אויער און זיין האַרץ, צו די גרויסע ליכטיגע גייסטער פון דער העברעאישער פּאָעזיע, וואָס האַבען געלעבט אין שפּאַניע אין 11טען יאָרהונדערט.

אַזוי אַרום באַקומט שוואַרצ'ס אַרבייט אויך אַ גרויסען קולטור-היסטאָרישען ווערט. ער האָט געשאַפען אַ בריק צווישען

דורות און צוריק דערנעהענטערט נאָהענטע וואָס זיינען דער-
ווייטערט געוואָרען. פאר אידיש — איז זיין בוך אַ גרויסער
בייטראַג, ווייל שוין לאַנג זיינען אַזעלכע קלאַנגען ניט געהערט
געוואָרען אין איר. און פאר העברעאיש איז דאָס וויכטיג ווייל
ווידער אַמאָל ווערט דערהערט דאָס טיפע און פאַרכאַפּענדע וואָרט
פון דער העברעאישער שאַפונג וואָס ציט זיך דורך דורות און
דורות.

ב.

דאָס איז ניט „צוגענומען ביי די העברעאיסטען און אוועק-
געגעבען די אידישיסטען“, נאָר צוגעפאַלען צום אייגענעם קוואַל,
וואָס איז אזוי פריש, און אָנגעטרונקען זיך און אַנדערע, דער-
פרישט און געשטאַרקט מיט אַלטען-אַלטען וויין דורך אַ נייע כלי.
פאַר אונז שטעהט אויף דאָס וואונדערבאַרע געשטאַלט פונם
טיפען און דורכזיכטיגען פאַעט־פּילאָזאָף שלמה אבן־גבירול,
וועמעס „זעל דרינגט אַרײַן ביז די גרונטען“ און וועמעס „ליד
איז אַ מעסער געשליפען“. ער איז פאַרליבט אין גאָט און
ביינקט נאָך זיין גרויסקייט און סודות־דינקייט. דער טיפער
רעליגיעזער עקסטאַז וואָס שטראַלט אַרויס פון זיינע לידער, זיין
איינזאַמקייט אויף דער וועלט צווישען מענשען וואָס זיינען אים
פרעמד און זיין באַהעפטען זיך מיט דעם געמליכען, זיין קרישטאָל-
ריינע ליבע צום ערהאַבענעם און זיין קאָסמישע בענקשאַפט, זיין
שטורם און זיין שוואונג — פאַרכאַפּען אונז און גיסען אַרײַן
אין אונזער נשמה עטוואָס פון זיין גרויסקייט, אַ טראַפּען פון זיין
גענאַליטעט.

וועניג געלעבט און יונג געשטאַרבען (צו עמליכע און דריי-
סיג יאָר). פון דער ווייסער פאַעטישער קרענק — שווינדזוכט —
האָט ער אין די וועניגע יאָרען זיינע קאַנצענטרירט אין זיך אַ
גוואַלדיג פּייער וואָס האָט דעם גייסט זיינעם געמאַכט פאַר'ן האַר
און הערשער איבער'ן חומר. ער האָט זיין גדלות געפיהלט אין

זיך, אין שפיץ פון זיינע פינגער, אין יעדען צימער פון זיין נערוו, און האָט די דאָזיגע גדלות אַרויסגעזונגען. ער האָט דער וועלט אין פנים געשפיגען ווייל זי האָט זיך פאַר אים פאַרזיג-דיגט.

איר אויג קען מיין ליכט נישט פאַרנעמען —
איז זי דאָך די וועלט אַזוי בלינד,
נאָר אויב זי וועט מאַרגען זיך שעמען —
וועל איך איר פאַרגעבען איר זינד.

ער איז גרעסער פון דער וועלט, ער איז ריינער פון איר, דער זינדיגער און בלינדער, וואָס קאָן ניט פאַרנעמען זיין ליכט. אָבער אויב זי וועט זיך פאַרשעמען, וועט ער איר פאַרגעבען.

אָט די דאָזיגע גדלות, און טיפע איינגעגלויבטקייט אין זיך, זיינען פון זיינע מערהווירדיגסטע שטריכען. אָבער זיי זיינען ניט נאָר זאָכען פון וועלכע ער רעדט, נאָר אויך אַזוינע וואָס באַווייזען זיך ביי אים ווען ער ווייסט אַפילו ניט פון זיי. און אין דעם ליגט זיין כח.

דער כח פון העכערער חכמה, „פון וויסען און ריינעם פאַר-שטאַנד.“ ער איז דער איינציגער שומר וואָס היט איבער איר און באַוואַכט זי.

קען איך זי פאַרלאָזען — אַז גאָט האָט
פאַרקניפּט אונז אין אייביגער בינט ;
קען זי מיך פאַרלאָזען — זי איז דאָך
אַ מאַמע צו איר, צו איר קינד.

און אין זיין מייסטערווערק „כּתּר מלכות“ (פון וועלכער שוואַרץ האָט איבערזעצט נאָר די יערשטע העלפּט) באַווייזט ער זיך צו אונז אין זיין גאַנצער גרויס. דורך די נגלים און די ספירות, דורך קבלה'יש-אַסמראַלאַגישע אויסרעכענונגען, דורך דער נעאַ-פּלאַטאָנישער אויפפאַסונג פון דער וועלט, דורך בענק-

שאפט און געמליכער וויזיאנערישקייט, דורך שטראלענדער שיינ-
קייט און לויטערער שפראך, דורך גדלות און עניוּת — געהט
ער ווייטער און טיפער צום סוד פון דער וועלט, צו דער איי-
ניגקייט, צום כתר און צום מלכות.

און כאַטש אויף אזעלכע הויכען קאָן זיך פאַרדרעהען דער
קאָפּ און דער קליינער מענשליכער שכל זאָל ווערען פאַרלוירען,
פאַרשעמט — שמעחה ער דאָ פאַר אונז, דער געניאַלער שלמה
בן גבירול, שטאַרקער און פעסטער ווי תמיד, לויטערער און
שטראַלענדער ווי תמיד. עס איז דאָ די זיכערקייט און רוהיג-
קייט פון איינעם, וואָס האָט דעם גרויסען סוד געפונען, וואָס
האָט דאָס גרעסטע גליק דערגרייכט. עס איז די גרויסע חכמה,
דער ריינער פאַרשטאַנד, בינה, צו וועלכער ער האָט מיט אזוי
פיל בענקשאפט געשטרעבט אַלע זיינע יאָרען.

עס איז אַ פילאָזאָפישע וועלט־סיסטעם וואָס איז באַלויב-
טען מיט דער גרויסער ליכט פון פּאָעזיע. עס איז דער הימעל
פון פאַרשטאַנד און אין אים לייכט די זון פון געפיהל, פון
נשמה. עס איז די געבענשטע פאַראייניגונג פון אַלע יסודות, פון
וועלט און מענש. און איבער זיי, איבער וועלט און מענש,
איז דער „אל חי" — דער לעבעדיגער גאָט, וועלכען דער פּאָעט
האָט אויף אַלע וועגען געזוכט, דער וועמען אַלע פּאָעטען און
פילאָזאָפּען פון אַלע דורות זוכען.

דערפאַר איז אונז דער ווייטער בן־גבירול אזוי נאָהענט.
ווייל אפילו אין זיין דערהויבענקייט און אין זיין געמליכקייט איז
ער אזוי מענשליך און פאַרשטענדליך. אזא ליד, ווי ער האָט גע-
זונגען, און ספעציעל אין „כתר מלכות", ווערט קיינמאָל ניט אַלט.
דאָס איז דער אייביגער וועג פון מענשליכען זוכען.

ג.

און אַט ערשיינט דאָס געשמאַלט פון משה אבן־עזרא ווע-
מעס „ליד איז צירונג פון גינגאַלד און וועט אייביג פאַרנעמען

ניט ווערען". אין דעם אויסוואַל פון זיינע לידער וואָס שוואַרץ האָט איבערזעצט, מיט פיל מייסטערשאַפט, זעהן מיר אַ גרויסען ערדישען דיכטער. ער זעהט און פילט דעם כח פֿונ'ם לעבען, דעם כּוּש פֿון דער ליבע, דעם מאַנגעמיזם פֿונ'ם ווײַן. ער איז אימפּולסיוּ, דינאַמיש, לידענשאַפטליך. זיינע קליינע שירים פֿונ'ם „ספר התרשיש" זיינען ווי בלישצענדיגע פּערל, זיינע פּאָעטישע בילדער איבערראַשענד. זיינע ליבע-לידער אָטעמען מיט היים בלוט, מזרח-בלוט. ער איז געווען דער „איראָפּער" אין זיין דור, ד. ה., נעהענטער צו דער דרויסענדיגער הערשענ-דער קולטור, וואָס איז דעמאָלט געווען ניט „איראָפּעאיש" נאָר אַראַביש.

און אין די שירי תּוֹל זיינע איז ער אַזוי מענשליך און פּאַרשטענדליך, אַזוי נאָהענט און ליב צום מאָדערנעם לעזער. און אויב אין אַריגינאַל איז דאָ אַביסעל אויסערליכע פּרעמדקייט, ווייל זיין שפּראַך איז ניט אַזוי קלאָר און שטאַרק ווי בן-נבירול'ס און ניט אַזוי צאַרט און דורכזיכטיג ווי הלוי'ס, איז אין אַ נייעם גלגול, אין אַ נייער שפּראַך ניטאָ די דאָזיגע מחיצה. ווען מיר הערען אַ דיכטער פֿון צוריק מיט קנאַפּע 900 יאָר צוריק זינגען:

ס'האַט אַ זון אין דער נאַכט פֿון מײן ליבע
זיך צעשטראַלט אינדערפּינצטער מיט שײן.
ס'איז דאָס מױל פֿון געליבטער אַ בעכער
פֿול מיט דופּטיגען גאַלדיקן ווײַן.

פּיהלען מיר, אַז דאָ שטעהט פֿאַר אונז אַ יונגער און אַ פּריי-שער דיכטער, ניט איינער וואָס האָט אַמאָל געלעבט, נאָר וואָס לעבט אַצינד, מיט אונז.

און די ווײַן-לידער באַקומען ביי אים נאָר אַן אַנדער אינ-האַלט, נאָר אַ באַזונדערען רײַן. ס'איז ניט קיין שכרות און ניט קיין תּאוּוה, נאָר אַ מיטעל צו פּאַרשאַרפּען דעם חוּש־השמיעה, צו

ראפינירען דעם געפיל. דער וויין דאָס איז דאָס בלוט פונ'ם דיכ-
טער, דאָס איז דער פליסיגער חומר דורך וועלכען דער גארענדער
און ביינקענדער נאָך ליבע קומט אין באַרירונג מיט'ן זיסמען
טעם פון לעבען, מיט'ן תוך וואָס איז פאַרשטעלט.

דער וויין רעדט ניט הויך, רעדט געלאַסען און שמיל,
נאָר ס'פאַלען די שמאַרקסטע פאַר אים ;
זיין אויסזעהן איז כשוף, זיין וואָרט איז געפיל,
און צערטליך און זיס איז זיין שטימ-
מאַכט לעבעדיג מענשען און טויט, מאַכט זיי מריב
אי שמאַרק און אי שוואַך איז זיין ליד ;
דעם קלוגען באַרהיגט ער צערטליך און ליב,
דער נאָר ווערט פון תאוה צעגליט.

אַט אַזוי באַזינגט ער דעם וויין און, ווי אַ קלוגער, ווערט
פון אים באַרהיגט, „צערטלאַך און ליב“. ער הויבט אָן זעהן
בעסער און טיפער. ווען ער הערט זיין נאָמען ווערט זיין אויער
שאַרפער „בא'טעמ'ט דאָס מויל, די הענט זיי ווערען לייכטער,
דער אַטעם דופטענדיג פון זיינע שטראַמען“.

אין זיין ליד, „אש קדחו אוריו“ (אין אידיש: וויין און
וויי) שאַפט ער וואונדערבאַרע בילדער און דעהויבט דעם וויין
ביז צום הימעל.

דער טיש איז רונד ווי אַ צעשפרייטער הימעל
און ווי די שמערן — אין די הענט באַקאַלען
און טרינקען זיי — דאָן ווערען הענט און באַקען
באַלויבמען, ווי מיט לעצטע זונען-שמראַלען,
די בעכער ווערען שווער צום האַנט ווען לידדיג,
נאָר לייכט ווי פייגעל ווען דערגאַסען ווידער ;
אַזוי איז לייכט דער גוף מיט אַ נשמה,
פאַרפליחט נשמה — פאַלט דער גוף אַנידער.

ווייטער זינגט ער :

איך בעט דיך, שפילער, שפיל, מוין הארץ מאך צימערן,
 ווי א שאַמען זאָל מוין שווער געמיט פאַרשוועבען,
 עס צימערט־מיט מוין הארץ מיט דיינע סטרוניעס,
 איין סטרוניע שווייגט, די צווייטע קומט צום לעבען,
 ער יאָגט אַזוי געשיקט איבער די סטרוניעס
 מיט פלינקע, צארמע, גלעמענדיגע פינגער ;
 ער ברוינגט די פרויד אַרײַן אין וויסע הערצער
 און עלענדע געמיטער ווערען גרינגער.

מיט אַזײַנע איבערראַשענדע בילדער און פאַרכאַפּענדער
 שעהנקייט זײַנען אָנגעפילט זײַנע לירער. און אַזײַנע ליבע־לידער
 ווי „א גרוס צו זײַן געליבטער“ (פּתאום יצווי אהבים), די
 „טעדזינס“ (פון בוך תרשיש) און אנדערע זײַנען מוסטערן פון
 פּאָעטישער מײַסטערשאַפט און ניט אין אײַנעם פון די מאָדערנע
 העברעאישע דיכטער פילען מיר זײַער השפּעה, וואָס איז דורך
 פאַרבאָרגענע וועגען, אפשר אומבאַוואוסט פאַר זײַ, געקומען
 צו זײַ.

ד.

און צום סוף — שטעהט אויף פאַר אונז דאָס וואונדער־
 ליבע און פאַר־חלומ'טע געשטאַלט פון יהודה הלוי. ער איז
 דער באַוואוסטער און באַליבטסטער פון די דריי. בשעת מען
 האָט שלמה אבן גבירול'ן געדאַרפט ניט אײַנמאַל אַרויסברײַנגען
 אין פּאָל'ס זכרון און משה אבן־עזראַ'ן, אַלס דיכטער און
 קריטיקער, האָט מען געדאַרפט ניט אײַנמאַל ענטפּלעקען, איז
 יהודה הלוי דורכגעוועבט און אײַנגעקניפּט אין פּאָל'ס פּאַנטאַזיע.
 ער איז דער גרויסער נאַציאָנאַלער דיכטער, וואָס האָט פאַראײַ
 ביגט דאָס פּאָל'ס־בענקשאַפט נאָך מוטער ציון און דערפאַר
 אַליין, און פון זײַר, פאַראײַביגט געוואָרען אין זכרון פון פּאָל'ס.
 אין אים האָט געפּלאַקערט, מער ווי אין אַלע פּאָעטען, דער פּײַער
 פון משיח־זים. ער איז געווען אַ רעליגיעזער פּאָעט, ער האָט

אין זיינע „שירי קודש“ זיך דעהויבען צו די געטליכע הויכען, זיין דבקות און זיין תפילה, זיין בענקשאפט און באגער צו גאט זיינען גרויס און טיף; און אזוי אויך זיינע נאטור און ליבע לידער זיינען פארכאפענד, אָבער אַלע זיינע כחות און זיין גאנצען וועזען האָט ער קאָנצענטרירט און אָפּגעגעבן דעם פּאָלק, וואָס איז אין גלות, און דעם לאַנד וואָס איז הרוב. ער האָט גאָט און מענש פאַראייניגט אין באַגריף פּאָלק וואָס קאָן זיין תּיקון געפינען אין לאַנד, זיין לאַנד. ער איז פאַרליבט אין גאָט דערפאַר וואָס דאָס איז זיין פּאָלק'ס גאָט. „פעסט אָן ברעג פון זיין מאַנטעל זיינעם האַלט איך מיך“, זוייל ער איז דער אָנהאַלט פאַר יעדען און כּפרט פאַר איינעם וואָס איז אין דער פרעמד. ער איז — די נשמה פונ'ם פּאָלק און פון יעדען פונ'ם פּאָלק.

און דערפאַר וואָס ער האָט אזוי גליהענדיג פאַראייניגט אין זיך די אַלע טייערסטע און הייליגסטע יסודות פון פּאָלק ישראל, דערפאַר וואָס דער יחלום פון גאולה האָט אָנגעפילט זיין לעבען און האָט געדריקט די שטיינער פון ירושלים צום האַרצען און געקושט זיי ביז'ן לעצטען אָטעם זיינעם — איז ער אַליין פאַר-בליבען אין פּאָלק'ס זכרון און פאַנטאַזיע אָן אָרגאַנישער טייל פון זיין גייסטיגען פאַרמעגען, אָן אוצר וואָס בלישעט און שטראַהלט דורכ'ן נעפל פון דורות—מיט גרויסקייט, ליבע און פאַרגעטערונג.

און צוזאַמען מיט אבן עזרא'ן זאָגען מיר נאָך :

זיין פּערז — ווי אַניקס-שטיינער אויף בריליאַנטען,
ווי שוואַרצער וויין, וואָס פּריהרט אויף אייז אויף ווייסען,
זיין וואָרט איז טיף און וואַניג, און פּאָעמען,
זיי קומען קליגען זיך זיין מיין אַרויסצואווייזען.

דו הערסט די פערזען און דו שמעחסט פארצימערט
 און פרעגסט: ווי קען א מאן די שמערן פאנגען?
 די זינגער פון תהילים, וואלמען זיי דערהערען —
 זיי וואלמען זיך געגרויסט מיט די געזאנגען.
 דער שטאם פון לוי איז דורך אים דערהויבען,
 אנטפלעקט האט זיך צו אים די קונסט פון זינגען.
 זיין ליד וועט לעבען אייביג, מיט דער זון צוזאמען,
 עס וועט דער שטראם פון צייט אים ניט פארשלינגען.

די נבואה איז מקוים געווארען. דער שטראם פון צייט
 האט הלוי'ן ניט פארשלאנגען און דורך אים איז דער שטאם
 פון לוי, פון גאנץ ישראל, דערהויבען געווארען. זיינע ציון-
 לידער און ים-לידער לעבען אין אונזער הארצען און אויך אויף
 אונזרע ליפען.

אָבער ניט נאָר אין די איז ער גרויס. אויך אין יענע וועל-
 כע זיינען ווי אַ ביוזאך אין זיין אָפּשאַצונג איז דאָ דאָס אמת'ע
 גאָלד פון דיכטונג, וואָס ווערט ניט אָפּגעריבען. זיין „ארץ
 כּי־לדה" (ביי שוואַרצ'ן: פּרילינג) און זיין „מה לך צבי" (אַ
 ליבע-ליד), זיין בעל־תּ-כּשפים (צו אַ טענצערין) און די איבריגע
 ליבע-לידער זיינע זיינען אומפּאַרגלייכליך פּריש און וויביריען
 מיט אמת'ן ציטער. עס זיינען שורות וואָס בעמען זיך צום
 זאָגען, צום זינגען. און אזוי ווי דער איבערזעצער מוז זיי
 אַריינפּלעכמען אין זיין אַריינפיר — אזוי מוז עס אויך דער
 קריטיקער טאָן.

די ערד האָט נעכמען נאָך געזויגען ווי אַ קינד
 די שטראָמען פון דעם ווינטערדיגען רעגען;
 צי ווי אַ כּלה שמאַכטענדיג נאָך איר באַגערטען
 פּאַרביינקט נאָך זומער, שווייגענדיג געלעגען.

די בלומען זיינען זעהר שעהן, און ס'דוכט מיר
זיי האָבען פון קאליר באַרױבט די שמערן.

די הענגלאַך טרױבען זױגען קיהל ווי שנייען
נאָר אין זױ גליהען פלאַמענדיגע פונקען

עס לאַכט די ערד צו דעם געװױן פון רעגען,
זי לאַכט און ס'שטייען טרערען אויף איר פנים,
ווי פערלדיגע שפּריצן פון פאַנטאַזען — — —

און אזוי פון אַנדערע לידער — עס שפּריצט מיט לעבען,
ליבע און שעהנקייט. אפילו אז ער ווייזט די נאַקעטקייט פון אַ
טענצעריין איז דאָס ניט קיין נאַקעטקייט.

— — — זי וואַרפט

די שלױערן אַראָפּ און בלייבט ניט נאַקעט,
ווייל חן און פּראַכט און שעהנקייט וויקלען זי אַרױם.

דאָס איז דער כּשוף פון פּאָעט וואָס מאַכט דערהױבענע
זאַכען נעהענטער און פאַרשמענדליכער, ליבער און אינטימער
און ערדישע זאַכען מאַכט ער איידעלער און ערהאַבענער, באַ-
קליידט מיט חן און פּראַכט און שעהנקייט. ער שאַפט דעם
וואונדערליכען סינטעז צווישען מאַטעריע און גייסט, צווישען
מענש און נאָט, צווישען שעהנקייט און אמת.

